

VORE KIRKEGÅRDE

INDHOLDSFORTEGNELSE

Harald H. Lund: Forår i Vigerslev, s. 1.

Carl Bay: I anledning af provstesynet i 1959, s. 2.

Tyvende bind af VK., s. 3.

O. Raahauge-Askegaard: Jordfæstelse og jordbund, — før som nu aktuelt, s. 5.

Poul W. Olsen: Stenhøjsmotive, s. 8.

Poul Hansen: Forslag til tilplantning, s. 9.

M. Møller-Petersen: Hvor tonedigtere hviler, s. 11.

TILLÆGET

Arsmøde, s. 1.

Regnskab, s. 1.

Nye medlemmer, s. 1.

Udnævnelse, s. 1.

Fødselsdage, s. 1.

Hindsgavl, s. 2.

Dachau, s. 2.

Fra danske dagblade, s. 2.

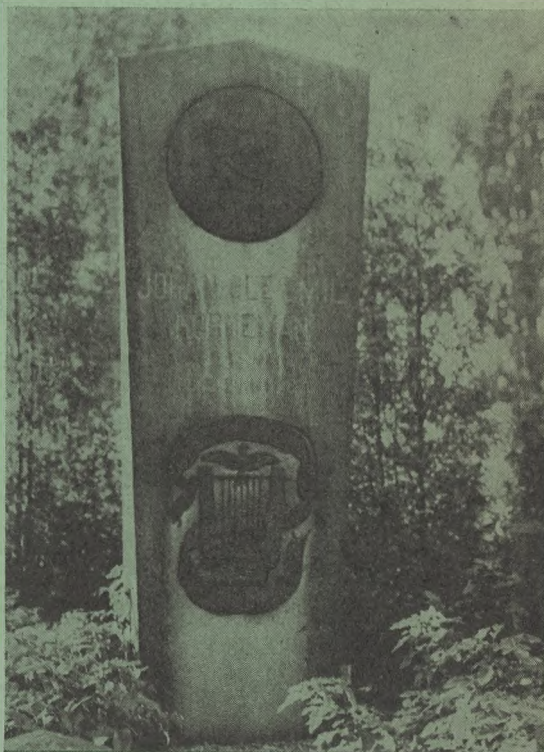
Fra norske dagblade, s. 3.

Fra svenske dagblade, s. 3.

Fra tidsskrifterne, s. 3.

Fra det faglige bogmarked, s. 4.

Resolutioner, s. 5.

1

April 1959

Bind 20

To- og firehjulede transportvogne
jerntrillebøre
kistettransportvogne
katafalker med hjul
luftgummihjul
forhandling af ASP-Holmblad lys
nummerskilte for opmærkning af grave

FIRMA GAR-TEK

Roskildevej 349, København, Valby
Telefon 70 09 09
Forlang tilbud

CHR. STEINER

GARTNERNES VÆRKTØJSMAGASIN

Retortvej 34, København — Telefon 30 25 59
ved Grønttorvet i Valby . Efter kl. 17: 30 11 60

Drivbænkvinduer sælges eller udlejes

ALT TIL GARTNERI

Glas . Gummihjul . Kit . Maling . Halmmåtter . Motor-
radrenser . Hjulbøre . Sprøjter . Græsslåmaskiner . Hæk-
keklippemaskiner . Fræsere . Traktorer . Beskærersakse
og -knive . Kemikalier . Blomsterstokke . Garn . Reb . Tråd
Slinger . Vandingsapparater . Gødning . Gartnerkasser
diverse ISENKRAM . to- og firehjulede transportvogne
Største udvalg . bedste kvalitet i
gartneri-, have- og landbrugsredskaber

Kjøbkes Reproduktionsanstalt

v. B. JOHANSEN

Klichéer for alle Formaal
i fineste Udførelse — —

Nørregade 24, K. — Telt. Byen 7538

STENSBALLEFRØ

FRØ - PLÆNEGRÆS

BLOMSTERLØG OG -KNOLDE

KEMIKALIER - REDSKABER

Enhver ordre vil blive behandlet på hurtigste
og bedste måde.

Ved større partier forlang venligst tilbud.

ØSTERGAARDS FRØAVL A/S
STENSBALLE pr. HORSSENS

HORSSENS
1080

BOLIDEN imprægnerede karme
SPHAGNUM i banevogn direkte fra fabrik

Alle forbrugsartikler for gartneri

Garta A/S

Grønttorvet 15 . København . Valby
Telefon 30 34 11 (5 ledn.)

A. HANSENS

Amagerfrø

AMAGER LANDEVEJ 101, KASTRUP

TLF. (01) 50 09 86

KØBENHAVN

ODENSE

AARHUS

KEMISK GRAVEREDE ZINKSKILTE
PÅ GALVANISEREDE JERNSTÆNGER

**VEDLIGEHOLDELSES
OG NUMMERSKILTE
til KIRKEGÅRDE**

DANSK METALÆTSERI
H. BAADE
RÅDMANDSGADE 58 KØBENHAVN N.
TELF. TAGA *5800

Gravmonumenter

i største Udvalg til
de billigste Priser!

**F. Jensen, Sten- og
Billedhugger,**
Frederiksgade 6, Hillerød.
Telefon 52.

**H.P. Hansen
Glem & Søn**

Stenhuggermestre

Jernbanegade, Roskilde

Penicillinmuld

er et muldrigt og formuldningsfremmende gødnings- og jordforbedringsmiddel med passende mængder plantenæring og mikronæring, fri for plantesygdomme, skadedyr og ukrudt. Giver planterne en kraftig rodudvikling og skuddannelse samt rigere blomstring.

Siden fremkomsten for 9 år siden er Penicillinmuld anvendt regelmæssigt på kirkegårde og i mange andre offentlige haver. Forbruget er i den senere tid steget stærkt på disse områder. — Penicillinmuld leveres i sække à 25 og 50 kg samt tonsvis i løsvægt.

Ny brochure tilsendes gerne.

Fås hos alle de førende firmaer.

Wm. Christensen Hovedvejen 116 . Glostrup . Telefon 96 16 90

VORE KIRKEGÅRDE

UDGIVET AF FORENINGEN FOR KIRKEGÅRDSKULTUR

20. BIND ★ 1959-62

104 sider i 12 hefter med 43 artikler o. lign. med 129 illustrationer
foruden 92 tillægssider.

Redaktør:
Havearkitekt *Johannes Tholle*

Redaktionsudvalg:
Domprovst *Carl Bay*
Provst *J. Exner*
Stenhuggermester *Leo Rosendal*
Kirkegårdsinspektør *Jens Gravesen*
Trädgårdsarkitekt *G. V. Walberg*

Trykt i:
Nielsen & Møllers bogtrykkeri,
Roskilde

Clichéer fra:
Kjøbkes reproduktionsanstalt, (B. Johansen),
Nørregade 24, København K.

Papir fra:
De forenede papirfabriker

Udgivet med tilskud fra:
Kirkeministeriet og landbrugslotteriet samt
Carlsbergs Mindelegat for Brygger J. C. Jacobsen

Titelvignet:
Ebbe Sadolin

REGISTER

Hovednumret

* foran en linje betyder, at den pågældende artikel er illustreret

- * *Bay, Carl*, domprovst: Foreningen for kirkegårdskultur 1920—60 s. 58—59
 — — — : I anledning af provstesynet i 1959 s. 2—3
- * *Bukdahl, Jørgen*: Aften ved Føvling kirke s. 37
- Claesson, Hilding*, f. d. kyrkogårdsföreståndare: Ny kungl. förordning angående begravningspladser, gravsättning, eldbegængelse i kraft från 1961.. s. 95—96, 102—104
- * *Dahl, Mogens H.*, plantepatolog, magister: Om skadedyr på nogle af kirkegårdenes stedsegrønne s. 71—72
- * *Falmer-Nielsen, A.*, kirkegårdsinspektør, cand. hort.: Betragtninger vedrørende gravstedsudstillingen i Stuttgart s. 98
- * — — — — — : Græs på kirkegårde og gravene s. 59—62
- Fich, Aage*, kirkegårdsinspektør: Duplik til Holger Nielsen s. 48
- * — — — — — Om kirkegårdens kontorarbejde s. 13—15, 25—27, 33—35, 46—48
- * *Flor, Kai*: Aften ved Købmandsbod og kirkegård s. 73
- Glem, Karl Hansen*, stenhuggermester, billedhugger: Kirkegårde og servitutbestemmelser s. 29—30
- Hansen, Henrik Juul*, redaktør: Om at følge og bære s. 90—92
- * — — — *Poul*, havearkitekt, cand. hort.: Forslag til tilplantning af en gravrække s. 9—10
- * *Have, I. P. Junggreen*, havearkitekt: Løgumkloster kirkegårds udvidelse s. 81—82
- * *Hein, Piet*: Graven i skoven s. 89
- * *Herdal, Harald*: På sommerkendte steder s. 57
- * *Hilsøe, A.*, inspektør, cand. hort.: Fællesgraven eller „De ukendtes grav“ s. 43—44
- * — — — — — : St. Petri kirkes gravkapeller og urtegård i København s. 31—33
- * *Høgsbro, Halfdan*, biskop: Kirkelige synspunkter for jordfæstelsen s. 21—24
- * *Jørgensen, Jørgen*, kirkegårdsinspektør, cand. hort. Fra udstillingen på Hoppenlaukirkegården, Stuttgart 1961 s. 92—93
- * — — — — — Grandækning og lys på gravene til allehelgen og jul s. 63—64
- — — — — Ved nytår 1962 s. 97—98
- * *Krook, Martin*, trädgårdsarkitekt: Minneslund i Trelleborg s. 49—51
- Lund, Harald H.*: Forår i Vigerslev s. 1
- Madsen, I. Lund*: Fra gravskrifternes og dødsannoncernes verden ... s. 18—20, 27—28
- * *Møller-Petersen, M.*: Billedhuggere under mulde s. 44—45, 53—56
- * — — — — — : Hvor tonedigtere hviler s. 11—12, 15—17
- * *Nielsen, Holger*, inspektør: En Jacobsen-græs- og kantklipper s. 62
- * — — — — — : En materialgård på Lyngby Parkkirkegård s. 41—42
- — — — — : Replik til Aage Fich s. 48
- Olsen, Poul W.*, inspektør: Plantegræs på gravene s. 35—36
- * — — — — — : Stenhøjsmotiver s. 8—9
- * — — — — — : De stedsegrønne planter på vore grave s. 78—80
- * *Pedersen, A.*, professor, cand. hort.: Kirkegårde i Island og andetsteds s. 74—76
- * *Raahauge-Askegaard, O.*, inspektør: Jordfæstelse og jordbund, — før som nu aktuelt s. 5—8
- * *Redaktionen*: Kirkegårdskultur s. 38—40
 — — — — — : Tyvende bind af V.K. s. 3—5
- * *Roussell, Aage*, overinspektør, dr. phil.: Kirkeladen s. 82—83
- * *Rønø, Hans*, kirkegårdsinspektør, cand. hort.: I anledning af et nyt kapelkrematorium s. 85—88
- Smith, Johannes*: Kirkegårdsgængere s. 65—67
- * *Tholle, Johannes*, havearkitekt: Kirkegårdskultur i Norge s. 45—46
- * — — — — — : Spredte træk af gravmindernes historie s. 52—53
- * — — — — — : Korset på kirkegården s. 67—71, 77—78, 84—85, 93—94, 99—102

Tillæget

Årsmøder og kongresser	s. 1, 2, 9—10, 17—20, 33, 41—42, 49—51, 57, 61, 69, 70, 77—79
Begravningsfria søndagar	s. 62
Dødsfald	s. 17, 49, 57, 85
Finansloven	s. 25, 57, 85
Firmarepræsentation	s. 34
Fra danske dagblade
.....	s. 2—3, 10, 20, 25—26, 34—35, 42—43, 51, 57—58, 63—64, 70—71, 79—80, 85—86
Fra norske dagblade	s. 3, 11, 20—21, 26, 35, 43, 51—52, 58—59, 64, 71, 80—81, 86
Fra svenske dagblade	s. 3, 11, 21, 26, 35, 43, 52, 59, 81
Fra tidsskrifterne
.....	s. 3, 11—12, 21—22, 26—27, 35—36, 43—44, 52—53, 59, 64—65, 71—72, 81—82, 87
Fra det faglige bogmarked
.....	s. 4—5, 12, 22, 27—29, 34, 44, 45, 53—54, 60, 65—67, 72—75, 82—83, 87—90
Fødselsdage	s. 1, 17, 33, 70, 79, 85
Gave (Carlsbergs Mindelegat for Brygger I. C. Jacobsen)	s. 79
Graver og kirketjener (stillingsbetegnelse)	s. 25
Jubilæer	s. 10, 34, 49, 61, 70
Kirkegårdsindvielse (Lyngby Parkkirkegård)	s. 17
Konkurrencer	s. 2, 10, 85
Ledig stilling som kirkegårdsleder (Glostrup)	s. 51
Nye medlemmer	s. 1, 17, 25, 33, 41, 49, 77
Professor G. P. Lindhardt	s. 61
Radioforedrag	s. 17, 42, 85
Resolutioner ...	s. 5—8, 12, 16, 22—24, 29—32, 36—40, 45—48, 54—56, 60, 75, 83, 90—92
Stenhuggertidende	s. 79
Udnævnelser	s. 1, 33, 42, 61, 70
Udstillinger	s. 34
Vandingsproblemer	s. 42

Forår i Vigerslev

HARALD H. LUND

I.

Broens bue spænder over viadukten,
Kalveboderne kan kendes let på lugten:
tangens svøvlugt sender briser op fra stranden,
over broen, langs med stien,
ind i havekolonien.
I sin lille have graver flittigt sporvognsmanden.

Roligt vender spaden muld, og klang af stålet
blander sig med træskolyd og fugleskrålet.
Over solvarm muldjord skingrer mågers havsang.
Tryk, med næven om sin rive
véd han, hvad hans jord vil give.
Lystigt blafrer flaget på den hvide flagstang.

Livets haver vender ind mod kirkegården.
Livets pagt besegler man med kaffetåren,
og fra kvaset stiger frejdigt abelrøgen.
Flyveren går højt dérøppe
bag de sølvgrå poplers toppe.
Lærkekvidret drukner helt i motorstøjen.

Flyveren ser toget, som en orm, der kravler.
Kirkegårdens blanke, hvide marmortavler
står som små visitkort på de dødes grave.
Motordrøn, der langsomt svinder,
børn med sol på blege kinder
vinker til ham fra den lille dukkehavn.

II.

Her på kirkegården gik en dreng og drømte.
Barnegravene, de glemte og forsømte,
gav ham rummets kolde susen gennem sjælen.
Og han tog det som en gave,
at han gik i dødens have
med det gule, våde ler om støvlehælen.

Og han klappede med tynde drengehænder
stenens due og det kolde gravgelænder.
Lytted' bange, hørte noget angstfuldt stønne.
Det var drengens første møde
med det store, tavse øde.
Dødens øjne var som sorte, dybe brønde.

Men da sprang med eet i løvets skjul en kilde.
Hjertets tøbrud kom med denne fugletrille,
livet lo igen sin lyse barnelatter.
Der var trøst i fuglesproget,
og han så i lyset noget,
som kun barnet, og de gamle folk på bænken fatter.

I anledning af provstesynet i 1959

Domprovst Carl Bay

Da jeg som ung præst for 30 år siden overtog mit første sognepræsteembede, drejede den første alvorlige sag sig om kirkegården. Den lå til mig fra min formands tid, og menighedsrådet havde ingen lyst til at tage den op til nærmere behandling — tværtimod! Man øjnede modstand og strid og uvenskab, når der skulle røres ved de ømtålelige kirkegårdsproblemer. Derfor foreslog man, at man udvidede kirkegården og lod den gamle del ligge hen, som den havde gjort det i adskillige slægtled; så var man fri for at regulere kirkegården. Man kunne vel også blive fri for at opfylde pålægget om en kirkegårdsvedtægt! Men stiftsøvrigheden havde en anden mening, og gamle provst *Jensen* i Storrिंग måtte skrive til mig som menighedsrådets formand: „Nu har det ringet tredie gang!“

Og vi fik en kirkegårdsvedtægt, sådan som loven forlangte det, og vi fik kirkegården reguleret, så kirkegårdsudvidelsen blev sparet. Det viste sig nemlig, at der efter en nænsom regulering af kirkegården blev 400 ledige kistepladser! Det var der ingen, der havde tænkt sig; men vi, der havde med arbejdet at gøre, lærte vist alle meget af dette reguleringsarbejde med alle de forhandlinger og samtaler, det førte med sig.

For det første viste arbejdet og dets „besværligheder“, hvor stor *hengivenhed* sognets folk havde til de dodes have, der indrammede deres gamle kirke. Indvendingerne mod at føre gange igennem, „oprøret“ imod at skulle have gravstedet beskåret var langt fra kværunter, — tværtimod mødte man gang på gang *kærlighed til slægten*, som her igennem generationer havde fundet det sidste hvilested. Det følte man sig forpligtet til at værne og frede om.

Men dernæst oplevede man den glæde og tilfredshed, som bredte sig i manges sind, over den nye tingenes tilstand. Der var jo ikke sket skade! Der var foretaget noget, som *hindrede*, at der skete skade. Før reguleringen var der et helt afsnit af kirkegården, hvor der absolut ikke var nogen adgang til de enkelte gravsteder uden ved at man skulle betræde andres grave. Og når der skulle finde begravelse

sted i dette kvarter, var såvel de, der bar kisten, som følget henvist til at vandre ind over andres gravsteder for at komme med hen til graven. Der kom til at se farligt ud bagefter! Det kunne ikke kaldes gravfred —tværtimod! Det blev der først, efter at man med nænsom hånd havde fået sat gange af! Det blev der glæde og tilfredshed med!

Og så lærte jeg en ting, som jeg ikke har glemt siden: man kan komme utrolig langt ad *forhandlingens vej*. Der er ikke mange spørgsmål, der er så ømtålelige som gravstedsspørgsmål, — her trænger man til at tale sammen om tingene. Det er i reglen ikke forgæves at ofre tid på at tale tingene igennem. Selvfølgelig havde den gamle provst ret i at lade klokken ringe tredie gang; men da først kirkegårdslågen var lukket op, fik vi også tjenestens fornødne tid.

I anledning af provstesynet 1959 skal der ikke i *vort* blad fra vor forenings side løftes en pegefinger til Danmarks provster, — det, vi provster skal rette os efter, er nedfældet i den kgl. anordning af 20. april 1953, og vi kan jo da nok selv læse, — men hvor disse regler og §§ må bringes i anvendelse, kan vi provster jo godt fare med lempe. En paragraf kan være en udmærket „autoritet“ — og da ikke mindst for os provster —, men det er noget skidt at skulle bruge som „tugtemester“ til bedre kirkegårdskultur! Loven og paragrafferne kan anvendes over for lovovertræderne; men en bedre kirkegårdskultur fremmes ved klog og nænsom *vejledning* og oplysning. Den 19. januar 1953 indkaldte provsteforeningen til et møde på Vartov angående kirkegårdsproblemerne. Det medførte et udvalgsarbejde af repræsentanter for alle organisationer, som kunne tænkes at have interesse og forståelse for kirkegårdens problemer, — og efter henvend 3 års arbejde foreligger der manuskript til en pjece, som det havde været vor forenings håb at have fået midler til at udsende til samtlige menighedsråd og provster inden dette års provstesyn. Det lykkedes nu ikke. Men det er vor forenings ønske, at *provstesynet* må få lykke til at række hånd til en stadig fremad-

skridende kirkegårdskultur. Ikke alt nyt er udtryk for kultur. Noget af det nye kan være isnende koldt midt i alt det ordensprægede og korrekte, og meget af det gamle ånder kirkegårds-kulturen frem, selv om man synes, at her trænges der til økse og hakke, skovl og spade, sav og saks! Far varsomt, kære brødre! Igennem de sidste 30 til 40 år er der sket store fremskridt på vore kirkegårde. På dette punkt forekommer det mig, at vi er langt forud for de fleste lande her i Europa, selv om man også uden for Danmark kan møde kirkegårde, som gør indtryk på én. Jeg tænker på krigskirkegårdene i Arnheim i Holland og den protestantiske kirkegård i Rom.

Som håndsrækning til provsterne håber jeg, alle har fået et prøveblad af vor *kirkegårdsprotokol* (anbefalet af kirkeministeriet), som jeg meget gerne vil anbefale, at man benytter, når der skal anskaffes nye protokoller (jfr. § 22 i den kg. anordning). Vi forhandler praktiske og billige *gravfæstebreve*. Og så langt det er os muligt, vil vi gerne hjælpe med råd i henhold til vore love.

Held og lykke med provstesynet i 1959!

Tyvende bind af VK.

Når nærværende tidsskrift hermed går ind i det *tyvende bind*, kan der være grund til at standse lidt op og med nogle få linjer gøre en uformel status, sådan som der iøvrigt også er gjort en slags status ved tidsskriftets 10. og 25. år (se VK X 1—2 og XVI 38—41). Med udgangen af 19. bind er der dog udsendt 35 årgange, af hvilke den nuværende redaktør har haft arbejdet med og ansvaret for de 32, — ret mange flere vil dette jo nok ikke blive, før avløsningen må træde til. —

På en af de sidste års generalforsamlinger meddelte redaktøren bl. a., at bladets læsere neppe havde bemærket, at en af de sidst anvendte artikler var 21 år gammel, — men for de tilstedeværende journalister var dette naturligvis lige „mad for Mons“, — og den mandlige dagbladsdigter, som benytter det feminine pseudonym: *Sylvia*, — forfattede hestående 3 vers om denne oplysning, idet han samtidigt drejede omtalen af de faktiske forhold en kende.

FODNOTE:

Tidens tempo

Foreningen for Kirkegaardskultur har for lidt plads i sit blad. Man har været ude for, at en enkelt artikel har ventet 21 aar paa sin offentliggørelse.

Det kan jo ske for redaktør, at bladets spalter bli'r for smaa, og kirkegaardskulturens bladlord har følt det haardt, kan man forstaa. Han har for tiden i sin skuffe, hvis vi affæren ret forstaa, en meget smuk og dyb artikel, som vi engang med tiden faar.

✕

Forfatteren var konfirmeret, da han i sin tid greb sin pen og lod den danse paa papiret. Saa blev han lærling. Siden svend. Paa den tid blev han højst beæret, erfared' yderst veltilpas, at hans artikel gik i trykken om nogle aar, hvis der blev plads.

✕

Og senere blev svenden mester. Blev gift, fik børn, blev bedstefar, men gennem alle livets storme artiklen trofast frem ham bar. Med stolthed vil familiekredsen den skue trykt en skønne da'. Men da er manden selv, desværre, forlængst formentlig kradset a'.

Sylvia

Men „et spøg, et andet Valborg“, — faktisk har pladsmanglen i det af økonomien dikterede antal sider altid gjort, at ikke helt dagsaktuelt stof har måttet lægges tilside for at det aktuelle ikke skulle blive inaktuelt. Redaktøren har overfor enkelte utålmodige forfattere udlagt denne praksis som en for stoffet heldig *lagring*, — og de rare medarbejdere har vistnok alle uden undtagelse kunnet erklære sig indforstået dermed.

Til yderligere oplysning kan anføres, at vi har liggende en artikel, som er ble-

vet ældre end den, der er digtet om, — og at den kommer på i dette år.

Problemet mangel på spalteplads er nu iøvrigt ikke klaret helt sovende, — for såvidt heller ikke dette med at få fyldt bladet. Her skal ganske klart åbenbares, at da foreningen i 1926 had undertegnede overtage redaktionen af Vore Kirkegårde var det både med en tom stofmappe og med en redaktør in spe, der i virkeligheden da tvivlede om, hvorvidt et tidsskrift af så speciel art kunne finde både læsere, emner og forfattere, så det kunne trives. At al tvivl om disse forhold er blevet til skamme, turde fakta vise, idet læserkredsen er 3—4-doblet og stoffet har vist sig at være næsten udtømmeligt. Der er grund til her at takke foreningens ledelse for midler til at fremstille bladet, redaktionsudvalget for forståelse, medarbejderne for imødekommenhed og annoncerne for deres andel til styrkelse af bladets økonomi.

Målet for redaktionen har været at bringe læseværdigt stof, der har kunnet dække alle de krav, som en læsekreds af såvel læge rådsmedlemmer som fagfolk og specialister med rette har kunnet stille. I en uhomogen læsekreds som den bladet har, vil dette sige, at man har skullet gøre emnevalg for landsbygravere som for stenhuggermestre og billedhuggere, fra inspektører ved de store kirkegårde til kirkeværger ved de små, fra tekniske artikler og daglig drift til nyanlæg, nummerering og servituthelægning, urnegravsteder og soldatergrave, fra danske såvel

som fra andre nordiske forhold med kig også udenfor i den verden, hvor det gøres anderledes, og hvoraf noget kan læres, samt meget mere end dette. At ikke nær alle læsere har kunnet få hvad de har søgt er givet, men at der har været rige muligheder at høste af, er ligeså klart, og af de 35 års emner er det meget få emner, der har været behandlet mere end een gang, — og har det været tilfældet, er det sket under nye synspunkter og andre forfattere, f. ex. om de periodiske provstesyn, jevnfør side 2—3. Fra 1923 til 1959 er jo også meget ændret, og meget må anskues anderledes nu end dengang.

For at vende tilbage til det, vi begyndte med: stoflagringen og pladsmangelen, skal anføres, at det har været et princip, at et enkelt hefte ikke måtte være ensidet, så ikke flere interesser har kunnet finde noget for deres særlige interesse-sfære, — at fylde et hefte med eet emne, selvom det blev belyst fra flere sider, har nok kunnet give mere af værdi for dette enkelte emne, men har samtidigt bevirket, at andre læsere har måttet lægge heftet tilside som uden interesse for dem. Derfor har der i en lang årrække så godt som altid været stof til det meste af en årgang på lager, — nu dog noget mindre end tidligere. Det allermeste stof er bestilt med opgivet emne for en bestemt forfatter, men indsendt stof har dog også i vid udstrækning været brugt — og der har i årene kun været tale om, at man har måttet returnere et par artikler som man af en eller anden grund ikke har kunnet placere i spalterne.

Vore Kirkegårde af 1959 ser ikke ud som det af 1923, 1933 eller 1943, — vi har gang på gang skiftet typografi, omslag og opstilling, — aldrig for forandringens skyld, men for at få noget bedre. At meget kunne have været endnu bedre er ganske klart, — ingen kan gå længere end evnerne gør det muligt, men med de dygtige teknikere i *Kjøbkes Reproduktionsanstalt* og *Nielsen & Møllers Bogtrykkeri* har arbejdet i en lang årrække været lettet for redaktionen, og det har været vel udført af disse firmaer.

Når der da her begyndes på det tyvende bind er det med håb om, at det i fremtiden endnu bedre end før må lykkes at skaffe læserne det stof, som de venter at finde eller kan glædes ved og få udbytte

POLITIKEN

Aftenstemning

Finansudvalget har frataget geodæren dens tilskud fra landbrugstotteriet. Pengene skal i stedet for gå til Foreningen for Kirkegaardskultur.
— Hvem der bare var død!

2. Klip fra
Politiken. 4.3.1959.

af, og at det må kunne serveres dem på en måde, så det kan være med til at hæve kirkegårdskulturen i dens mange forskellige facer og dermed kan udføre en gerning efter udgiverforeningens formål.

P. S.

Efter at ovenstående linjer var skrevet, leverede den herlige tegner *Bo Bojesen* den på foregående side gengivne tegning af en ged, der ønsker sig død, fordi man (som det anføres) skulle have frataget gedeavlens nogle penge fra landbrugslotteriets overskud og givet dem til *foreningen for kirkegårdskultur*. Uden at noget sådant er sket vil vi gerne her anføre, at der ikke har været noget som helst om, at vi skulle have fået eller ønsket os et beløb, der var

tiltænkt andre, nyttige formål. Men omtrent siden sin oprettelse og i hvert fald fra 1920-erne har vor forening hvert år som en anerkendelse af vort arbejde, navnlig under synsvinklen: fremme af småplantninger etc., haft del i overskudet fra landbrugslotteriet med beløb, der har vexlet men nu i en årrække dog har været stabilt. Dette bidrag har været en af vore sikre indtægter, og også for vort tidsskrifts økonomi har det været af stor betydning. Vi vover derfor med tegneren at smile af den hentydning, der er gjort, og vi glæder os over fortsat støtte fra også dette sted, idet vi benytter den givne lejlighed til at takke landbrugslotteri, finansudvalg og ministerium for de mange års troskab imod os og vort arbejde.

Jordfæstelse og jordbund, — før som nu aktuelt

Inspektør O. Raahauge-Askegård

Den 29. juni 1858 forsvarede cand. med. et chir. *P. Knudsen* på Københavns universitet sin doktorafhandling: „Bidrag til at belyse Begravelsespladses Indflydelse i sanitær Henseende.“

En omtale af denne afhandling, der uden tvivl har haft sin store betydning for kirkegårdskulturen fremover, burde selvfølgelig have foreligget på selve hundredårsdagen; jeg opdagede imidlertid først i slutningen af 1958, at bogen fandtes i Odense Kirkegårdsforvaltnings arkiv, og da jeg fik tygget bogen igennem, blev jeg i høj grad klar over, at hans afhandling har betydning langt ud over den tid, den er skrevet for.

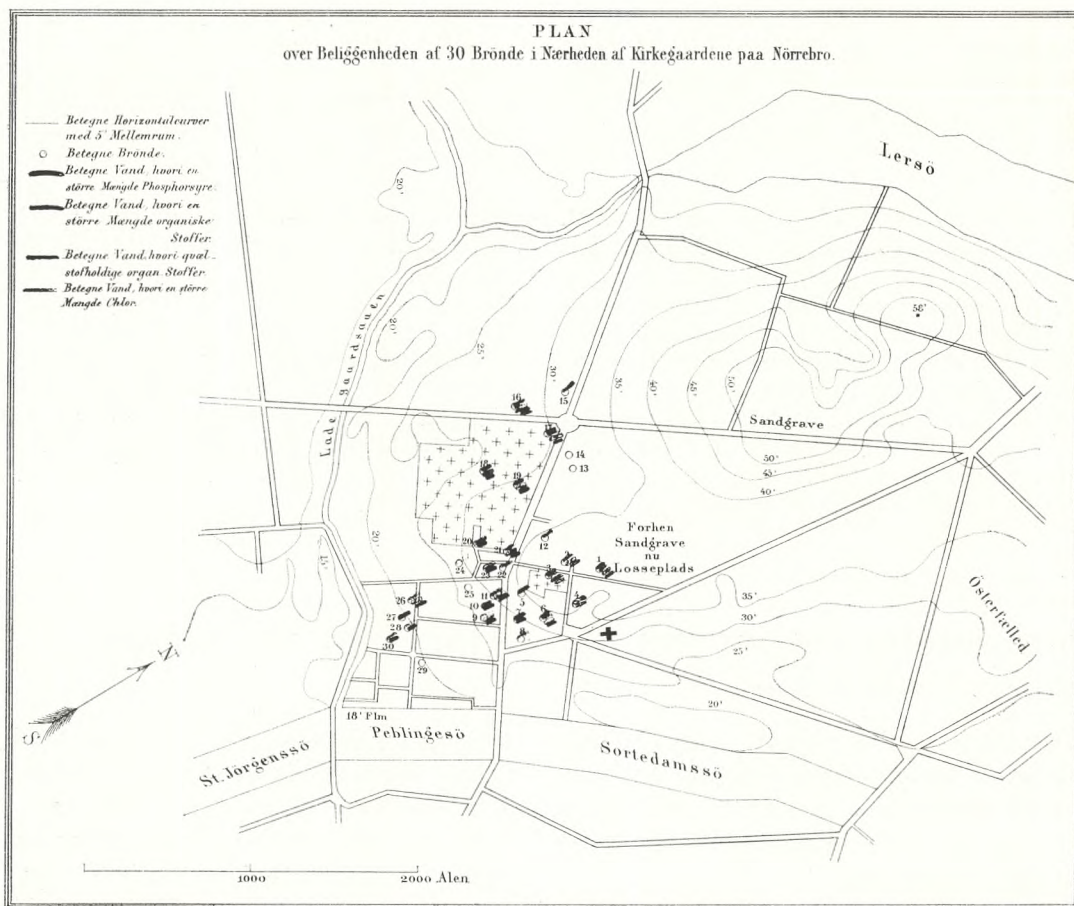
Den store koleraepidemi i 1853 er den direkte årsag til hans arbejde, og han skriver i sit forord, at „*det er den værdifulde Afhandling af Colding og Thorsen: „Om de sandsynlige Aarsager til Choleraens ulige Styrke, Kjøbenhavn 1853“*, der har givet mig Lyst til at undersøge den Indflydelse, man rettelig bør tillægge Begravelsespladsene i sanitær Henseende.“ Han har med dette for øje koncentreret sig om undersøgelser af brøndene på

Nørrebro i København, idet han finder, at han her har de største muligheder for at få resultater af sine undersøgelser.

Han skriver herom: „*Tænke vi os nu en Begravelsesplads paa et Terrain med et jevnt Fald mod den ene Side, saa at det Grundvand, der fra Højderne ovenfor Begravelsespladsen siver igjennem samme, atter kommer frem nedenfor samme, ville vi ved at sammenligne Vandet fra Brøndene ovenfor og dem nedenfor, kunne slutte os til den Indflydelse, Begravelsespladsen har udøvet paa det gennemsivende Vand. Betragte vi det vedheftede Kort, ville vi see, at Terrainet, der omgiver Kirkegaardene paa Kjøbenhavns Nørrebro, for en Del egner sig til saadanne Undersøgelser. Grundvandet, der forsyner samtlige Drikkevandsbrønde, hidrører udelukkende fra det Regnvand, der falder paa selve Terrainet og paa det højere liggende Terrain indtil en Afstand af c. 1000 Alen, thi i denne Afstand findes de højeste Punkter, hvorfra Terrainet falder til alle Sider.*“

Efter en nærmere begrundelse for dette synspunkt beklager han til slut, at grund-

3. Assistens kirkegård
med omgivelser og
angivelse af brønde
m. m.
Omkring år 1860.

vandet får tilskud af organiske stoffer før det passerer kirkegårdene (Assistenskirkegården og Mosaisk kirkegård i Møllegade), idet „man benytter de ved Sandgravning dannede store Fordybninger til Lossepladse for forskellige Uhumskheder.“ Nørrebro har åbenbart ikke været lutter idyl dengang!

Hans undersøgelser har omfattet 30 brønde, og det er først og fremmest tilstedeværelsen af organiske stoffer og af fosforsyre og klor i vandet, han beskæftiger sig med, idet han går ud fra, at disse to uorganiske stoffer må hidrøre fra organiske stoffer i de jordlag, vandet har passeret. Det er betegnende, at han slet ikke kommer ind på den bakteriologiske side af sagen — der skulle gå endnu 20—25 år før bakteriernes betydning som sygdomsfremkaldere erkendtes. Det er mær-

keligt at tænke sig for os i dag, at man godt har været klar over mulighederne for smitte gennem vandet, uden at sætte det i forbindelse med bakterielivet i vandet.

Dr. P. Knudsens undersøgelser resulterer i, at han kan dokumentere, at det vand, der har passeret kirkegårdene (eller lossepladserne) optager organiske stoffer, fosforsyre og klor på dets vej. Han har desuden specielt undersøgt de organiske stoffers kvælstofindhold, og han har en særskilt undersøgelse af vandets indhold af svovlbrinte. Han mener gennem sine undersøgelser at kunne bevise, at det må være inficeret drikkevand, der var skyld i, at dødeligheden blandt de kolerasyge i denne del af København var forholdsvis større end i den øvrige by — i hele København med dens 140.000 ind-

byggere var der i 1853 7.219 syge, hvoraf de 2482 blev helbredte, men af de 174 syge i denne lille bydel (det daværende Nørrebro) på 3.600 mennesker, var der kun 44, der kom sig. Hvorvidt opponenterne ved hans doktordisputats i et og alt har godkendt hans synspunkter, ved jeg ikke, og han skriver da også selv: „*at man ikke tør paastaae med apodiktisk Vished, at Intensiteten af Cholerasygdommen har været større paa det betegnede Terrain end i den hele By, medens der dog viser sig en saa stor Sandsynlighed derfor, at den næsten grændser til Vished.*“

Dr. P. Knudsen kommer selvfølgelig også ind på, hvad der bør gøres for at forhindre udbredelse af smitstoffer fra kirkegårde, og han har i den anledning undersøgt forholdene mange steder i Europa og fremfører mange interessante oplysninger, som det dog vil føre for vidt at komme ind på her. Konklusionen af hans undersøgelser bliver dog, at han meget stærkt anbefaler dræning og træplantning, desuden anbefaler han faste bestemmelser om afstanden mellem gravene.

Om kirkegårdenes plantninger skriver han bl. a.: „*Som en i hygiejnisk Henseende mindre heldig Bestemmelse (i København) maae vi ogsaa ansee det Paalæg, der ved Bevilgelsen af Frijord gives de Efterlevende, at der ikke maa plantes paa Gravstedet; dette Paalæg respekteres imidlertid aldeles ikke, og forebygges saaledes den uheldige Indflydelse af samme.*“

Han omtaler også de bestemmelser, man allerede dengang havde i Frankrig om „*at ingen ny Bolig maa opføres, eller Brønd graves nærmere end 100 meter fra de udenfor Byerne allerede anlagte eller fremtidig anlæggende Kirkegaarde.*“ — Og skriver om forholdene herhjemme: „*For Danmarks Vedkommende findes der en aldeles speciel Bestemmelse, idet Canc. Skriv. 19. Oktbr. 1811 forbyder Jøderne i*

Slagelse at anlægge en Begravelsesplads nærmere Byen end i en Afstand af 100 Alen, men da den synes at være taget af ganske andre Grunde end hygiejniske, skulle vi ikke opholde os videre ved samme.“

Desuden omtaler han forordningen af 22. februar 1805, der bl. a. siger: *Endelig skal vedkommende Foresatte drage Om-sorg for, at enhver Kjøbstadkirke, som ikke har Kirkegaard udenfor Byen, i det seneste inden 2 Aar erholder en beqvem Plads til samme, af saadan Størrelse, som efter Menighedens Folkemængde er tilstrækkelig.*“

Dr. P. Knudsen kommer også ind på den betydning som jordarternes sammensætning har for en mere eller mindre hurtig nedbrydning af et lig og har nogle interessante eksempler på, hvilken indflydelse på nedbrydningen det ville have, hvis kisten (eller liget) omgives med brændt kalk, trækul eller alkaliske jordarter. Han fortæller om forsøg, der er gjort i London med trækul: „*En død Hest dækkedes med et Lag Kulpulver af 6—8 Tommers Tykkelse, og fandtes aldeles fortæret efter et Aars Forløb paa Skelettet nær.*“

Og han fortæller om Campo-santo i Pisa: „*denne bestaaer af en i Form af et Parallelogram muret Bygning, hvis Indre er fyldt til en Højde af 9 Fod med en Jord, der i det 13. Aarhundrede er hidbragt fra Jerusalem, og sagdes den Gang at kunne fortære et Lig paa 24 Timer, alt paa Grund af dens store Mængde kulsure Natron!*“

* * *

Det giver unægtelig stof til eftertanke at tumle med problemerne i denne gamle afhandling — ikke mindst fordi vi jo faktisk ikke er ret meget længere fremme med vor viden på disse områder, end man var for 100 år siden.

„Der er åbenbart en del problemer, der har ligget brak, siden P. Knudsen bragte dem på bane,“ sagde Odense vandforsy-

ningsdirektør, civilingeniør *G. O. Andrup* til mig, da vi drøftede afhandlingen, efter at han havde læst den. Resultatet af vor samtale er blevet, at han nu vil tage vandundersøgelserne op ud fra de synspunkter, som Dr. P. Knudsen fremsætter i sin afhandling — altså på en måde fortsætte, hvor Knudsen slap.

Der er jo imidlertid flere andre spørgsmål i afhandlingen, som det også ville være af interesse at få nærmere belyst. Hvad med jordbunden? Hvad kan man gøre ud over dræning og plantning for så hurtigt som muligt at bringe vore døde ud over det uhyggelige stadium, som vi alle ved nødvendigvis må komme, men som vi ikke holder af at tænke på? Ja, man kan brænde ligene, men det er jo også en voldsom proces, der blot har den fordel at være hurtigere overstået.

Af jord er du kommet, til jord skal du blive, lyder ritualet, og så gør man i virkeligheden alt hvad man kan for at udskyde denne proces længst muligt ved at anvende svære egetræskister, zinkkister eller dobbeltkister. Burde der ikke ved lov være ganske bestemte regler for, hvordan en kiste bør være, både hvad træart, trætykkelse og øvrige udstyr angår? Burde bestemmelserne angående gravdybde,

fredningstid og afstand i gravene ikke være afhængig af jordens beskaffenhed? Jordbundsart og fugtighedsgrad gør det dog meningsløst, at bestemmelserne faktisk er de samme i alle tilfælde.

* * *

Redaktionens anmærkning:

Det ovennævnte emne om jordfæstelsens mål og midler og de gældende bestemmelser herom samt disses eventuelle revidering har vi behandlet i en redaktionel artikel i VK 18 s. 37—39 og s. 75, ligesom vi har fulgt spørgsmålet op ved en henvendelse til sundhedsstyrelsen med en henstilling om undersøgelse af, hvad der var mest formålstjenligt for jordfæstelsen med hensyn til jordbundsforhold, gravdybde, kisternes art etc. Sundhedsmyndighederne foretog også en undersøgelse, men vi mener, at den var for lidt omfattende, og vi mener, at spørgsmålet stadig trænger til mere belysning og visse bestemmelser sikkert bør gøres til genstand for en revision, — en sådan har den svenske lovgivning på dette område nyligt fået sig. Mon vi ikke skulle følge trop; — det er jo dog både et etisk, sanitært, æstetisk og økonomisk spørgsmål, der angår os alle. —

4. Naturstenen er anbragt for højt. Soklen er synlig. Foto: Forf.

Stenhøjsmotiver

Inspektør Poul W. Olsen

Det er nu snart mange år siden, man i haverne gik væk fra at dyrke begrebet „stenhøj“.

Disse opstablede blandinger af kampesten, jord og alpine planter, hvor jorden havde en eventyrlig evne til at regne bort mellem stenene, er heldigt afløst af den fladere form, *stenbedet*, væsentlig kønere, lettere at lave godt og lettere at holde.

Også på gravene kender vi stenhøjene. Og generne er her de samme som i haverne, kun med den forskel, at det ved det mindre format ser endnu mere rædsels-

fuldt ud, når jorden ikke vil blive på plads, og når planterne som følge heraf vantrives, så kun en enkelt robust art klarer sig, og kvælende andre planter breder sig overalt. Værst er det hvor monumentet (i reglen en natursten) er stillet op på en betonsokkel for at give såvel sten som stenhøj en ønsket højde. Synet af en sådan grinende betonsokkel, som dukker frem, når jorden sætter sig, forværrer selvsagt kun billedet. At få gravstedsbrugerne gjort begribeligt at vedligeholdelsen af en af disse gammeldags stenhøje med omplantning og jordtilførsel er en konstant tilbagevendende begivenhed, som koster penge, er næsten ugørligt. Den stadig oftere hørte vending om, at graven skal kunne „passe sig selv“, betyder for de fleste, at når man betaler kirkegården for årlig renholdelse, regner man skam også med, at graven for disse penge holdes fuldstændig vedlig, og man er derfor ikke indstillet på kon-

5. Rigtigt placeret natursten.
Forf. foto.

stante udgifter på et stenparti. Derfor: når man kommer ud for et tilfælde som det billedet her viser (den sunkne stenhøj med tilhørende sokkel), er der kun et at gøre, nemlig at få soklen hugget bort, stenen ned paa jorden, og saa plante et stenbed som det næste billede viser. Det holder, og det trives.

Forslag til tilplantning af en gravrække

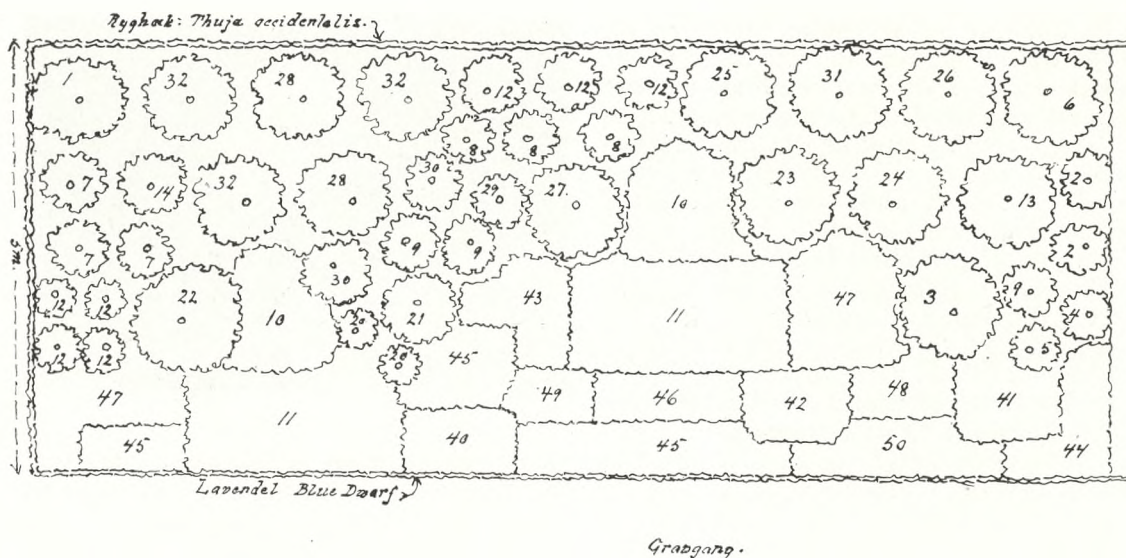
Havearkitekt, cand. hort. Poul Hansen

Ved Udvidelse af en Kirkegaard blev der, efter et fra stedlig Side udtalt Ønske, afsat en Gravrække, i dobbelt Grav-længde, „til større Familiegravsteder“ og denne blev som Hovedparten af det øvrige, foreløbig tilsaaet med Græs. Efter et Par Aars Forløb blev man klar over at denne Størrelse af Gravsteder kun ønskes i saa faa Tilfælde, at det ville vare en Aarrække inden ret mange af dem var taget i Brug. Menighedsraadet vedtog da at lade mig planlægge en delvis Tilplantning af Rækken med det for Øje at finde noget nyt vedrørende Gravstedernes Udformning til Variation fra det paa Stedet mest anvendte — forskellige Former af Sten, som Ramme om Perlegrus eller Marmorskærver med mere eller mindre Beplantning. Jeg valgte da og fik Menighedsraadets Godkendelse af en fuldstændig Tilplantning, foreløbig for Halvdelen af Rækken. Se planen s. 10.

Mit Forbillede er den lave buskagtige Bevoksning man kan træffe i Lysninger inde i Skoven, og det Plantemateriale jeg fandt anvendelig var dels stedsegrønne Planter varierende i Størrelse og Form

fra Rhododendron (Alperoser) og Juniperus chin. pfitzeriana (Kinesisk Enebær) til Erica (Klokkelyng), dels løvfældende Blomsterbuske ligeledes varierende, fra Spiræa van Houttei til de lave og krybende Dværggyvel (Former af Cytisus og Genista) og med visse Former af lave rodfaste Stauder imellem — især i Forgrunden f. Eks. Aster alpinus, Armeria, Iberis, Nepeta og Dværglavendel. En saadan Beplantning harmonerer godt med de højere voksende Træer, der omgiver Kirkegaarden, eller Gravgaarden paa denne. Med det rette Plantevalg — Planter med tæt Løv — og passende Planteafstand er Renholdelsesarbejdet meget overkommeligt. Efterhaanden som Ønsker herom fremkommer tænkes Rækken delt i Familiegravsteder, med 4—6 eller flere Kistepladser i hver, efter Ønske. Beplantningen kan da med meget smaa Ændringer passes i en saadan Inddeling. Hække mellem Gravstederne tænkes undgaaet. Inddelingen kan foretages ved Nedsættelse af diskrete Sten.

Ved Begravelser maa der selvfølgelig fjernes en større eller mindre Del af Be-

plantningen, men har man fortrinsvis valgt Buske med fint forgrenet Rodnet kan mange af disse godt plantes igen, eller hvis Aarstiden er særlig uheldig, kan der i Kirkegaardens eller Planteskolens Beholdninger let findes Planter, der ved Flytning med Klump hurtigt kan udbedre det fremkomne Brud i Bevoksningen.

Ved Udarbejdelse af Beplantningsplanen er der jævnsides med andre skønhedsmæssige Synspunkter ogsaa taget Hensyn til den Størrelse Planterne kan forventes at faa i nogenlunde udvokset Tilstand. Det er jo Meningen, at de forholdsvis hurtigt skal dække Bunden, men ved for tæt Plantning kommer Planternes naturlige Form og Skønhed jo ikke til Udvikling. Naar der er anvendt lidt flere Plantearter end egentlig ønskeligt skyldes dette, at Feltet ogsaa skulde gøre Tjeneste til Studier over de enkelte Arters Egnetthed for Stedet. At vælge de rette Plantearter og af disse at sammenstille en Beplantning rigtigt, kræver et indgaaende Studium af Planternes Størrelse, Voksemaade og Ejendommeligheder — i nogenlunde udvokset Tilstand, men byder til Gengæld paa saa mange rige Muligheder for at skabe noget virkelig skønt.

Planter til dobbelt gravrække:

1. *Berberis thunbergii atropurpurea*. — 2. *Chaenomeles langanaria*. — 3. *Contoneaster salicifolia floccosa*. — 4. *Cytisus purpureus*. — 5. *Cytisus purpureus incarnatus*. — 6. *Deutzia* hybr. „Mont Rose“. — 7. *Hypericum patulum* „Henryii“. — 8. *Philadelphus* hybr. „Gerbe de Niede“. — 9. *Potentilla fruticosa*. — 10. Rose „Peace“. — 11. Rose „Orange Triumph“. — 12. *Spiræa bumalda* „Anthony Waterer“. — 13. *Weigelia florida purpurea*. — 14. *Weigelia* hybr. „Kosters var.“ — 20. *Berberis buxifolia nana*. — 21. *Berberis candidula*. — 22. *Chamecyparis pisifera filifera*. — 23. *Cytisus nigricans*. — 24. *Cytisus præcox*. — 25. *Cytisus scoparius* „Andreas“. — 26. *Cytisus scoparius* „Daisy Hill“. — 27. *Juniperus chin. pfitzeriana*. — 28. *Lonicera nitida*. — 29. *Lonicera pileata*. — 30. *Lonicera pileata graciosa*. — 31. *Lonicera pileata yunnanensis*. — 40. *Armeria maritima splendens*. — 41. *Aster alpinus*. — 42. *Cytisus decumbens*. — 43. *Erica carnea*. — 44. *Euonymus radicans variegata*. — 45. *Iberis sempervirens*. — 46. *Lavandula officinalis Blue Dwarf*. — 47. *Nepeta mussinii*. — 48. *Potentilla fruticosa beesii*. — 49. *Potentilla fruticosa pyrenaica*. — 50. *Pulsatilla vulgaris*.

Hvor tonedigtere hviler

M. Møller-Petersen

I en storby er kirkegården jo ikke blot „De dødes have“, men en fredens park, en stille lund, hvor ung og gammel søger hen for at finde hvile og ro, fjern fra den tærende larm og støj. Andre søger herind for blot nogle øjeblikke at dvæle ved en grav, der gemmer støvet af en kær ven, en åndsfælle eller måske en skabende kunstner, der har givet een noget værdifuldt, noget skønt og nærende, noget, der lyser op i vor hverdag. Til disse udvalgte hører vel nok i første række vore digtere og komponister; det er jo dem, vi tyer til i glæde som sorg, til højtid og fest.

Hovedstaden får skyld for meget, bl. a. at landets åndelige kapital, in casu litteratur og musik, i overvejende grad er placeret her, og har været det gennem slægtled. En sådan koncentration sætter sine spor også på kirkegården. Og de mange kendte navne fra kunstens verden er, vel navnlig i turistsæsonen, et søgt mål for mange; det er jo, som *Viggo Stuckenberg* skrev:

„Blev i grave slægter stængte,
lever, hvad de tænkte.“

Komponist og digter er nøje knyttet til hinanden gennem vokalmusikken, og dette samhørighedsforhold synes også at manifestere sig efter døden, idet gravstenspoesien oftest findes på disse kunstneres grave. Men denne måde at hædre afdøde på er ikke så almindelig mere; den fik dog ligesom en renæssance efter sidste verdenskrig, idet mange af mindstenene for faldne frihedskæmpere har originale vers som en sidste hilsen til den faldne. I et velformet vers er der højtid, og det huskes.

Af komponister, døde i de sidste årtier, og som har fået vers med sig i døden, kan nævnes *Elith Worsing*, død 1923 (Vestre kirkegård); hans kompositioner tilhører den lettere genre; men de lever endnu og er fremdeles til glæde for mange. For blot at nævne enkelte: „Dukke Lise“, „Hils fra os derhjemme“, „Lille Sommerfugl“ o. s. v. Det smukke vers, der også fortæller os om et stort menneske, lyder:

„En bedre søn og en bedre ven
kan ingen i verden finde.
Vi vandred bedrøvet en dag herhen
og satte ham dette minde.“

Tonerne er verdenssproget, budskabet fra sjæl til sjæl, og der er vel ikke den side i den menneskelige natur, som tonerne ikke evner at tolke eller udløse; fra den dybeste sorg til vild og flammende begejstring. Vi åbner vinduet, når vi hører musik fra gaden, og publikum myldrer frem fra de fjerneste kroge i haven, når „Tivoli-Garden“ trækker op. Ikke så mærkeligt, at de mennesker, der blev mestre i dette magtfulde sprog, hører til de udvalgte.

Man kan vel nok sige, at i almindelighed bliver der vist de mennesker, som gav os de skønne klange, satte dem i system og harmoni, den veneration, de har krav på, også efter deres død. Men den anstrengte tid, vi økonomisk set lever i, synes også at skulle ramme flere kunstnergrave, og i pietetens navn kunne man ønske, at der en skønne dag meldte sig en donator med midler til sådanne graves pleje.

Når man blader i vore melodibøger, lægger man måske mærke til, i hvor ringe grad det kvindelige element er repræsenteret i de skabende tonedigteres kredse. Men to kan dog nævnes som næsten klassiske: *Henriette Nielsen* og *Johanne Louise Heiberg*. De to var jo samtidige,

7. J. O. E. Hornemann.
gravmæle.
Københavns assistens.
Forf. foto.

og deres vaudeviller, henholdsvis „Slægtningene“ og „En søndag paa Amager“ havde jo succes på Det kgl. Teater, og melodierne hører vi gerne endnu. Fru Heiberg døde 1890 og er begravet på Holmens Kirkegård; Frk. Henriette Nielsen døde 1900 og er begravet på Assistens Kirkegård. — Også to norske kvindelige komponister bør nævnes i denne forbindelse: *Sofie Dedekam* („Naar Solen gangter til Hvile“ og „To Drosler sad paa Bøgekvisst“) og *Agathe Backer Grøndahl*, hvis navn vi af og til ser i radioprogrammet. Sofie Dedekam døde 1894, Agathe Grøndahl 1907.

Man har måske lagt mærke til, at der efter navnet *D. L. Rogert* over kongesangen „Kong Kristian stod ved højen Mast“ i nogle af vore melodibøger står et spørgsmålstegn. Forklaringen er den, at man ikke med sikkerhed ved, om melodien virkelig er af Rogert. Noget taler for, andet imod. Men så længe vi ikke med 100 % sikkerhed ved en anden, bør vi vel være glade for og stolte af Rogert og hans melodi. — Han døde som dommer på Bornholm i 1813 og begravedes i Rønne; men graven er ikke mere.

Så er der nationalsangens komponist, *H. E. Krøyer*. Til hans mest kendte melodier hører „Her under Nathimlens rolige Skygge“; „De første Prygl vi i Skolen fik“, og så den mest kendte „Der er et yndigt Land“. Man har kritiseret denne melodi; men de forsøg, der har været gjort for at få en bedre, er ikke faldet heldig ud. En melodi har jo foruden grundtonen også bitoner, både de musikalske og de andre; og disse andre er de minder, der vækkes hos dem, der måske gennem årtier har sunget en melodi og fået den kær. De fleste mennesker er på dette punkt ret konservative, og en ny melodi vil som regel gribe forstyrrende ind i deres mindekreds.

„Der er et yndigt Land“s ophøjelse til nationalsang jævnsides med kongesangen „Kong Kristian“, daterer sig fra et nationalt møde på Skamling 1844. Samme år blev Krøyer kantor ved Slotskirken i København. — I en biografi hedder det så smukt om ham, at det bør fremhæves: „Den ensomme ungkarl trak sig tilbage fra sine venner, plagedes af sygdom og mistede sin ungdoms humør. Men til det sidste bevarede han sin hjælpsomhed over

for fattige og trængende.“ — Krøyer døde 1879 og er begravet på Assistens Kirkegård.

Her er også *Kuhlaus grav*. Graven er et græstæppe med to taks og en gravsten, hvis symbolske figur — en kvinde med en lyre — er ved at forvitte; vist ikke ganske „Elverhøj“s komponist værdig. Han døde 1832. Men hans musik lever.

På samme kirkegård er også *Johan Ole Emil Hornemanns* grav. Vi mindes ham med taknemmelighed bl. a. for hans pompøse melodi til „Kongernes Konge“ og den uopslidelige soldatersang „Dengang jeg drog af Sted“, og man forstår, at han på sin gravsten har fået de første takter af netop denne populære melodi, der med *Peter Fabers* opildnende tekst publiceredes i marts 1848 og, som det hedder „i ikke ringe grad bidrog til sejren i denne krig.“ Takterne er indgraveret i et metalbånd, spændt over en lyre og med sanglærke imellem. — Hornemann døde 1870. — Kun en snes meter fra denne grav ligger sønnen, *Chr. Fr. Emil Hornemann*, begravet. På den smukke gravsten ses symbolske flammer stige op mod det høje og i nøje samklang hermed disse skønne linier:

„Hvad han har skabt til folkets gavn,
i flammer født, i kamp og savn,
skal vokse gennem tiden
og værne om hans navn.“

Det fortælles, at da nogle amerikanske musikfolk sidste sommer var her i landet for at finde egnet musik for staterne, var Hornemanns musik til „Aladdin“ det eneste, de kunne bruge. — Han døde 1906.

A. P. Berggreen er også begravet her, og han har disse linier på sin gravsten:

„Hans minde vil leve i folkets og menighedens
sange.“

Han døde 1880.

På Holmens Kirkegård finder vi flere navne fra musikkens verden. Som allerede nævnt er fru Heiberg begravet her; endvidere *Henrik Rung*. Vi synger hans melodier daglig: „I Danmark er jeg født“; „Moders navn er en himmelsk lyd“; „Kirkeklokke, ej til hovedstæder“ o. s. v. — Rung døde 1871.

(Fortsættes i næste hefte).

26

218/19

R.	V.	G.	F.	S.	L.
			X	X	X

8. Det løse kartotek-kort kan vandre under kontorets arbejdsgang.

Protokolnummer:

6456/57

Heti begravet:

Enrassistent
Peter Hansen

Hansen, Anna, fru

Ellensvej 27^I, Charlottenlund

OR 5857.

Hjemfaldt 11/12 1967

L. m ²	1959																
	Bet.	Ordre-rg.	Kr.	Ø.	Bet.	Ordre-rg.	Kr.	Ø.	Bet.	Ordre-rg.	Kr.	Ø.	Bet.	Ordre-rg.	Kr.	Ø.	
* Renholdelse			27	-													
* Vanding			9	-													
* Gran 7 del. 30-																	
* 20 skolebl. Forårsbl.	69568		10	-													
* 20 hysenir Sommerbl.	70239		14	-													
* 3 ehysanthem. Eftbl.																	
Løg																	
* 14/13: 1 kühel 5-	67187		5	-													

T 1107

Om kirkegårdens kontorarbejde 1.

Kirkegårdsinspektør Aage Fich

Det kontormæssige arbejde på kirkegården værdsættes som regel ikke tilstrækkeligt. Mange kirkegårdsledere, navnlig de, der har kirkegårdens drift i privat entreprice, er tilbøjelige til at betragte alt kontorarbejde som noget delvis overflødig, en form for hoveriarbejde og i bedste fald omfattende den regnskabsmæssige side af sagen ud fra den betragtning, at noget må man jo skrive op for at huske, hvad man har til gode!

En sådan mangel på forståelse af kontorarbejdets værdi afskærer lederen fra overblik over arbejdsydelsens økonomi og skaber daglig uendeligt besvær med at lede efter oplysning om, hvor een eller andens hopæl, gravplads eller restance skal findes.

Kort og godt: undlader man at holde sit kontorarbejde *à jour* ved at henvise det til udførelse i tilfældige aftentimer, arbejder man i blinde.

Denne ikke ualmindelige situation begrundes, at emnet søges behandlet i denne og 3 følgende artikler omend summarisk.

De krav, den kontormæssige tilrettelægning skal opfylde, er 1) så enkelt som

mulig, 2) hurtigt at arbejde med, 3) sikkerhed ved udstrakt brug af kopisystemer, så omskrivninger undgås, 4) selvkontrollerende, d. v. s. korrespondance mellem alle led i ekspeditionen af enhver sag, 5) billigst mulig i anskaffelse og drift.

Adskillige firmaer tilbyder hjælp ved tilrettelægning af regnskaber m. m. Det er ganske givet, at kun de færreste kirkegårdsledere er i stand til selv at hidføre den fordelagtigste ordning, bl. a. fordi de ikke kan være vidende om alle forekommende hjælpemidler. Det kan derfor umiddelbart tilrådes at lade en ekspert vurdere forholdene og stille forslag om forbedring.

Det er f. eks. almindeligt, at en regnskabspost eller andet føres enslydende i flere protokoller, regnskabsbøger, lister o. s. v. end nødvendigt. Det er meget svært for et menneske, der er indlevet i et bestemt system, at finde ud af, *hvordan* det kan gøres enklere. Friske øjne kan bedre vurdere sagen objektivt.

Samtidig med forenkling opnås mulighed for større hurtighed i arbejdet. Her et par eksempler:

9. På hængslede kort kan forsiden være enklere og alle oplysninger føres på indlægs- og omslade.

	AFD.	RÆKKE	NR.			
RENH.						
VAND						
GRAN						
FBL.						
SMBL.						
EFTBL.						
LØG						

1. Gravfæsteren ringer op for at bestille begonier. Man slår op i en smalfolie for at finde gravstedets nummer. Det lod sig ikke gøre! Man husker, at der blev plantet stedmoder i april og slår op i „stedmoderlisten“. Her står afdeling noteret, men ikke gravstedets nummer. Besværligt finder man langt om længe frem til gravstedbetegnelsen, fordi man *kunne huske noget*.

Det havde været lettere med strimmelregister indenfor armlængde fra telefonpladsen.

Man aftaler plantning og noterer aftalen på en lap papir for senere at føre den ind på ordrelisten over begonier. Efter plantning føres beløb ind på kartotek-kort, hvorefter regning skrives.

Det havde været lettere at skrive ordren med gennemslag i kuponbog, medens man havde telefonforbindelse, — og sikrere!

2. Der bestilles en begravelse. Familien eller ligkistesnedkeren har ikke begravelsesbrevet med. Han ved ikke, hvornår eller hvem der sidst er begravet. Han ved kun, at en slægtning af N.N., som passer gravstedet, blev begravet „for ca. 10 år siden“.

De vil indvende, at De har register i kirkegårdsprotokollen. Javel, men er det ført à jour og korrekt? Og ved De, hvor mange fornavne afdøde havde?

Det havde været lettere med registerprotokol med de afdødes navne i kronologisk rækkefølge indenfor bogstav!

3. En kunde kommer for at betale og har ikke regningen med eller har endnu ikke fået nogen.

Den vilde søgen startes med stedmoderliste, begonialiste, et tredje sted med leverede perlesten, og så oplyser kunden, at der i foråret blev plantet tre roser.

En samlet oversigt på kartotek-kortet havde været lettere!

Lad gå, at disse eksempler er hentet fra kontorarbejdets overdrev, de fleste føler vel en rem af huden.

Man føres da derhen, at alle trådene nødvendigvis må samles, og det må blive i kartoteket.

Kundekartotek bør i de fleste tilfælde ordnes i gravstedorden. Der forekommer for megen usikkerhed med ordning efter navne: hvordan staves de, hvilke fornavne eller forbogstaver bruges, hvilken titel bruges, er der bindestreg eller ej, er kunden flyttet siden sidste ekspedition?

Kartotek-kortet kan være hængslet i bakker (Acme, Visco, Kardex m. fl.) eller som løse kort.

Det løse kartotek-kort frembyder fordelen ved at kunne flyttes under kontorets arbejdsgang, f. ex. mellem forskellige arbejdspladser ved ordre- eller regningskrivning, afkviktering, adresserettelser o. s. v., men der skal være kort for alle gravsteder, så en mangel i rækkefølgen let bemærkes.

Det hængslede kort åbner alle muligheder for benyttelse af indlæg og omslagskort for de forskellige arbejdsområder og giver måske størst oversigt ved faneangivelser i kortets over- eller underkant.

Hvorom alting er: kartotek-kortet er kontorets nerve og skal henføre til praktisk talt al nødvendig viden om det pågældende gravsted.

Det skal udvise 1) gravstedbetegnelse med afd., rode, nr., 2) areal, hvoraf let udledes antal gravpladser, 3) hjemfalds-dato, 4) hvem der er begravet eller een af de sidst begravede, 5) fulde navn, adresse, evt. telefonnummer på indehaveren af gravstedet, 6) alle aftaler om pasning, grandækning, plantning af blomstervækster m. m., 7) datoordrer, 8) kolonner til årsvis regnskabsføring, 5 på hver side, men bagsiden med tryk fra den modsatte overkant, så kortet efter 5 års brug får ren overkant ved fremadvending, 9) indenfor hver årskolonne bør i vandrette rubrikker ud for hver ordret tekst være plads til ordrenummer, saldo-beløb, kvitteringsdato, 10) en enkelt rubrik forneden til henvisning til korrespondance, 11) plads til faneangivelse foroven.

Praktisk vil det være, om kortene for almindelige aftaler er hvide, kortene for

flerårige vedligeholdelser er røde, og at de er af ens tryk og format.

Foretrækker man hængslede kort i bakker (kasser), må ovenstående grundkrav iagttages, men man har større mulighed for specifikation på omblade, — altså mere plads.

Det vil altid være lønnende at holde kartoteket i den pinligste orden. Det virker utilfredsstillende og uhøfligt med manglende titulatur og fornavn. Man skal kunne stole ubrydeligt på rigtigheden af indføring og afkviktering på kortet. Kortene kan iøvrigt udformes efter behov. Hængselkortene fås i standardudførelse, hvilket naturligvis er billigst, og det er uvæsentligt, om der skulle blive et par rubrikker tilovers.

På det i fig. 8 viste eksempel føres ordrenummer med blått (kuglepen), regningsnummer lige under med rødt, kvittering ved tilføjelse af dato med blått. Forskelligt farvede faner påsættes øverst til højre.

Fig. 9 viser et kort til hængsling i bakke fra et skuffekartotek.

Hængslerne sættes i hullerne foroven i det foldede hovedkort, ombladet lægges ned over og er dermed låst, når hovedkortet er indsat i bakken.

Andre systemer kan komme på tale, f. eks. hængemapper, der giver mulighed for opbevaring af begrænset korrespondance sammen med de trykte indlægskort.

Næste artikel vil omhandle kirkegårds-kontorets nødvendige protokoller til registrering, regnskab m. m. og samspillet mellem dem.

Hvor tonedigtere hviler

M. Møller-Petersen

(fortsat fra side 12)

På Holmens kirkegård hviler også *Peter Heise*; som symbol har han fået den som gravstensornament sjældne luth på sin gravsten og dette skønne vers:

„Den, der har med opladt sans
søgt sandheds lys og skønheds glans
og viet dem sin snille,
hans værk ej døden sletter ud,
hans værk har ført ham op mod Gud,
mod begges strålekilde.“

Altså sandhedens og skønhedens strålekilde. — Heise døde 1879.

Vor vidt berømte *H. C. Lumbye* er også begravet her. Og han har fået disse jævne og uhøjtidelige linier på sin gravsten:

„Hans toner klinger over land og by
og gør den gamle ung på ny.“

Og det vil vi vist alle skrive under på.
— Han døde 1874.

I samme gravsted som *H. C. Lumbye* er også sønnen, *Georg Lumbye*, begravet. Til hans mest populære musik hører „Sølvmyrter-Valsen“, hvor den meget yndede melodi „Til min Sangfugl“ er indlagt, melodier, som høres ret ofte i „Tivoli“s koncertsal. — *H. C. Lumbye*'s svigersøn, digteren *Adolph Recke*, er også stedet til hvile her. Vi mindes ham med taknemmelighed for „Kongernes Konge, ene du kan“, og for soldatersangen fra 1849 „I Natten klam og kold“, en ode til 6. julie-slaget ved Fredericia, begge digte til musik af *Hornemann*.

Selv om denne artikel er viet den skabende kunstner, kan en enkelt udøvende vel tages med, nemlig kgl. kammersangerinde *Ida Møller*; hendes grav er kun få meter fra *H. C. Lumbye*'s. På marmorkorset står disse ord:

„God bless you!“

10. Mindesmærke for
H. C. Lumbye.
Holmens kirkegård.
Forf. foto.

11.

C. F. E. Hornemanns
gravmæle.
Assistens.

hvilket vil sige: „Gud velsigne dig!“ Ida Møller var født i Hull; vel derfor den engelske tekst: På en marmortavle med lyre og palmegren står dette vers:

12.

Willumsens mindes-
mærke for
Asger Hamerik
og hustru.
Vestre kirkegård.
Forf. foto.

„Din stemme kom fra guddomsvældet
som Mozarts toner i din sang;
og derfor blev den aldrig ældet;
den ejed evighedens klang.
Dit liv af kærlighed var båret,
din kunst med sejerskronen kåret.“

Ida Møller døde 1947.

På den modsatte side af Østerbrogade ligger Garnisons Kirkegård, og her er H. C. Lumbyes efterfølger som dirigent i „Tivoli“s koncertsal *Balduin Dahl* begravet. Af hans mange kompositioner har jo navnlig hans Frederik VIII's honnør-march vundet folkeyndest; den og *Frøhlich's* Riberhus-march må vel kunne karakteriseres som klassiske. — Balduin Dahl døde 1891; Frøhlich 1860 (Assistens Kirkegård).

På Frederiksberg Kirkegård er *August Enna* begravet; også *C. C. Møllers* grav var her indtil for et par år siden. *Var!* Trods megen velvillig omtale, bl. a. i „Politiken“ og i „Aftenbladet“, her endda med billede af graven, blev den sløjftet; der var ikke midler til fornyelse; men hans musik lever. — Enna døde 1839; C. C. Møller 1893.

Solbjerg Kirkegård, der også hører under Frederiksberg, gemmer støvet af *Frederik Rung*. Som symbol for sin skønne gerning har han fået taktstokken og en palmegren på sin gravsten; død 1914. Her finder vi også *Victor Bendix'* grav; død 1926. Og „Havens“ komponist *Aksel Agerby*; han døde 1942.

Og så er der den 125 tdr. land store Vestre Kirkegård. Her finder vi navne som *Johan Bartholdy*; død 1904. *Otto Malling*; død 1915. Det var på hans foranledning, at den nuværende konservatoriebygning, H. C. Andersens Boulevard, blev rejst, nemlig 1905. Der er da også mindeplade for ham i konservatoriets forhal. Broderen, *Jørgen Malling*, død 1926, er begravet i Lyngby. Endvidere kan nævnes fra Vestre Kirkegård *Asger Hamerik*; død 1923; *Lange-Müller*; død 1926; *Carl Nielsen*; død 1931; *Fini Henriques*; død 1940. Orgelmesteren *Johan Gottfred Mattison-Hansen*; død 1919, og *Sextus Miskow*. Til hans mest kendte melodier i dag kan nævnes „Den Spillemand snapped Fiolen fra Væg“, og han har da også fået de første takter af denne populære melodi på sin gravsten. — Miskow døde 1928.

Niels W. Gade er bisat i kapel; hans smukke marmorsarkofag står i Holmens Kirke, i den lange fløj, der vender ud mod

kanalen, i samme rum som *Tordenskjold* og *Niels Juel*. Forklaringen på denne særstilling blandt tonedigtere er den, at Gade var organist ved Holmens Kirke fra 1858 til sin død 1890. Over den statelige sarkofag står disse skønne linier:

„Af toner byggede han sin Jacobs-stige
fra jordens mørke op til lysets rige;
i dem hans drøm fik liv,
hans tanker vinger,
og gennem dem hans eftermæle klinger.“

På sarkofagens frontside er der en lyre i ramme af en guldkrans.

Weyse, hvis musik til *Ingemanns* morgen- og aftensange i så høj grad har bidraget til deres popularitet, er begravet i Roskilde, på Gråbrødre gamle kirkegård. Graven er såre prosaisk; men der er næsten altid friske blomster på graven, lagt af børn som voksne; i den henseende ligner denne grav og H. C. Andersens grav hinanden. Det er det fromme barnesind, der bevæger og belønner. — *Weyse* døde 1842.

Weyses efterfølger som organist ved Domkirken i København, *J. P. E. Hartmann*, er begravet ved Garnisonskirken; her var han jo organist, før han kom til Domkirken. Der er vist ikke den dag i året, da ikke hans melodi til bryllupssalmen „Her samles to Hjerter“ eller „Jert Hus skal I bygge paa Ordets Klippegrund“ lyder fra et eller andet orgel i landet. — *Hartmann* døde 1900.

Og til sidst *Thomas Laub*; han er jo den komponist, der i stærkest grad har præget salmebogens melodier. Ikke færre end 74 salmer har han givet toner. Der er langt ned til den næste, nemlig *Berggreen*, der har 19, *Hartmann* 14, *Henrik Rung* 11, *Barnekow* og *Carl Nielsen* hver 9 o. s. v. *Laubs* og hustrus grav er på Gentofte Kirkegård; graven er ejendommelig, særpræget, beskeden, næsten knælende ydmyg i sin symbolik: En lav krybbe, omtrent som man kunne tænke sig den i en stald; langsiderne kun en halv snes cm over jordhøjde.

„Rejst af samfundet for dansk kirkesang“, står der på langsiden. På det ene endestykke: „*Thomas Laub 1858—1927*“ og på det andet disse linier, der er taget fra salmen „Når jeg betænker Tid og Sted“:

„Mit støv, gak ned
og hvil i fred;
lad stormen over fare.
Luk døren til!
Når Gud det vil,
du skuer dagen klare.“

13. Mindesmærke for Peter Heise på Holmens kirkegård. Forf. foto.

Musikken har mange opgaver; den skal glæde og fornøje, adsprede og underholde, trøste og opmuntre, gøre menneskene bedre, forædle vort sind eller, som direktøren for musikkonservatoriet, hr. *Knud-åge Riisager*, udtalte for nogle måneder siden: „Musikkens sande væsen er jo den etiske opdragelse af det menneskelige sind.“

14. Mindesmærke for Carl og Anne Marie Carl Nielsen. Københ. Vestre.

Fra gravskrifternes og dødsannoncernes verden

I. Lund Madsen

En tysk filosof, *Carl Julius Weber*, har udtalt, at der ikke findes noget så sørgeligt, uden at det dog kan afvindes en munter side, og vi må give manden ret, når selv døden og de dermed sammenhængende foreteelser undertiden præsenterer sig for os i en, om ikke munter, så dog i en kuriøs skikkelse.

Dette er navnlig tilfældet, jo længere vi går tilbage i tiden, hvor hver enkelt i højere grad end i vore dage var individuelt præget, og når det bestående samfund den gang ikke tillod, at denne særprægethed gjorde sig gældende ud ad til i samfundet, så fandt den enkelte afløb for sin trang til originalitet på mangfoldige måder, og det viste sig ikke mindst i de tiders skik at avertere et dødsfald på; navnlig indeholder „*Adresse-Avisen*“ eller „*Adresse-Comptoirs Efterretninger*“, som avisens oprindelige titel lød, mange eksempler på de den gang brugelige, i høj grad skruede dødsannoncer, der ofte fyldte en hel side, som f. eks. følgende, der er indrykket i anledning af en pastor *Slettings* død¹⁾:

O! gyselige Erindring.
O! daanesvangre Øyesyn.
O! skrækkelige Tordenslag.
Ach! Vee og Hjerte-Qval.
Ach! mit sønderlidte Hjerte,
Ach! utaalelige Smerte.
Hvo skal forbinde? Hvo skal læge?
Hvor findes Balsom? Hvor findes Lindring?
I Suk og Klage, i Graad og Græmmelse,
Deri er min Moroe, deri min Lindring.
Ach, Marah, Marah!
Bitterhed og Beeskhed.
Er jeg da skabt til Sorg, gjort til at lide?
Nu, jeg vaagner af Besvimelsen
føler jeg tilfulde min Smerte.
Ach ubodelige Forliis
Mine Øynes Lyst, mit Lives Trøst,
Er vristet af min Favn, revet fra mit Hjerte.
Ach smertefulde Rift,
Aah, min elskværdige Mand!
S. T. Hr. Niels Sletting
som var
(Ach, at han ikke endnu er)
En troe Sjaelesørger for Eybye og Nørre Dalbye
Menigheder, og Provst i Ramsøe Herred.
Fød i samme Eybye Præstegaard Ao. 1716
d. 16. April
Af Fader
S. T. Provsten Hr. Mag. Ole Sletting
og Moder
S. T. Elisabeth Christine Weile.
Blev beskikket til sin Faders Adjunctus
og Successor
Ao. 1742 den 7. November

Kom i første Ægteskab Ao. 1745 den 29. Oct.
med
S. T. Jomfr. Helene Cathrine Weybel
fra Kjøge.
Ved hende blev Fader til 15 Børn
8 Sønner og 7 Døtre,
af hvilke 5 Sønner og 5 Døtre leve
og iblandt disse saae han 1 Søn og 3 Døtre
boesatte.
Blev Enkemand Ao. 1774 den 19. April.
Kom i andet Ægteskab Ao. 1775 den 5. Maj
med mig
S. T. Sal Hr. Jeremias Wulf Monradts til
Roerup og Glim efterladte Enke
Ulrica Eleonora Holbech
Men ach!
Mon nogens Sorg er som min Sorg?
Jeg tænkte nu at være trøstet,
Jeg sad en elskelig Mand i Skjødet;
Men vor felles Fryde-Sang
Faldt ned i Sorgens Toner,
En ulykkelig Ildsvaade
Sex Uger efter vor glædelige Samling
gjorde os Huusvilde og Nøgne.
Men dog
Ved indbyrdes Kierlighed og Venners
Godgjørenhed
oversaae vi dette Onde,
Vor Boelig oprejst af sin Aske,
Vort Boe retableret af sit Intet.
Det saae vi med Glæde,
Med Tak til Algodheden;
Nu sagde jeg til min Siel:
Kom igen til din Roelighed!
Men ach!
Midt i Fred påkom mig en Bitterhed,
ja, en Bitterhed,
Søndagen Sexagesima sidstleden
blev for mig den uforglemmelige,
den sørgeligste Dag,
paa hvilken
Denne min allerelskeligste Mand
efter et munter og kjærligt Farvel,
gik til sit Kalds Forretninger i Eybye Kirke,
og efter selv at have prædikeret
consecrerede Midlerne til den hellige
Communion
Men idet han vilde uddele dem,
Ach! Vee mig,
blev min Zacharias
Maaløs og Halvdød
og saaledes fra Alteret
Hjulpet hjem til sit Hus,
hvor han
med et stumt Nik og udtrakke Hænder
ønskede mig det sørgeligste sidste Farvel.
Ach! Skrækkelige Orkan,
som formørkede min Glædes Soel,
Og nedstyrtet mit Huses Pillere.
Afmægtige Læge-Kunst
Din Anvendelse var forgæves,
Thi samme Dags Eftermiddag Kl. 3 Slet
Brast hans Lives Traad,
Sluktes det Lys, der havde fortæret sig selv,
Ved at lyse og skinne for Andre.
Ach! min Venneste!
Ach! Kun en liden Tid for mig

at glædes ved dit Lys og Ledsagning!
 Min Siels Hysten,
 Dine elskelige Børns Vee-Klage,
 Dette hører Du ikke,
 Seraphers Fryde-Sang om Dig
 dæmper vor Hyle-Røst for dig,
 Bliver imedens vor eneste Trøst og Beroligelse.
 Din Omgang som Mand,
 Dit Forhold som Fader,
 som Husbond i dit eget, som Huusholder
 i Guds Hus,
 var kjærlig, omhyggelig, trofast og opbyggelig.
 Mit Hjerte skal være dit Mausoleum!
 Deri skal Du hvile
 Til jeg, din Artemisia
 skal hisset omfavne dig,
 og dine Børn omringe dig.

Disse opstyltede dødsanmeldelser var ingenlunde ualmindelige i de tider; „Adresse-Avisen“ indeholder i hundredevis af lignende eksempler. Her skal endnu kun citeres et enkelt afsnit af en annonce, hvori man bekendtgør, at *Frants Theti Rasmussen* segnede i²⁾

„Dødens isnende Arm, efter nogle Dages smertefrit Sygeleje, der endtes den 10de September ved at han blot blideligen blev vinket nogle Minutter til dette kolde Favntag. Med den mest anstrengte Vedholdenhed, havde han alt i længere Tid stræbt at naa det Maal, der skulde være Lønnen for hans sjældne Flid, og haabede nu at være kommet saa højt paa Lykkens stejle Stige, at han kunde naa at drage dette Forhæng tilside, bag hvilket hans Fremtids Lykke laa — greb han det — men traadebristende faldt det, og foldede sig til hans Ligdug, der nu vædes med hans Bruds tunge Taarer.“

Medens de citerede avertissementer jo er ment alvorlige nok, men kun tager sig noget mærkelige ud set med vore øjne, finder vi også en del, hvori der findes en god portion ufrivillig komik, således i efterfølgende dødsanmeldelse, hvor forhåbningerne om en ung piges fremtid optager den største del af pladsen:³⁾

At Herren i sin uransagelige Visdom hjemkaldte til sig i et endnu bedre Hjem, vor inderlig elskede Datter N. N. 19½ Aar gammel, fra „Hotel du Nord“ i Aalborg, hvor den kære uforglemmelige lærte Husholdning og efter 5 Maaneders Undervisning var antaget til Husbestyrerinde i dette „Hotel du Nord“ til en Løn af 50 Rdl. for Halvaaret — dette Sorgens Budskab meddeles o. s. v.

Pudsigt lyder det, når en dødsannonce begynder med „Det har behaget Forsynet at bortkalde min Fader til det evige Liv hos en Broder paa Landet“⁴⁾, selv om meningen jo nok kan forstås.

En anden bekendtgørelse slutter: „Min kære Kone Cathrine Elisabeth er død den 15. November i sit 30. Aar efter 13 Aars lykkeligt Ægteskab. Nu er jeg tilbage med 5 uopdragne Børn.“⁵⁾ For den efterlevende ægtemands skyld vil vi håbe, at meningen er, at de 5 børn er uden opdrager.

At man kan dø flere gange synes at fremgå af en annonce, hvori der meddeles: „Atter maatte vi friste den tunge Skæbne at blive berøvet vor kære, elskelige Søn o. s. v.“⁶⁾, og følgende passus er heller ikke kedelig:⁷⁾

„Alle, der have givet deres Bidrag til min kære Mands Død, navnlig Hr. Pastor T. for Talen og Dr. P. for Behandlingen, takkes forbindtligst.“

og helt appetitlig er følgende annonce ikke:⁸⁾

„Da min Søster, Madam Kjær, ved Døden er afgaaet, saa bekomme nu hos mig: kogte og raae Rullepølser, saltede og ferske Kødølser, samt Bolledejg. — Lille Kongensgade Nr. 64 i Stuen hos *Madam Knudsen*.“

Efterfølgende afsnit af en dødsannonce lyder også noget mærkelig. Der berettes om en elsket „Kone, der var født den 1. Maj 1800 Kl. 6 om Morgenen og ved Herrens underlige og for os ufattelige Mennesker ubegribelige Tilskikkelser døde hun den 1. Maj 1822 Kl. 5 om Morgenen, altsaa en Time før hun blev født.“⁹⁾, og i bekendtgørelsen af dødsfaldet fortælles, at „Det behagede Gud ved et Besøg hos Venner i Horsens ved Døden at bortkalde o. s. v.“¹⁰⁾

Såvidt annoncerne. Inden vi går over til at bringe nogle karakteristiske inskriptioner fra gravstene, skal vi anføre et par pudsigheder, der ligeledes står i forbindelse med rejsen hinsides. Først skal vi nævne den fejltagelse, en præst gjorde sig skyldig i ved en begravelse, idet han udtalte: „Beredt til Døden altid vær, den kommer naar Du mindst den tænker nær, som der staar i Salmen“, idet han ikke tænkte på, at disse ord som bekendt ikke står i nogen salme, men i „Smeden og Bageren“.¹¹⁾

At hine tiders snørklede stil også fulgte med over i begravelsessangene, har vi mange eksempler på. En af disse har til titel:¹²⁾

En
Uanseelig Ære-
eller rettere
Papiir-Støtte
oprejst
en eeneste uforglemmelig
Datter
paa
Hendes Jordefærds Dag udi Kinds
Hoved-Kirke
den 17. Januarii 1784.

Endelig skal det nævnes, at en i nærheden af Assistens Kirkegård liggende café for et lille århundrede siden har det mærkelige navn: „Det sidste Suk“.¹³⁾

Men det var gravskrifterne:

Først en historisk; idet *Herodot* fortæller om gravskriften over *Semiramis*, der lød: „Den Fyrste, der mangler Guld, aabne denne Grav og tag.“ Kong *Darius* aabnede graven og fandt i stedet for guld ordene: „Hvis Du ikke var en Slyngel og umættelig Gnier, saa vilde Du lade de Dødes Aske i Ro.“

Hvad gravskrifterne i almindelighed angår, da er det italienske ordsprog: „Usandt som en gravskrift“ sikkert ikke helt ved siden af, og vi træffer da også her en del, der hvad stilen angår falder godt i tråd med de omstændelige dødsannoncer, som f. eks. følgende fra Holmens Kirkes kapel:¹⁴⁾

Vandringsmand!
Naar dit Øje forvildes imellem de mange
Grave,
Naar ethvert: Stat stille
Griber dig
Og slipper dig igien
Uden at fylde dit Hjerte
Med store Følelser,
Og dit Øye
med varm Graad,
Da skal denne Grav være dig som en
Engel i Ørken.
Her hviler han
denne fordum blandt os saa ædle
Johan Gerhard Arff,
Dansk Contre-Admiral
Ridder af Frankrigs Orden for hans Fortieneste.
Fød den 2den Julii Aar 1723.
Hældigen gift med Frøken Bolette Høyer
d. 12. Junij 1767
Med hvilken han avlede en Søn.
Død den 5te Marti 1781.
En Krigere
Som Europa har talt om med Agtelse,
Som Engelland har elsket,

Frankrig har hædret,
Rusland har været stolt af
og Danmark savner.

Men
Iil og læs før Graaden blænder dit Øye,
Han ansaae alt dette som et Intet
Imod Retskaffenhed,
Derfor tog han og den alene med sig
for Guds Trone.

Både i annoncer og egentlige gravskrifter træffer vi inskriptioner, der vrimler af ordspil, som f. eks. efterfølgende over en afdød postmester:¹⁵⁾

Iil ikke Vandringsmand,
Som paa Posten,
Endog Extra posten kræver
At man beder
Herunder hviler Støvet
af
Herr Peter Mortensen
Velmeriteret Postmester.
Som en fremmed Reisende
Ankom han hertil med Morgenposten
Til denne Verden
den 17de Juni 1754
Og blev straks indskrevet i Postkortet
Reiste derpaa med Dagsposten
Igenom Randers Skole og Københavns
Universitet.
Ankom med Middagsposten
I et godt Embede som Postmester,
Hvor han ved indløbende Jobsposter
Rettede sig efter de guddommelige Trøstebreve,
Endeligen afreiste han med Aftenposten
til det ukendte Land,
Hvor han uden at tage friskt Forspand
og uden at bede
Ankom den 6. August 1798.
Haabende
Igien at vende tilbage med Himmelposten
til Slægt og Venner
Naar den yderste Dags Posthorn blæser.
(fortsættes)

Noter og henvisninger:

1) Komiske og kuriøse Avertissementer af Adressecomptoirets Efterretninger fra 1772 til Dato, Nr. 1. København 1869. 2) Samme sted. Nr. 1. 3) Samme sted. Nr. 42. 4) Ufrivillig Komik, samlet af S. M. H. København 1894, 2. udg. s. 88. 5) Komiske og kuriøse Avertissementer, Nr. 9. 6) Samme sted. Nr. 5. 7) Ufrivillig Komik, s. 89. 8) „Sludderbogen“. En gammel indbunden folio-regnskabsbog, der findes på Det kongelige Bibliotek, og hvori en eller anden gammel embedsmand har indklæbet de pudsigheder, som han fandt i aviser og lignende steder. 9) Komiske og kuriøse Avertissementer, Nr. 5. 10) „Sludderbogen“. 11) Ufrivillig Komik, s. 90. 12) „Sludderbogen“. 13) Ufrivillig Komik, s. 90. 14) „Adresse Avisen“ 16. marts 1781. 15) Komiske og kuriøse Avertissementer, Nr. 7.

Kirkelige synspunkter for jordfæstelsen

Foredrag ved årsmødet for Foreningen for kirkegårdskultur, holdt i Nykøbing F. den 4/6 1959

Biskop Halfdan Høgsbro

Når De har bedt mig om at holde et foredrag for Dem ved Deres møde her i byen i dag, kan det næppe være for at jeg skulle sige Dem noget, som kunne være af betydning for den *æstetiske* eller *faglige* side af det arbejde, som samler Dem. Skulle jeg kunne have noget at bidrage til hjælp for Deres arbejde, kan det kun dreje sig om det rent *kirkelige* synspunkt for det.

Men det kan da heller næppe siges at være Deres arbejde uvedkommende, for såvidt det netop er *kirkegårdssagen*, der samler Dem.

For ikke at komme ud i svævende og individuelle betragtninger, vil jeg gerne indledende sige lidt om begravelsens kirkelige *historie* for derudfra at se, om den kaster lys over vore moderne begravelsesproblemer.

Den *kristne* begravelse står i lyset af, ja beherskes helt af erindringen om en begravelse, som var misforstået og forblev ufuldendt, og som er den eneste begravelse, vi hører nærmere om i det nye testamente, nemlig *Jesu* begravelse. Han blev begravet efter jødisk skik, lagt hastigt i en klippegrav på grund af sabbatens nærhed, senere skulle hans legeme efter jødisk skik vikles ind med salver og velugtende urter. Det viste sig overflødigt, men skikken blev forbillede for kirkens begravelsesskik.

Den første *offentlige* og *statsanerkendte* form for menighedsorganisation, som vi kender, er kristne menigheder organiseret som begravelseskasser. De kristne menigheder følte nemlig ansvar for sine medlemmers sømmelige og kristne begravelse. Begravelsen var ikke blot de pårørendes, men hele menighedens anliggende. Det

betød samtidig, — en ting, der f. eks. gjorde indtryk på *Julian Apostata* — at ingen stod ene ved en bære, og der ikke blev gjort forskel. Til omsorgen for den døde hørte, at man lukkede mund og øjne, og at den døde under bøn og sang blev båret til graven og dækket med jord.

Handlingen var ikke blot udtryk for pietet mod den døde, men var en bekendelseshandling. Ligbrænding var de hedenske omgivers begravelsesskik. Men de kristne undgik brændingen, dels fordi de havde Jesu begravelse og dermed den jødiske skik for øje, dels for derigennem at give udtryk for deres ærbødighed for legemet og for deres tro på *de dødes opstandelse*. *Augustin* siger således et sted: »Derfor må de afdødes legemer ikke foragtes og kastes bort, især da ikke de retfærdiges og troendes, for deres legemer er brugt af Helligånden som redskaber og kar for alle gode gerninger. . . De dødes legemer hører ind under Guds omsorg på grund af troen på opstandelsen«. Selvfølgelig var denne bevarelse af den dødes legeme kun et symbol; man vidste dengang, såvel som nu, om legemets totale opløsning, og var derfor heller ikke forfærdede, når hedningerne for at spotte de kristnes opstandelsestro nu og da brændte martyrernes legemer og strøede deres aske i floderne. Troen på opstandelsen var en del af troen på Guds uendelige og barmhjertige skaberkraft.

Begravelsen blev også forstået som en *festhandling*. Medens hedningerne begravede deres døde om natten, skete de kristne begravelser om dagen. Båren og graven blev smykket med blomster, men — et ejendommeligt udtryk for den kristne ydmyghed overfor døden — bekransninger af den døde, som en overgang var ved at trænge ind, tog man afstand fra.

15. Parti fra Sønderborg kirkegård i Nystaden.

Omkring år 500 har vi (hos *Dionysios Areopagita*) følgende skildring af en kristen begravelse: »Den afdødes slægtninge priser ham lykkelig, at han nu har nået det eftertragtede mål og synger takkesange til ham, som har forundt den afdøde sejren, og ønsker sig selv det samme. Man bærer det døde legeme til biskoppen, som med glæde tager imod det. Når han har samlet præsterne, bliver den døde bragt hen i helligdommen... Biskoppen holder bøn og taksigelse, diakonerne læser af den hellige skrift om løfterne om de dødes opstandelse og synger passende salmer. Derefter beder biskoppen over den døde, salver legemet med olie og fremsiger den almindelige forbøn. Derefter følger begravelsen«.

Der er ikke her grund til at gå ind på den følgende udvikling i *middelalderen*,

hvor vi glider over i den katolske praksis. Man lagde mere og mere vægt på bønner for den døde. Nadverofferet blev frembåret som en del af begravelsen til fordel for den døde; en tid var det skik at lægge det indviede brød i munden på den døde, men man holdt op dermed igen.

Reformationen brød med denne forestilling om den kirkelige begravelse som en handling, hvorved man ville indvirke på den dødes skæbne i evigheden. Det reformatoriske synspunkt for begravelsen var, at man ved denne handling skulle give udtryk for ærbødighed for den døde; i øvrigt gjaldt handlingen ikke den døde, men de levende, med det sigte at bekende den kristne tro og trøste de sørgende. *Luther* siger herom: »Det er nemlig billigt og ret, at man holder begravelsen i ære og fuldfører den til lov og pris for den glædelige artikel i vor tro om de dødes opstandelse og i trods mod den skammelige fjende, døden, der så skændigt og uden ophold fortærer os på mange afskyelige måder.«

Vort eget *kirkeritual* af 1685 siger gode ting om, hvordan begravelsen skal forme sig: »Derpå går præsten på prædikestolen og kortelig udlægger en bekvem tekst af den hellige skrift, som kan være de sørgende til trøst og husvalse og andre efterlevende Guds børn til formaning og undervisning... Præsterne skulle fornemmelig i slige ligprædikener handle: om synden, som har været første årsag til døden — om en god beredelse imod døden — om Christi befrielse fra døden — om opstandelse fra døden — om himmerig, salighed og det evige liv efter døden. De skulle vel vogte sig, at deres ligprædikener ikke blive til panegyriske snak, så at de enten efter hedningernes sædvane siger for meget til den afdødes roes og besmitte deres hellige kald, såvel som deres egen samvittighed dermed, eller og mælde noget usømmeligt om hannem,

16. Christianskirken og Sønderborg kirkegård i Nystaden.
Begge fotos: J. Th.

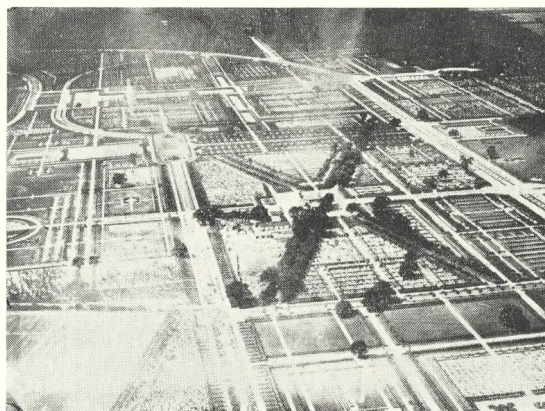
andre til forargelse og de pårørende til beskæmmelse, men hvis sandt er og vitterligt i menigheden, det må de med måde og god maneer beskedentlig udsige andre til afskye og advarsel.« Og så føjes dertil for en sikkerheds skyld: »Ligprædiken må ikke vare over en time.«

Man mærker her modstanden mod bekransningen af de døde. Ingen menneskeforherligelse. Den *hessiske* kirkeordning siger: »I det hele taget må arten og udstrækningen af begravelseshøjtideligheden aldrig rette sig efter den afdødes eller de pårørendes stilling, stand eller formue. Begravelsen er principielt den samme for hvert medlem af menigheden.« Især skal man undgå at beskæmme de fattige og enlige. *Nedersachsens* kirkeordning siger herom: » — og fra hvert hus i landsbyen skal i hvert fald manden eller hustruen komme, for at det ikke skal ske, hvad ellers let kan hænde ved fattige folks begravelse, at kun 2 eller 3 personer er samlede ved kisten« — noget som præster ved sindsyge- eller åndssvageanstalter ikke er ukendt med, andre forøvrigt heller ikke.

Jeg har prøvet at fremdrage ejendommeligheder i den kristne menigheds forhold til begravelsen og spørger nu, hvad det har at sige os om moderne begravelseskikke.

Jeg mindede Dem om den kristne ærbødighed for legemet, som den kommer til udtryk i bruddet med den hedenske ligbrænding.

Begravelse — brænding er igen blevet et spørgsmål. Brænding synes langsomt at trænge jordfæstelsen til side. Lad os gøre det klart, at det her ikke er spørgsmål om tro. Derfor var det forkert tidligere at forbyde gejstlig medvirkning, hvor ligbrænding skulle ske. Alligevel er det dog stadig et symbol. Symboler peger i retning af, hvad man tror på. En del af os holder stadig fast ved jordfæstelsen

17. Hauptfriedhof Ohlsdorf, Hamburg. Luftfotoграфи.

for dens symbolværdi. Jeg satte på min afdøde kones grav et vers af *Grundtvig*, som vi begge havde hæftet os ved:

*Hvi gemmer du støvet i kiste,
hvi rister du navnet i sten,
om ikke i troen du vidste,
at vågne skal slumrende ben.*

Legemet i kisten, navnet i stenen, begge dele vidner om, at her anser man ikke døden for den totale udslettelse. Lad spørgsmålet være frit, men lad der i hvert fald aldrig blive tale om en tvang til brænding.

18. Hauptfriedhof Ohlsdorf. Begravelser i græs mellem parktræer. Begge fotos: Baubehörde Garten u. Friedhofsamt Hauptfriedhof Ohlsdorf.

Derfor må jeg også have lov til at sige, at jeg holder ikke af den form for begravelse, at asken udstrøes på et græsklædt område, så ingen mere kan påvise stedet, hvor den døde hviler. For den, der ikke har noget håb, er der intet andet tilbage end at forsvinde i naturen; men det er ikke kristendom.

Ligesådan advarer jeg mod tendensen til at anlægge kirkegårde som et stykke natur, mod skovkirkegårde etc. Hold op overfor hinanden *Sønderborg* nye kirkegård (fig. 15 og 16), som havearkitekt *Johannes Tholle* og jeg i fælleskab tog initiativet til; det er en plet, samlet omkring kirken som sit midtpunkt, meget smuk, udnyttende landskabet, og dog lyver den sig på intet punkt bort fra, at den er netop kirkegård, begravelsessted. Og så til den anden side *Ohlsdorfer*-kirkegården ved Hamborg (fig. 17 og 18), uhyre stor i sit anlæg, natur, hvori den enkelte forsvinder, natur mere end begravelsessted, og slet ikke kirkegård.

Jeg mindede Dem om, at efter den oprindelige kristne begravelsesskik var begravelsen i sit væsen ens for alle, fordi menighedens *fællesskab* tog sig af den. Nu er det menighedsråd, enkelte steder kommunalforvaltninger, der tager sig af det. Godt, om man sørger for, at der er sømmeligt smukt og noget grønt omkring kisten, og at graven aldrig får lov at springe i ukrudt. Men den private foretagsomhed er her modstanderen, hvis livsinteresse det er at få så megen stads ud af begravelsen som muligt. *Per Degn* fik en forretning ud af, om det nu skulle være fint sand eller grovt sand, der skulle kastes på kisten. Præsten har taget særlig betaling, om talen blev holdt ved graven eller kisten skulle bringes ind i kirken. En kirke i Københavns centrum har stadig sine kapeller, hvor det koster 10.000 kr. at få sin kiste hensat. Og tænk, hvad forretning der gøres med, hvor mange lys, hvor mange grønne træer, hvor mange korstemmer, hvor megen kunstnerisk medvirkning, gravstedets placering og størrelse etc. Men hvad der går ud over stedets skik, udover hvad der er enkelt og smukt, udover handlingens karakter som båret af sang, skriftlæsning, tale og bøn, er af det onde.

Jeg mindede om, at en kristen begravelse var en *menighedshandling*. Det er ikke staten, foreningen eller firmaet, der holder begravelsen; det er heller ikke fa-

milien, men menigheden, sognet som menighed, der efter kristen skik står bagved begravelsen. *Stille* begravelser? Selvfølgelig foregår en begravelse altid i stilhed. Men den egentlige stille begravelse, hvor ingen uden de allernærmeste er med, og hvor den først bekendtgøres, efter at den har fundet sted, er en flugt ud af fællesskabet; jeg holder lige så lidt af dem som af de pompøse begravelser. Men opbyggeligt er det, hvor en menighed i tro og håb og kærlighed bærer en af sine døde til graven. Der er lidt af de apostolske menigheders bedrøvede glæde og tålmodige håb over afskeden.

Lad mig til sidst minde om, at begravelsen som en menighedshandling er en del af hele menighedens *liv og tjeneste*, ligesom den er en del af familiens og sognets og folkets liv.

Det giver et uærligt menneske- og familieliv, hvor man lader som om døden ikke er. Men det giver også et skævt kristenliv og kirkeliv, hvor man aldrig kommer i kirken undtagen til begravelse. Der er sogne, hvor det er tilfældet. Det er ikke godt. Det giver sognets kristendom en ejendommelig ligfarve.

Det er heller ikke godt, hvor menighedsrådets interesse og økonomi hovedsagelig samler sig om kirkegårdsvæsenet. Jeg skal jo se på og decidere en del købstæders *kirkeregnskaber*. Der er f. eks. et, hvoraf 13,3 % går til kirken, 86,7 % går til kirkegården. Det holder jeg ikke af. Også for menighedsråd gælder det: »Lad de døde begrave deres døde og gå i hen og forkynd Guds rige.« Jeg fik engang korrektur tilsendt til et eller andet handelsregister, hvor jeg så, at vi alle fra kirketjener og præst til biskop var opført under begravelsesvæsenet. Det protesterede jeg imod. Og visse ting kunne tyde på, at jeg ikke gjorde det med urette.

Hvor kirkegårdssiden kommer til at dominere, kommer mennesket for meget i centrum, men i kristendommen er *Kristus* i centrum. Og hvor han kommer i centrum, kommer der den rette skik og ærbødighed og håb over vore begravelser.

»Ti ingen af os lever for sig selv, og ingen dør for sig selv, ti når vi lever, lever vi for Herren, og når vi dør, dør vi for Herren; derfor enten vi lever eller dør, er vi Herrens. Dertil er jo Kristus død og blevet levende, at han skal herske over døde og levende.«

Om kirkegårdens kontorarbejde 2.

Kirkegårdsinspektør Aage Fich

En stedse standende strid gælder protokoller *eller* løsbladesystemer. De sidste betegner naturligvis en tilpasning til skrivemaskinens og bogholderimaskinens tidsalder.

Under større forhold, hvor et gennemført bogholderi danner grundlag for regnskabs- og registreringsarbejde, vil løsblade givetvis være arbejdsbesparende; men forudsætningen må være en arkivering, der giver den størst mulige sikkerhed mod, at noget blad forsvinder.

Den her foretagne gennemgang af kontorarbejdet og dets vilkår tager imidlertid ikke sigte på de store kirkegårde, hvor man har et gennemført, selvstændigt bogholderi, men på små og mindre kirkegårde, hvor arbejdet skal udføres af personale med kun begrænset bogholderimæssig uddannelse.

Under sådanne forhold vil protokol-systemer yde størst sikkerhed på grund af bladernes faste indbinding. Det gælder først og fremmest kirkegårdsprotokollen, som i Danmark må sidestilles med kirkebøger. Det må heller ikke glemmes, at kirkegårdsprotokoller er offentlige dokumenter af historisk betydning.

At dette forhold tillægges vægt, fremgår af, at kirkebøger i Danmark skal føres i 2 enslydende eksemplarer, som af hensyn til brandfare ikke må opbevares under samme tag.

Enhver foretagen begravelse, urnenedsættelse, forlængelse af fredningstid eller inddragelse af gravsted skal indføres i *kirkegårdsprotokollen*. Det skal ske ved angivelse af 1) gravstedbetegnelse, area antal kiste- eller urnepladser, 2) gravfæsterens stilling, fulde navn og adresse, 3) hjemfaldsdato, 4) angivelse af beløb og tidspunkt for betaling, 5) afdødes stilling, fulde navn, bopæl og dato for begra-

velsen, helst også fødsels- og dødsdato, 6) placering og dybde af kiste eller urne.

Det vil være rigtigst, at protokolbladene er trykt med kolonner og tekstangivelse foroven, så indføring af data sker ensartet for alle gravsteders vedkommende. Der findes forskellige protokolblade. Enkelte begravelsesvæsener lader trykke efter eget behov.

Tiltalende er det, at der benyttes standardblad overalt. Foreningen for kirkegårdskultur forhandler protokoller eller uindbundne blade til indbinding efter den enkelte kirkegårds behov. Disse protokolblade tilgodeser ethvert behov.

Protokollerne skal selvfølgelig være forsvarligt indbundne og med metalglideskinner i underkanterne. Man må stadig huske, at de skal vare „evigt“.

Når begravelsen m. m. er registreret i kirkegårdsprotokollen, melder det spørgsmål sig tid efter anden, hvordan man lettest finder det enkelte gravsted eller foretagne begravelse i protokollen, når foreliggende oplysninger om dets data er mangelfulde.

Her kan gås mange veje. Register i protokollen er givetvis en hjælp; men det er ligesom kartotek over de begravede behæftet med den væsentlige mangel, at de kun gør fyldest, når man kender fulde navn på den afdøde. Og hvor ofte gør de efterlevende det?

Det forekommer derfor lettest, at man i en protokol med bogstavregister til f. eks. 10—20 års begravelser indfører de afdødes navne kronologisk under det respektive bogstav. Det gøres gældende, at det ikke er „tidssvarende“, men kan det ikke være ligegyldigt?

Hvis registerprotokollen indeholder 10 blade under bogstav H og 3 blade under O, kan der indføres 800 og 240 navne un-

der henholdsvis H og O, og det rækker langt.

Her er også brug for kolonner til 1) år og dag for begravelsen, 2) afdødes efternavn, fornavne, for gifte kvinder endvidere pigenavn, 3) stilling, 4) alder, 5) gravstedbetegnelse.

Ved forespørgsler tager det ikke lang tid at gennemløbe navnene under et bogstav for en halv snes år. Meget taler for, at dette „døderegister“ føres på kirkegården, idet lettelsen langt overstiger den ringe ulejlighed, det er at holde denne protokol a jour-ført.

Den tredje i rækken må blive *kolonnekassebogen*. Man vil måske foretrække at føre en kassejournal med kun 2 talkolonner og så daglig overføre indtægter og udgifter til den egentlige kassebog. Det må afhænge af den enkelte kirkegårds behov, om man vælger den ene eller de to, eller man vil foretrække plankartoteket til specifikation af beløbene.

Kassejournalen skal imidlertid føres, og *intet* beløb må gå ud eller ind uden straks at blive bogført. Også her ses bort fra maskinboghorderier. Noget generelt om, hvor omfattende specifikationen bør være, kan ikke siges. Kun dette, at protokoller med ca. 8 dobbeltkolonner gør det muligt at udskille indtægter og udgifter overskueligt.

Kræves der mere, må man hellere gå over til at føre regnskabet i plankartotek med dets ubegrænsede muligheder for specifikation, men kassejournalen er grundlaget.

En begravelse omfatter så mange enkeltheder i aftalen, at det vil være ønskeligt, om den har sin egen side i „*gravbogen*“. Det er i og for sig ingen dårlig ordning, at alt vedrørende en bisættelse, begravelse, brænding eller urnenedsættelse samlet på eet blad, som arkiveres i brevordner, ringbog eller på anden måde, men aldrig løstliggende i kasse.

Gravbogen kan omfatte eet eller flere år, som nævnt med hver begravelse o. lg. indført på sin egen side, — og fortløbende.

Ved bestilling af begravelser er det almindeligt, at der henvises til en tidligere begravelse som forbillede. På kirkegården bør man da indenfor et mindstemål af tid kunne redegøre for, hvordan den foregik.

Gravbogen bør affattes efter det stedlige behov. Formålet må være at finde en form med trykt tekst for alle forekommende oplysninger for at undgå forglemmelser. Det ses let, hvis nogle rubrikker ikke er udfyldt.

Det vil altid være ønskeligt, at en protokol, bortset fra kassejournalen, har en lang brugstid. Meget kan opnås ved, at de lodrette kolonner omfatter *alle* data, så hver indføring kun kræver een vandret linje.

De nævnte 4 protokoltyper bør nok være maximum på kirkegårdskontoret, idet det altid vil være mere tidskrævende at indføre i protokol end på kartotek kort eller i plankartotek. Når de alligevel må anbefales, er det ikke mindst ud fra sikkerhedshensyn.

Det vil da også fremgå af ovenstående, at de 3 protokoller angår begravelser og kun den ene kasseregnskabet.

Man må have for øje, at ordre- og regnskabsarbejde vedrørende gravsteder bør henvises til kartotek kort som anført i den foregående artikel (VK 20 side 13—15).

Regnskab vedrørende folkehold og aflønning bør føres i plankartotek med de omtalte letudskiftelige omblade.

Svenske kirkegårde drives stort set mere end de danske på socialt grundlag. Dette medfører en mere omfattende regnskabsføring, som forudsætter brugen af flere specificerede formularer.

På *Föreningen Sveriges Kyrkogårdsföreståndares kongres i Karlstad 1959* var

fremlagt et omfattende sæt protokoller og formularer til lølblade udarbejdet af fhv. kyrkogårdsföreståndare *Hilding Claesson*.

De var alle affattede på samme grundlag som angivet i nærværende artikel, og de vil utvivlsomt dække et stort behov i Sverige. I Danmark er det muligt at gøre det enklere.

Man ser anvendt et utal af protokoller eller ordre- og regnskabsbøger på kirkegårdskontorerne. Et stort antal af dem

kan med fordel undværes. Som eksempel kan nævnes de traditionelle hovedbøger, ordrebøger og lønningsprotokoller.

Vi vedgår stadig, at målet er enkel, arbejdsbesparende og billig arbejdsform, men glemmer ikke sikkerhedsmomentet, og at det træder tydeligst frem i gravsteders og begravelsers data.

Derfor synes de nævnte 4 protokoller påkrævede, — men *kun* dem.

Næste artikel vil omhandle regnings- og ordrekuponer samt formularer.

★

★

★

Fra gravskrifternes og dødsannoncernes verden

I. Lund Madsen

(fortsat fra side 20)

Af lignende art som det s. 20 anførte er følgende gravskrift over en engelsk urmager:¹⁶⁾

Her ligger i horizontal Stilling
den ydre Kasse af
George Routhleigh, Urmager,
hvis faglige Dygtighed var en
Ære for hans Profession.
Ærlighed var hans Drivfjeder og Klogskab
hans Regulator
i alle Livets Handlinger.
Menneskekærlig, ædelmodig og gavmild
standsede han aldrig i sin Iver
for at lindre Nøden.
Saa ædle var hans Følelser,
at han aldrig gik forkert,
undtagen naar han blev sat i
Gang af Folk,
som ikke kendte hans Nøgle.
Ellers var han let at faa til at gaa
rigtig.
Han forstod at benytte Tiden saa
godt
at hans Timer gled af Sted
i en fortsat Kreds
af Fryd og Glæde,
indtil et uheldigt Minus satte
Punktum for hans Tilværelse.
Han gik bort fra dette Liv
14. Nov. 1802
i sit 57de Aar
trukket op
i Haab om at blive taget ved
Haanden af sin Skaber,
og omhyggeligt rensat, repareret, og
sat i Gang
i den kommende Verden.

De pragtfulde gravmæler og deres lange og forherligende talemåder faldt dog ikke i alles smag, og på den nu nedlagte Holmens Kirkegaard fandtes der en gravsten over „Kongelig Søe Krigs Cancellie Secreter og Chef for Søe Étatens 2det Departemens Contoir Adolph Fibiger og Hustru“, hvorpå der til sidst læses: „Naar Du blendet af de andre Gravstenes Pragt, mæt af deres lange Fortællinger, har træt-tet dit Øje, og din Troe, da nedlad dig paa denne beskedne Sten, den byder dig blot Hvile og godt Nabolag.“¹⁷⁾

En mængde indskrifter har et let komisk anstrøg over sig, som f. eks. når der på en gravsten fortælles, at „Herunder hviler en rask og munter Dreng“¹⁸⁾, eller følgende:¹⁹⁾

„Herunder hviler Kirstine Marie Jensdatter, f. d. 4. December 1820, d. d. 28. Juni 1845. Hun døde paa en meget ubejlig Tid midt i Høhøsten.“

På et gravminde i Dalum kirke over pastor *Jakob Lauritzen Hjort* læses bl. a.:²⁰⁾ „Velsignedes med 6 Børn udi 3 fornøvelige Ægteskaber.“ Til oplysning om de „fornøvelige Ægteskaber“ skal meddeles, at den gode præstemand hver gang giftede sig både gods og guld til.

Vi træffer også versificerede indskrifter, således over en sømand, der faldt 1807:²¹⁾

I 1801 stod han og blev staaendes,
i 1807 faldt han og blev liggendes.

Eller følgende to, for hvis rigtighed vi dog ikke tør indestå:

Over en tre gange gift kvinde:

Tre Gange har i Brudeseng jeg lagt,
behageligt;
men ingen af dem har Børn mig bragt,
beklageligt.

Den første det var en Junker fin,
den anden, det var en Hr. Sadolin,
den tredje, var en Feltskær behende.
Han saa min Ende!

Fra Helsingørs gamle kirkegård over en mur Hvidt:

Her hviler Hvidt, der hvidtede,
han tit i Flasken tittede,
til sidst han Livet kvittede,
og her sin Grav han hittede.

Hvad de versificerede indskrifter angår, da findes talrige sådanne i de små tyske og østrigske bjergbyer, hvis beboere indtil for få årtier siden levede deres eget primitive liv, og mangt et hjemmelavet gravkors af træ var forsynet med indskrifter, naive som de mennesker, der havde rejst det lille kors. Nogle enkelte eksempler:

Over en snedkermester i Genthin:²²⁾

Ved Brædder var jeg ung, blev stor og gammel med,
til Døden med Gevalt mig i Brædder lagde ned,
en saadan Bolig jeg til mange sammenflicked',
men hvem der din skal bygge — ja, det ved jeg ikke.

Over en skrædder:²³⁾

Her hviler under denne Sten
en Skrædders magre, tørre Ben.
Naar Døde opstaar paa dit Bud,
saa hjælp ham da, Du kære Gud;
din stærke Haand ham hjælpe maa,
thi ellers kan han ej opstaa.

Følgende noget kyniske gravskrift er ligeledes fra en tysk kirkegård:²⁴⁾

Her ligger begravet den ærbare Jomfru N.N.
Hun døde i det syttende Aar,
just som hun var anvendelig.

En mængde indskrifter er ikke særligt smigrende for kvinderne, specielt ægtehustruerne, der læses således i München på en gravsten over en afdød hustru den noget tvetydige indskrift: „Taarer kan ikke mere vække hende til Live, derfor græder jeg“, eller følgende: „Her hviler i Gud N. N. 26 Aar levede han som Menneske og 37 Aar som Ægtemand.“²⁵⁾

Udtrykt på vers lyder lignende opfattelser af ægteskabet os i møde i følgende indskrift:²⁶⁾

Gud være Tak. Her hviler min Kvinde,
i Live var der kun Strid med hende,
gaa Vandrør, gaa blot fluks din Vej,
— ellers staar hun op og strides med dig.

Nå — ægtemændene kan muligt også være mindre gode, i alle tilfælde efter følgende gravskrift over en lærer og organist:²⁷⁾

Her hviler Morten Krug,
der Børn, Kvinder og Orgel slog.

Den tanke, at man vil gense den afdøde hinsides, kommer jo ofte til udtryk i gravskrifterne, således i følgende, der har fået en noget pudsigt form:²⁸⁾

Lev vel, kære Seraphine!
Paa Gensyn!

Det er jo kun naturligt, at indskrifterne ofte tangerer de tanker om livet og døden, der jo uvilkårligt må besjæle den, der står ved en grav, og her skal til sidst anføres et par sådanne, alle fra *Ludv. v. Hörmans'* samling af gravskrifter: „Grabschriften und Marterlen“ (Berlin 1905).

Over en præst:

Hvad er der i den anden Verden?
Hvor ofte har jeg ikke fortalt det;
men vidste det ikke.
Nu ved jeg det;
men kan ikke fortælle det.

Over en herre og hans tjener:

Gud han er sand og han er ret,
en Herre og hans Tjener ligger under denne Plet.
Nu kom I Vise, og se, om I kender,
hvem der var Herre og hvem der var Tjener.

Og endelig over en urtesamler:

Han samlede alle Slags Urter,
men mod Døden fandt han ingen.

Noter og henvisninger: 16) William Andrews: Curious Epitaphs, London 1899. S. 1—2. 17) Personalhistorisk Tidsskrift, 5. R. I, s. 171. 18) Ufrivillig Komik, s. 90. 19) Samme sted, s. 90. 20) Personalhistorisk Tidsskrift, 5. R. III, s. 77. 21) Ufrivillig Komik, s. 92. 22) Deutscher Volkshumor, von Mor. Busch, Leipzig 1877, s. 106. 23) Poul Orlamünder: Volksmund und Volkshumor, s. 115. 24) Gravskrift fra Oberinthal. Ludv. v. Hörmann. Grabschriften und Marterlen, Berlin 1905. I, s. 15. 25) Gravskrift fra Herreninsel: Hörman II, s. 24. 26) Hörman I, s. 59. 27) Samme sted, s. 60. 28) Samme sted II, s. 21.

Kirkegårde og servitutbestemmelser

Stenhuggermester, billedhugger Karl Hansen Glem

Som udviklingen i de senere år er gået med anlægningen af nye og udvidelser af gamle kirkegårde, spørger man ofte sig selv, om planlæggerne rigtigt tænker over, hvad det er for en opgave, de skal løse.

Man ser udviklingen gå mere og mere i retning af, at blot man kan få lavet en stor flot »park«, hvor helheden er det alt-overvejende, må ofte alle detaljer såsom gravstedet, gravstenen m. m. underordne sig, ja evt. næsten helt forsvinde for at kunne tjene det store fællesanlæg. Men er det nu rigtigt? Man ender så forfærdeligt let i en uniformering, som man kan se, andre lande er faldet i, og som samtidig med at det virker dødsens trist, er så vanskeligt at komme ud af igen.

I det mindste: det er ikke rigtigt at uniformere os alle i en ensretning ude på kirkegården, når vi hele livet har været så forskellige, som man i vort demokratiske samfund kan få lov til at være. De ensrettede kirkegårde hører ikke vort samfund til, de kan kun tilhøre diktatorlandene, hvor der regeres over en fra vugge til grav.

Vel kan man dertil sige, at vi i døden alle er lige; men vi har ikke været ens, mens vi har levet, og derfor passer det ikke at sætte mindesmærker over vore brogede nutidsmennesker, som giver udtryk for andet, end det vi har været, nemlig mennesker, som har levet hver sit *eget* liv, så langt som en samfundsordning har kunnet tillade. Dette bør vore kirkegårde bære vidnesbyrd om, — selv om nogen måske synes, at kirkegården ville være kønnere, om vi havde været ens alle sammen.

Kirkegårdsarkitekterne bør først og fremmest tænke på at skabe sådanne forhold, at der, selv med en vis samling på det hele, kan gives plads til, at den enkelte føler sig så ubunden som muligt med det lille stykke jord, man har fået at gemme sine kære i. Det må være havearkitektens kunst med beplantning og ved opdeling af arealet at skabe muligheder for mange forskellige løsninger på gravsteder, som kan rumme forskellige slags mindesmærker, stående som liggende, høje som lave; blot med en vis orden, og med hensyntagen til indbyrdes forhold

mellem beplantning og mindesmærker, kan der skabes mulighed for næsten alt.

Det kan ikke være kirkegårdsarkitektens opgave at regere over selve den enkelte gravplads, og ej heller hans opgave at bestemme den enkelte gravstens udformning.

Den seneste udvikling har vist, at der er en tilbøjelighed til alt dette. Man vil gerne, for at skabe det store fællesanlæg, lægge så mange bestemmelser i kirkegårdsvedtægterne, at kun planlæggerens egen opfattelse af gravsted og mindesmærke kan komme til udtryk i mange år, og dette vil utvivlsomt blive til besvær for en befolkning, der lever i en tid, hvor stil og smag ændrer sig så hurtigt.

At en sådan båndlægning overhovedet er muligt, har sin årsag i en paragraf i den Kongelige anordning om kirkegårde af 1953, der siger, at man ved nyanlæg eller udvidelser af kirkegårde skal udarbejde vedtægter for denne, og i vedtægten skal der gives bestemmelser om anbringelse af indhegninger og mindesmærker på gravsteder og evt. betaling for anbringelse m. m.

Disse vedtægter, som i regelen udarbejdes af kirkegårdsarkitekten, skal tiltrædes af menighedsrådet eller kirkegårdens bestyrelse og sidst godkendes af stiftsøvrigheden, og er så gældende for kirkegården, enten det falder i publikums smag eller ej.

Det er her, at mange arkitekter efterhånden indfører alt for mange bestemmelser. Menighedsrådet, som har henvendt sig til en kirkegårdsarkitekt, en sagkyndig, tænker ofte ikke på, at bestemmelserne kan binde mere, end det tjener publikums interesser, og disse er ofte i direkte strid med faglige problemer, når der skal beplantes og sættes mindesmærke. Bestemmelserne er, når de først er godkendt af biskop og amtmand, som ikke kender disse faglige uheldigheder, meget vanskelige at få ændret.

Vi ved, at til al held har kirkeministeriet i de senere år holdt meget igen på altfor strenge bestemmelser i forståelse af en vis frihed for folk til selvstændigt at udtrykke sig, men det *må* påpeges, når man ser, at udviklingen går mere og mere i retning af, at arkitekterne mere og mere negligerer det enkelte gravsted med minde-

sten og beplantning i stedet for at løse den opgave, de virkelig har med at danne en *ramme* om alle disse små enheder, og på en måde, så publikum kan bevare fornemmelsen af lidt selvstændighed for den enkelte.

Hvad der egentlig bevirker, at der er grund til at fremdrage alt dette, er ikke mindst to nye kirkegårde på Sjælland, hvor arkitekten forsøger på at indsætte de såkaldte natursten til at hugge navn i for de foranliggende gravsteder, i et på flad mark kunstigt frembragt stengærde, som kranser hele kirkegården. Det kan ved første øjekast synes, at en sådan løsning måtte være genial, men den er det bare ikke.

Selvsagt vil det knibe meget med kvaliteten, når man skal finde 300—400 egnede natursten til at indsætte i et sådant gærde; kun et fåtal er virkelig egnede, og en indhugning i disse kan ikke laves håndværksmæssigt forsvarligt, når stenen er placeret i så lav højde, for ikke at tale om, at et stengærde kun bør have en funktion, nemlig at omgærde kirkegården, og ikke at agere samlebånd for gravsten.

Hvad der så er tænkt på, når 20—30 år er gået, og gravstederne mere eller mindre skal tages i brug af nye gravfæstere, det er vel alene nok til, at man i tide siger nej til at hugge navn i gærdet.

Man møder andre steder nogle mærkelige højdebestemmelser for gravmonumenter, som når forholdene er frie og bare kan være fuldt berettigede, men når højden er fastlagt, gælder den som regel for hele kirkegården; selv op imod mur eller busketbeplantning, hvor det specielt kan være smukt med et højt mindesmærke; og enkelte steder er højdebegrænsningen sat så lavt, at man ikke kan lave det, der forstås ved en almindelig gravsten. Der ved fremkommer nogle miniaturegravsten, som enhver kirkegård burde skånes for; man kommer så let til at sammenligne dem med »hundekirkegårde«. Bestemmelser om, at al hækbeplantning på kirkegården skal være buxbom, findes endnu mange steder, selvom alle sagkyndige erkender, at en lav buxbombæk på alle grave hverken kan danne læ eller hygge på en kirkegård. Disse bestemmelser bliver dog også mere og mere saboteret, og det må gå ligesådan der, hvor arkitek-

ten har fået indført bestemmelser om, at en gravliggesten skal placeres så langt nede i jorden, at stenens overflade skal ligge lige med jordens overflade, så en græsslåmaskine kan gå henover; dette kan enhver se er uheldigt. Græsset, som der også er bestemmelse om, gror på få dage henover stenen fra siderne, så den tilsidst forsvinder, dersom ikke snegle og orme har snavset det hele til, så det er ulæseligt.

Bestemmelsen om, at ligestenen ikke må være profileret i kanten, viser tilfulde, hvor meningsløse bestemmelser kirkegårdsvedtægter kan være. Er stenen først puttet så langt ned i jorden, kan jo ingen se, om der er profil i kanten eller ej.

Det kan ikke være meningen, fordi der står i den kongelige anordning, at der skal laves visse bestemmelser for en kirkegård, så arkitekten kan få lov til at bestemme, om der skal være en profil i kanten på en gravsten; så meget må ingen kunne få at bestemme over de enkelte gravpladser på en dansk kirkegård. At den slags bestemmelser kan konfirmeres af menighedsråd og stiftøvrighed, viser tydeligt, at disse myndigheder ikke er i stand til at se de faglige ulemper, sådanne bestemmelser kan indeholde, hvorfor man, om ikke der siges til, kan risikere altfor urimelige vedtægter, der ikke har nogen saglig begrundelse, og ikke er til gavn for noget, men blot til ærgrelse både for de faglige instanser på kirkegårdene og for det publikum, som skal rette sig derefter; og sjældent ser gravfæsterne noget til alle den slags bestemmelser og begrænsninger på den plads, de har fæstet, før de *har* begravet deres kære, og så er man ikke meget for at skabe oprør om den dyrebare plet, som bør være fredet.

At der mangler et samarbejde i hele det planlæggende arbejde ved oprettelse eller nyanlægning af en kirkegård, er der ikke tvivl om, men vi ved også, at mange kirkegårdsarkitekter mener, at det skal de nok selv klare; men er der noget ved at lave sin egen idealløsning af en kirkegård, dersom den skal gå på tværs af alle andres mening?

Ja der er mange hensyn at tage. Når man skal *tjene* sit samfund som sagkyndig, har man pligt til både at vejlede og tjene.

St. Petri kirkes gravkapeller og urtegård i København

Inspektør, cand. hort. A. Hilsøe

I ældre tider var det „fint“ at blive bisat i selve kirken eller i kælderen, krypten, under denne. Når der ikke var mere plads her, byggede man gravkapeller i tilknytning til kirken, som det bedst kendes fra Holmens kirke langs kanalen over for Børsen og lidt mere skjult og derfor mindre kendt bag St. Petri kirke ud mod Larslejstræde. Holmens kapel med blandt andet Tordenskjolds sarkofag figurerer i listen over byens seværdigheder mod entré til bestemte tider, medens St. Petris kapeller ikke er offentlig tilgængelige, og her kan man endda endnu erhverve sig en kisteplads, hvis man har sådanne ambitioner og økonomien i orden.

Man behøver ikke at høre til den tyske menighed, men hvis man ønsker dette, kræves hertil, at man på fædrenes eller mødrenes side i indtil 2. led stammer fra et tysktalende land, foruden Tyskland f. eks. Svejts eller Østrig, og hører til den evangeliske kirke. Som medlem af St. Petri menighed er man samtidig medlem af den danske folkekirke, hvortil kirken og dens præster også hører, men man betaler sin kirkeskat direkte til St. Petri kirkes kontor og ikke til staten. Kirkens særlige præg består i anvendelsen af det tyske kirkesprog i alle dens handlinger og ved benyttelse af sin egen liturgi og salmebog.

Kirken omtales første gang i 1304, men er rimeligvis ældre. Brændte ved lynnedslag i 1567, blev genopbygget af Frederik d. 2. i 1575 og overdraget de tyske familier i sognet. Den ældste del af kapellerne indviedes sammen med Urtegården mellem disse i 1648. 1728 brændte kirken igen og blev atter genopbygget og indviet 1731. Det kendte, meget smukke for ikke at sige byens smukkeste kobberspir, opførtes i 1756 og kom ved et farefuldt redningsarbejde frelst gennem englændernes bombardement 1807, medens det gik ud over selve kirkebygningen og det nærliggende spir på Frue kirke.

Siden er Urtegården, som svarer til en almindelig kirkegård, blevet betydeligt indskrænket, bl. a. ved udvidelser af telefonhuset i Nørregade, og er nu kun ca. 700 m², men endnu er det dog en henrivende, fredfyldt plet midt i byens hjerte. I det halvville græs ligger store, forvitre-

19.
St. Petri kapel.
Muren imod
Nørregade.

20.
Hovedkapellet
set udefra.

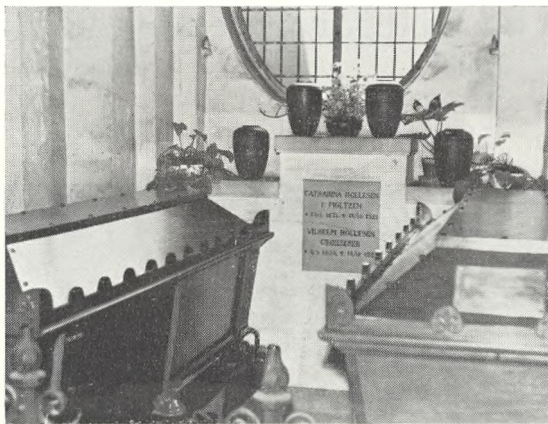
21.
Urtegården og
midterlojen.

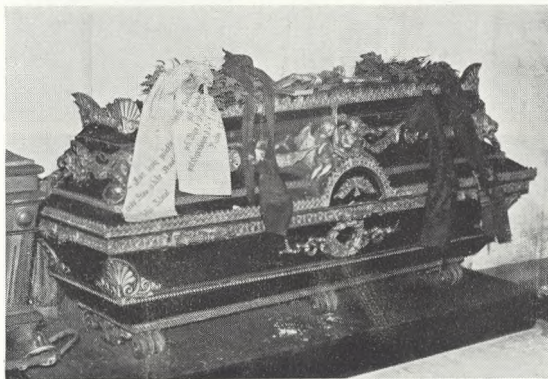
22.
Biskop Münsters
familiebegravelse.

Alle fotos: A. H.

23.
Kister og urner fra
samme familie.

24.
En af de ældste
kister.
Begge fotos: A. H.

de liggestene, og langs muren vokser prydbuske, roser og vildvin uden gartnerisk pleje, men frodigt og hyggeligt. Op ad murene ses mellem planterne smukke monumenter og mindeplader med kunstneriske relieffer og portrætmedaljoner af kendte billedhuggere som Wiedewelt og H. E. Freund. Blandt de mange, der ligger begravet i jorden her, kan nævnes biskop Münster, Struenses sjælesørger før henrettelsen, og hans slægt, Orla Lehmann, Erich Pontoppidan og bogtrykker Berling (Berlingske Tidende).

Også „Gadens digter“ Edvard Søderberg har kendt og skattet denne plet og skrevet et yndigt vers derom:

Gennem klosterhaven toner
aftenklokkers fjerne kimen,
kun en fugl i skumringstimen
stryger gennem luftens blå,
mens de gamle inskriptioner
langsomt smuldre og forgå.

I det sidste halvthundrede år har der ikke fundet jordbegravelser sted, og det vil antagelig heller ikke ske i fremtiden, men derimod kan man som nævnt godt

få en plads i kapellerne, og også her kommer man i pænt selskab.

Gravkapellerne består af det 50 m lange hovedkapel, der mod øst er sammenbygget med kirken og mod vest støder op til Larslejstræde. Vinkelret på hovedfløjen ligger de to 25 m lange sidekapeller, det ene fra midten og over mod telefonhuset, det andet fra gavlen langs med Larslejstræde. Det siges, at grundplanen skal symbolisere St. Peters nøgle (hvis nogen ellers har set den eller ved, hvordan den ser ud). Mellem sidekapellerne ligger urtegården med eneste adgang fra midterfløjen.

I kapellernes gange og sidekapeller står sarkofag ved sarkofag, repræsenterende de sidste 300 års kistekunst fra overforsirede kister med udskæringer, løvefødder og metalplader til vor tids enkle, hvide trækister eller mere stilrene marmorsarkofager. Man studser ved også at bemærke en del askeurner fra den seneste tid. Det er ligesom de slet ikke hører til her i dette skumle rum med de dystre støvede kister og de afdødes buste og relieffer i gammel marmorkunst på væggene, afvekslende med våbenskjolde og mindeplader af sølv eller bronze fra tidligere fjernede kister.

Hvem ligger så her? Det er folk af næsten alle nationer og alle erhverv. I pragtfulde sarkofager hviler grev Schimmelman og hans to hustruer, hvoraf Emilie er mest kendt fra Emilies Kilde ved „Sølyst“ i Klampenborg, grev Stampe, grev Schulin og mange andre grever og baroner med familie står i flot dekorerede sidekapeller bag kunstneriske smedjærnlåger. Her er geheimeråder og statsministre, biskopper og præster, professorer og fabrikanter, f. eks. den tyrkiske general-konsul Mansfeld-Büllner med livseliksen og den tyrkiske villa på Strandvejen, som ældre københavnere sikkert husker endnu, og på hovedet på marmorbusten bærer han selvfølgelig en tyrkisk fez. Endvidere bemærker man fabrikant Holmblad (Asp lys), urtekræmmere, bagere og endog en cirkusklovn, englænderen Lavater Lee; gad vide, hvorfor han har ønsket at hvile her?

I muren langs Nørregade er opsat en del interessante og man fristes til at skrive „morsomme“ relieffer og gravplader fra nedlagte gravsteder i Urtegården. Om trent midt på muren ses som en detalje

i et relief en indisk frugtbarhedsgud med mange bryster og på den sidste plads i muren en stor plade over bagermester Wilhelm Benthin og hustru, skrevet på tysk med København som Coppenhagen med 2 p'er; dødsåret mangler, sikkert ved en forglemmelse, for dem begge, skønt der på pladen står: „gestorben anno“.

Hvis man ønsker at erhverve en af de endnu ledige pladser i kapellerne, varierer prisen for en kisteplads fra 3000 til

12000 kr. for 50 år, og liget skal selvfølgelig være balsameret og kisten solid helt igennem. Urner modtages kun, hvis man i forvejen har en kisteplads eller hører til menigheden.

Skødeejerne får udleveret nøgle til kappellet, så de selv kan lukke sig ind. Skulle andre have lyst til at se dette ejendommelige, sidste hvilested, har Guideringen i København det af og til på sit program med byvandring, og særligt interesserede kan rette henvendelse til kirkens kontor.

Om kirkegårdens kontorarbejde 3.

Kirkegårdsinspektør Aage Fich

Overvejelser om, hvorvidt ordre- og regningskuponer skal være hæftede og nummererede eller løse blade uden nummer vil præges af de revisionsmæssige krav, der overfor kirkegården stilles af kirkegårdsbestyrelser eller menighedsråd.

Hvis kirkegårdens drift på vilkår helt er overladt dens leder, såkaldt privatentreprise, kan han naturligvis vælge den enkleste og billigste metode, og det må ubestridt blive faktureringskasser og/eller regningsblanketter i foldede baner til automatisk indføring i skrivemaskine. Han er jo kun ansvarlig for sig selv, — og skattevæsenet.

Hvis kirkegården er i offentlig drift, stilles større krav om regnskabsmæssig sikkerhed, hvilket medfører nummerring af alle ordre- og regningskuponer, men vi må da også her søge at finde så enkle arbejdsmetoder som muligt.

Ordrebøger! Ja, lad det da være sagt straks, at *hvis* man foretrækker ordrekort for alle faste aftaler om plantning af blomster, granpyntning m. m., lader disse kort vandre fra kartoteket til arbejderen, som påtegner dem efter arbejdets udførelse, lader dem gå tilbage til kontoret ofte 4—5 gange årlig, og man endelig udskriver regninger fra disse kort, ja så må man være usandsynlig optimistisk, hvis man forventer kortet bevaret i ren og læseværdig stand, hvis man ikke regner med, at enkelte bortkommer, og hvis man kan overvinde den usikkerhed, der hersker, medens kortet er ude af kontoret.

Der er den mulighed, at man kan opnotere, hvornår og hvilke ordrekort der er leveret til hver enkelt arbejder, men så er man allerede inde på en udhulning af systemet; det følger ikke længere en rationel linie. Hermed er allerede indirekte antydning en anbefaling af hæftede, dobbeltfløjede ordrebøger, og det må da også umiddelbart tilrådes, at man sikrer sig ved altid at have kopi af en udskrevet ordre, og at ordresedlerne får den korte levetid, deres alt for ofte uappetitlige udseende efter brug berettiger.

Dansk Standard format A 5 = 148 × 210 mm er passende. De nummereres *alle fortløbende* f. eks. op til 100.000 uanset, granordre kan trykkes på grønt papir, ordrer til flerårig vedligeholdelse på rødt og alle andre ordrer på hvidt. Ved udskrivning af ordren indføres dens nummer på kartotek kortet.

Den trykte tekst affattes efter den enkelte kirkegårds behov, som eks. vises en granordre i fig. 25. Planteordren kan udfyldes med hækklipning, arbejds løn, jord, gødning, ral, hæk og resten af liniernes ubeskrevet til udfyldelse og til en let skitse. Enhver ordre skal jo være så omhyggeligt udfyldt, at intet overlades til tilfældigheder. En evt. bortkommen ordresedel afsløres ved, at ordrenummeret på kartotek kortet ikke følges op af senere regningsskrivning, og ved at kopibladet ikke bliver overstreget efter ordresedlens tilbagekomst til kontoret.

Vi er her igen inde på det væsentlige,

se, ved rykkerskrivelser endvidere regningsnummer og beløb, evt. en tidsfrist for beløbets betaling.

Dårligt passede gravsteder nødvendigvis gør fremsendelse af meddelelse herom. Der bør henvises til vedkommende afsnit i kirkegårdens reglement og gives en rimelig, men ikke for lang frist til afhjælpning af manglerne.

Oftes ses sådanne skrivelser affattet i et uvenligt, bureaukratisk sprog, og intet vil irritere modtageren med den dårlige samvittighed mere end dette.

Derfor bør de være affattede i et venligt sprog, men med nødvendig fasthed, og de må helst ikke i første omgang indeholde trusler.

Eksempel:

Opmærksomheden henledes på, at Deres ovennævnte gravsted henligger i forsømt tilstand.

I henhold til §
..... inden 14 dage.

Ærbødigt
.....

Ved udløb af fæstemål f. eks.:

Deres opmærksomhed henledes på, at ovennævnte gravsted er hjemfaldent d.

Fornyelsen andrager for 20 år kr.

Såfremt gravstedet ønskes fornyet, bedes De snarest berigtige fornyelsen på kirkegårdens kontor medbringende begravelsesbrevet.

Såfremt gravstedet *ikke* ønskes fornyet, bedes begravelsesbrevet indsendt til kirkegårdens kontor med påtegning herom.

Ærbødigt
.....

Rykkerbreve bør også udtrykke almindelig høflighed, f. eks.:

Herved tillader jeg mig at henlede Deres opmærksomhed på, at kirkegårdens tilgodehavende hos Dem for regnskabsåret
..... henstår uafgjort.

Ovennævnte beløb bedes venligst indbetalt til kirkegårdens kontor

Ærbødigt eller
med venlig hilsen
.....

Formularer som her nævnt kan alle passende have format A 5. Hvis trykningen foretages på den smalle led, kan adressen placeres, så den efter arkets sammenfoldning passer til rudekuvert.

Rudekverter er her nævnt et par gange. Brugen af dem og indretning af tryksager, så de passer til dem, må være et selvfølgelig led i rationalisering af kontorarbejdet.

Merprisen for rudekverter er ikke afskrækkende, men spild af tid på unødvendigt skrivearbejde kan sluge tildels upåagtede arbejdsudgifter af betydelig størrelse.

Derfor skal udformning af kuponer og formularer ske med omtanke. De skal kunne ekspederes hurtigt uden forøgelse af ekspeditionsræddelse usikkerhed.

Det kunne være fristende her at skrive om besparelse ved brug af fakturerings- og regnings„kasser“; men lad dette vente til artikel 4, der vil omhandle kontormaskiner og tekniske hjælpemidler.

Plantegræs på gravene

Inspektør Poul W. Olsen

I stadig stigende grad er det nutidens gravstedsejeres indstilling, at deres gravsted skal kunne »passe sig selv«. Ment sådan, at det anlægges på en måde, som ikke stiller særlige krav til pasning fremover. Opfattelsen er da i regelen den, at når blot graven tilsåes med græs, er alt i skønneste orden. Forbavelsen er stor, når man gør opmærksom på, at netop en grav med græs vil koste mindst det dobbelte af, hvad et næsten hvilken som helst andet anlæg kræver i pasning. En sommer, som den vi har oplevet i 1959, er velegnet til at vise, *hvor* vanskeligt det er at holde en græsgrav, som den bør være, tæt, frodig og frisk grøn. Vand og gødning ustandselig har de fleste steder ikke kunnet give det ønskede resultat. Ihvertfald ikke hvor der har været tale om sået græs.

Anderledes og heldigere stiller det sig, hvor der har været anvendt plantegræs (*agrostis stolonifera*). Denne græsart, som nu længe med godt resultat har været plantet i haver og anlæg, er så småt ved at vinde indpas på kirkegårdene. De steder, det bruges, har man kunnet glæde sig over, at der i år trods tørken dog har været et pænt græstæppe, sammenlignet med det såede græs. Det såede græs har yderligere udover sommerskavanken det handicap, at det meget dårligt tåler vore massive granpyntninger. En nysåning hvert forår er de fleste steder en nødvendighed. Dette bevirker videre, at gravene hele foråret ligger uden græs. Først mod slutningen af maj måned har man et nyt sart græstæppe. Plantegræsset tåler langt bedre granpyntningen og går straks efter granaftagningen igang med sine udløbere.

Ved tilplantning af en grav med plantegræs har man ikke straks fornemmelse af plæne, da græsset plantes ud i ret små totter og med en indbyrdes afstand af ca. 15 cm. Planterne skæres ud af plader, som i handelen købes kvadratmetervis.

Ved udløbere vokser planterne i løbet af et par måneder sammen til en hel flade. En forholdsvis lang tid kan man synes, men dog ikke længere, end at man kan have fladen hel på samme tidspunkt, som sået græs vil være fremme, idet der kan plantes væsentlig tidligere, end der kan såes.

Det har været sagt, dog nok mest i starten, at plantegræsset som sin største fordel havde det, at det næsten ikke krævede pasning. Dette er ikke rigtigt. Vel er plantegræsset, også kaldet *koreagræs*, en lav og i højden langsomt voksende græsart; men skal den tage sig godt ud, må den passes med klipning, vanding og gødskning som andet græs, blot er det lettere at holde. Også afklippet fra plantegræsset er noget for sig, da det, hvis det spredes ud over et jordstykke, under forudsætning af tilstrækkelig fugtighed, vil være istand til at danne rødder og gro videre som selvstændige planter. Rationel er denne metode vel ikke, men det gør heller ikke stort, da en indkøbt kvadratmeter let opformerer ved simpel udskoling.

Ældre tavle ved indgang til Nakskov Assistenskirkegård

*Hvo vil vel krænke Kirkegaardens Fred.
Og tage venlig Blomst af Gravens Bed?
Hvo vil vel bryde Træets Blomst og Blad?
Se, Himlens Fugle fandt her et Skjul saa glad.
Hvo vil ej hygge om den Plet af Jord.
Som gives her til ringe og til stor?
Hvo vil ej frede om de Dødes Bo?
Der skulle vi dog en Gang Finde Ro.*

Redaktionen ønsker sine læsere et godt nytår 1960

AFTEN VED FØVLING KIRKE

*I den klare Aftenluft
kredser højt de mange, mange Svaler;
sød er Kirkegaardens Rosenduft,
mens Aftensolen daler.*

*Klokken ringer Solen ned,
og det skælver i de unge Birke ...
Bedeslag .. og Sommeraftnens Fred
rundt omkring Føvling Kirke.*

*Blege Junistjerner staar
over Træerne i Dødens Have,
Sommeraftnens lunge Skygger gaar
henover stumme Grave.*

*Føvling Kirkes hvide Gavl
lyser aabent imod Himmelrummet,
over skumringsmørke Markers Tavl
er nu hver Lyd forstummet.*

*Aalle Bakkers brune Rand
legnes fjernt mod Aftnens lave Maane,
Sus i Lyng og Maaneguld paa Vand
og Skovene, der blaane ...*

*Kors ved Kors, og Sten ved Sten:
søndret Drømme og begravet Længsel;
Æblerosen bøjer tungt sin Gren
henover Gravens Fængsel.*

*I den lyse Sommernat
kan ejheller Dødens Fanger sove:
hør, det hvisker bagved dugget Krat
og sukker gennem Skove.*

*Svalerne er fløjet hjem,
Blomster dufter, Natteduggen falder,
Hjerte, stig og du fra Gravens Gem,
naar Minderne de kalder.*

Jørgen Bukdahl.

27. Erik Hansen: Føvling kirke.

Kirkegårdskultur

Det var egentlig en dagbladsillustration (se fig. 28 s. 39), som vi senere skal komme tilbage til, der satte nogle tanker i gang. Men det var også selve spørgsmålet om at få defineret, hvad vi i grunden mener med det ord, der står over disse linjer, som gjorde, at denne artikel blev til. Ikke fordi der i og for sig er nogen tvivl om, hvad de fleste vil lægge i ordet, men alligevel: kunne det mon ikke være rart at få gjort et status. Og det er dette, vi forsøger her.

Begrebet *kultur* dækker ifølge den danske ordbog XI s. 706—9 foruden dyrkning af jorden også i punkt 2: bestræbelser for udvikling af en kunst eller videnskab, og som punkt 3 bl. a.: forædling af menneskelige evner, uddannelse og udvikling, hvorunder nævnes eksempler som: almenkultur, åndskultur, sjælskultur og material kultur. Det er således et temmelig vidt favnende begreb, og i forbindelse med ordet *kirkegård* må det da også opfattes og benyttes i flere af de nævnte betydninger, sådan som vi siden skal se det. At det i dette tilfælde også dækker noget med kristelig tankegang og tradition, vil for de fleste synes selvfølgeligt. Men iøvrigt må man med kirkegårdskultur mene adskilligt, om man da skal ha et fuldgyldigt udtryk for det essentielle deri.

Ifølge sagens natur må man først og fremmest tænke på det, der er *under mulde* eller som agtes bragt til jordens moderskød i kirkegårdens forvaring. Kulturen må i denne forbindelse vise sig allerede ved jordefærden, hvad enten den nu foregår derude på kirkegården, i kapper, krematorier eller kirker eller ude på søen, — og den må give sig udslag i en vis livsholdning, der viser værdighed og mere end bare det sømmelige.

Gammel tradition kan her være smuk og bør vedligeholdes, men allerede kirkeritualet af 1685 fastslår som det sømmeliges mindstemål, at „når nogen dør i menigheden, skal de nærmeste venner, eller og stedets øvrighed, om han (hun) er fremmed, bære tilbørlig omsorg for, at liget ... ved en kristelig begravelse bliver stedt til jorden“. Detaljerne kan iøvrigt være forskellige, men jordpåkastelsen er dog jordfærdens rituelle og formelle klimax. Derefter følger et af de mest ømtålelige punkter i ceremonien,

selve kistesænkningen, hvor alles øjne vogter på, at det nu også går ikke blot rigtigt til, men også pinligt korrekt. Der må ingen slingren være, for de følsomme og oprevne sind lægger let meget mere deri end der faktisk er.

Når kisten eller urnen er kommet på sin plads, må det være en forudsætning, at den proces, som er *formålet* med jordfæstelsen, også kan foregå efter sin hensigt. Jorden må være i stand til at formulde og optage de stoffer, som kan falde hen og optages i den, således at forstå, at processen ikke hindres af jordvand eller en jordkonsistens, der umuliggør formulningen. At denne ikke nær altid kan ske under ideelle former, må man tage i betragtning, og den af omsorg for den avdøde dikterede benyttelse af svære kister er desværre en medvirkende årsag til, at det kan trække længere ud med den nævnte omdannelsesproces, end det er forudsat i den lovformede fredningstid, der for kistebegravelser er minimum af 20 år (for asker 10).

Så er der spørgsmålet om *gravfred*. At denne må sikres gennem en omhyggelig registrering af dem, der er nedsat i jorden, hører med til kulturkravet, så at der ikke sker ny jordfæstelse på forkerte steder og førend tiden er moden til, at graven kan optage flere avdøde i sit gemme. Også graverfolkenes behandling af de rester, der måtte være tilbage, når kirkegårdsjorden påny skal benyttes, må være præget af respekt, værdighed og sømmelighed såvel overfor de avdøde som overfor de levende, — ellers krænkes begrebet om civilisation og det mere dybtgående: kultur. Det er ikke nok strikt at følge givne regulativer herfor, men der må skønnes at være noget mere hos de mennesker, der har med dette meget specielle og ømtålelige arbejde at gøre.

Over jorden og over graven har vi gravstedet, og i sin mangfoldighed giver disse udtryk for kirkegårdens mening og opgave. Opgaven at forme *kirkegården* som udtryk for kultur er i omfang større end opgaven at danne *gravstedet* sådan, at også dette udtrykker noget om kultur, men iøvrigt må kravene være de samme, nemlig at skabe noget værdigt som et udtryk for slægternes syn på liv og død, — i det store for samfund og samtid, i det små for individerne og slægterne. At ønskes og viljer her i en demokratisk styret stat må brydes i opfattelse af, *hvad*

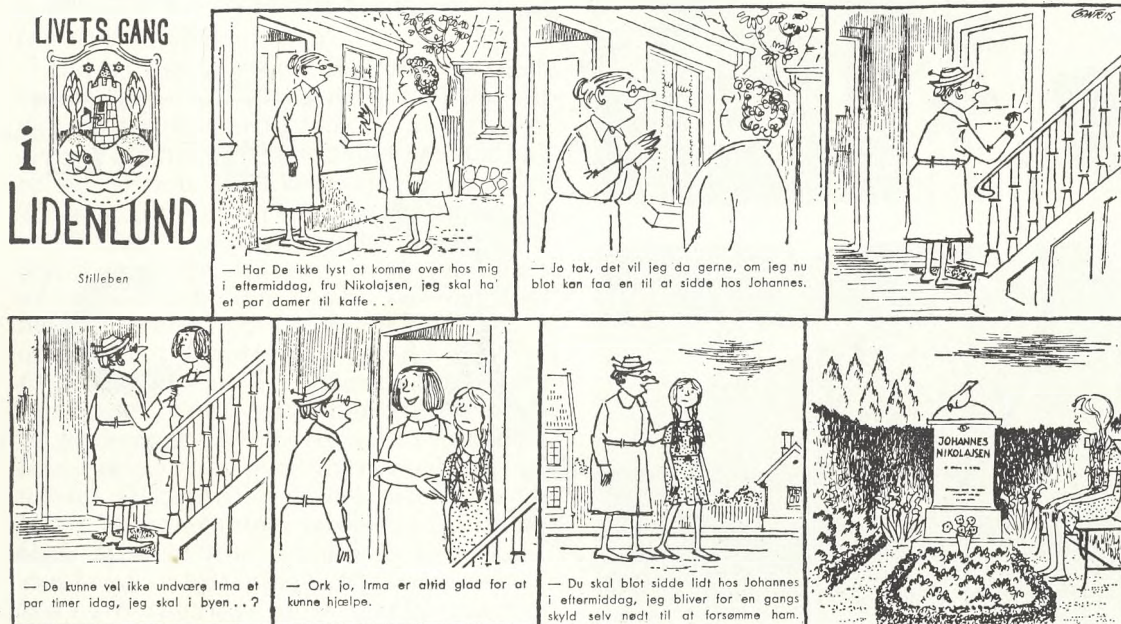
der skal præsteres, er klart, eftersom menneskene nu eengang er så forskellige, og de døde også var det. Derfor må gravstedet også helst gives en mulighed for at udtrykke noget individuelt, herunder ikke mindst *gravmålet* med dettes indskrift og symboler, men er man (dvs. slægt eller personer) indstillet på et fællesskabets linie, er der ikke noget galt i, at det kollektive får sin tribut, sådan som det ses i fællesgraven og græsmodiverne fra de senere år (jvsnfør f. ex. s. 43).

Spørgsmålet om det, der er *over jorden*, trænger sig på som et *æstetisk* moment, og her spiller især forholdet mellem gravmålet og gravstedet en stor rolle, — spørgsmålet om billedhuggerens og gartnerens kunst. Det bør være sådan, at der virkelig er kultur at finde i begge disse motiver, ikke bare teknik. Den enkelte grav må rent æstetisk kunne tåle at blive set sammen med kirkegårdens anlæg, ja helst må de 2 aspekter gennem harmoniske virkninger eller i god kontrast give en helhed, der taler et klart og smukt sprog. Og da kirkegårdene, hvad enten de nu indrettes sådan eller sådan, nødvendigvis normalt må komme til at rumme mængder af grave og dertil hørende gravmæler, må det også være sådan, at disse mængder kan tåle at ses, uden at de virker beklemmende ved deres masse eller uroligt ved deres mangel på disciplin overfor opgaven at danne en værdig ram-

me om det hele. Mulighederne for både det gode og det dårlige er der, men i hvert fald gennem en *sortering* af motiver eller materialer, der kunne gennemføres de fleste steder til alles gavn, kan meget opnås uden at der derfor behøver at komme noget tryk af kedelige autoritative påbud.

Af en vis æstetisk art er også den *teknik*, der benyttes. Især bringes dette i tankerne, når man hører de moderne *værktøjsmaskiner* arbejde. At maskiner kan være nødvendige som arbejdstidsbesparende er en sag, der ikke må undervurderes, men til begrebet en smuk og værdig kirkegård hører også, at disse maskiner gir så lidt støj som muligt, og adskillige firmaer har da også forstået, at en ting er, hvad der kan tolereres af støj på private arbejdsområder, og noget andet er, hvad der stemmer med kirkegårdens begreb om fred. Til teknikken hører også arbejdet med *tilkastning* af graven. Denne må nødvendigvis til og ingen kan i sin sorg og omhu for den avdøde abstrahere herfra, og den må foregå relativt hurtigt efter jordfæstelsen; men det må af sømmelighedsgrunde forlanges, at de arbejdsklædte gravere så længe som muligt må undgå at vise sig for dem, der i sorg har deltaget i jordfæerden.

Og så er der den *etiske* side af kulturen, — det som hverken er teknik eller æstetik, men har noget med sindet og

28.
Fra kirkegårds-
kulturens overdrev.
Politikens Magasin
19. sept. 1959.

hjertet at gøre, — den kirkegårdskultur som vel kan kaldes sjælskultur. Den er vågen, når dødsfaldet er indtruffet, og den resulterer ofte i, at de nærmeste ikke sparer sig for møje eller penge for at gøre begravelsen (jordefærden) så smuk og værdig som muligt. Derefter *besøger* vel i de fleste tilfælde *nogen* af de nærmeste ofte graven, — men besøgene tager af, og praktiske spørgsmål om udnyttelse af den kostbare tid og meget andet gør, at besøgene efterhånden bliver meget få eller hører op. Nogle grave vil blive forsømt, og især de store bykirkegårde kan tale om store procenttal i så henseende, — andre klarer sagen („besøget“, samvittigheden?) ved indbetalinger på giro til et kirkegårdskontor, som så sørger for, at

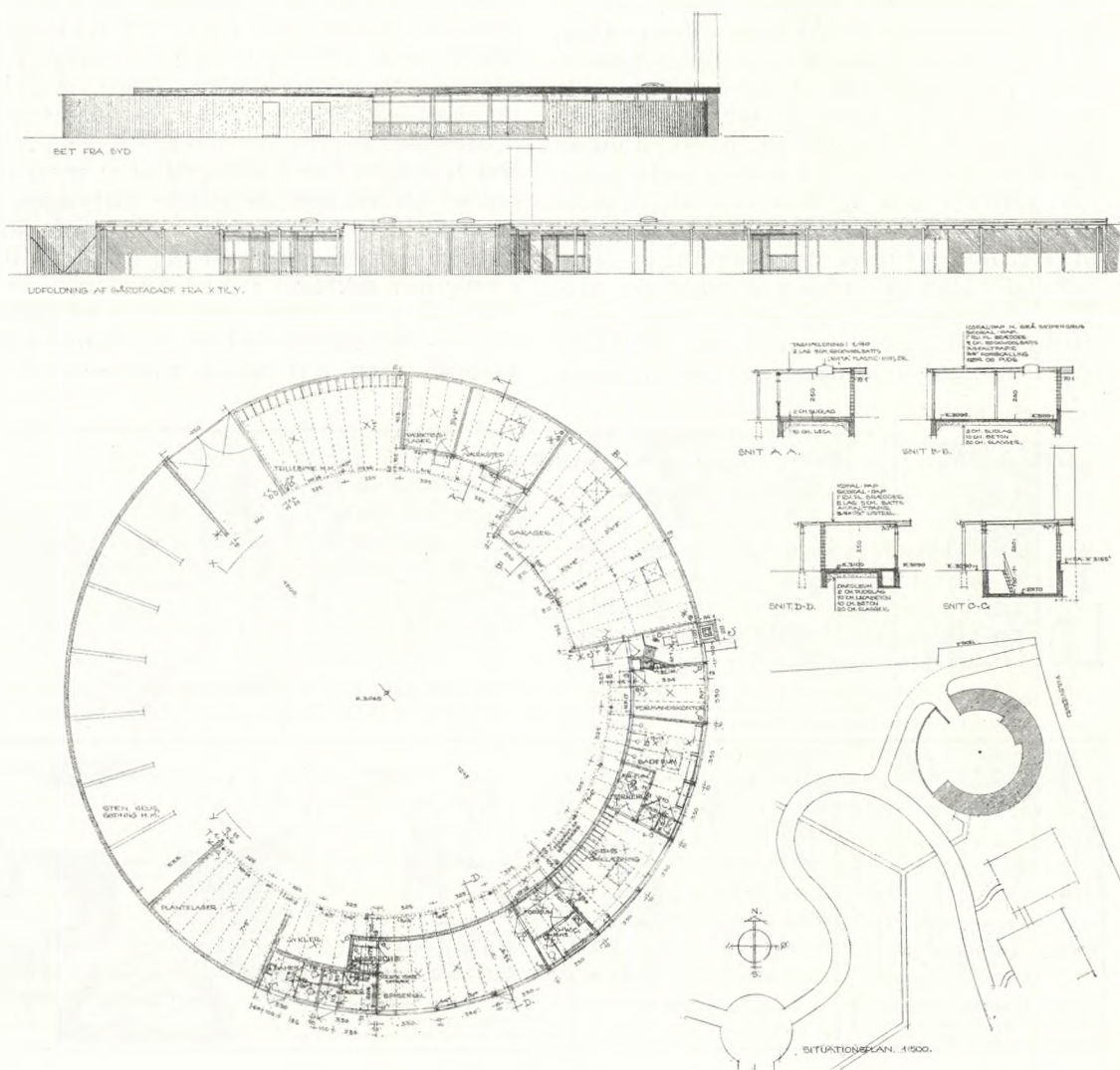
graven ikke forsømmes, men til stadighed har et pænt udseende, måske endda oven i købet giver udtryk for personlige ønsker hos de efterlevende og med allusioner til den avdødes personlighed. Der er undtagelser fra dette almindeligt forekomne, og når her bringes en illustration af en enke, der ved stedfortræder sidder hos „sin Johannes“, må vi mene, at det er et klart eksempel fra et sindets overdrev.

Men det gør nu alligevel godt at høre om og erfare, når slægtens efterlevende ikke nøjes med teknik og pengeindbetalinger, men også personligt yder i det mindste besøg nu og da på den kirkegård, hvor de hviler, som man måske skylder livet. —

29.
Plum & Iversen:
Materialgård
på Lyngby
Parkkirkegård.

Mål: c. 1:400.

Se teksten på de
følgende sider.

En materialgård på Lyngby Parkkirkegård

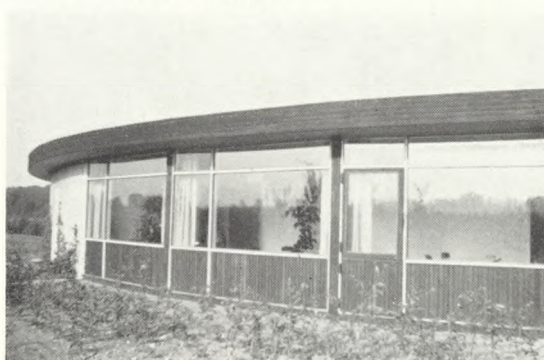
Inspektør Holger Nielsen

Lyngby Parkkirkegård, som den nu hedder, blev indviet den 28. september 1959 (se VK. tillægss. 17) og straks efter taget i brug, til trods for at kapelanlægget endnu mangler. Materialgården har været i brug siden 1. november 1958, og kirkegården har været omtalt i VK. 17 s. 90—96 og 19 s. 13—14.

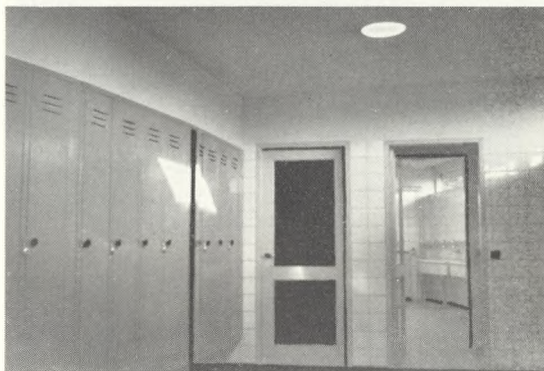
En materialgård har mange funktioner og skal derfor være praktisk indrettet. Først og fremmest skal den give plads for materialer og redskaber til brug på kirkegården, men den skal også rumme lokaler for det personale, der er beskæftiget. Dertil spiserum, omklædningsrum, baderum m. v. samt formandskontor, værksted, lagerrum o. s. v. Ved tilrettelægning af planen gælder det om at få disse rum placeret således, at de ligger praktisk i forhold til hinanden, idet dette betyder uendelig meget i det daglige arbejde. Vi mener selv, at vi har løst opgaven på en god og tilfredsstillende måde i den nye materialgård, som jeg skal forsøge at beskrive og som vil kunne ses på plan og billeder s. 40—42.

Materialgården er en cirkelrund, lav bygning, der med sit flade tag og murene beklædt med *Lonicera henryii* virker meget beskeden i kirkegårdsanlægget. Den har kun een indgang (indkørselen), der med sin store gitterport lukker og låser for alt i materialgården.

Lad os foretage en rundgang og starte ved indkørselen. Vi ser da den cirkelrunde asfalterede gårdsplads og at 3 fjerdedele af bygningen er overdækket. Til højre ser vi den udækkede fjerdedel, hvor der med ringmuren som baggrund er indrettet båse til perlesten, grus, fliser og andre materialer. Båsene er så pas store, at en lastvogn kan bakke ind og tippe materialerne af. Efter båsene kommer en overdækket plantelade, der er åben ud til gårdspladsen; her aflæsses hjemkomne planter. Næste rum, der også er åbent til gårdspladsen, er beregnet til mandskabets cykler, og bagved dette med indgang udefra kirkegården er der offentlige toiletter. Derefter følger spiserum for mandskab samt et lille tekøkken med skabe, vand- og el-kogeplade. Spiserummet er lyst og venligt med store vinduer ud mod

30.
Spiserum.

31.
Omklædningsrum.

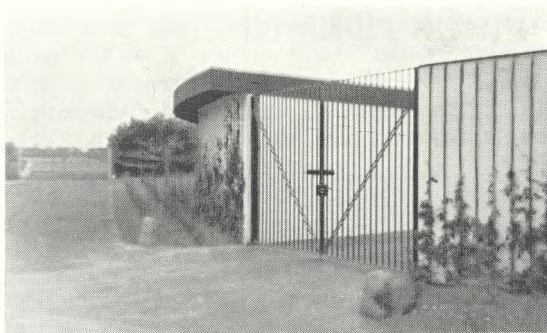
32.
Spiserum.

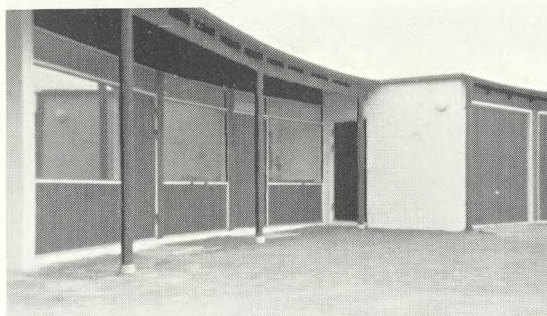
33.
Vaskerum.

Alle fotos: H. N.

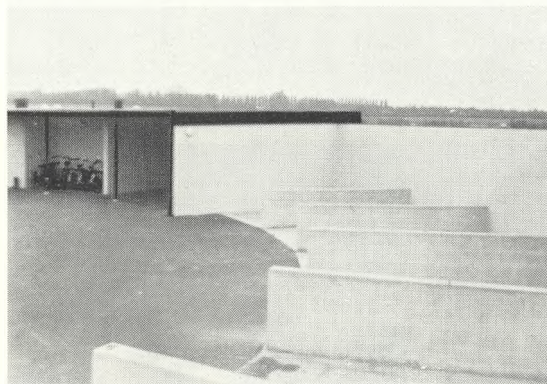
34.
Indkørsel.

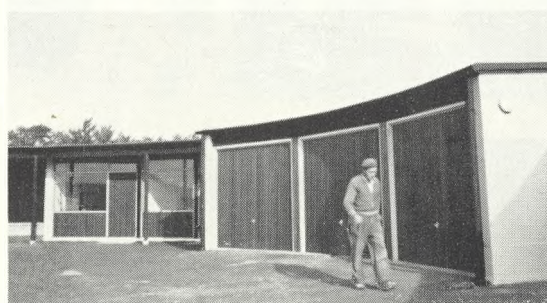
35.
Garage, værksted
m. m.

36.
Plantelade
og cykleskur.

37.
Garager.
Alle fotos: H. N.

kirkegården og med moderne marketenderborde og stole. Stolene kan, når de ikke anvendes, anbringes oppe under bordpladen, hvilket letter rengøringen.

Næste rum er en entré med døre til spirerum, toiletter for mandskab samt

omklædningsrum. I omklædningsrummet er anbragt skabe for hver mand og i forbindelse med omklædningsrummet findes et rum til tørring af tøj; aftrækket sker ved en ventilator anbragt i loftet. Fra omklædningsrummet går man ind i bade- og vaskerummet; her findes tre brusere adskilt ved flisevægge; til vaskebrug er anbragt 3 store porcelænsvaskekummer med blandingshaner over. I såvel omklædningsrum som bade- og vaskerum er alle vægge beklædt med fliser.

Følger vi cirkelen videre, kommer vi til formandskontoret, der er anbragt således, at formanden har øje med alt, hvad der passerer ind og ud af materialgårdens indgang. I formandskontoret er installeret telefon og håndvask. Efter formandsrummet følger fyrrum med oliefyr til opvarmning af hele bygningen samt varmt vand. Derefter følger garager med plads til traktorer, vogne og andre redskaber, og efter garagerne et værksted med filebænk, boremaskine, skruestik o. s. v., så mindre reparationer kan udføres på stedet. Derefter har vi et værktøjslagerrum, hvor nyt værktøj altid forefindes til udskiftning af udslidt eller beskadiget. Materialgårdens sidste rum er beregnet for trillebøre samt planker m. v. til brug ved begravelser. I rummets bageste del er indrettet værktøjsskabe for hver mand. Rummet er åbent ud mod gården, fordi erfaringen viser, at våde planker ikke kan tørre i et lukket rum. For at få tørret plankerne hurtigst muligt, bliver disse anbragt på hylder, så luften kan indvirke på dem fra begge sider.

Så langt som materialgården er overdækket, er taget ind imod gårdspladsen bygget ud, så mandskabet kan gå tørskoet fra rum til rum.

Materialgården har nu været i brug et års tid og alt fungerer tilfredsstillende. Arkitekterne *Iversen* og *Plums* idé med den cirkelrunde byggeform har vist sig at være særdeles god på flere måder, bl. a. derved at den støj, der uundgåeligt kommer fra startende motorer, opfanges af murene, så den ikke høres ude på kirkegården. Den lave runde bygning virker ved sin form meget beskeden, til trods for alt, hvad den rummer og vil, når omliggende beplantning vokser til, være næsten skjult. — Materialgården er efter vor opfattelse blevet en smuk og i enhver henseende praktisk bygning.

Fællesgraven eller »De ukendtes grav«

Inspektør, cand. hort. A. Hilsøe

På de fleste større kirkegårde såvel i Storkøbenhavn som i provinsen findes nu fællesgrave for askenedsættelser, og enkelte steder, bl. a. på Vestre kirkegård i København, i Sønderborg og i Århus findes også fællesgrave for kistebegravelser. I det følgende tænkes dog kun på urnefællesgraven.

Den officielle betegnelse er *fællesgrav*; men publikum siger oftest det mere romantiske „De ukendtes grav“, skønt de nedsatte her ikke er mere ukendte end dem, der ligger i et almindeligt gravsted uden monument eller navneplade. Ofte er det endda meget kendte personer, der ønsker at hvile i fællesgraven. Iøvrigt er klientellet et almindeligt gennemsnit af hele den danske befolkning fra de mindst bemidlede (som man må formode handler af økonomiske grunde, da det er den billigste måde at få asken i jorden på), over middelstanden og til de mest velhavende, hos hvem baggrunden til at vælge denne form for placering vel er beskedenhed. Inden for alle kategorier findes selvfølgelig også mange enlige, for hvem denne afslutning er det mest praktiske. Det praktiske er sikkert også årsagen til, at mange nyfødte, der kun bliver een eller få dage gamle, ligeledes nedsættes her fremfor i en barnegrav, som skal fæstes for og helst passes i ti år.

Selvfølgelig ved kirkegården, hvor de forskellige asker er nedsatte, men dette røbes aldrig til de efterladte, hvoraf dog mange i tankerne udvælger sig en bestemt plads på græsplænen og hver gang lægger deres blomster nøjagtigt der.

Fællesgraven deles ved hjælp af pløkke, usynlige for publikum, op i rækker på f. ex. 0,5 m's bredde, og på kirkegårdens kort over samme er rækkerne delt i felter på 0,5×1 m med fortløbende numre, og i protokollen indføres hvilke asker der ligger i hvert nummer, og naturligvis hvornår de er nedsatte. Fredningstiden er ti år ligesom for almindelige urnenedsættelser i familieurnegravsteder, og der er juridisk ikke noget i vejen for, at man ti år senere kunne begynde forfra med nedsættelser i anden omgang på samme

38.
Fællesgraven
Mariebjerg
Kirkegård.

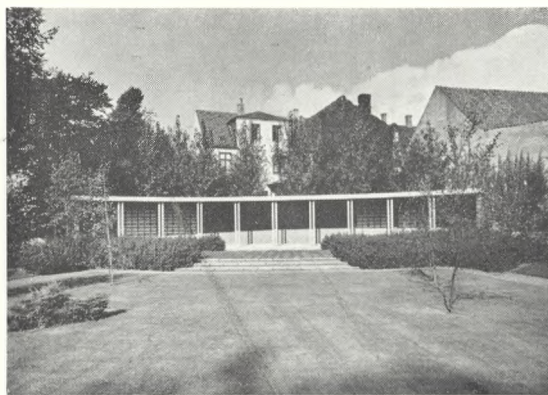
Foto:
Werner Lindner.

39.
De efterladte
lægger blomster,
hvor de tror
den afdøde nedsat.

Foto: J. Th.

40.
Fællesgrav
i Svendborg.

areal. Dette vil man dog så vidt muligt undgå.

På Søndermark kirkegård (Frederiksberg), hvor der nedsættes mellem 650 og 700 asker årligt i fællesgraven, nedsættes med ca. 3 ugers mellemrum det antal, man indtil da har samlet sammen. Nedsættelsen foregår fra morgenstunden, men der finder ingen afspærring sted, og skulle tilfældigt enkelte morgenbesøgende ønske at overvære det, vises de ikke bort. Ingen skal tro, at der sker noget hemmeligt eller mystisk. Græstørvne stikkes omhyggeligt op og lægges efter tilfyldningen omhyggeligt på plads igen, stampes og vandes og dækkes med nogle af de blomster, som der altid findes rigeligt af på pladsen; derefter kan ingen uvedkommende se, hvor der er gravet. Få dage efter nedsættelsen får de pårørende, som ønsker det, fra begravelsesvæsenet besked om, at nedsættelsen har fundet sted i fællesgraven, men altså ikke hvor i graven det er sket.

Gennem årene er det jo flere tusinde, der er kommet til at hvile i fællesgraven, men at de ikke alle er glemte, vidner det

41.
Fælleskistegrav
Københavns
Vestre Kirkegård.

væld af blomster om, som næsten konstant dækker hele græsfladen og om sommeren må fjernes to gange om ugen, dels for at græsset kan vokse og dels nogle gange for at man skal kunne slå det. Ved juletid er blomstersmykningen, ofte bestående af kostbare buketter, dekorationer og puder (kranse og potteplanter må ikke lægges eller stilles på graven, da de fylder for meget og ødelægger græsset) så overvældende, at det næsten ligger i to lag, og man kan slet ikke se græsset.

Fællesgraven med dens maksimum af udnyttelse og minimum af gangareal og beplantning og med dens store og stadigt stigende benyttelse sparer på kirkegårdens jordareal, koster ikke meget i vedligeholdelse og er derfor også besparende for samfundsøkonomien. Tænk, hvis alle disse asker skulle have været i almindelige urnegravsteder, som for flertallets vedkommende kun er delvis belagte, med dertil hørende hække, gangareal, affaldskasser m. m.?

Se iøvrigt om fællesgraven VK. 18 s. 33 og 94—96.

Billedhuggere under mulde

M. Møller-Petersen

Når talen er om billedhuggere, tænker Danskerne måske først og fremmest på vor navnkundige *Bertel Thorvaldsen* (c. 1768—1844), hvis mejselslag høres vidt om jorden, sådan som *H. C. Andersen* synger om sin samtidige. Men Danskerne har jo også mange andre billedhuggere, hvis navne vi kan nævne med stolthed og glæde. Når man hører, at der alene i København og på Frederiksberg findes ca. 350 friluftsskulpturer, får man et lille begreb om denne kunststarts store betydning for vort kulturliv. Vi glæder os over de fremragende kunstværker på vore museer, og når vore kirkegårde (og det gælder vel ikke mindst kirkegårde i Storkøbenhavn) er seværdigheder, for fremmede som for os selv, har den bildende kunst sin store andel heri. Her mere end noget andet sted bliver vi mindet om *Hippokrates'* ord: „*Vita brevis, ars longa!*“ At livet er kort, men kunsten lang. —

Tre af vore kendte billedhuggeres grave er ikke at finde på vore kirkegårde, nemlig Thorvaldsens, *Rudolph Tegners*

(1873—1950) og *J. F. Willumsens* (1863—1958); deres grave er i deres museer.

De nærmere omstændigheder ved Thorvaldsens død og begravelse er følgende:

Den 24. marts 1844 var Thorvaldsen ved et middagsselskab sammen med bl. a. ægteparret *Stampe, Nysø* (ved Præstø), *Oehlenschläger*, *H. C. Andersen* m. fl. Ved denne lejlighed udtalte Thorvaldsen bl. a.: „Nu kan jeg dø nårsomhelst, for nu har *Bindesbøll* (museets arkitekt) min grav færdig.“ Samme aften døde vor berømte landsmand af en hjertelammelse i Det kgl. Teater. Graven var færdig, men ikke museet, og Thorvaldsens kiste blev midlertidig anbragt i Domkirken; her stod den til den 4. september 1848; da var museet færdigt, og graven kunne tages i brug. Graven er i museets gård, indrammet af fire fløje, med Himlen som tag, uden anden prydelse end et stedsegrønt vedbendtæppe. Men har man været museet igennem og fået fyldt sindet med skønhedsindtryk, går man måske ud til graven og lægger en lille buket blomster på Efeutæppet, hviskende en stille tak, en på een gang stolt og ydmyg tak til denne den ædlest skabende ånd inden for den bildende kunst. Thorvaldsens museum er altså også Thorvaldsens mausolæum, et kunstens tempel, hvor stor og liden mødes.

1938 byggede Rudolph Tegner sit eget museum i Kildekrog i Nordsjælland; her er anbragt 191 skulpturer og 214 malerier. Arealet, der hører til museet, er på 34 tdr. land, — nu i offentlig eje og tilgængelig for alle. Kunstnerens grav er en skjult krypt (fig. 43) i museets midtergang. På fliserne, der dækker graven, står der kun:

Rudolf Tegner.
1873 — — 1950

Af hans mest kendte arbejder bør her nævnes Finsen-monumentet „Mod Lyset“ ved Rigshospitalet i København, den om-disputerede springvandsgruppe ved færgelejet i Helsingør „Herakles og Hydraen“ og den skønne „Danserindebrønden“, ligeledes i Helsingør.

For et års tid siden døde *J. F. Willumsen*, og efter megen diskussion for og imod fik han sin grav sammen med sit museum i Frederikssund, hvor den er dækket af en flad natursten.

(Fortsættes.)

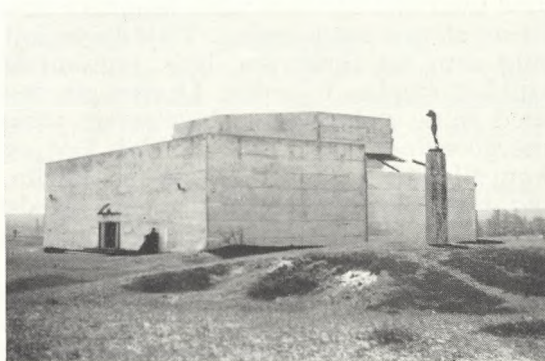

42.
Thorvaldsens grav.

Kirkegårdskultur i Norge

Havearkitekt Johannes Tholle

Under denne overskrift havde VK i sit bind 19 en artikelserie som resultatet af en studierejse. Nævnte serie læstes bl. a. også af den danske forfatter *Sigurd Strangen*, som i nogle år var bosat i Norge og bl. a. en tid virkede som gartner og havebrugslærer ved en landbrugsskole og skulle tjene en del af sin indtægt ved salg af planter m. m., og hvis bog om kirkegårdsgartneren vi omtalte i VK 19 s. 37. I et brev til redaktøren af vort tidsskrift har Strangen fortalt om en episode, der på flere måder viser norsk sind fra disse år og bl. a. viser, at det ikke er nær alle, der godtager, hvad vi anførte i VK s. 53, nemlig at nordmændene kunne lide, at „vildmarkens skønneste tæppe er trukket over *forkrænkelighedens apoteose*, som en kirkegård jo også er“, men at de vil ha civiliserede blomster fremfor naturens egne yndefulde frembringelser. I tilknytning til den illustration af *Arne Jon Jutten*, som gengiver en situation fra Utne kirkegård (Hardanger; fig. 44), fortæller Strangen om en kone (*Marita*), der

43.
Rudolf Tegnens
grav.

Begge fotos: forf.

bl. a. ønskede virkelig at få pyntet op foran gravstenen med engelen. Ønsket har ganske sikkert været helt oprigtigt og stemt med hendes opfattelse af, hvad kirkegårdskultur i Norge nu må kræve, — men det var dog også parret med ønsker, som intet havde med denne sag at gøre, — og det endte da heldigvis med, at vildmarkens flora fik fred en tid over, og at blomsterne til graven fik en mere passende anvendelse, — foruden at Strangen blev en mærkelig oplevelse rigere.

Vi citerer Strangens brev af 17/8 1959: „På den side af fjorden kan der være 30 eller 40 kilometer fra fjeldgårdene til kirken og kirkegården. For gamle Marita spillede afgjort den nok så bekendte vestlandske nysgerrighed ind. Hun ville se dansken, og derfor lod hun ham vide, at hun boede i Kvalvik, 21 kilometer fra landbrugsskolen. Sendte bud med en gut, som skulle spørge, om jeg havde nogle blomsterplanter, og om jeg ville møde hende førstkommande lørdag i rutebilen Herand—Utne, så vi sammen kunne stille Hausos gravsted. Jeg stod på til aftalt tid, men Marita havde betænkt sig. Derfor kørte jeg alene til kirkegården, og jeg stod længe overfor Hausos familiegravsted med alle fjeldets vilde blomster omkring stenen med englen. Ville have følt mig som en forbryder hvis jeg havde stukket spaden i jorden. Derfor gik jeg med mine pelargonier, tagetes og sommergeorginer hjem over fjeldet. Da jeg kom til skolen, lå der besked fra Marita, om jeg ville komme til Kvalvik. Og da jeg er af den slags, som altid siger ja til gamle koner, begav jeg mig næste dag til kvalviksgården. Marita forklarede mig, at hun var kommet på andre tanker, at hun hvert år om høsten tog til kirken i

Utne, og så var det godt at have en buket blomster med. Derfor var det bedst, at jeg plantede blomsterne i hendes have —.“

Og sådan blev det altså. —

Om kirkegårdens kontorarbejde 3.

Kirkegårdsinspektør Aage Fich

Behov for og anskaffelse af *kontormaskiner* vil være afhængig af kirkegårdens størrelse og dermed omfanget af kontorarbejde, arbejdets rationelle tilrettelæggelse og de økonomiske muligheder for anskaffelse.

Det vil dog måske være mere rimeligt at vende spørgsmålet om fra: har vi råd til at anskaffe? til: har vi råd til at lade være?

Som det fremgår af de tre første artikler i denne serie, s. 13—15, 25—27 og 33—35, må alle bestræbelser gå ud på at spare omskrivninger, for derved at eliminere fejlkilder, og hermed kommer *skrivemaskinen* ind i billedet.

Det kan måske forekomme urimeligt at nævne et så selvfølgeligt hjælpemiddel, men der er grund til at påpege, at det er en selvfølgelig høflighed overfor de mennesker, man henvender sig til, at det skrevne altid er smukt opsat, letlæseligt og fejlfrit.

Ved senere henvisning til skrivelser er det nødvendigt for afsenderen at have *kopi* af det skrevne. Endvidere kan der ikke sjuskes så meget med tal og bogstaver ved maskinskrivning som i håndskrift. Man erindrer sig, hvor ofte der tages fejl af det håndskrevne 4 og 7, 7 og 9, a og o, n og u o. s. v.

Når mange kirkegårdsledere viser uvilje mod personlig at skrive på maskine, kan det vel skyldes, at de ikke i deres ungdom har fået kontormæssig uddannelse sideordnet med den gartneriske. Men kan man egentlig være bekendt ikke at ville opøve en færdighed, som er naturlig betinget af ens arbejde?

Der findes et utal af maskintyper fra primitive „rejse“maskiner til komplicerede kontormaskiner kombineret med regnemaskiner. De findes med og uden tabulator, til almindelig brug eller elektriske, med 1, 2 eller 3-zonet farvebåndstillingsindstilling.

Der findes tilbehør til fremføring af papir i baner med automatisk carbonskift, beslag til fastholdelse af adressestencil mod rullen og m. m. mere.

En kvalitativ bedømmelse af maskintyper ligger udenfor denne artikels ramme, og det må derfor anbefales, at købere ser sig godt for og vælger den maskintype, som lidt mere end netop dækker det øjeblikkelige behov.

Lige så nødvendigt på endog meget små kirkegårde er *regnemaskinen*. Det er ufatteligt, at den ikke findes på alle kirkegårdskontorer.

Også her kan man klare sig med ret primitive typer, men det vil stort set blive en dårlig investering, hvis man sparer for meget, da man hurtigt vil savne tællestrimlen bl. a. som synligt udtryk for, hvad man har slået op, og fordi tællestrimlen kan flyttes med arbejdet og benyttes som bilag, men mest fordi tallene så ikke kræver afskrivning.

Typer med kun 10 taltaster er bekvemme at arbejde med. Det må endvidere være et rimeligt krav, at der er taster til addering og subtrahering med aflåsning, saldoanslag uden om tællværket og helst paginaanslag også uden om tællværket.

Maskintyperne spænder fra de mest primitive sammentællingsapparater over en jævn skala op i nærheden af bogholderimaskiner. Elektrisk drift er en ubetinget fordel.

Kvitteringskassen (formularboks) har været nævnt et par gange. I et åbent felt i kassens overside fremføres med håndsving kvitteringsformularer i baner. Der er automatisk carbonskift, og der kan benyttes 1—4 papirbaner i forskellige farver. Kopierne kan gå ned i kassens aflåselige underrum.

Da kvitteringsbanerne fremstilles som standardvare, er de relativt billige. Selv de ret store typer flyttes let fra bord til bord, og da kopierne samles i aflåst rum, giver de bogholderimæssig sikkerhed og dækning mod brugstyveri. Meget taler for, at denne kvitteringsform får øget udbredelse.

Duplikeringsmaskiner kan finde berettiget anvendelse mange steder, men det gælder her, at de primitive typer næppe yder tilfredsstillende arbejdssikkerhed, og da anskaffelsessummen i forhold til en begrænset brug er relativ høj, fore-

trækkes i almindelighed tryksager eller duplikering på duplikeringsbureauer.

Frankeringsmaskinen kommer kun ind i billedet på større kirkegårde.

Af billige hjælpemidler findes mange, først og fremmest gummi- eller metalstempler, heftemaskiner, rullelineal, papirklemmer, kuglepenne, klæbestrimler, springbind eller ringmapper, brevordnere o. s. v.

Gummistempler er almindelig brugt, men er det også almindelig kendt, at man uden nævneværdig prisforhøjelse kan få dem med skumgummimellemlæg på gennemsigtig celluloidplade, så man altid i stemplets trykstilling kan se, hvad der er op og ned?

Tænk på, hvor man ærgrer sig, hver gang man har vendt stemplet, så aftrykket står på hovedet!

Heftemaskinen bør indstilles, så klammens ender bøjes udad, altså modsat hinanden. Herved gøres det muligt at trække den ud og skille sammenheftede papirer uden at rive dem i stykker. En irritationskilde mindre.

Rullelinealen sparer megen tid, når parallelle linier skal streges ind, og arbejdet bliver pænere udført.

Papirklemmer med stålfjedre skal man have i rigelig mængde. Ikke fordi skrivebordet skal flyde med sammenklemte papirbundter, men fordi det sparer tid og giver sikkerhed under sortering, at man nårsomhelst kan samle få eller mange papirer i en klemme, — og undgå ny sammenblanding.

Klæbestrimler af gennemsigtigt selvklæbende bånd er een af de små, gode ting, vor tid har bragt. Det kan jo ikke undgås, at der sker skade på papirer, protokolblade m. m. eller direkte slid på kanten af registerblade. Etiketters på protokolrygge dækkes synligt og effektivt med klæbestrimler.

Springbind eller ringbøger og *brevordnere* må naturligvis findes i rigeligt antal. Orden i alt er grundbetingelsen for, at arbejdet kan gå hurtigt og sikkert fra hånden.

Trods al tale om maskiner og rationalisering bliver der et stort arbejdsområde, hvor det håndskrevne er løsningen.

Kuglepennen er i dag det uundværlige hjælpemiddel. Den vakte megen modstand ved sin fremkomst hos usmidigt indstillede mennesker, men i de senere

år er pastaen blevet så god, at modstanden mod brugen af den nu er meningsløs. Det er ganske interessant, at der foreligger dansk retsafgørelse for, at lovlig underskrift på offentlige dokumenter kan ske med kuglepen. Og så spares man for, at det med blæk skrevne tværes ud, før det er afsuget eller tørt.

Som afslutning på denne korte gennemgang af kontorarbejdet og dets hjælpemidler er det rimeligt at henlede opmærksomheden på betydningen af

godt lys og gode stole.

Lamper må være godt afskærmet, reflekterende uden at blænde og kaste lys set på arbejdsstedet. Lampen ved skrivebordet bør være bevægelig. Arbejdspsykologiske undersøgelser har godtgjort betydningen af disse krav.

Øg så er det direkte sundhedsfarligt at sidde i længere tid på stole, der ikke giver lænde- og rygstøtte. En dårlig legemsholdning kan meget vel skyldes uhensigtsmæssige stole, — og så er det jo en erhvervs sygdom!

Replik til Aage Fich

Kirkegårdsinspektør *Aage Fich's* artikel om kirkegårdens kontorarbejde 3 i VK s. 33—35 kan jeg ikke lade stå uimodsagt; når Aage Fich anbefaler ordresedler til faste arbejder, såsom grandækning, sommerblomster o. l. fremfor ordrekort. Hvilket spild af tid med at udskrive de samme ordrer år efter år fra ordrebøger, når det hele kan forenkles ved brug af ordrekort!

Vi har ved kirkegårde her i Lyngby anvendt ordrekort i snart 20 år og sparet masser af arbejdstimer. Den fare, at kortene skulle bortkomme, viser sig i praksis at være lig nul, men selvfølgelig har vi garderet os imod dette ved foruden ordrekort at have et kontrolkort stående i kartoteket, vi kan således altid overbevise os om, hvorvidt et ordrekort skulle være bortkommet, og i givet fald vil vi let kunne rekonstruere et nyt. Med hensyn til at

kortene skulle blive ulæselige, kan jeg oplyse, at vi har ordrekort, der har været ude indtil 15 gange uden at bære synderlig spor af det. Skulle et kort endelig blive snavset til, er det kun et ringe arbejde at udskrive et nyt, mod dette at skulle skrive samtlige ordrer ud hvert år. Kortene bør selvfølgelig have en praktisk farve, grå eller grønne. Frygten for at et kort skulle forsvinde må jo være analogt med en ordreseddel, men i begge tilfælde har man en kopi, så det går lige op.

En ting jeg også vil pege på, er muligheden for fejl ved de mange udskrivninger, hvorimod ordrekortet fra år til år viser det samme, bortset fra de ændringer, der foretages ved prisforhøjelser o. l.; men en sådan ændring kan foretages i en periode, hvor der er forholdsvis roligt på kontoret fremfor at skulle foretages i de mere hektiske dage, f. eks. i grandækningstiden. Selvfølgelig har vi ikke alt blandet sammen på et og samme kort, men et kort for grandækning, et andet for sommerblomster o. s. v., hvert kort med sin farve.

Holger Nielsen.

Duplik til Holger Nielsen

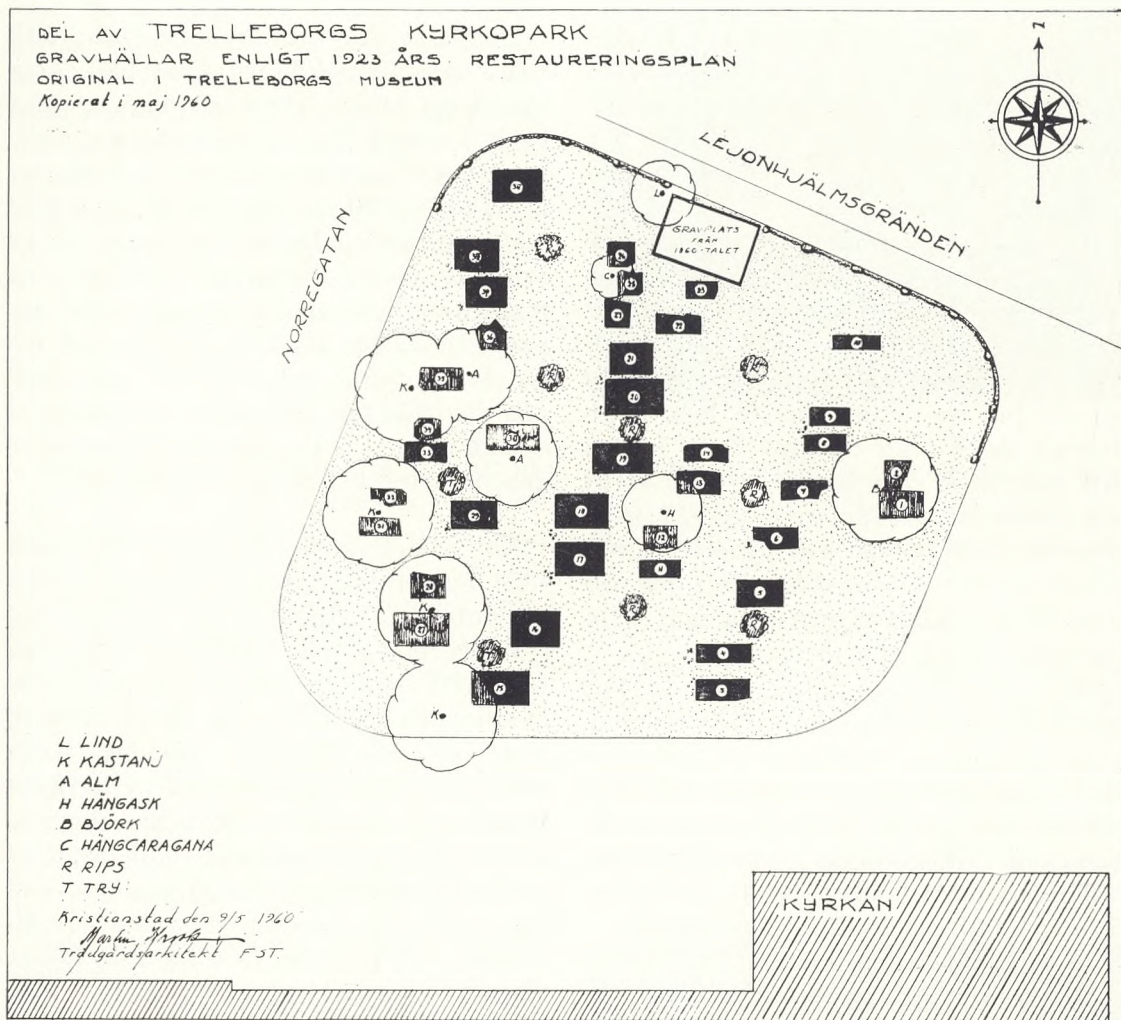
Til ovenstående indlæg bemærkes, at ordrekort for faste ordrer selvfølgelig kan betyde en kontormæssig arbejdsbesparelse, men det forudsætter to ting: at man kan have tillid til mandskabets *omhyggelige* behandling af kortet, og at arbejdet er *meget standardiseret*.

Det vil stadig være sådan, at jordfyldte, våde fingre og om vinteren harpiksklæbrige hænder meget dårligt forliges med rent papir.

En forudsætning for brug af faste ordrekort må det også være, at hver arbejder har en stiv mappe i lommeformat til opbevaring af de i brug værende ordrekort. Nyttens heraf er dog illusorisk, når han skal blade ordrekortene igennem.

Selvom en del kirkegårde med fordel benytter ordrekort, må det alligevel være rigtigt i almindelighed at anbefale een ordreseddel for hvert arbejde og med kopi.

Aage Fich.

45. Martin Krooks skizze af en del af Trelleborg Kirkepark, kopieret 1960.

Minneslund i Trelleborg

Trädgårdsarkitekt Martin Krook

Under de årtusenden, som människosläktet traskat omkring på vårt klot, har begravningsskicket växlat rätt betydligt. Och detta gäller icke blott bland olika folkslag och inom skilda länder. Det gäller lika mycket för varje enskilt land.

Religiös åskådning har därvid haft stor betydelse, och rent praktiska skäl ha helt visst spelat en långt ifrån oväsentlig roll. Under medeltiden till långt fram på 1700-talet, i enskilda fall t.o.m. senare, var graven under *kyrkogolvet* vanlig, i varje

fall när det gällde ståndspersoner eller sådana, som på ett eller annat sätt gjort sig förtjänta av en dylik hedersbevisning. Vanliga dödliga fingo sitt sista vilorum på kyrkogården, som fått sitt namn just efter sin belägenhet vid och omkring kyrkan, och i de flesta fall omgiven av murar och träd, som underströko detta områdes helgd, såsom ett fredat rum och en sluten enhet.

I många av våra helgedomar och icke minst i koret och under huvudgången i många domkyrkor, bära skulpterade gravhällar med inskriptioner i upphöjd eller försänkt relief vittne om, vilka som

här fått sin sista viloplats, liksom om tiden för deras jordevandring. Många av dessa gravhällar giva vid handen, att konsthantverket har stått på en mycket hög nivå och en hel del av dem ha ett högt konstnärligt värde.

Det förefaller emellertid, som om begreppet härom mött ringa förståelse på en hel del håll. Och pieteten har på ett betänkligt sätt blivit åsidosatt; och i isynerhet den senare delen av 1800-talet och början av detta sekel få taga skulden på sig för att ha gått fram på ett sätt, som med våra dagars syn på fornt och fädernas arv, får anses ganska hänsynslöst. Även om det beklagligtvis måste konstateras att bildstormare än i dag äro långt ifrån sällsynta och ofta nog vilja framstå som vår tids skönandar.

Men vad vi nu ha kvar av gamla kyrkor och kyrklig konst, icke blott mäter sig med, utan överglänser mestadels i formskönhet vad som åstadkoms mot slutet av det senaste seklet och i början av detta århundrade. Väl avvägda proportioner och fulländad formskönhet är ett gott kriterium på fädrens kyrkobyggnadskonst.

Vad som många gånger hände vid här antydda „restaureringar“ och icke mindre vid rivningsarbeten gränsar till det otroliga. Gravhällar som trappsteg vid bondgårdar eller lantställen, eller som stenmaterial i profanbyggnader har varit, och är ännu mindre sällsynt än önskvärt vore. Men numera anses det mindre opportunt att för en gäst påvisa och ibland rent av skryta med detta faktum. Pietet och förnuft ha fått en smula bättre grepp om de kyrkovårdande inom församlingarna och när kyrkogolvets gravhällar brytas upp, därför att nytt golv skall läggas in, bruka de få en fristad vid kyrkomuren.

En mera ovanlig placering ha dessa hällar under 20-talet fått vid *Trelleborgs Kyrka*.

Denna kyrka räknar anor från 1200-talet, men fick sitt torn först 1617. Som så många andra har även denna kyrka varit föremål för en del restaureringar. Den mest genomgripande påbörjades den 1 mars 1881 efter ett den 18 mars 1872 fastställt förslag. Detta hade uppgjorts av arkitekt *Helgo Zettervall* i Lund, ett namn som dessvärre i samband med ombyggnad av kyrkor fått herostratisk betydelse. Arbetet var färdigt i juli 1883 och invigningen skedde i september. I samband med ombyggnaden utjämnades den omkring befintliga kyrkogården.

Av anteckningar framgår, att ännu 1829 lågo gravhällarne kvar i kyrkan och att antalet då uppgick till 67. Men vid restaureringen på 1880-talet undgingo icke heller här en hel del att bliva sönderslagna eller skingrade på annat sätt. Men de kvarvarande utlades längs norra och södra yttersidorna av kyrkans långskepp. Dessvärre blevo de icke placerade i stående ställning utan fastgötos i cement plant liggande på marken. Vad regn och frost kan åstadkomma är välbekant, och flera av dessa gamla hällar fingo avsevärda skador. Flertalet av dem, för att icke säga samtliga, äro utförda i relief, och därmed uppstå vattensamlingar i fördjupningarna vid vågrät placering i det fria. Trots det att många av dem legat i både 300 och 400 år inom kyrkan, och därmed varit föremål för slitning av säkerligen många gånger stål-skodda fotbeklädnader, ha de icke blivit helt planslipade. Men den konserveringsmetod som tillämpades vid utflyttningen var en dålig garanti för att för framtiden bevara dessa minneshällar, vilket tydligen också insågs från flera håll.

Vid en kyrkostämma våren 1919 fattades beslut om att göra en omflyttning, och denna genomfördes under sommaren 1923.

Förr att hindra regn från att bli stående i stenarnas fördjupningar ha de utlagts

med en lutning som garanterar betryggande vattenavrinning. Längdriktningen är parallell med kyrkan, och varje gravhålls huvudända vetter mot väster i enlighet med gammal tradition. Den äldsta stenen, som är från 1500-talets mitt ligger östligast i samlingen och sedan följa de övriga, på ett undantag när, i kronologisk ordning. Deras antal är nu 40 varav framgår, att 27 stenar ur samlingen från 1829 äro borta. Flertalet äro minnesstenar över borgare i staden och andra erinra om magistratspersoner och präster.

Samlingen utgör ett belägg för, att när pietet och god vilja förenas, en både praktisk och estetisk lösning på ett konserveringsproblem av detta slag kan åstadkommas. Samtidigt anknutes också till områdets forna användning som kyrkogård. Och slutligen tala dessa gamla hållar sitt tydliga språk om en svunnen epok och utgöra därmed på sitt sätt ett stycke ur begravningsskickens historia.

På ett stort antal av hållarna är texten så gott som utplånad. Icke sällan förekomma inskriptioner på latin, som t.ex.:

Disce mori mundo ut cum Christo UIUAS.

Flera äro från danska tiden, vilket framgår av årtal och text t.ex.: Denne Steen hører Niels Wiborg och Hans arving til.

Her ligger Begrafven Erlig och gudfrychtig qvinde Birgitta Trøls Daater's Poofvel Mortensøn fordym Borgemesters her y Trelleborg Hans Hustru so Døde den 29 noveb anno 1616.

Her hoer ligger Begrafven Erlig och gudfrychtig qvinde Inger Pedersdaater, erlig welacht Niels Wibergs Hustru so døde her i Trelleborg den 25 may a (årtalet borta).

Den stora graven med stenram, har som minnesvård en pelare med inskription: John Engelbrekt Kock f. 29/8 1815

46. Gravstedslund ved kirken i Trelleborg.

d. 21/2 1881. Redlig och ärlig medborgare, trofast vän, rik i kärlek och hans kära Maka Jeanette Ingeborg Bruzelius f. 14/9 1928 d. 21/10 1866.

Vegetationen utgöres av:

Lignoser — Björk, Hängask, Alm, Kastanj, Lind, Stamcaragan, Ribes och Lonicera.

Marktäcket är i huvudsak gräs med inslag av Eranthis, Scilla, Papaver, Hemerocallis och Geranium.

47 a. Gravliggere i Kirkeparken.

47 b. Gravliggere nr. 37 (jevnf. kortet fig. 45).

Alle fotos: M. K.

48. Kors i hvid cement på Nakskov Annexkirkegård.

49. Kors i hvidmalede jernrør på Sct. Jørgensbjerg Kirkegård, Roskilde.

Begge fotos: J. Th.

Korset på kirkegården

Havearkitekt Johannes Tholle

Kors er et meget benyttet motiv på kirkegårdene, og dette af naturlige årsager. I et kristent land, hvor 97 % af befolkningen tilhører folkekirken, må det være selvskreven, at det kristne symbol benyttes.

Brugen af kors på selve gravene, f. ex. i gravmælerne, er dog måske mindre almindeligt nuomstunder, og der kan også være mange årsager dertil. Men kors ses ofte på og i kapeller, på lågemotiver og andre ting, der indrettes af samfundet, — det være sig af kirke eller kommune. At det ligefrem hører med til den katolske kirkes praxis, at der skal indgå et monumentalt kors (krucifix) i kirkegårdsanlægget, er også noget vi ved. Og at dette med det katolske motiv *kan* være en anstødssten, når en planlægger af kirkegårde for protestanter foreslår, at der rejses et monumentalt kors på kirkegården som et vartegn og symbol på stedets særlige karakter, er da også erfaret.

Imidlertid er der da trods dette i nyere tid rejst adskillige monumentale kors, og spørgsmålet har været behandlet før i vort tidsskrift (se f. ex. bind 14 s. 130—32 og 18 s. 57 m. fl. st.). Når vi alligevel bringer disse linjer og billeder, er det bl. a. både for at gentage tidligere opfordringer til, at der rejses monumentale kors på egnet sted i vore dages kirkegårdsanlæg, og for at vise, at noget sådant også kan gøres i moderne materialer, der foruden at have mulighed for at klare opgaven tillige udelukker allusioner til det katolske motiv, krucifixet.

Motiverne her er fra *Nakskov Annexkirkegård* (fig. 48) og fra *St. Jørgensbjerg Kirkegård* (fig. 49) i Roskilde. På førstnævnte sted rejstes ved kirkegårdens anlæggelse for få år siden det gengivne kors i hvid beton, anbragt lige for indkørselen på en chaussésten-belagt plads med græs i fugerne og gående over i en udstrakt

græsplæne. Korset er 7 meter højt, og for foden er der anbragt bænke. I St. Jørgensbjerg rejstes korset for enden af en intim urnehave med brolagte stier og omgivet af stedsegrønt. Det er 4 meter højt og gjort af hvidmalede jernrør.

Begge kors var i anskaffelse ganske billige, og det er min opfattelse, at de hver på sit sted har en mission at udføre: At fortælle, at her er en kristen kirkegård og ikke bare en begravelsesplads. — Forholdet mellem korsarmene er som i det latinske kors, og for at fremhæve korset er der i Nakskov diskret anbragt elektriske projektører, som i skumringstimerne belyser forside af det.

Billedhuggere under mulde

M. Møller-Petersen

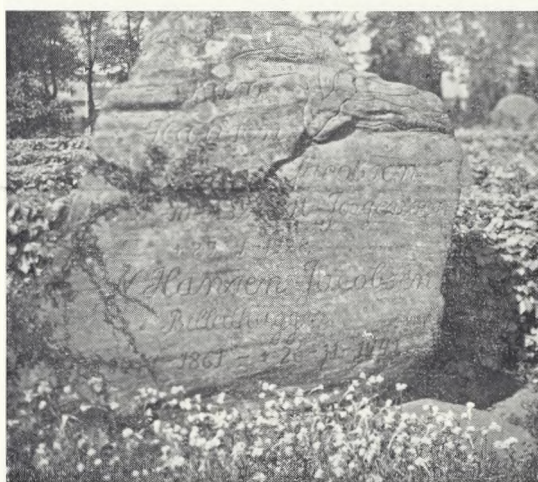
(fortsat fra pag. 45)

Herman Bissen (1798—1868) er et navn, der hører til de kendteste inden for billedhuggerkunsten. Han var nær knyttet til Thorvaldsen og efter dennes død vort lands førende billedhugger. Kendt af alt folket er hans „Den tapre Landsoldat“ i Fredericia; endvidere „Isted-Løven“; nu Tøjhusmuseets gård. Statuen i Ørstedsparken af A. S. Ørsted, Frederik VI i Frederiksberg Have, Frederik VII foran Christiansborg Slot, Oehlenschläger foran Det kgl. Teater. I Glyptoteket er han den af vore billedhuggere, der er stærkest repræsenteret; de talrige marmorarbejder er en øjnenes fryd og Panis for det sind, der søger ren og ædel kunst. — Bissens beskedne grav, der er forsynet med en sten, er på Assistens Kirkegård. „Salige er de, som sørge, thi de skulle husvales“, står der på familiegravstenen. — Sønnen, *Vilhelm Bissen* (1836—1913) gik i faderens fodspor, og vi har daglig mange af hans arbejder for øje: *C. C. Hall* i Søndermarken, *N. W. Gade*, nu Østre Anlæg, *Christian IV*, Nyboder, *Biskop Absalon*, Højbroplads o. s. v. *V. B.* døde 1913; hans urne har været i Kolumbariet på Bispebjerg, men er ikke mere.

Med samme kraft og styrke som navnet *Bissen* lyser navnet *J. A. Jerichau* (1816—83), og f. ex. i Glyptoteket står hans

50. Gravmæle for J. F. Willumsen i Frederikssund (jevnf. teksten s. 45).

51. Hansen-Jacobsens gravmæle i Vejen (jevnf. teksten s. 56).

52. Gravmæle for J. A. Jerichau og hustru, Solbjerg Kirkegård, Frederiksberg.

Alle fotos: forf.

skønne arbejder side om side med Bissens. Af friluftsskulpturer kan nævnes det pragtfulde *H. C. Ørsted*-monument i Ørstedsparken; endvidere den store *David*-skikkelse foran Domkirken og den store *Kristus*-figur foran Jesuskirken i

53. Anne Marie Carl Nielsens gravmæle for hendes mand og hende selv. Københavns Vestre Kirkegård.

54. Gravmæle af Helen Dohlmann på Solbjerg Kirkegård, Frederiksberg. Se teksten s. 56.

55. J. Wiedewelts gravmæle på Assistens Kirkegård, København.

Alle fotos: forf.

Valby. — Jerichau's familiegrav er på Solbjerg Kirkegård (Frederiksberg), en smuk og særpræget grav. „Hvem søger I efter?“ står der på det skønne gravminde. I en biografi af denne kunstner hedder det bl. a.: „Som den overbeviste kristen, han var, imødeså han med den største forhåbning og glæde døden, der kom som en befrielse for uro, lidelser og bekymringer“. Altså en mand, der var det bibelske navn Jerico værdig.

Af de yngre afdøde billedhuggere er Kai Nielsen (1882—1924) måske den, der er mest kendt; hans grav er på Vestre Kirkegård; en tilhugget granitsten med navn, det er alt. Men hvor virker denne jævne enkle form velgørende netop her, hvor natur og kunst mødes i skøn harmoni, og hvor navnene lyser af historisk indsats på næsten alle livets områder. Også han er smukt repræsenteret på Glyptoteket; navnlig hans „Vandmoderen“ i Palmehaven er af dominerende virkning. Monumentet på Langelinie for de 3 Grønlandsfarere: Mylius-Erichsen, Hagen og Brønlund er jo også en seværdighed af rang. Vemodig, men skøn.

„Frihedsstøtten“ er vel nok det mest markante træk i Københavns gadebillede. De 4 kvindeskikkelser skyldes 3 forskellige kunstnere: „Tapperhed“ og „Borgerdyd“ er af Nicolaj Dajon (1748—1823), og hans grav er på Assistens Kirkegård; „Bondeflid“ er af Andreas Weidenhaupt (1738—1805); hans grav er ligeledes på Assistens; den fjerde figur er „Troskaben“, symboliseret ved hunden, der ligger ved kvindens fødder; den er af Johannes Wiedewelt (1731—1802). Han var en fremragende kunstner, havde titel af kgl. hofbilledhugger og var en årrække førende på sit felt. „Troskaben“ blev hans sidste betydelige arbejde; det var år 1797. Elskelig og vennsæl som han var, var der stor sorg ved hans død. Oehlenschläger, „der 150 år efter sin død er Danmarks største digter“ (Professor Vilh. Andersen 1930), skrev et smukt mindedigt om ham; af de 12 vers her nogle linier: „Natten blinker“ . . . „Lyset lyser fra sin sky til kummers blege søn“ . . . Krum af alder, tungt hans tåre falder i det dybe ubekendte blå; sagte flytter han sin fod og støtter sig til staven; issen er så grå.“ . . . „Modgang frister; hjertet brister; døden slukker øjets stærke ild . . .“ Og så former digteren de tanker og følelser, som han

vel skønner, den store kunstner har haft i sin sidste stund: „Ingen klage! Talt er mine dage. Jeg vil ikke længer dvæle her. Hellig længsel bryder kummers fængsel; vinker mig til nattens sølverskær. / Hårde stene! Mine skøre bene smuldrer snart dybt under bølgens ler. I skal stande, helligt skal I sande, at jeg *var*, når jeg er ikke mer.“ Og musen nærmer sig: „Søn, forlad mig ikke; jeg er barnløs, når jeg mister dig.“ „Gubben famler; sidste kraft han samler; sukker henrykt sin gudindes navn: „Elskelige, ej af denne verden er vort rige. Jeg går hen, hvor der er intet savn.“ — Den store kunstners grav er på Assistens Kirkegård, og på gravstenen står disse jævne, men dog så skønne og vægtige ord:

Hans kunst gav ham hæder;
hans hjerte venner.

Til Oehlenschlägers smukke digt har *P. Schall* sat musik.

Så er der *Th. Stein* (1829—1901). De mest kendte af hans arbejder ser københavnernes daglig: *Niels Juel*, Holmens Kanal, og *Edouard Suenson* ved Nyboder. Stein døde 1901, og hans grav er på Holmens Kirkegård. Et smukt relief pryder hans grav. Motivet er taget fra Grundtvigs salme „At sige verden ret farvel“, 6. vers, der lyder sådan: „Kom i den sidste nattevagt i en af mine kæres dragt og sæt dig ved min side; og tal med mig som ven med ven om, hvor vi snart skal ses igen og glemme al vor kvide.“ Verset er indgraveret i en bronzeplade, og over verset ses den syge på dødslejet med vennen ved sin side, vistnok en Kristusskikkelse.

Carl Peters (1822—99) er også et navn, man nævner med respekt og ære. I forhallen til Det kgl. Teater står 2 af hans mest kendte arbejder: Statuerne af *Johannes Ewald* og *Johan Herman Wessel*. I Hirschsprungs museum er der ikke mindre end 30 statuetter fra denne kunstners hånd. Han døde 1899, og hans og hustruens grav er på Solbjerg Kirkegård; men graven synes at være glemt. „Jeg lever, og I skulle leve!“ står der på gravstenen. — Mindesmærket ved Trinitatis Kirke (Rundetårn) for Ewald og Wessel er af *Otto Evens* (1826—95). Han døde „fattig og glemt“ og begravedes på Assistens Kirkegård.

Gefion-springvandets skaber er *Anders Bundgård* (1864—1937), og hans urnegrav

56. *Th. Steins* gravmæle på Holmens Kirkegård.

57. *Sophie Claudius* gravmæle på Frederiksberg ældre Kirkegård. Se teksten næste side.

Begge fotos: forf.

er på Gravlev Kirkegård ved Skørping. Familiegraven er prydet med et af kunstnerens egne arbejder: „Lyngheden“, en liggende kvindefigur på en høj sokkel.

Inde i Kongens Have står et lille kært springvand: Dreng, ridende på en svane; det er et af *H. E. Freunds* (1786—1840) få friluftsfignrer, et meget yndet fotomotiv. Freund døde 1840, og hans grav er på Assistens Kirkegård. På graven er et smukt mindesmærke med relief og symboler, udført af Herman Bissen. Et smukt eftermæle er medvirkende til at kaste glans over hans arbejder. Godhed, mildhed, hjælpsomhed, begejstring. — I Kongens Have står jo også *J. F. Willumsens* Hørup-monument; endvidere *August Saabyes* (1823—1916) H. C. Andersen-monument. Hans grav er i Skivholme på Aarhusegnen.

I Vejen, den store stationsby mellem Kolding og Esbjerg, er provinsens store billedhugger, *N. Hansen-Jacobsen* (1861—1941) begravet. Vejen er kunstnerens fødeby, og man forstår, at byen er stolt af den landskendte kunstner, der har fået sit eget museum, placeret ved hovedgaden i hans fødeby. Bl. a. det skønne monument „Modersmålet“ i Skibelund vidner om denne kunstners rige fantasi og kunnen. I København er Hansen-Jacobsen smukt repræsenteret. Af hans friluftsskulpturer bør her nævnes „Døden og Moderen“, der står ved Helligåndskirken, den såkaldte strøgkirke. Døden er jo et meget brugt motiv inden for billedhuggerkunsten; ikke altid lige poetisk skønt; men vel altid med den dybe tanke bag, at det, vi ejer, ejes kun på borg. — På familiegraven er der 4 natursten, og de har ikke stort andre prydelser end de ornamenter, istiden har givet dem. Det er, som kunstneren har villet tilkendegive, at ikke kunsten, men naturen er det egentlige.

Vore kvindelige billedhuggere er et lille kapitel for sig. *Anne Marie Carl Nielsen* (1863—1945, komponistens hustru) er vel den mest kendte af dem. Statuen af *Christian IX* til hest i slotsgården til Christiansborg er et talende vidnesbyrd om, hvad en kvindelig billedhugger formår at yde. Ægteparrets fællesgrav er på Vestre Kirkegård, jevnf. fig. 53.

En anden kvindelig billedhugger er *Helen Dohlmann* (1870—1942). Hendes mest betydelige arbejde står på hendes egen grav på Solbjerg Kirkegård. Det er en kvindeskikkelse i naturlig størrelse, liggende på en sarkofag, med ansigtet skjult i hænderne, et udtryk for den dybeste sorg. Ingen går forbi dette gravminde uden at standse et øjeblik. Se fig. 54.

En anden stor kunstnerinde i faget var *Johanne Betzonich* (1860—1934). Måske er hun den, der har skabt det mest gripende monument til en grav. „Scala Santa“, hedder det, hvilket vil sige „Den hellige Trappe“. Navnet er hentet fra Rom, hvor der findes en sådan; og da den har i al fald symbolsk forbindelse med korsfæstelsen af Kristus, må den kun bestiges knælende. Den lille udgave af denne helligdom står på Frederiksberg Kirkegård, på det meget kendte ægtepar, *Carl Claudius* og *hustrus*, billedhuggerinden *Sophie Lynges* grav. En knælende kvinde i naturlig størrelse er på vej op ad trappen, med foldede hænder og himmelvendt blik. Hvert træk i denne yndige kvindeskikkelse med det ædle ansigt vidner om længsel, hengivenhed, om en ærlig og ydmygt bedende sjæl. Den talentfulde kunstnerinde var gift med billedhuggeren *Pedersen-Dan* (1859—1939, Elefanterne på Carlsberg; Den lille Hornblæser på Rådhuspladsen osv.), og de to kunstners fællesgrav er på Hvidovre Kirkegård. Men uden navn eller gravminde.

Ikke alle de her nævnte grave er i en stand, så man kan glæde sig derover. Men burde de mennesker, der har skænket deres samtid og efterslægterne så meget ædelt, rigt og skønt, og som vi daglig *gratis* har for øje på vore gader, i vore anlæg, parker, museer, kirker og kirkegårde, ikke mindes længst muligt, på smuk og værdig måde? Vi har jo nylig set et smukt eksempel på national samhørighed, offervilje og pietetsfølelse over for vore afdøde landsmænd i det fjerne Ghana. Denne side i vor nationale stolthed burde også kunne spores herhjemme. —

På sommerkendte steder

*Tidlig skumring, tågedryp
fra de skygetræer, der står
mellem kolde, blege gravsten
på den lille kirkegård.
Luften mild og grå og våd,
dugget til af regn og tåge,
og den lange, hvide mur
med den gamle, tunge låge.*

*Aftenklokkens dumpe klemt
fra det lave tårn, der lyst
toner frem i aflendisen.
Da den tier, blir der tyst.
Og en fugl, der før fløj op,
flyver skyggeblødt tilbage.
Atter kun lidt tågedryp,
som et suk, en stille klage.*

*Mørkets komme — hastigt nu,
sletten som et ørkenland.
Og en ensom vogn, der knaser
over vejens grus og sand.
Havets fugtigkolde gus
prikker vådt mod mine kinder,
stranden øde, kold og bar,
borte alle sommerminder.*

Harald Herdal.

58. Politikens Magasin 29. december 1946.

Foreningen for Kirkegårdskultur 1920—1960

Domprovst Carl Bay

59. Domprovst
Carl Bay.
Elfelts foto.

Den 29. september passerede vor forening i al stilfærdighed sin 40 års stiftelsesdag. Der stod ikke stor blæst om den, da den kom til verden. Dette skete også i al stilfærdighed i Aarhus, og man startede med 15 medlemmer. Men det er jo heller ikke altid mængden, der afgør betydningen af en sag, — og man kan roligt sige, at det var betydelige mænd, som satte denne forenings arbejde i gang. Vor første formand var stiftsprovst *Lindhardt* i Aarhus, og medlemstallet har iøvrigt været 414 i 1930 og 641 i 1960.

En kirkegård er et stille sted — her ønsker man, at der skal være fred for verdens larm, for såvidt det er muligt at skaffe det i en urolig og larmende verden. Her ønsker man, at pietet og nænsomhed skal råde. Der grædes mange tårer på en kirkegård, — der er så mange sår, som smerter. Derfor vil man gerne, at vore kirkegårde bærer præg af, at man gerne vil være med til at lindre smerterne og ikke gøre forkrænkeligheden mere bitter end den er i sig selv. Gennem smukke,

enkle symboler på gravene kan der bæres vidnesbyrd om det kristne evangeliums budskab om *Jesu Kristi* opstandelse. »Krist stod op af døde, i himlen vi ham møde«. Gennem kirkegårdenes levende beplantninger kan man på mange måder være med til at skabe stilhed i forpinte menneskesind.

Har Foreningen for Kirkegårdskultur igennem de 40 år, den har virket, end levet et stilfærdigt liv, kan vi vist godt sige, at den har været med til at udføre en betydningsfuld gerning, — og vi mener ikke, at foreningens tid er opbrugt. Vi håber, den stadig må være med til at løse betydningsfulde opgaver på vore kirkegårde. Meget snart — tidspunktet kan ikke bestemt opgives — er det vor agt at udsende en bog om vore kirkegårdsproblemer — for derigennem at være med til at løse det formål, vi har prøvet at leve op til.

Med en tak til dem, som før har virket i vor forening, og til dem, som for tiden sidder i styrelsen, bringer vi her en fortællelse over dem, der har haft den daglige ledelse af foreningsarbejdet gennem de 40 år.

FORMÆND: stiftsprovst *Lindhardt* 1921—22, folketingsmand *N. Joh. Laursen* 1922—26, provst *Simon Hansen* 1926—30, folketingsmand *P. Kammersgaard* (fung.) 1930—31, pastor *A. J. Bartholdy Møller* 1931—36, biskop, dr. *C. I. Scharling* 1936—51, folketingsmand, fhv. kirkeminister *Johannes Hansen* (fung.) 1951—52 og domprovst *Carl Bay* 1952—.

NÆSTFORMÆND: folketingsmand *P. Kammersgaard* 1926—44, folketingsm., fhv. kirkeminister *Johs. Hansen* 1942—53 og folketingsmand, borgmester *Ove Hansen* 1959—.

SEKRETÆRER: havearkitekt *Emil Bøttiger* 1920—26, havearkitekt *Johannes Tholle* 1926—47, landsretssagfører *H. F. Jørgensen* 1947—52 og kirkegårdsinspektør *Volmer Rud Nielsen* 1952—.

KASSERERE: havearkitekt *Emil Bøttiger* 1920—26, kirkegårdsinspektør *Imm. Blomberg* 1926—37, stenhuggermester

H. P. Hansen Glem 1937—38, kirkegårdsinspektør Hans Rønø 1938—52 og kirkegårdsinspektør Volmer Rud Nielsen 1952—.

REDAKTØRER: havearkitekt E. Erstad-Jørgensen 1923—24, havearkitekt Emil Böttiger 1926 og havearkitekt Johannes Tholle 1927—.

Af disse har adskillige nu fået deres hvilested på een af de kirkegårde, som de i deres gerning og indsats i vort forningsarbejde havde viet deres interesse.

Blandt stifterne af foreningen er nu kun een tilbage, nemlig kirkegårdsinspektørens *grand old man*, Jens Gravesen, som med sine mere end 80 år alligevel er med i vor bestyrelse, og som vi ved denne lejlighed sender en speciel hilsen.

Græs på kirkegårde og gravene

Kirkegårdsinspektør, cand. hort. A. Falmer-Nielsen (Radioforedrag 26/6 1960)

Igennem tiderne har det hørt til ethvert kultiveret lands pligt at mindes og hædre deres døde på en sømmelig og værdig måde. Skikken har varieret stærkt, ikke alene i tidernes løb, men også efter stedet og egnens tradition.

Her i landet er det god skik at værne om graven, der indeholder de jordiske rester af den afdøde. På denne måde har man helt tilbage fra den hedenske tid de gennem århundreder mere eller mindre velbevarede gravhøje med deres bautasten, der stadig minder om fortidens begravelser og hører til vort lands skønne nationalværdier. Men der er langt fra disse høvdingegrave med *glemselens græs* og ukrudt og til nutidens amerikanske kirkegårde, hvor man søger at overgå hinanden med »fløjlsbløde græsplæner«.

Efter kristendommens indførelse blev kirken det naturlige midtpunkt for såvel levende som døde, og helt op til år 1800 blev det betragtet som særligt attråværdigt at blive begravet inde i kirken. Først efter at det af hygiejniske grunde blev forbudt at begrave i kirken og graven blev

lagt udenfor denne, opstod vore dages kirkegårde.

I begyndelsen lå kirkegården, især på landet, hen med græs, og afgræsning hørte med til præsteembedets rettighed. Og da opsætning af monumenter og mindesmærker forringede afgræsningens muligheder, måtte de kun opsættes mod en passende monumentafgift. Ønskede man at plante blomster på gravene, var det nødvendigt at opsætte solide jerngitre til beskyttelse mod løsgående kreaturers hærgen, og da gravene ofte end ikke blev jævned, opstod *luegraven*, som man i visse egne af landet har bevaret som en tradition, enten beklædt med græs eller vedbend.

At disse græsklædte kirkegårde med det uplejede græs og ukrudt i et virvar af sunkne grave og græstuer ikke altid har virket æstetisk tiltalende, ligger i sagens natur, — her voksede i sandhed glemselens græs overalt.

Senere, da man begyndte at anlægge gravsteder, som vi kender det i dag, blev græsset noget foragteligt, der skulle fjernes, og man optog sydens skikke med at lægge ral og marmorgrus på gravene. Graven skulle frem for alt være soigneret og ren, så det kunne ses, at den ikke blev glemt af de efterlevende.

Fra at være en grøn oase er vore kirkegårde nu ofte ved at blive til golde gruspladser, hvor der lægges mere vægt på den sterile renholdelse end på den plantemæssige frodighed.

Kirkegården er gennem tiderne fra kun at være et fredet hvilested for de døde også blevet et sted, hvor mange forskel-

60. Gravtuen er kultiveret og almindelig anvendt. Stockholms-traktaten.

Foto:
G. V. Walberg.

61. Vildfloraen på
Vanse kirkegård
i Norge.

Foto: J. Th. 1955.

62. Vildfloraen på
Liknæs kirkegård
i Norge.

Foto: J. Th. 1955.

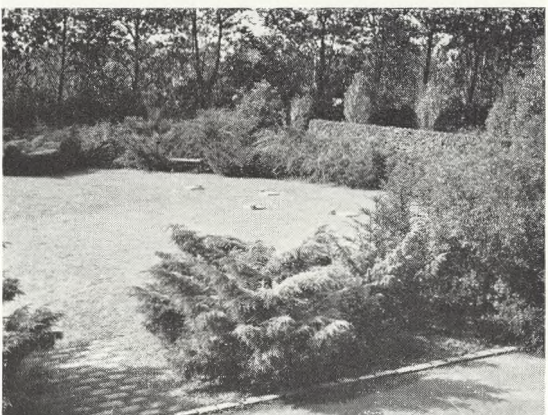
63. Langt græs
på tysk
soldaterbegravelse,
Københavns
Vestre Kirkegård.

Foto: Carrebye
1945.

64. Græs i
urneafdeling T
på Københavns
Vestre Kirkegård.

Foto: Carrebye.

lige interesser af æstetisk — økonomisk — juridisk og praktisk art mødes, og målet må da være: at forene alle disse individuelle interesser i en smuk fælles helhed.

For mange af de nyere anlagte kirkegårde har det derfor været havearkitektens ønske og mål at samle gravene under et *fælles grønt græstæppe* — ikke glemselens uplejede græs, men velholdte smukke græsplæner.

Grønt græs i sommertiden er en så speciel nordisk foreteelse, at vi alene af den grund bør forsøge at få det tilbage på vore kirkegårde.

Jerngitret om graven, der senere blev afløst af den levende hæk, er der for så vidt på mange kirkegårde af stor æstetisk værdi, fordi den hegner og samler gravene i en grøn helhed; men hække er dyre at klippe og vanskeliggør trivselen af gravstedsbeplantningen. Spørgsmålet er derfor, om man fremover har råd og tid til at klippe disse enorme mængder af hække på vore kirkegårde.

I vore nordiske nabolande har man i de senere år med hård hånd ved regulering fjernet hækkene og sået græs overalt, — hvor finder man noget smukkere end Värmlands kirkegårde med lysegrønne birketræer på et grønt græstæppe?

Hvor tit hører man ikke udtrykket anvendt: »Vi vil såmænd kun have en beskeden grav med græs på«, men græs skal passes og plejes; på et enkelt gravsted med hæk omkring bliver det ret dyrt i pasning, fordi det normalt skal klippes med håndsaks, og da hækken dels skygger og dels bruger næring, bliver resultatet ofte en skuffelse for gravstedsejeren.

Anderledes stiller det sig, hvor man kan anlægge *kollektive* samlinger af grave, f. eks. hvor de afdøde har haft et naturligt samhörighed i et fælles trossamfund eller er døde for en fælles sag; her hvor der ikke findes opdeling af småhække, kan græsset brede sig som et samlende tæppe over gravene og kan være et udtryk for fællesskab også efter døden.

Store *slægts- og familiegrave* tilsået med græs virker ofte meget smukkere og værdigere end en altfor overdådig blomsterpragt, ligesom græsset i vores vekslende vinterklima hele året igennem vil kunne glæde den besøgende med sin grønne farve. Blomsterne, som selvfølgelig ikke må mangle på en dansk grav, kan på fordel-

agtig vis arrangeres i bede, hvor også juleudsmykning kan foretages.

Urnegrave, hvis antal viser stærk stigning i hvert fald på bykirkegården, egner sig i særlig grad på grund af deres ringe størrelse til at anlægges som fælles græsgrave, hvor også gangene kan udlægges med græs. Kniber det i fugtige perioder med at færdes på græsgange, kan disse befæstes med stenmateriale af forskellig art. Samtidig markerer gangen også, at man ikke betræder steder, hvor urnenedsættelser har fundet sted. Disse græsklædte urnehaver kan enten anlægges som »ukendte grave« eller som mere individuelt anlagte gravsteder med liggelsen og blomsterbede.

Også andre steder end i urnehaverne kan man med stor æstetisk fordel anlægge mindre benyttede gange med græs; ofte ser man store brede grusgange og fortove henligge uden nævneværdig trafik. Sådanne grusarealer virker golde og sterile i forhold til et grønt græsareal, der samtidig har den fordel, at det er væsentligt behageligere at færdes på.

Da de fleste transportmidler, vi bruger i dag, er forsynet med gummihjul, kan græsset udmærket holde til en rimelig kørsel. På fugtige steder kan undergrunden under græsset befæstes med et slaggelag, og vil man sikre sig mod den vanskelige tøbrudsperiode, er det praktisk at lægge nogle køre- og bærestier af f. eks. gamle brosten.

Andre steder vil en smal græsrabat mellem gravene og befæstet vej være medvirkende til at mildne og skabe indtryk af en grøn kirkegård.

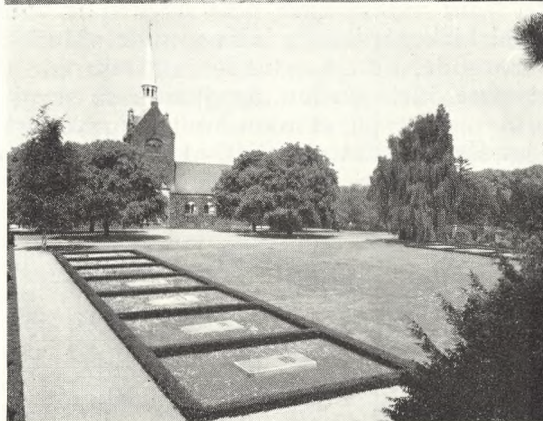
Pasning af græs, når det drejer sig om store samlede arealer, hvor arbejdet kan rationaliseres, er den billigste måde at renholde jorden på.

Således må nyanlagte kirkegårde og omlagte afdelinger på de gamle kirkegårde, hvor der foretages nybegravelser, anlægges efter tidens krav. I et demokratisk samfund er man indstillet på, at den enkeltes interesse må indordne sig under helheden — således også på kirkegårdene.

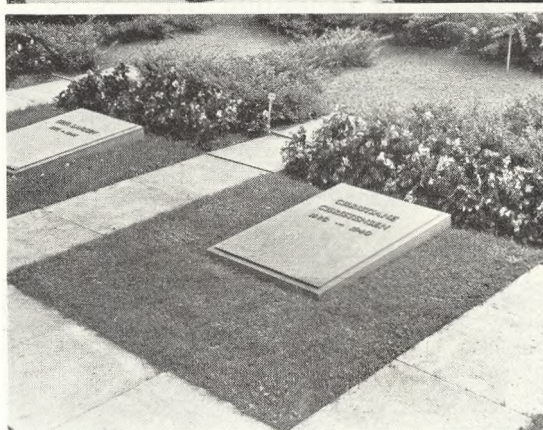
Monumentet og gravstedsanlægget må klæ' hinanden og må kunne ses i sammenhæng med andre grave, og da alle parter,

65. Urnehave N, Københavns Vestre Kirkegård. Foto: Carrebye 1954.

66. Gravsteder i græs med lave hække. Københavns Vestre Kirkegård. Foto: Carrebye.

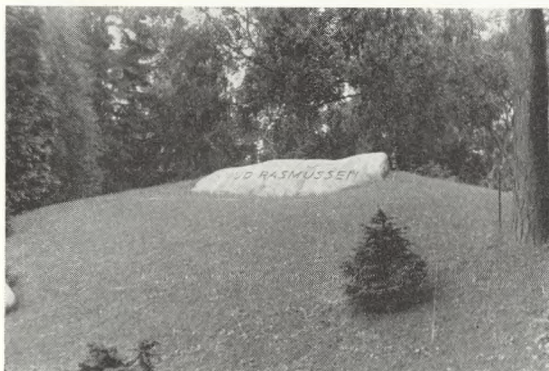
67. Enkeltgrave i græs med fliser om. Urnehave C. Københavns Vestre Kirkegård. Foto: Carrebye 1945.

68. Udstrakte plæner med grave i græs. Karlskoga, Sverige. Foto: J. Th. 1949.

69. Græshøjen med Knud Rasmussens grav. Kbh. Vestre.

Foto: J. Th.

såvel kirkegårdens ledelse som de afdødes pårørende, kun kan være interesserede i at gøre kirkegården og graven så smuk som muligt på et økonomisk forsvarligt grundlag, er det rimeligt, at der gives afkald på visse individuelle særrettigheder.

Således vil græsklædte plæner uden hække, kun afbrudt af store velformede træer, på en rationel måde kunne vedligeholdes ved hjælp af motorklippere, så alle gravene uanset de pårørendes økonomiske indsats kan blive vedligeholdt på en værdig og pietetsfuld måde og så at vore kirkegårde fremover stadig kan bevare deres værdi som et kulturelt minde for et land, der har tid og råd til at hædre deres afdøde forfædre på en værdig måde.

70. Jacobsen-plæneklipper.

En JACOBSEN-græs- og kantklipper

Kirkegårdsinspektør Holger Nielsen

Med nye anlægsformer for gravsteder følger også nye problemer. I afdelinger udlagte med græs, og hvor kun liggelsen må anbringes, opstår der efterhånden som afdelingen belægges et problem med hensyn til græsklipning omkring stenene, idet det er begrænset, hvor nær man kan komme en liggelsen med en almindelig kendt græsslåmaskine uden fare for at beskadige denne, og reglen er da også, at man må efterklippe med en håndsaks. Med de høje timelønninger i dag er et sådant arbejde for dyrt, og da der samtidig mangler arbejdskraft på de fleste kirkegårde, har man simpelthen ikke tid til slige puslerier.

Problemerne er imidlertid til for at løses, og vi har da også løst problemet på Lyngby-Tårnbæk kommunes kirkegårde ved anskaffelse af en JACOBSEN-miniatureplæneklipper af amerikansk oprindelse. Plæneklipperen er specielt konstrueret til at klippe på steder, hvor større maskiner ikke kan komme til. JACOBSEN kan faktisk komme overalt, og er derfor særdeles anvendelig til græsgravsteder, selv de mindste. En af dens mange fordele består i, at den ikke er selvkørende, men må skubbes frem. Den roterende kniv, der trækkes af en lille benzinmotor, klipper ved såvel frem- som tilbagekørsel, og den lille handige maskine er særdeles let at manøvrere med. Maskinen er meget smal og konstrueret med skinner på siderne, hvad der muliggør, at den i græsafdelinger med liggelsen kan glide langs ad stenene uden at beskadige disse, og den fjerner alt, hvad den store maskine ikke har kunnet klare — så fint, at ingen efterklipping med håndsaks nu skulle være nødvendig. På græsflader ved mure, stanken o. l. steder klarer den opgaven ligeså fint. På græsarealer med afstukne kanter vil der altid efter en klipning forekomme »skæg«, som må fjernes med kantsaks; også dette problem løser JACOBSEN, og sparer masser af tid. Maskinen er driftssikker og meget billig i drift. JACOBSEN har på Lyngby-Tårnbæk kommunes kirkegårde været os en god og trofast medhjælper, som vi meget nødig ville undvære.

Grandækning og lys på gravene til allehelgen og jul

Kirkegårdsinspektør, cand. hort. Jørgen Jørgensen
(Radioforedrag 25/10 1959)

I den kommende tid, fra begyndelsen af november og indtil jul, vil alt på vore kirkegårde stå i granpyntningens tegn.

Det er en hektisk og travl tid, navnlig fordi sæsonen er så kort, da granen ikke kan holde sig grøn, hvis pålægningen sker tidligere; desuden spiller vejrforholdene stærkt ind, hvadenten det bliver frost eller sne så skal samtlige granpyntninger være færdige juleaften, så der er mange faktorer, der kan spille drillende ind under en gransæson.

Det er ikke blot på kirkegårdene der er travlhed, også i skovene bliver der præsteret et stort og godt stykke arbejde med at klippe, sortere og bringe materialet frem til transportmidlerne. I alt skæres der i vore skove ca. 4000 tons granrønt, hvoraf hovedparten er rødgran (ca. 2000 tons), resten fortrinsvis bjergfyrr og hvidgran.

Det er i denne forbindelse interessant at se, at allerede romerne satte granen i forbindelse med døden. *Plinius d. Yngre* omtaler granen som et dødens træ, der blev sat ved indgangen til det hus, hvor døden havde holdt sit indtog.

Granpyntningen har taget sin begyndelse som en beskyttelsesforanstaltning for gravstedets planter; man dækkede dem løseligt med store grene; samtidig blev man opmærksom på det dekorative moment, dækningen blev gjort mere regelmæssig, man begyndte at binde roserne ind og gradvis blev pyntningen så udbygget, især gennem de sidste 50 år, til det stude vi står på i dag.

Pyntningens karakter har stadig skiftet fra egn til egn og fra kirkegård til kirkegård, hver har beholdt deres egne traditioner, hvorpå der stadig bygges videre.

Pyntningen er som regel inddelt i 3 grupper: *Alm. grandækning*, *granpyntning* og *ekstrafin granpyntning* eller *specielpyntning*.

Til *alm. grandækning* benyttes kun rødgran, der lægges som et ensartet tæppe over gravens bede, eller de ca. 20 cm lange grangrene føjes, hvis gravstedet er anlagt med stedsegrønne dværgtræer, naturligt ind efter gravens anlæg.

Ved *granpyntning* bliver gravstedets baggrund udført med fyr og hvidgran, hvorfor nogle også kalder denne form for krat eller skovpyntning, og gravens flader dækkes med rødgran.

Til *ekstrafin granpyntning* eller *specielpyntning* har gartnerens fantasi i nogen grad frit råderum, der udføres motiver med kors, klokker, franske liljer m. m. m. lagt af ganske små granspidser mest af blågran eller andre grantyper, desuden bliver der opsat kanter og borter af tax, cypres eller buxbom, hvilket nok kan lyde som en forvirret sammenblanding, men der kan opnås virkelig smukke og seværdige resultater, når det er en gartner med den rette gode smagsans, der udfører pyntningen. Dog kan resultatet også blive misvisende, grænsende til det rene galanteri, når smagen ikke slår til. Samtidig må man på kirkegården stadig være opmærksom på, at specielpyntningen ikke bliver til skade for gravstedets planter, hvis granmotiverne gøres alt for tykke og svulmende, så planterne kvæles.

Disse tre hovedgrupper for pyntning af gravsteder med gran danner grundlaget, men dertil kommer mange muligheder for variationer, som jeg tidligere sagde: traditioner fra kirkegård til kirkegård, og endelig afhænger det samlede resultat

71. November.
Træsnit af
Alfred Jensen.
Pol. Mag. 21/11 1954.

stærkt af den enkelte kirkegårds *gartnere*. Det er som om gartnerne vil sætte en god afslutning på en arbejdsæson; der er ingen tid på året, hvor arbejdet glider nemmere fra hånden end netop i gran-sæsonen uanset vejret; samtidig spiller en stor personlig konkurrence ind gartnerne imellem, hvor det gælder om at udføre de smukkeste granpyntninger.

Grantiden betyder meget andet end synsindtrykket, den betyder bl. a. en stærk beskæftigelse af gartnerne i en ellers stille tid, og den betyder øget arbejde for skove og transportmidler både ved granens pålægning og senere ved fjernelse af den.

Hvor stor en betydning den oprindelige tanke, nemlig beskyttelse af planterne har, er et åbent spørgsmål. Granlaget hindrer frostens skørnende indflydelse på jorden, og den hindrer i nogen grad sygdomsbekæmpelse i vintertiden. Tidligere (for ca. 25 år siden) blev næsten alle roser bundet ind, dette er man siden gået bort fra; de fik ofte sygdom af det; på samme måde tåler stenhøjsplanter ikke en for stærk dækning så tidlig på vinteren, hvorfor de kun bliver dækket med et ganske tyndt lag gran.

Når gravene er pyntet med gran, sætter mange mennesker *levende lys* på gravstedet, hvilket er en forholdsvis ny foreteelse på vore protestantiske kirkegårde, en katolsk skik vi direkte har overført. På allehelgens og alle sjæles dag d. 1. og 2. november samles man til forbøn for de døde på de katolske kirkegårde, også her i landet hvor der findes katolske begravelsespladser. Gravstederne smykkes med levende lys, på mange monumenter findes indbyggede lygter, og der vandres i procession med tændte lys i hænderne rundt til kirkegårdens gravsteder under ledelse af en præst, der lyser velsignelse over gravene.

På vore protestantiske kirkegårde højtideligholdes allehelgens dag altid den første søndag i november, ikke med tændte lys og procession, men oprindelig blot ved besøg på gravstederne og siden 1919 ved en mindeandagt i kirkegårdens kapeller.

Mindelys bliver på vore kirkegårde fortrinsvis brugt juleaften eller på særlige mindedage for det enkelte gravsted. Der er bl. a. altid levende lys for de faldne d. 9. april, og i *Mindelunden i Rypangen* er der lys juleaften i forbindelse med en højtidelighed.

I *Sverige* på Värmdø i Upplands skærgård findes en gammel juleskik. Klokkeren 5 julemorgen sættes tændte lys eller lygter, et eller flere alt efter hvormange der er gravlagt i gravstedet, på gravene, og når kirkegængerne indfinder sig kl. 6, stråler lyshavet dem i møde både indeni og udenfor kirken. Ældre end fra 1820 menes skikken dog ikke at være.

Lysene, der oprindelig blev brugt, var høje slanke lys, som så fortrinlige ud mod den mørke granpyntning, men de havde den skavank at blot det mindste vindpust blæste dem ud. Derfor er man i de senere år gået over til at benytte de såkaldte Sct. Hanslys, der er korte, tætte lys, hvis stearinblanding er specielt beregnet til udendørs brug; de giver en tæt klar flamme, der kan brænde 4—5 timer og kun meget kraftige vindstød kan slukke dem.

Der er dog i de senere år fremkommet lygter (se VK. 19 s. 26—28), navnlig inspireret af svenske kirkegårde, som selvfølgelig beskytter selve flammen, men personlig synes jeg, at det smukke i tanken forfladiges, når sådanne lygter i mere eller især mindre smukke former med dekorationer og inskriptioner anbringes på gravstedet. Mindelys på gravstedet til jul eller særlige mindedage er en så smuk tradition, at den ikke må forsimples; eet mindelys er smukt, men mange lys forhøjer ikke virkningen, tværtimod.

Går man gennem kirkegården juleaftensdag i tusmørket, får man det smukke mulige indtryk af kirkegårdens karakter; gravstederne ligger med deres mørke ensartede grandækning, og spredt over kirkegården ser man et lysende, flakkende skær fra de tændte mindelys; over det hele hviler en ro og stille fred, kirkegården er gået i vinterhvile.

Efterskrift:

Men hvor har så katolikkerne lysene fra, er det en skik opstået i den katolske kirke eller stammer den fra den hedenske tid?

Mon ikke skikkens oprindelse er hedensk, idet den forestilling, at sjælene viser sig som et lysskær, hvor de døde er gravlagt, har været rådende ikke blot hos germanere, men også hos romere, hellenere og indere.

Kirkegaardsgængere

Johannes Smith

Vi skal nok være flere end man almindeligvis gaar og tror. Jeg kan mærke det paa den maade folk fortæller at de har den sære vane at slentre rundt paa kirkegaarde de kommer i nærheden af, uden at de har egentlig ærinde der. De indrømmer at det er en underlig idé, men der er altsaa noget ved det de godt kan li.

Det aparte er ikke altid saa unormalt som vi tror, og mange lønlige stier fører ind til det almene. Det har jeg i aarenes løb faaet mange beviser paa.

Nu vil jeg i hvert fald med en vis frimodighed bekende at jeg er en passioneret kirkegaardsgænger, men jeg tvinger jo ikke nogen til at følge mig kirkegaarden rundt eller kronikken til ende.

Der er ingen af Københavns kirkegaarde jeg ikke nu og da har gæstet, og ingen landsbykirkegaarde der ikke kan friste mig til en lille rundgang. Det er dog ikke i al slags vejr jeg har lyst til det. Man skal ha god tid og vejret maa gerne være saa varmt at man nyder at komme i skygge under de store træer. Dog kan en efteraarsdag der faktisk er for varm til vinterfrakke, ogsaa være egnet.

En kirkegaard føles som en enklave — paa landet en enklave af gammel kultur i markernes og naturens verden — i storbyen et stykke natur mellem lange rækker af huse, en stille plet omgivet af travlhed og trafikstøj. Mit livs første natferie saa jeg paa Vestre Kirkegaard ved højlys dag.

Indramningen — af stensatte diger eller lodrette teglstensmure — kan virke som rammen om et maleri, der ifølge *Harald Giersing* er billedets stærkeste virkning. Meget af det jeg hidtil har sagt kunne i og for sig gælde ligesaa godt om parker eller herregaardshaver. Det særegne ved kirkegaarde har mange bestanddele, mer eller mindre individuelle velsagtens. For mig er det væsentlige noget af det samme der faar mig til at gøtere ældre dele af København, nemlig at aartierne, for ikke at sige aarhundrederne, hver taler deres eget sprog i mer eller mindre tilfældig blanding. Det er ikke de enkelte huses resp. gravsteders skønhed der betyder mest, selv om man her og der kan glæde sig over noget harmonisk smukt. Det er mere den brogede blanding

der fører svundne tiders tale. Grimme støbejernsgitre og konditorarbejde i marmor ved siden af kolossale natursten og velproportionerede stentavler eller kors, og her og der en obelisk eller søjle med marmorhvid due. Det der rører én, er at man om hvert eneste gravmæle kan vide at nogen i sin tid fandt det smukt. Man kan føle at det bedste var ikke for godt, men skik og brug og forfængelighed og andre menneskelige egenskaber har blandet sig i afgørelserne. Hvad kan man ikke læse mellem linierne af indskrifterne. Og dog læser man sikkert tit forkert. Ikke alle dybe udtryk for sorg har været ægte, og mange ubehjælpssomme indskrifter dækker maaske over uoprettelige tab. Men et er sikkert — og det er den lise der er ved gamle kirkegaarde — al sorg faar ende, for selv de mest bedrøvede blandt de efterladte faar selv fred en dag. Det er blandt andet af den grund man kan gaa i fredelig stemning og læse gravmæler og lade tankerne gaa hvorhen de vil. Man ser slægtsnavne og tænker paa dem man har kendt af den slægt. *Lønborg* f. eks. og saa falder det én ind at det ogsaa er et stednavn, en kirkegaard fra hvis dige man kan se ud over Skjernaaens delta, et mægtigt areal uden et eneste hus. Et langt spring, men uden springets ubehag, for man har god tid, og tanker er lydløse. Else Rasmussen staar der paa en sten. Maaske kender man én der hedder det. Jeg har kendt to, og jeg fandt aldrig ud af hvem der var den sødeste.

Hvis man har et sen-navn, kan profession eller titel være med til at identificere én og derved hjælpe postbudet, men her ... Paa en gravsten har jeg set *Fhv. lokomotivfører* oven over navnet, og paa en anden *Pens. banearbejders familiegravsted*. Alt her er jo forhenværende og ingen mistænkes for at være i funktion. Men maaske vi tar skade af alle de skemaer vi bliver sat til at udfylde.

Beplantningen er vel nok lidt traditionel, men det er forbavsende saa velholdte vore grave er, sammenlignet med de fleste andre lande jeg har været i. Klimaet kan nok siges at være gunstigt her, men det er næppe hele forklaringen. Og hvis det religiøse klima spiller nogen rolle, maa det være omvendt proportionalt. Kan det være en slags mangelsyge der faar danskerne til at gøre saa meget ud af kirkegaardene. Selv i de sandede forblæste

vestjyske sogne er der en kirkegaardskultur som maa forundre. Omkring de enkelte grave sættes der ofte et tæt stakit for at skærme planterne mod blæsten.

I en ældre udgave af min fødebys vedtægter for kirkegaarden har jeg fundet en bestemmelse om at der ikke maa dyrkes køkkenurter o. l. paa gravstederne, uanset om begravelse har fundet sted eller ej. Forhistorien skal være den at en enkemand der havde købt et gravsted til sig og sin kone, havde været saa økonomisk at lægge kartofler i den halvdel der var beregnet til ham selv. Men paa konens halvdel var der den traditionelle beplantning med buxbom og blomster.

Det der gælder om byer med hensyn til planlægning paa længere sigt, holder ogsaa stik hvad kirkegaarde angaar; den sikrer utvivlsomt de bedste løsninger paa mange problemer, men der er en vis slags charme som ernærer sig af tilfældigheder, og som vantrives ved for stor regelmæssighed. Man ser det ofte naar en gammel kirkegaard udvides, og man forstaar den gamle mand der ikke ville begraves i den ny afdeling, for han kendte jo ikke en eneste af dem derude.

Paa en kirkegaard gør det ikke noget at en gang ender blindt og at man derfor maa gaa samme vej tilbage og læse navne

og aarstal en gang til. Ingenting haster her. En gang imellem kan det dog ske for mig at jeg faar en kirkegaardstur ødelagt, fordi et bestemt formaal besætter mig. Der er en bestemt grav jeg vil finde. Jeg ved hvordan den ligger i forhold til et kapel eller et andet kendetegn, og hvilken vej stenen vender, men jeg gaar gang op og gang ned, blir i tvivl, og begynder forfra, for hvis jeg skulle ha overset den. Naar jeg saa har anvendt temmelig lang tid paa eftersøgningen, synes jeg det er dobbelt meningsløst at det hele skal være forgæves, og hvis det ender med at blive det alligevel, er jeg inde i en stemning jeg kender alt for godt fra livet udenfor kirkegaardenes fredfyldte enklave, den formaalsforfølgelse der ikke har et rimeligt forhold mellem formaal og besvær, men som driver én frem med tyranniske kræfter.

Paa en kirkegaard skal man slentre og ta forskud paa den fred vi alle har til gode. Baade om den lykke man nu og da kan føle ved livet, og om de fortrædeligheder ingen undgaar, gælder det at de faar ende. Det staar skrevet paa mange forskellige maader paa gravstenene, og man kan læse det i mange forskellige slags stemninger. Paa en kirkegaard kan man nogle dage ha stævnemøde med livet og føle det bølge i sindet — varmt og i rolig rytme, andre dage er det døden det drejer sig om, for de i egentlig forstand efterladte i dybt savn; for andre er tanken om befrielsen den stærkeste, paa egne eller andres vegne, men for de fleste føles døden især som gaaden over alle gaader, og ingen undgaar helt at staa ansigt til ansigt med den gaade. For nogen betyder det angst og uhygge, ikke mindst de der har faaet truslen om helvedspinsler indpødet, uden nogen sinde at kunne frigøre sig fra den. Jeg gir mig ikke ud for at vide noget som helst om det der venter os efter døden, men helvedstroen har altid forekommet mig at bære præg af at være snedigt og særdeles effektivt menneskeværk. Gaaden er med til at holde os ydmyge, saa ingen skal undgaa den konsekvent, men de der ikke har den faste tro, maa ha lov at hvile sig i de agnostiske muligheder vedrørende det vi har i vente. Da man engang spurgte en kendt agnostiker om hvad han mente, svarede han: Det vil vise sig. Jeg kan nu bedre lide at tænke paa en formulering som

72. Ebbe Sadolin.
Den gamle kineser.
Berl. Tid.
23. oktober 1960.

Knud Hjortø har i en fortælling om to vismænd. Da den ene døde, stod den anden ved hans leje og sae: Nu ved du det som du hele livet har ønsket at vide, og hvis du ikke ved det, saa ved du ikke at du ikke ved det.

Det var et smukt træk hos de gamle bønder — vist nok i de fleste lande — at de tog døden som det den er, en uundgaaelig afslutning, og de kunne ønske hinanden en rolig død. Nu om dage gaar man forsigtig uden om den mulighed med stor takt, uanset om den døende er mæt af dage, som de gamle kaldte det. Den gensidige taktfuldhed er tit med til at forøge de sidste dages ensomhed, og til at forhindre at de rette sidste ord blir sagt.

Der er tit noget paradoksalt ved liv og død. En ung nyforelsket pige sae engang: Er det ikke mærkeligt; for en uge siden var jeg led og ked af livet, og hundeaangst for at dø. Nu vil jeg gerne leve og er ikke spor bange for at dø. Og hvor ofte ser man ikke at gamle mennesker, som ikke med rette kan vente sig mere af livet, klæber til det, af bar skuffelse næsten, som om de tænkte: var det det hele?

Skiftende kulturer har foretrukket ligbrænding eller bevaring af legemet saa længe som muligt, eller følt sig tiltalt af tanken om at blive til muld. Vor tid er vel nærmest paa skillevejen mellem brænding og jordfæstelse. Alle fornufts-

grunde taler for brænding, men fornuften bør ikke ha det sidste ord i alle anliggender. Mig tiltaler formuldingen, og det der gror paa gravene, mest fordi jeg holder af kirkegaarde. Anderledes tænkende har maaske ondt ved at forstaa den lyse stemning, jeg tit finder paa kirkegaarde, og derfor vil jeg slutte med at citere indledningen til et af *Christian Engelstofts* eventyr: Den Gamle Kineser. Engelstoft kendte menneskene paa godt og ondt, og han kendte smerten i sit eget altid forelskede hjerte, derfor havde hans skæve kinesiske smil en egen varme og dyb visdom. Hans eventyr, som handler om dyb forelskelse og død, begynder saadan:

Der var engang en gammel kineser som var saa vis at han hver aften naar solen sank og alle de smaa klokker paa porcelænstaarnene ringlede og ranglede, gik ud i entreen, tog sin allerstørste silkeparaply, stak i sine bedste galoscher, gik ud paa kirkegaarden og vandrede ind imellem de grønne grave. I dem laa venner og slægtninge og bekendte side om side med folk han aldeles ingen kendskab havde til, og mens han gik, nikkede han til dem og smilede og stak paraplyen ind under armen og pegede og mumlede nok saa fornøjet:

Du kan sagtens være glad, for du er død, din gamle rad. Du kan sagtens, du kan sagtens.

Spredte træk af gravmindernes historie

Johannes Tholle

Når der i det følgende skal berettes nogle spredte træk i gravmindernes historie, sker det med henblik på den nu og da opblussende diskussion om det individuelt udformede mindesmærke og den industrielle produktion af massevarer samt disse forskellige aspekters forhold til kirkegårdene. Det kan ofte være godt at kigge tilbage, og det kan aldrig skade at se helt tilbage til de fjerne tider, da alt var anderledes. Ingen har nemlig mulighed for at gøre sig helt fri af sin egen fortid, — personer eller fag, ligesålidt som folkeslag. Alt hvad vi bygger på og gør, er mere eller mindre bevidst i kontakt med noget, som tidligere generationer har

øvet, — i tradition til dette eller i brud med traditionen, — aldrig uden nogen forbindelse bagud. De biologiske love gør deres ret gældende. —

Nærværende artikel er altså ikke begravelsesernes historie og heller ikke kirkegårdenes, selvom nogle af de ældste former for gravminder kun er at finde som grave i særlige udformninger, og gravminderne af de forskellige slags, som tiden har fostret, må jo på forskellig vis afspejle tidsperioder i begravelsespladsernes udvikling. Det anførte er hovedsagelige læge betragtninger, udsprunget af arbejdet med kirkegårdene i mere end

73. Oldtidshøje
i Bodum,
Refs herred

74. Næsborg,
Stet herred.

75. Trehøje,
Hornsherred.

Alle fotos: J. Th.

76. »Elverhøj«,
Hellested,
Stevns herred.

Foto: P. Brandt.

en menneskealder og især med bidrag fra de skriftlige kilder, som kan være for hånden. Til yderligere uddybning af emnet er bl. a. brugt (og kan anbefales til mere indgående studium) sådanne værker som *Lis Jacobsen og Erik Moltke: Danmarks runeindskrifter* (1942), *Danmarks Billedhuggerkunst* (1950), de svenske *Kyrkegårdskonst* (1918) af Wadsjö og *Ambrosiani, Wadsjös Gravkonst* (1930) og *C. Wallins: Gravskick och gravtraditioner i sydöstra Skåne* (1951) samt endnu flere, som vil blive nævnt senere.

Geografisk indsnævres emnet til hovedsagelig kun at omfatte nordiske forhold, og tidsmæssigt vil de ældste perioder ganske naturligt få en mindre indgående omtale end de yngre, — af pladmæssige årsager er endelig også tildels forbigået gravmæler i kirker og kapeller, skønt disse såvel i kunstnerisk som historisk henseende har haft overordentlig betydning. De må i hovedsagen vige for gravmælerne i det fri.

1. Stendysser og oldtidshøje.

Om gravmæler i nutidig forstand kan der ikke være tale, når vi taler om de stendysser og hellekister eller høje, der er fostret henholdsvis i vor stenalder og bronzealder. Det er selve gravene eller gravpladserne, der er gravminder over de døde, — dels de stensatte kamre eller dysser, dels de opkastede jordhøje med kamre indeni. Minder om de døde findes i og ved selve gravene, og vore arkæologer kan berette om mangt af værdi til belysning af fjerne tiders levesæt og dont, dagligliv og højtid, ja de gamle grave må overhovedet betragtes som de allervigtigste midler til at finde ind til forståelse af vore fjerne forfædres virke og tankegang. Ved gravninger har man erfaret, at højene ofte rummer begravelser, der er foretaget med århundreders mellemrum, men man rejste ikke de døde minder eller ristede dem runer. Det blev først en væsentlig senere tid, dette var forbeholdt.

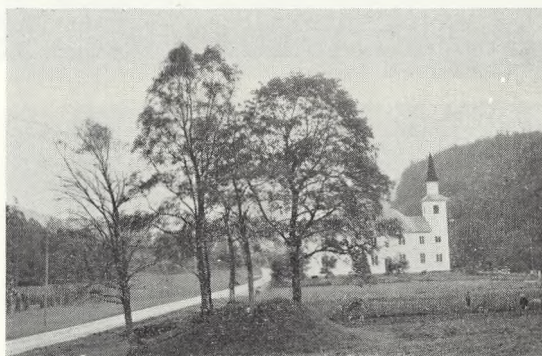
Men som oldtidens grave ligger spredt i Danmarks, Sydsveriges og det norske Sørlands og andre egne, hører de til nogle af vore landes mest dyrebare fortidsminder. *Johannes V. Jensen* skrev manende om dem at

Alvorlig taler ved Alfarvej
 med Grønsvær tækket de Gamles Grave:
 Henfarne Slægter — forglem dem ej!
 I Arv de gav dig en ædel Gave.
 Henfarne Slægter
 i Landets Marv
 sig ej fornægter.
 Bevar din Arv!

Det var på tide, der råbtes vagt i gevær, for sagkyndige mener, at der siden år 1900 er sløjfet over 20,000 kæmpehøje, — og så har vi endda fået en fredningslov for dem! Kuplende sig op over slettelandet kan oldtidshøjene ofte dominere det på deres særlige og fine måde, og det er ingenlunde ved siden af, når man har sammenlignet dem med senere tiders katedraller. Der er noget imponerende, værdigt og stemningsfuldt over dem, hvad enten de nu ses som de kuplede høje eller utildækkede gravkamre. Tidligere tider har faret hårdt frem mod dem, og der sker også stadig forbrydelser imod dem, til trods for, at de er fredede, — straffen for forsyndelser er alt for lav. — Det hævdes, at vi nu kun har en tiendedel af det oprindelige antal tilbage. Også disse høje bliver her og der beskåret af pløjemænd og traktorer, der vil vinde nogle kvadratmeter agerland, eller de angribes af grusgravsfolk og andre, som af højenes sten vil hente materialer til trafikvejenes kilometre. Respekten for deres ærværdige alder og deres fortjeneste bl. a. i forskningens tjeneste er desværre ikke så udbredt, men der burde være den samme indstilling af urørlighed overfor dem, som vi kender det overfor kirkerne, noget sacralt og avmålt. De er og bliver nu cengang vore ældste gravminder, og af omfang og struktur eller form, bevoxet med græs eller lyng, er de placeret sådan at de både bogstaveligt og abstrakt må rage højere op end størsteparten af de gravminder, som vort tyvende århundrede yder sine døde. At nogle høje i senere tider er blevet forsynet med egentlige mindesten, og at mange af dem også er indgået i de kristne kirkers begravelsespladser (kirkegårde) gør dem jo ikke ringere, men tværtimod kan dette forlene dem med en ganske særlig *aura*. De tjener i sådanne fald tydeligt som et af de vægtigste bindeled imellem en tid, der var, og en anden, som kom, samt en tredie, som vil komme: vor fremtid.

77. Raknehaugen,
 Romerike, Norge.

78. Hægebostad,
 Sørlandet, Norge.

Foto 77—78:
 Universitetets
 oldsakssamling,
 Oslo.

79. Dyssekamre,
 Blommeskoppel,
 Als.

Foto: Coloprint.

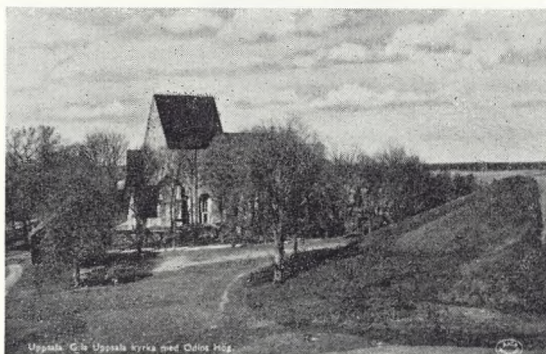
80. Bronzealder-
 grave,
 Hjørring kirkegård.

Foto: J. Th.

81. Upsala.
Geng. efter
Suecia antiqua.

82. Upsala gamle
kirke
og Odins høj.
Efter prospekt-
kort.

83. Danmarks
største runddysse,
Posekær, Mols.

Foto: P. B.

84. Gravkammer,
tingstedet,
Store Rise, Ærø.

Foto: J. Th.

Oldtidshøjene eller som de også kaldes: kæmpehøjene, er et nordisk fænomen, der dog ikke har holdt sig slavisk til landegrænser, som vi nu lægger vægt på, — de er derfor også velkendt i Nordtyskland, — og lad os tilføje, at stendyssegravenes form modsvares af typer så fjerne som i det gamle Hellas. Gravhøjenes form udadtil er den kendte runde type, i sjældnere tilfælde avlange, der i hovedsagen dækker grave fra stenalderen og bronzealderen, sjældnere er jernaldergravene af denne type. Fornylig avdækkedes i øvrigt 500 jernaldergrave på Sydfyn. Fra stenalderen kendes de store, højdækkede gravkamre, der benævnes jættestuer med forløbere i stendysser og efterfølgere i hellekister. Den mest imponerende jættestue er dobbeltanlægget Troldestuerne ved Stenstrup i Odsherred.

I Danmark findes bevarede kæmpehøje næsten alle vegne, men de er dog flere steder samlet i et større antal, — således har et sogn nær Viborg 150 bevarede høje, og 1926 noterede *H. V. Clausen*, at ved Lunde i Hanherred dannede 33 høje i virkeligheden en uhyre stor begravelsesplads (kirkegård). Thy og Odsherred er også præget stærkt af bronzealderhøjene. Vort lands mægtigste og berømteste oldtidshøje er kongehøjene ved Jelling i Jylland, hvor der dog nok kun har været begravet i den ene. Om Jellinggravene tales vi iøvrigt ved igen i afsnit 3. *Sveriges* navnkundigste oldtidshøje findes ved Upsala (se fig. 81—82), der ligesom Jellinghøjene er steder, hvor der senere er opført kristne kirker, og i Bredarör ved Kivik i Skåne findes Nordens mærkværdigste og største bronzealderrose. Jættestuer og hellekister

er i Norge bl. a. fundet i Østfold. Langs landets kyster ligger mange høje, og højt berømt er den i 1880 udgravede Kongshaugen på Gokstad i Vestfold, mens det største gravsted er Raknehaugen på Romerike (se fig. 77), og på Hun i Borge skal findes et arkæologisk udgravningsområde af enorm betydning for belysning af Norges forhistorie.

Om skadedyr på nogle af kirkegårdenes stedsegrønne

Plantepatolog, magister Mogens H. Dahl

De alvorligste skadedyr på nåletræer er bladlus, skjoldlus og spindemider.

For *bladlusenes* vedkommende er der tale om mange forskellige arter, der hovedsagelig er knyttet til nåletræer. Et stort antal er fritlevende, idet de sidder på nåle, skudspidser, grene og stamme, hvorfra de suger saft. En del af lusene er voksbeklædte og er således ret godt beskyttet. De angrebne træer får gulbrune nåle, der til sidst falder af; herved opstår der store, bare partier på grenene, og disse vil normalt ikke senere kunne udvikle nåle.

En særlig kategori af bladlus trænger om foråret ind i grenenes skud på *Picea abies* og er årsag til, at der på det pågældende sted udvikler sig en galleagtig opsvulmning. Hvis man skærer en sådan galle igennem, vil man opdage, at der findes en del hulrum, hvor lusene opholder sig. Det er kun naturligt, at deformationen forårsager en dårlig grenbygning, hvilket privatmennesker især har lejlighed til at konstatere, når de til sin tid skal købe deres juletræ.

I efterårstiden standser gallen sin vækst, tørrer ind og brunfarves (ved et flygtigt blik kan den minde om en kogle). Man ser en del små huller, igennem hvilke dyrene vandrer ud for at tilbringe resten af sæsonen frit fremme på andre nåletræarter, f. eks. lærk. Dette værtskifte gennemføres dog ikke altid. Ud over den nævnte skade vil kirkegårdsfolk også kunne iagttage, hvorledes det tidligere bladluseangreb har betydet kvalitetsforringelse, når grandækningsmaterialet kommer hjem.

85. Taksskjoldlus, i siderne har der været sprøjet.

Foto: S. p. F

86. Gran med tørre bladlusgaller.

87. Bladlus på sitkagran.

88. Gran med galler af bladlus.

Foto 86-88: M. H. D.

På *Abies*-arter kan man træffe bladlus, der ved deres sugning fremkalder et skadebillede, der nærmest må betegnes som en mellemform af de to tidligere beskrevne. De unge skud bliver flade og tykke samtidig med, at nyvæksten svækkes overordentlig stærkt.

Bekæmpelsen kan under visse forhold klares ved at fjerne de angrebne plantedele og derved hindre lusene i at fortsætte med at formere sig. I tørkeperioder kan lusene blive så talrige, at man tvinges til at udføre en kemisk bekæmpelse. Hertil er lindanmidler særdeles egnede og forsvarlige på en kirkegård. Kemikaliet har en særlig god evne til at trænge igennem bladlusenes vokslag. For de galledannende arters vedkommende kan bekæmpelsen kun foregå i april eller hen på efteråret, når gallerne har åbnet sig, hvorimod de fritlevende bladlusearter kan rammes hele sommeren igennem.

Skjoldlus kan forårsage stor svækkelse af *Thuja* og *Taks*. Dyrene er meget træge og vil let kunne overses, da de ofte er „camouflage-farvede“ og derved falder sammen med grene og skudpartier. *Skjoldlus*enes ekskrementer er sukkerholdige, hvilket medfører, at de ofte danner grobund for nogle sorte svampe, der går under fællesbetegnelsen branddug. I sig selv gør disse svampe ingen skade på planterne, men skærmer af mod solstrålerne, således at plantens arbejdsevne nedsættes; desuden — og dette er måske det vigtigste for kirkegårdsplanter — er det sorte, fedtede lag uæstetisk og kan tilgrise nærstående planter og gravmonumenter.

*Skjoldlus*ene har kun en generation om året, men kan alligevel være vanskelige at få bugt med, hvis man ikke finder frem til det bedst egnede tidspunkt. De gamle *skjoldlus* kan ikke dræbes med kemikalier, og det er derfor vigtigt med mellemrum at undersøge de angrebne planter for ved hjælp af en lup at konstatere, hvornår æggene under moderskjoldene er blevet klækket, og de unge larver er vandret ud på skud og nåle. Blandt velegnede

kemikalier kan nævnes lindan og malation.

Spindemider betragtes af mange — her iblandt også fagfolk — som skadedyr, der er knyttet til alle andre planter end netop nåletræer, og dog er sandheden den, at på *Picea* og *Juniperus* kan spindemider gøre overordentlig stor skade.

Det mest iøjnefaldende angreb træffes dog på *Picea abies conica*, hvor hele planten bliver brunnålet for til sidst at være næsten nåleløs. Undertiden tales der om rødsyge eller nålesvamp, men disse fælles begreber dækker dog i langt de fleste tilfælde over et angreb af spindemider. Disse skadedyr har en stor formerings-evne, således at de lægger æg 4—5 gange i løbet af sommeren. Dette forhold er en meget væsentlig faktor. Spindemider suger saft fra nålene, og disse vil senere blive spættede, inden den brune farve tager overhånd (bladlusesugning forårsager i almindelighed en mere grov spætning, hvilket kan bruges som adskillelsetegn på de to angreb).

Spindemidebekæmpelsen kan let volde vanskeligheder, fordi de fleste kemikalier dræber miderne, men ikke deres æg. Imidlertid er der i de senere år fremkommet særlige kemikalier, der specielt er virksomme mod mideæg. Når sådanne præparater blandes med andre stoffer, der er effektive over for de unge (og halvgamle) mider, får man en sprøjtevæske, der er i stand til at slå et spindemideangreb ned — dog vil det være rigtigst som en sikkerhedsforanstaltning at gentage sprøjtningen et par uger senere. Sådanne midler er bl. a. Midol 556 og Lindasect special, men der er ikke noget i vejen for, at man selv kan fremstille en sådan blandingsvæske f. eks. af klorbensid og malation.

Når det specielt drejer sig om *Picea abies conica*, der jo er meget kompakt, kan man ikke klare sig med almindelig „overfladesprøjtning“, men må have væsken til at trænge ind mellem smågrenene og dér lægge kemikalielag over nålene.

Redaktionen ønsker medlemmer og læsere et:

Godt nytår 1961

Aften ved købmandsbod og kirkegård

Ved boden i købmandens længe en sommeraften på landet
— man mærkede langvejs duften af sild og af tjære blandet.
På vejen kom Karen i kyse, med krukken i tørklædet bunden,
og Ole med kurv over armen og halvlång pibe i munden.

En larmen af drilske stemmer og latter lød ud gennem døren.
På bænken med flasken halvtømt sad højroestet Landevejs-Søren.
Han havde sit eget frisprog om landsbyens karle og piger,
mens konerne vendte ham ryggen og smiskede: „Hvad han dog siger!“

Og mændene svarede sindigt, mens købmanden vejede med lodder
og gav dem lidt godt på vægten og lo ad den harmløse stodder.
Og poserne fyldtes langsomt med kaffe og sukker, og sammen
de stilledes ned i kurven til øllet og søndagsdrammen.

Humøret fik skær af den søndag, der ventede med frihed og hvile.
Derfor havde karlene modet og pigerne let til at smile.
Man så dem følges to sammen mod gården ad landevejen,
to unge, der hemmeligt følte, at natten var helt deres egen.

Men over for boden lå kirken med alle landsbyens grave.
Og også en søndag ventede dem i de dødes have.
Og dér kom enken fra mosen, den krogede, enlige Anne,
med blomster fra landevejsgrøften og spade og rive og kande.

Nu var hun på fattiggården, men ikke en lyd af klage
der kom fra de smalle læber, kun tak for de gode dage,
og tak til ham, som var borte — for ham hun pyntede graven,
for ham hun lugede bedet og samlede blomstergaven.

Og blandet med lyden fra stranden den fjerne, af bølgebruset,
man hørte fra graven den spinkle klingen af riven i gruset.
Og hvad så Anne har mistet og nøjes med nu kun at mindes —
tilbage hun har dog den jord her, der altid er hans og hendes.

KAI FLOR

89. Illustration fra Berlingske Tidende 18.8.1947.

Kirkegårde i Island og andetsteds

Professor A. Pedersen

I

Som indledning vil jeg gerne fremkomme med nogle almindelige betragtninger vedrørende kirkegårde. Hvordan skal en kirkegård se ud?

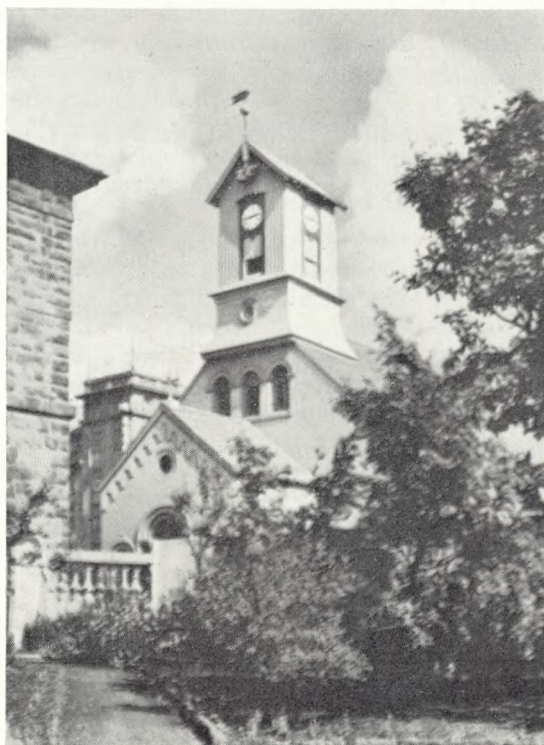
Jeg erindrer vor lille landsbykirkegård i Nordvestjylland, som den så ud for 60 år siden. Den var meget forblæst med sine få, højstammede elmetræer som læ. Lågerne var som regel åbne, så løsgående kreaturer uhindret kunne gå ind. Der var ingen hække og kun en meget sparsom beplantning på gravstederne. Om enkelte grave var der undertiden en oval jernring til indfatning, men de fleste grave var tuegrave af jord. Blomster var der få eller ingen af, men nogle grave var dog overgroet med vintergrønt eller sølvbladet hønsetarm. Der kunne være henlagt metalkranse med blomster af calla og rose m. m., eller der kunne være kunstfærdige perlekranse anbragt i en kasse med glas over. Ved begravelser var det sparsomt med kranse og næsten altid hjemmehundne, — hvad der jo var en køn skik. Til

fuldstændiggørelse af billedet kan nævnes, at alt affald fra kirkegården senere blev smidt på en bunke uden for kirkelågen lige ud mod landevejen. De kostelige, kunstige kranse ophængtes ikke sjældent i hjemmet, hvor også den dengang obligate gravskrift var anbragt.

Som denne kirkegård så ud, skal en kirkegård absolut ikke være, og den er da også — naturligvis — helt anderledes i dag. Men hvordan skal en kirkegård da se ud? Som de store, landskabelige, amerikanske kirkegårde med store bilveje, udsøgt dækplantage, græs med liggende gravsten og enkelte større monumenter, medens de mindre velstillede grave ses mindst muligt? En sådan privatejet kirkegård er vist nok ikke for fattigfolk. At der i U. S. A. også findes langt mindre og mere enkelt udstyrede kirkegårde må lige nævnes. Skal man efterligne en katolsk kirkegård med dens ophobning af store, lodrette gravsten pyntet med døde kranse m. m. og sparsomt med grønt og blomster? Næppe.

I Norden må vi finde frem til, hvad der passer for vore forhold og vor indstilling til liv og død. Fører det ikke til nogen ensartet type af kirkegårde, hvad der jo heller ikke er noget godt mål at stræbe efter, så kan vi vel alle være enige om, at hvis man vil markere de afdødes sidste hvilested, bør det ske på værdig måde, hvortil hører, at kirkegården passes og plejes.

Har man set *Vestre Gravlund* i Oslo, vil man erindre, at man her har tilstræbt en parkmæssig helhed efter engelsk eller amerikansk mønster, d. v. s. kun hovedgange, få hække, græs over det hele som bunddække og foran gravstenen en lille åben plads til blomster. Det ser smukt ud, men er dog noget svært at realisere med helt godt resultat, hvor der er mange og forskelligartede, opretstående gravmonumenter. En lignende fremgangsmåde kendes fra andre steder i Norden. Nogle norske landsbykirkegårde, som jeg nylig har set, mindede mig ikke så lidt om min barndoms kirkegård. — Alting skal have sin tid, og i Norge har man nu en speciel kirkegårds konsulent; det må sætte sine spor.

90. Domkirken
i Reykjavik.
De store træer
står ved
alltingsbygningen.

På mange danske kirkegårde har man nu som bekendt gravgårde med ens baghække og lave indfatningshække omkring det enkelte gravsted, som så ofte er udlagt som et miniature-haveanlæg, måske med tendens i retning af det overpyntede og ikke altid i fin overensstemmelse med stedets alvor.

II

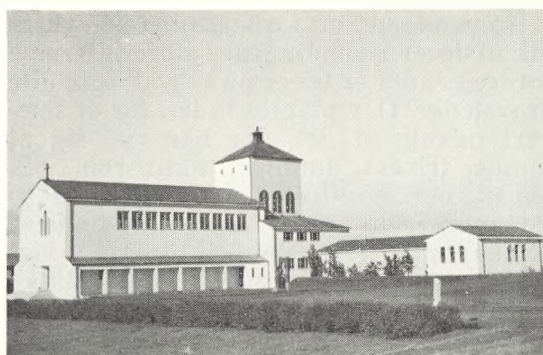
Men nu til *Island*, hvor jeg i sommeren 1960 så 7 kirkegårde, deraf 3 i byer. Tre af de landsbykirkegårde, jeg så, var helt forsømte. Det skal ikke være nogen bebrejdelse over for nogen, men en konstatering af kendsgerningerne. I 1000 år har det formentlig været sådan, og der kan anføres forklarende momenter: Ofte har de fleste gravstedejere meget langt til kirkegården, og under de herskende vindforhold og uden læ på kirkegårdene er det svært at få nogeting til at trives der. I nutidens Island har man alle hænder fulde af arbejde, og også her går de levende forud for de døde.

I den lille gartnerby *Hveragerdi* har der været en lille, nu nedbrudt kirke med tilhørende kirkegård, som er fredet og har enkelte gravminder, men ellers ligger hen som en slået græsmark. Der har været fremsat den gode idé her at lave en mønsterkirkegård, men det er blevet ved tanken. Byens nuværende kirke ligger langt ude på landet, den er af den sædvanlige islandske type med tårn og spir. Kirkegården er indhegnet mod de allestedsnærværende får, men ellers er der gjort meget lidt for at gøre den til en værdig „de dødes have“. Man har åbenbart ikke ansat nogen til at tage sig af sagerne; hver familie passer sit — og det bliver som regel til såre lidt. På *Skalholt*, det gamle bispesæde, er man ved at opføre en domkirke. Også her er der en lille kirkegård i stil med den lige omtalt. Her er der et anseligt mindesmærke for den sidste katolske biskop, *Jon Arason*, som i 1550 blev henrettet sammen med sine 2 sønner.

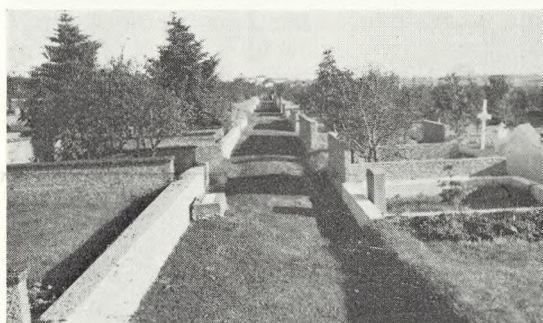
Ved præsidentens residens på *Bessastadir* er der en kirke med tilhørende kirkegård. Den er meget enkel og smuk, idet den er een eneste, velholdt græsplæne med enkelte opretstående monumenter, men ellers med liggende gravsten i højde med jordsmonnet. Her er begravet landets første præsident, *Sveinn Björnsson* og frue. Det skal åbenbart være en æres-

kirkegård. Lignende som denne kirkegård må alle landsbykirkegårde i Island kunne anlægges og endda uden større foranstaltninger eller udgifter. At islandske bønder, der hele deres liv har arbejdet med græs, får deres sidste hvilested under et velplejet græstæppe, synes at være en naturlig ting. Man har haft planer om at lave en æreskirkegård ved *Thingvalla*, hvor der allerede er begravet 2 islandske digtere.

I byen *Akureyri* på nordlandet besøgte jeg kirkegården, der kan siges at være en mellemting mellem landsbykirkegårdene og den nye kirkegård i Reykjavik. Også her ordner hver mand sit gravsted. Der var høje tuegrave, jerngittere og stenindfatninger; jevnf. VK. 15 s. 44—47.

91. Kirke med kapel og krematorium ved den nye kirkegård i Reykjavik.

92. Reykjavik. Kirkegård med betonmure om gravstederne og her og der beplantet med sitkagran.

93. Reykjavik. Gravsteder med betonmure om.

III

Hovedstaden *Reykjavíks* nye kirkegård ligger uden for byen, smukt placeret på en sydskråning ned mod nabobyen *Kópavogur*. I tilslutning til kirkegården er der en kirke med kapel og krematorium. Kirkegården blev taget i brug i 1932, den er på 12 ha (byen har 70.000 indbyggere). Der er ansat en kirkegårdsgartner eller -inspektør, danskeren havebrugskandidat *Ole P. Pedersen*, der har embedsbolig. Det årlige budget er på ca. 2 mill. isl. kr. Kirkegården holder naturligvis gange og fællesanlæg vedlige samt også nogle af gravstederne, men de fleste af disse passes dog af ejeren selv. Det kniber med arbejdskraft, i sommertiden beskæftiges store skolebørn. Det kan nævnes, at kirkegården har under opførelse et større ligkistesnedkeri.

En rundgang på kirkegården i Reykjavík afslører islændingenens store interesse for træer; der er træer på så godt som alle gravsteder. Der plantes inden for et snævert udvalg af det, der har vist sig at kunne trives: dunbirk, alm. røn, pil, ahorn, elm, guldregn og enkelte andre løvtræer, f. eks. den i nyere tid populære alaskapoppel (*Populus trichocarpa*). Nåletræer var tidligere sjældne på Island. Nu har man opdaget, at sitkagran trives godt, og i glæde herover og for at få noget stedsegrønt planter man sitkagran på selv små gravsteder. Den bliver dog hurtigt for stor og kvæler alt andet. Også blågran er almindelig. Klimaet er for barsk til, at der kan blive tale om alléplantning. Af buske ses alperibs og mange andre, klipet i hæk. Stauder er der en velsignelse af; jeg lagde især mærke til *Sedum roseum* og *aconitum*, de sidste så høje, at de kunne danne sommerløbælter. Mest var kirkegården dog præget af en- og toårige planter, der trives glimrende i den korte, lysrige sommer. Her var studenternelliker, stedmoder, derunder den vildtvoksende *Viola tricolor*, som i kultur bliver en særdeles smuk plante. Endvidere var der lobelia, levkøjer, *schizanthus*, kornblomster, *nemesia* og meget andet i skønneste flør. Nogle gravsteder havde helt eller delvis græsdække, som imidlertid var meget vanskeligt at holde pænt klippet ind mod murene. Også her var der krigergrave fra begge de i 2. verdenskrig stridende parter; englændernes med de traditionelle, smukke kors på hver

enkelt grav. Monumenter var der ikke sparet på, ofte i slebet, indført granit. I Island har man den gamle navneskik med, at faderens fornavn bliver til -son eller -dottir. Hustruen beholder sit pigenavn. For at man kan se, at mand og kone med vidt forskellige efternavne hører sammen, anbringes der et „Hjónin“ (ægtefællerne) øverst på gravstenen, og det er da markeret, at der er tale om et familiegravsted.

Det mest særprægede ved denne kirkegård står endnu tilbage at omtale. Det er den anvendte indhegning af gravstederne. Man opfører mure af hjemligt stenmateriale eller cement. Bagmuren er indtil 1½ m høj, og i den er ofte anbragt tynde mindeplader. Sidemurene er aftrappede i f. eks. 1 og ½ m højde, formuren er ¼ m høj, til hvilken højde gravstedet er fyldt op med jord. Murværket er hvidkalket. Set på afstand virker alle disse hvide mure ganske godt, medens de i nærbillede er meget for voldsomme og umotiverede. Men det er nu engang skik og brug. O. P. Pedersen, der er den eneste egentlige kirkegårdsgartner i landet, håber på, at man ved udvidelse af kirkegården og anlæg af en ny kan komme bort fra det meget døde materiale og gå over til større brug af planter. Under anlæg er således en ny afdeling, hvor man anvender blågran (*Picea pungens*) til baghække.

Den gamle kirkegård ligger inde i Reykjavík. Den har været forbillede for den nye kirkegård, men dens mange træer er nu så høje, at den gør et helt andet og mere tiltalende indtryk. Den har nærmest karakter af en skovkirkegård, og forhåbentlig får den lov til at beholde dette udseende som et minde om gammel kirkegårdsskik i Island.

Få dage efter mit besøg i Akureyri så jeg kirkegårdene i *Aabenraa* og *Sønderborg*. Det var fra det høje nord til Skandinaviens sydgrænse. Det kan ikke nægtes, at forskellen var meget stor. Der sten, forblæste træer og brede sitkagran, — her smukke, mest stedsegrønne hække og skønne cedertræer og andre kælnenåletræer. Begge dele særprægede og repræsenterende vidt forskellige naturforhold og en forskellig indstilling til hele kirkegårdssagen.

Spredte træk af gravmindernes historie

Johannes Tholle

2. Skibssætninger og andre bautasten.

Med rejsningen af *bautastenen* frembragte vore forfædre før kristendommens indførelse gravmæler af type, der dels materialemæssigt, dels af form kommer de sidste 2 århundreders gravmæleformer nær, og de er således af en helt anden art end oldtidshøjene, som vi omtalte s. 68-70 — i nogle tilfælde dog knyttet til sådanne, som f. ex. på Bornholm, hvor enkelte er rejst på røser.

Bautastenen er uden indskrift, og den er skik at rejste sten, der bare som en sten uden videre skulle være minde over henfarne slægter, har været vidt udbredt hos oldtidsfolk. I Danmark kendes de navnlig i 2 perioder, nemlig dels i bronzealderen og ældre jernalder, dels i vikingetiden.

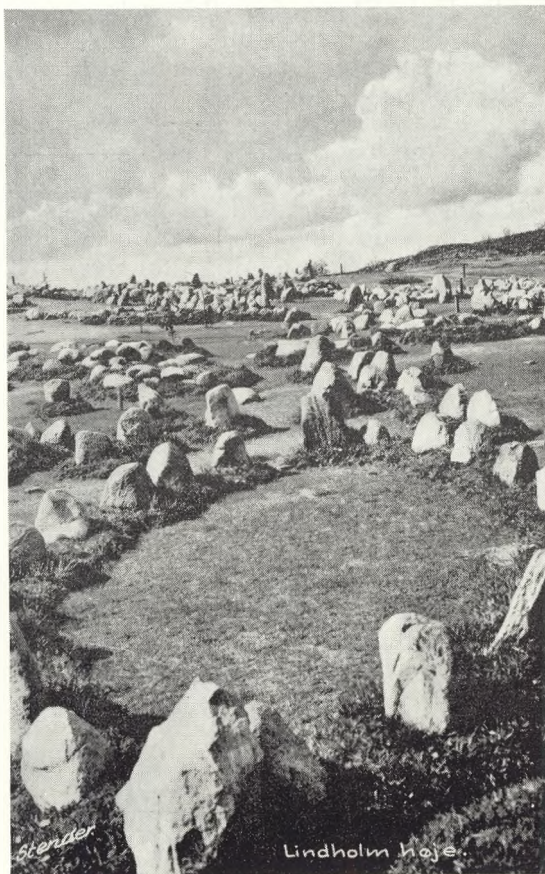
I den sidstnævnte periode er de ofte rejst i stedet for runesten. I Norden er skikken især udbredt i Norge og Sverige, hvor bautastenen findes enkeltvis eller i grupper, og at de her og der kan findes uden tilknytning til begravelser nævnes for en ordens skyld. I Danmark har skikken mest været udbredt på Bornholm, der ved sin beliggenhed kan have været formidler af tidens strømninger, og har jo også mere end det egentlige øvrige danske land været forsynet med netop de sten, der har kunnet vælges til brug i dette øjemed, men også andetsteds, f. ex. på grave i Lindholm Høje er der rejst bautastener.

Kendere hævder, at Bornholm skal have rummet i hvert fald 1000 bautastener, men af disse er der nu kun et fåtal (måske c. 300) tilbage. De fleste af disse er samlet i grupper. En enkelt runesten, der kaldes *Ørnestenen*, er (som før nævnt) rejst på en røse, og den står i Rønne skovplantning, og den største samling af bautastener er beliggende i Øster Marie sogn og er kaldt *Louisenlund*. Den består af 70 bautastener, der er samlet i en skovplantning. Flere af stenene er indtil 2,5 m høje, — det hele er fredet og har siden 1851 hørt under Jægerspris.

Bautastenerne kan foruden i de nævnte grupper også forekomme i særlige samlinger, der benævnes *skibssætninger*, fordi de ved deres placering i en spids-

94. Bautasten ved Gudhjem på Bornholm. Gartenkunst 1933.

95. Skibssætninger. Lindholm Høje ved Limfjorden. Stenders foto. Se også tekst og billeder VK. 18 side 79-81.

oval form og med særligt høje sten for og agter tydeligt bringer os skibsformen i tankerne. Ideen har da måske været at forme noget af en parallel til oldgrækerne *Charons Båd*, som skulle bære de døde over vandet til underverdenen, og typisk er det, at de fleste skibssætninger er placeret i nærheden af havet eller andre farbare vande. Indenfor den nævnte ramme af bautasten er der ofte fundet en grav (bådgrav).

Skikken var især almindelig i vikingetiden, men er i visse tilfælde dog også kendt fra bronzealderen. Sådanne skibssætninger findes i Norge, Sverige og Tyskland foruden i Danmark. Af de danske kan nævnes dem ved Gammel Lejre, på Langeland, i Skamby (Fyn), i Han herred, i Balle på Djursland, ved Hjarnø og Genner fjord, i Bække m. fl.; det største antal på et sted findes dog samlet i Lindholm Høje, hvor der (for en del år siden) blandt 400 grave var optalt ikke mindre end 162 skibssætninger. Ved Korshavn på Avernakø har *Acton Friis* (1943) noteret sig demoleringen af de såkaldte Høje Stene, der sikkert har rummet 3 eller 4 skibssætninger. Adskillige skibssætninger er i tidens løb gået til ved bortfjernelse af alle stenene eller nogle af dem, så konturerne ikke mere har kunnet skelnes, men der findes også nu og da nye, f. ex. nyligt en i Klebæk ved Kolding, og denne er oven i købet forsynet med en runesten, hvad ellers slet ikke er almindeligt. Denne skibssætning skal være Jyllands største.

(fortsættes.)

De stedsegrønne planter på vore grave

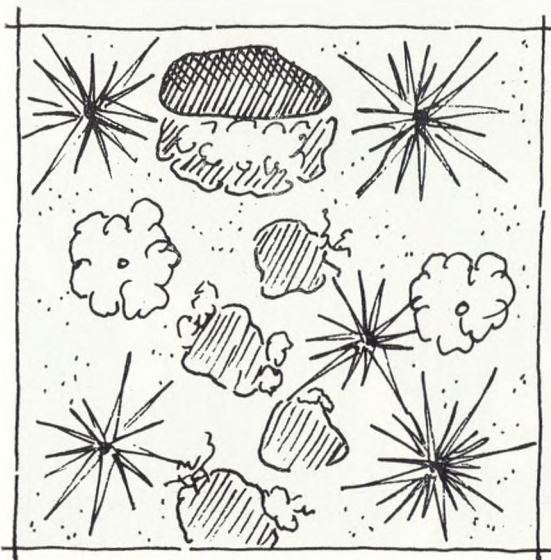
Kirkegårdsinspektør Poul W. Olsen

Det kan ikke undre, at brugen af stedsegrønne planter ved tilplantningen af gravsteder er så stor, som tilfældet er. Fordelene ved den er mange. Man har grønt på graven hele året rundt, i modsætning til de grave hvor der f. eks. er plantet roser.

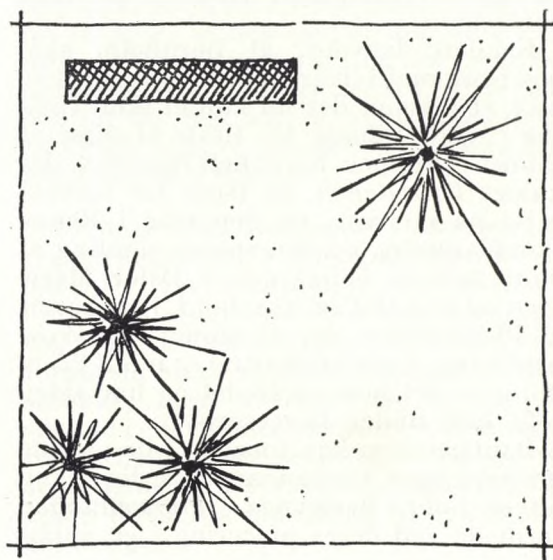
Af stedsegrønne dværgtræer, som finder anvendelse, er der en mangfoldighed, som dog ikke alle er lige vel egnede. Den langsomme vækst hos dværgformerne gør, at en del af dem ofte kan forblive på deres voxepads i en halv snes år, alt efter de stedlige vækstforhold. De kræver ikke megen pasning — heller ikke med hensyn til beskæring, som mange af dem i øvrigt slet ikke tåler. Dette forhold passer i reglen gravstedsejeren udmærket, idet planter som stiller store krav til beskæring, hyppig omplantning eller fornyelse ikke er yndede. De lave stedsegrønne kan, når de bliver for store på stedet, let udskiftes, da rodnettets ikke er overvældende stort. Sidst kan nævnes, at det er relativt få sygdomme, som hjem søger dem, og at de klarer sig uden det næringstilskud, som de ellers faktisk burde have et par gange i sommerens løb.

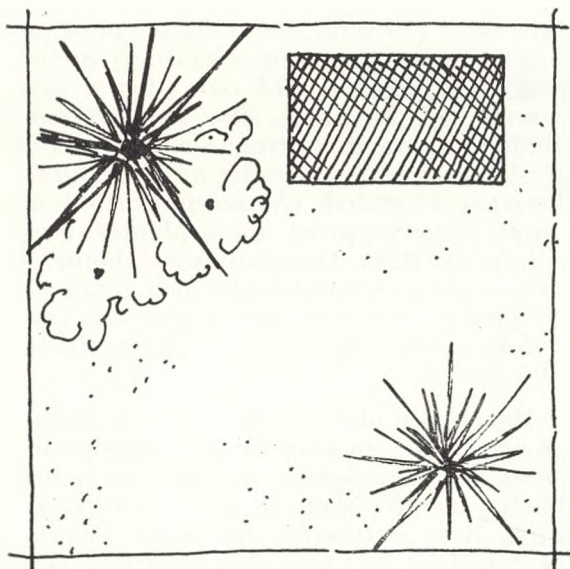
Moden for anlæg af vore dages gravsteder følger stadig den for snart mange år

96. Gravstedstype, der er ved at forsvinde.

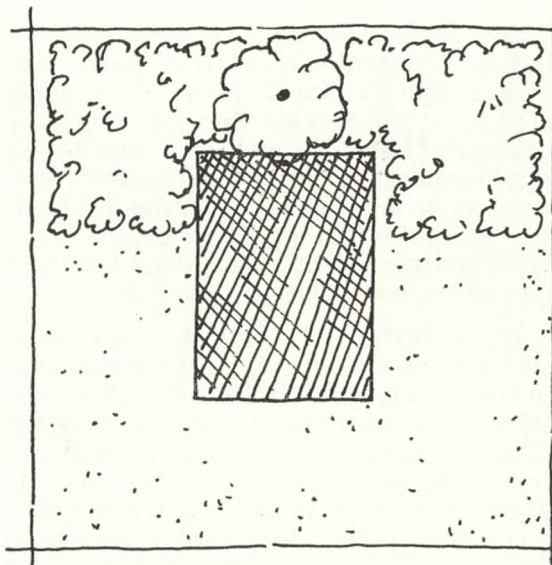

97. Gravmælet er forsat for gravmidten.

98. Sterkt forenklet beplantning gir et roligt præg.

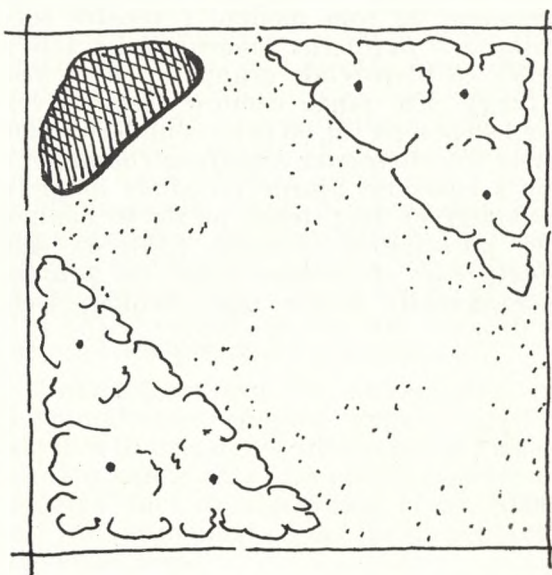

99. Beplantningen danner en lun niche om liggestenen.

siden anlagte linie med „fri beplantning“, den form som afløste de med buxbom kantede, regulært opdeltede rosenbedsgravsteder. Princippet er til trivialitet det samme: en seks, otte stedsegrønne fordelt i spredt fægtning over et almindeligt dobbelt gravsted. Mellem planterne strøs derefter med løs hånd nogle trædesten af neksø- eller ølandsbrud garneret med nogle pudeplanter, og endelig dækkes resten af overfladen med perlesten eller årdsdalegrus. At de angivne planter består af lige så mange forskellige arter, hvad ofte ses, gør selvfølgelig ikke helheden bedre, men det skal retfærdigvis erkendes, at de fleste kirkegårdsfolk i dag søger nye veje ud af denne tilplantningsform. Anvendelsen af de stedsegrønne vil man derimod gerne fortsætte med, og vi må sikkert regne med, at de stedsegrønne også fremover vil være hovedelementet, i hvert fald hvor der er tale om gravsteder af traditionel art med hegning på fire sider af det enkelte gravsted. Nye kirkegårde følger oftere ganske andre retningslinier med hele afdelinger lagt ud i store græsflader uden skarpe skel mellem de enkelte grave og med strenge servitutter for tilplantning, i nogen grad svarende til den moderne indstilling til fællesgravs princippet. Plantning er lettere at få rigtig på sådanne steder, da det bliver en sag for kirkegårdsledelsen mere end for gravstedsbrugeren. Det er ved de traditionelle grave ikke ubetinget fagmandens skyld, om tilplantningen er uhensigtsmæssig, da

han, efter at have givet sine råd, er nødt til at rette sig efter gravstedsbrugeren ønsker, og ellers er henvist til at få det bedst mulige ud heraf.

Planteskolerne byder på et rigt materiale af lave stedsegrønne indenfor forholdsvist få plantegrupper. *Juniperus*, *picea*, *abies*, *chamæcyparis*, *thuja* og *taxus* er hovedbestandene. En gennemgang af arter og varieteter vil let komme til at tage sig ud som en side af et planteskolekatalog, hvorfor det skal undlades her.

100. Hjørnerne søges tilsløret.
Skizzerne 96—100
P. W. O.

Det er nødvendigt, at kirkegårdens ledelse selv finder frem til de typer, som passer for vækstforholdene de enkelte steder, og sorterer de ting fra, som ikke er absolut hårdføre, eller som angribes af sygdomme eller er for voldsomme i omfang, så de må beskæres kraftigt. En kraftig beskæring vil nemlig i reglen være ensbetydende med, at plantens karakter og dekorative virkning forsvinder.

Lys og luftforhold betyder meget for de stedsegrønne. Under de store stærkt skyggende træer, som findes på kirkegårde, trives ikke stort andet end tax. Byluften (især i storbyer med mange fabrikker) holder de stedsegrønne ikke af, men de klarer sig dog, selv om den sunde vækst og de klare farver, som præger deres artsfæller på provinsens kirkegårde, mangler mere eller mindre på de store byers kirkegårde.

De til denne artikel tegnede skitser skulle pege i retning af en forenkling i anvendelsen af det stedsegrønne materiale på gravstederne. De gør ikke krav på at være epokegørende eller vise noget, som aldrig før er set. De er blot et forsøg på at komme bort fra den gængse anlægsform „fri beplantning“. Til skitserne kan siges følgende: Fig. 96 skulle vise den brogede mangfoldighed af stedsegrønne, fliser, pudeplanter og grus i en stor forvirring, en gravstedsform som har været kendt siden 1930-erne. På fig. 97 tænkes ved stenen plantet en *cedrus atlantica glauca* (ceder) eller en *tsuga mertensiana* og som modpol i venstre forhjørne 3 *juniperus tamariscifolia* (ene) eller en tilsvarende gruppe *erica carnea* (lyng). En *pinus cembra* (cembrafy) ved stenen på fig. 98 tænkes underplantet med to *cotoneaster humifusa* (*dammeri*) og i modsatte hjørne en *pinus mughus* (dværgfy). Bag stenen på fig. 99 tænkes en *pyracantha coccinea* (ildtorn). En *juniperus pfitzeriana* eller en *prunus shipkaensis* kunne også tænkes. Den

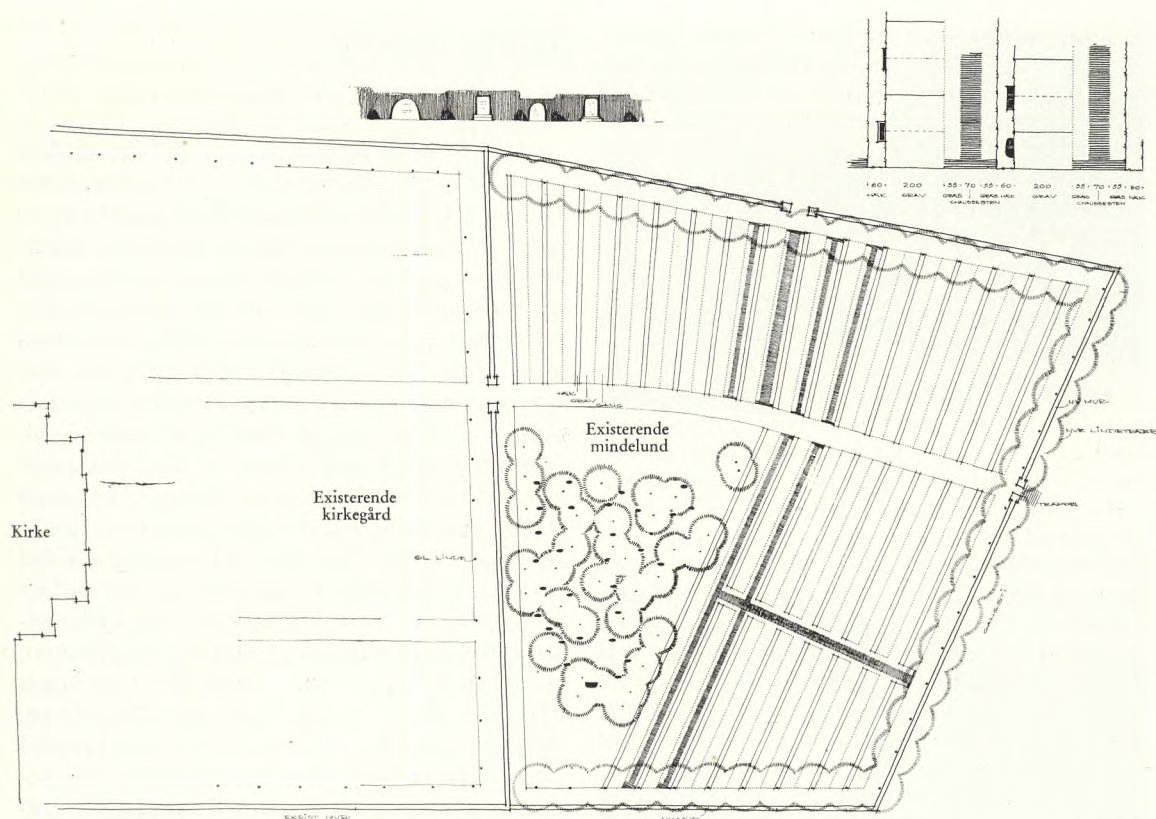
lave tætte plantning, som slutter midt på liggestenens sider, kunne være *erica carnea*, *evonymus rad. fol. var.* (dog er den grønne nok kønnere) eller *vinca minor*. Endelig kunne de to trekanter på fig. 100 tilplantes med to gange tre af de af publikum stærkt yndede *chamæcyparis obtusa nana* (dværgcypres) underplantes med *cotula squalida*. Om man som „bund“ i disse anlæg vil foretrække grus, græs eller pudeplanter som *sagina hortensis* (*subulata*) eller *cotula* må de enkelte tilfælde afgøre.

Man hører ofte fagfolk udenfor kirkegårdene tale om vore forfærdelige perlestens- og flisørkener, og som erstatning herfor nævner man en grøn bundplantning. Rent gartnerisk har disse mennesker sikkert ret; men den praktiske side af sagen (gravstedets nemme vedligeholdelse) spiller for gravstedsejeren økonomisk en rolle så stor, at urnefællesgravene i storbyen modtager snart halvdelen af de kremerede.

Hyppegt forekommende omplantninger, stadige suppleringer og retableringer efter begravelser og urnenedsættelser afskrækker de fleste fra tanken om grønne bundplantninger.

Det skal til skitserne bemærkes, at der ikke er afsat bede til blomster. Personlig undværer jeg nødigt blomsterbede i forbindelse med de stedsegrønne plantninger. Mange regner ikke denne sammensætning for god, men der kan til dens forsvar siges, at gravstedsbrugerne ønsker at have blomster på deres grave. Får de ikke et bed, sætter de pottedplanter mellem de stedsegrønne og placerer bægre med afskårne blomster, som om sommeren kun holder en enkelt dag. Dette undgås i nogen grad, hvor et rigtigt placeret bed står tilplantet efter årstiden med løgvækster, stedmoder, begonia og før granpyntningen: mahoniaspidser, systematisk passet af kirkegården.

Fig. 101.
J.P. Junggreen Have
og C. Th. Sørensen
Udvidelse af
Løgumkloster
kirkegård.

Løgumkloster kirkegårds udvidelse

Havearkitekt I. P. Junggreen Have

Den gamle kirkegård er klart og enkelt opdelt med to hovedgange, hvorfra gravene går ud i parallelle rækker. Alle gravene er østvendte, og kirkegården som helhed er af en egen spartansk skønhed uden påfund af nogen art, — kun rammet ind af en svær rødstensmur, gamle, høje linde og den vældige kirkebygning.

Gravene er kantet af lave thujahække, og stenene ses fra alle sider. Måske ses de for meget; vi tænker på ved en meget nænsom regulering at flytte hækkene helt ind til bagsiden af stenene og lade dem gro op over stenenes højde. Det vil give noget mere plads mellem gravene og måske give et roligere præg; men på den anden side vil det tilsløre noget karakteristisk ved kirkegården, så jeg er ikke helt sikker på, at det er rigtigt at gøre sådan. Desuden er det mærkeligt, at man bare ved at se ud over denne kirkegård kan se kampen mellem dansk og tysk på-

virkning; også dette er det måske forkert at udjævne.

Udvidelsen, der er planlagt i samarbejde med havearkitekt, professor C. Th. Sørensen, foretages på et areal øst for den gamle kirkegård og i direkte forbindelse med denne. Her ligger en mindelund for sognets faldne i verdenskrigen 1914—18, formet meget enkelt af små kampesten med et navn på hver og anbragt i græs mellem gamle træer. Mindelunden var afgrænset mod øst af en gangsti fra byen til engene mod syd, og stien har bestemt kirkegårdens form, selvom den nu er blevet flyttet ud øst for den nye mur, som hele udvidelsesarealet afgrænses af.

Umiddelbart syd for kirkegården er Løgumkloster *refugium* bygget, og det skyldes til dels dettes tilblivelse, at kirkegården kunne anlægges på det pågældende sted, idet en afgravning af ca. 8.000 m³ jord er henlagt på det før meget lavtliggende areal.

Ved udvidelsen er der i første række tænkt på, at alle grave skulle være østvendte, og at den gamle og den nye del ikke skulle være væsentligt forskellige. Herefter gav det sig egentlig selv, hvordan udformningen måtte blive. Det er *landsbykirkegårdens* fine gamle princip med parallelle rækker af grave ud fra 1 eller 2 hovedgange og uden forsøg på ved hjælp af f. eks. gravgårde, pladser eller busketter at tilsløre, at det er en kirkegård.

Den rent praktiske udformning er: En ret bred hæk, 60 cm, hvori gravstenen kan lukkes inde, så kun forsiden er fri, herefter 2 m synlig grav og 55 cm græs-rabat, der hører med til gravstedet, men er ubrudt gennemgående langs alle grave, derefter 70 cm bred gang af chaussésten og igen 55 cm græs afgrænset af den følgende gravrækkes ryghæk. Det giver et brugbart gangareal på 180 cm, og ved begravelse undgår man at skulle flytte sten og hæk, idet man graver ud i græsarealet i stedet. Sidehække plantes kun fra ryghæk ud til græskant, og der plantes ingen forhæk. Ud mod hovedgangen, der belægges med grus, afgrænses gravgangene med 3 rækker chaussésten foran græsset.

De brede ryghække klippes i højde efter gravstenene, således at hækkens overkant er 15–30 cm højere end stenen, dog ingen steder under 70 cm. På denne måde må man kunne opnå mere spil i lys og skygge over hækkene, end hvis de alle blev klippet i samme højde.

Rundt om kirkegården plantes en række lind som en fortsættelse af rammen om den gamle kirkegård.

102. Kirkelade
i Store Rise, Ærø.
Foto: J. Th. 1957.

Kirkeladen

Overinspektør, dr. phil. Aage Roussell

Alle kender byens kirke, ved hvad den er til og er nogenlunde klar over dens alder. Og hvor kirkegårdens gamle mur eller stendige er bevaret med den kamtakkede portal, fryder man sig over det smukke samspil med landskabet og kirkebygningen, og heldigvis bliver den formastelige, der mumler grimme ord om portens snæverhed, som gør det vanskeligt for moderne lastbiler at køre ind, hurtigt dysset ned. Men det lille hus, der undertiden beskedent trykker sig op mod kirkegårdshegnet, lægger næsten ingen mærke til. Og dog har det engang spillet en betydelig rolle i sognets liv. For det er kirkeladen, hvor bønderne fra ældgammel tid har afleveret deres tiendekorn, hvorefter de, i hvert fald fra Christian III's tid, samme dag fik et måltid mad og drikke. Når kornet var tærsket, blev det delt i tre dele; i den katolske tid fik bispren, præsten og kirkens vedligeholdelseskonto hver sin part, efter reformationen overtog kongen bispetienden. Senere blev tiendeindtægten ofte overdraget til private, i reglen godsejeren, som derefter skulle udrede det fornødne til kirkens vedligeholdelse. De færreste modstod fristelsen til at spare på udgifterne, og dette er delvis den noget ejendommelige grund til, at vi nu kan glæde os over, at så meget gammelt er bevaret ved Danmarks landsbykirker.

Praktisk talt enhver kirke, også i byerne, har haft sin lade; fra *Jacob Madsen*, der var bisp på Fyn 1587–1606, ved vi, at kun tre af øens ca. 200 kirker på det tidspunkt ingen havde; men allerede da var der begyndt at gå svind i dem, og *Frederik II* havde givet Aarhus stift tilladelse til at nedrive alle dem, der var opført af bindingsværk. Nu er der kun ca. 30 tilbage i hele landet.

Ingen af dem anvendes efter den oprindelige bestemmelse. Enkelte kan være i brug som lade for præstegårdsjorden, men de fleste er indrettede som ligkapeller, hospitaler eller til beboelse. I byerne var det ikke ualmindeligt at bruge dem

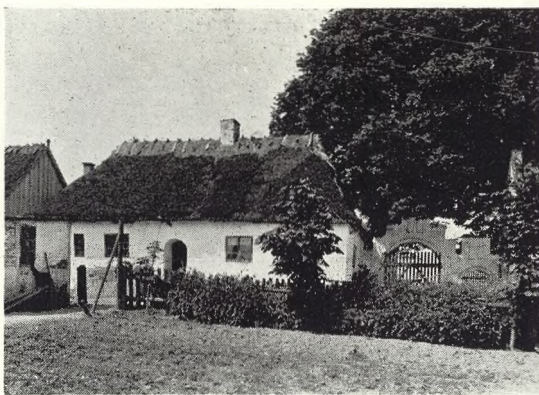
som latinskole. I *Christian IV's* reces fra 1643 forbydes det at holde kro i kirkens lade, men når hans sønnesøn i Danske Lov må gentage, at „der ingen kro eller drikkehus deri holdes, må man jo tænke sit derved.

De fleste kirkelader er velmurede, små huse. Ikke så få har bevaret deres blændingsgavle, som knytter dem nær til kirkens arkitektur fra middelalderens slutning, men adskillige har i nyere tid fået afhvalmet stråtag, og når der så er indsat en række små vinduer, skal man se nøje efter og især lægge mærke til de tykke mure og det middelalderlige forbandt i munkestensmurværket for at blive klar over, at man står over for et hus af ærværdig alder og ikke blot et almindeligt hyggeligt og vel proportioneret bondehus.

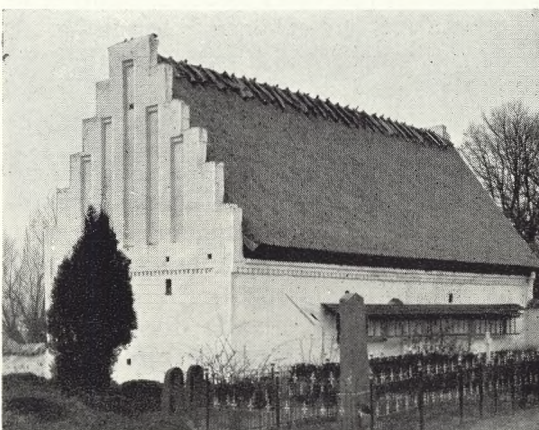
Det er vor tids opgave, og det burde være os en kær pligt, at passe godt på de kirkelader, der er tilbage. Af to grundene. Først fordi det er så uhyre lidt, der i Danmark er lævnet af verdslig middelalderlig arkitektur, og kirkeladerne lader os skimte, hvorledes det faste hus på adelsgården eller den velstående borgers købstadshus har set ud. Det er ikke blot kirkerne, der fik kamtakker og blændingsgavle.

Dernæst, og mindst lige så vigtigt, fordi de på en vidunderlig måde klæder selve kirken. Den lille, beskedne bygning giver moderhuset kraft og fylde og markerer dets størrelse. Også landskabeligt er kirkeladen af betydning og det mere og mere, efterhånden som landsbyernes gamle stuehuse må vige for moderne boliger, hvis ydre kun undtagelsesvis kan kaldes skønhedsåbenbaringer. Derfor må vi værne om kirkeladerne og forresten også om de andre små, fordringsløse huse, der samler sig om kirken, og som desværre i vor tid er udsat for en velment, men ofte misforstået bestræbelse for at frilægge kirken.

Note. Nationalmuseets afdøde direktør, dr. M. Mackeprang, har i „Architekten“ 1912, p. 397 ff. givet en udførlig redegørelse for de på den tid endnu eksisterende kirkelader. Den danner grundlaget for ovenstående, korte meddelelse.

103. Kirkelade og kirkegårdsport, Vigersted, Ringsted herred 1909.

104. Kirkelade, Svallerup, Arts herred 1911.

105. Kirkelade, Tranebjerg, Samsø 1915.

Foto: 103-5: Nationalmuseet.

Spredte træk af gravmindernes historie

Johannes Tholle

(fortsat fra side 78)

106. Dommarering
på Utricehamn
kirkegård, Sverige.

Foto: J. Th. 1946.

Sveriges største skibssætning skal være den i Kåsehoved ved Østersøen, som er 67 meter lang. Den er også Skandinaviens største og rummer 58 sten. Havde den ved Gammel Lejre haft sine sten i behold i større udstrækning, havde denne danske været Skandinaviens største.

Også den ene af de ved Kong Amunds Høg (nær Vesterås) beliggende skibssætninger er af imponerende længde og højde på stenene (se fig. 108-9). En nærstående runesten fortæller, at alle disse stene er rejst af *Folkvid* til minde om *Amunds* bror. En skibssætning af ganske særlig art er den, som er udgravet i en bronzealderhøj i Lugnaro i Halland og stadig ligger

derinde. Den er 88×2 m, og gravkammeret er 16 m i diameter.

Nogen større samling af skibssætninger end den, der hidtil er gravet ud ved Lindholm Høje ved Limfjorden, kendes til videre ikke, og bliver der her muligheder for endnu videre udgravninger under det dækkede flyvesand, kan det jo tænkes, at der kommer endnu flere og endnu ældre og endnu interessantere ting frem. Om Lindholm Høje har museumsinspektør *Holger Ramskov* fortalt i VK. 18 s. 79-81 og de interesserede, som måtte ønske at læse yderligere, henvises til „Nationalmuseets Arbejdsmark“ 1954, ligesom man i sammes årg. 1937 kan læse om gravskikkene i hine tider og i bronzealderen (ved *H. C. Broholm*).

Ved Hunn i Borge (Østfold) i Norge findes en samling runde stensætninger (se fig. 107), der kan dateres til omkr. ældre stenalder, og andre norske fortidsminder af samme type skriver sig fra c. 100—600 e. Kr. Alle indeholder sparsomt udstyrede brandgrave og har ikke noget med skibssætninger at gøre. Der findes tilsvarende cirkulære i Sverige (se

107. Felt med runde
stensætninger
(underrestaurering)
i Hunn, Borge.
Østfold, Norge.
Universitetets
oldsakssamling,
Oslo.

fig. 106 fra Ulricehamn) samt i Nord-Tyskland og det nordlige Polen. Disse kaldes i Sverige dommareringe, og tilsvarende kendes vistnok ikke i Danmark.

At stå overfor disse særprægede, ejendommelige eksempler på gravmæler er ganske betagende, — måske betages man ikke mest af det store antal (som i Lindholm Høje), fordi indtrykket af det enkelte skibsmotiv forflygtiges i massen, — men står man overfor et af de vel vedligeholdte anlæg af en vis dimension, og har man som basis for de grå sten den grønne, velplejede græsbund, og føler man det hele omsluttet af de grønne skoves murmasser eller landskabets konturer, — med stenenes årmillioner og menneskenes virke for århundreder eller tusind år siden, — så fyldes man både af respekt og ærbødighed og kommer til at tænke sig hensat i en kirke af den ordensgrad, som man kalder katedraler.

108—09.
Skibssætningen
Kong Amunds Høj
nær Vesterås,
Sverige.

Foto: J. Th. 1946.

I anledning af et nyt kapel-krematorium

Kirkegårdsinspektør, cand. hort. Hans Rønø

Danmarks 26. krematorium blev taget i brug i begyndelsen af april måned 1961. Det ligger i Roskilde og har kostet ca. 1,1 million kroner at opføre. Roskilde Kommune har ydet 470.000 kroner i direkte tilskud, kirkeligningen 130.000 kroner over tre år, medens restbeløbet er dækket ved langfristede lån i lokale banker.

Man valgte at lægge det nye kapel-krematorium på det gamle kapels plads, altså nær hovedindgangen. For en overfladisk betragtning kan dette synes forkert, men en central placering på kirkegården er i virkeligheden kun til ulempe for såvel publikum som kirkegården, idet det må huskes, at følget ved en bisættelse i modsætning til ved en jordefærd ikke kommer på kirkegården, idet højtideligheden afsluttes i kapelsalen. At lægge kappellet så nær indgangen som muligt er derfor hensynsfuldt overfor publikum, samtidig med at kirkegården fredes, idet den uro, som en uafsladelig bil- og budcykeltrafik med blomster og kranse gen-

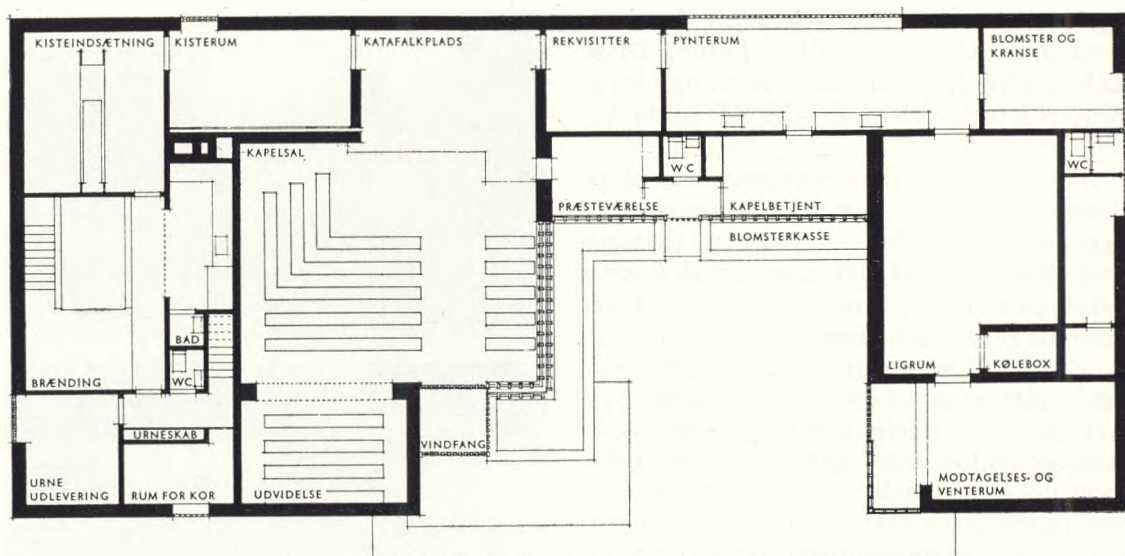
nem den halve kirkegård uundgåelig skaber, helt undgås.

Det nye kapel-krematoriums data kan aflæses på hosstående gengivelse af det kaligraferede dokument, der indmuredes på indvielsesdagen, og gentages derfor ikke her (se fig. 115).

I det følgende skal fremsættes nogle betragtninger, som forfatteren har gjort sig i anledning af dette byggeri i særdeleshed og krematorier i almindelighed. Mest nærliggende er spørgsmålet: Hvorledes skal et kapel-krematorium se ud?

Lad os først se på Roskildes. Det er som al god nutidig arkitektur bygget „indefra“ og er tilgængeligt i alle detailler for enhver, for det har intet at skjule. Hvert enkelt rum i bygningen har sin arkitektoniske holdning og sin vægt i helheden, også brændingsrummet, der ikke, som det ofte ses, er gemt væk i en kælder eller isoleret i en teknisk sidefløj som mindre værdigt, men tværtimod er indarbejdet i et helhedssyn, der bærer vidnesbyrd om

110. Plan af Roskilde Kapel-Krematorium.

kapel-krematoriets skabers intuitive forståelse af de menneskelige faktorer, der her er relevante, og som derfor i videste udstrækning må tilgodeses.

Alle rum, repræsenterende „arbejdsgangen“ fra kistens modtagelse til urnens udlevering, ligger i en en-etages, u-formet bygning, der omslutter en højere blok, indeholdende kapelsalen. På fig. 110 ses rummenes indbyrdes placering. Til supplerung af planen kan oplyses, at der *under* indsætningsrummet øverst t. v. findes en kælder med oliefyr (kapel-krematoriet har gulvvarme) og *over* brændingsrummet et orgelrum med et Frobenius-orgel på syv stemmer.

I modtagelsen, der mellem bisættelser tillige tjener som venterum, sættes kisten på en katafalk, som den forbliver på, til den enten bæres ud ved en jordbegravelse eller indføres i ligbrændingsovnen, der er en oliefyret Markussen & Kristiansen-ovn. Kapel-krematoriet kan enmandsbetjenes, idet alle katafalker er transportable på skjulte hjul, og tærskler ikke findes i bygningen. Efter en bisættelse føres kisten til kisterummet og kranse og blomster føres ud gennem døren i samme rum. Ingen processer under arbejdsgangen møder således hinanden.

I modtagelsesrummet er der dobbelt transmission til orglet, så ganske små

Roskilde Kapel-Krematorium.

Fra venstre:

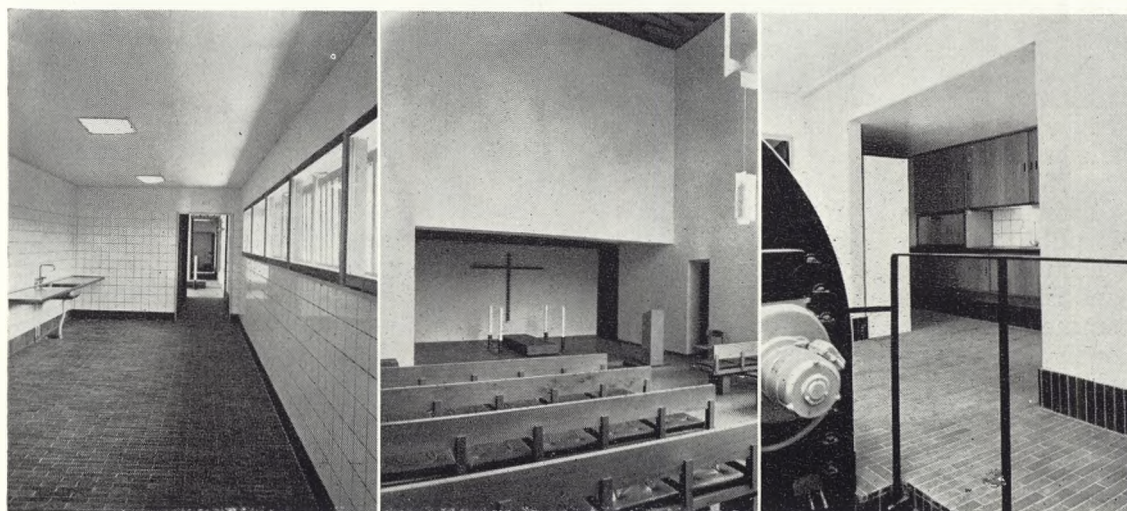
111. Kig fra pynterummet gennem katafalkplads og kisterum til indforingsrum.

112. Del af kapelsalen.

113. Fra brændingsrummet.

Tv. del af ovnen, i baggr. askebehandlingsrum.

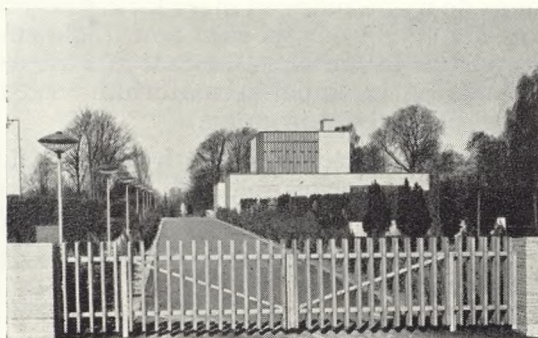
Foto fig. 111—113: Henrik Clausen.

højtideligheder, om ønskes, kan henlægges her til. I ligrummet findes køleanlæg og ventilation og yderligere en frysecelle. I pynterummet er der stålvaske og -bordde. Fra kapelbetjentens plads i salen betjenes forskellige elektriske installationer: klokkeringning fra særlig klokkestabel, signallys til organist, tænding af lysskilte, der påbyder stilhed i alle rum under højtideligheder, ventilation og en motor til en skydedør, der lukker for kafafalkpladsen efter bisættelser. Endelig kan nævnes, at der er huselefonforbindelse mellem de vigtigste rum. Det er alt sammen så godt, som det kan være, og efter at kapel-krematoriet har været i brug nogle måneder, kan det fastslås, at dets funktion er ideel og dets kapacitet rigelig stor.

Kapelsalen er asymmetrisk opbygget, hvad der giver den et utraditionelt præg. I linje hermed lukkes kafafalkpladsen ikke med to symmetriske skydedøre, men med en. Sænkingsanordning er undgået. Den er et rudiment fra ligbrændingens første år, hvor en bisættelseshøjtidelighed mest muligt skulle minde om en jordefærd, og der derfor helst skulle være en „grav“, hvori kisten kunne sænkes. I dag virker dette forsvindingsnummer let som teater. Ligbrændingen bør naturligt have sit eget formsprog.

Der er siddepladser til 64 personer, men et system af foldedøre kan tilslutte et udvidelsesrum med 28 stole. Det er yderst sjældent i brug, for jo større by (Roskilde har ca. 32.000 indbyggere), desto mindre tilknytning har dens borgere til hinanden, og jo færre møder der til en begravelse. På landet kommer alle, i storbyen kun de nærmeste. Det er derfor helt forkert, når større provinsbyer føler sig foranlediget til at bygge kapelsale med

ROSKILDE KAPEL-KREMATORIUM

Ved sit møde

den 20. juli 1956

vedtog

ROSKILDE DOMSOGNS MENIGHEDSRÅD

hvis formand da var

bankdirektør

H.H. STIGAARD

på kirkegårdsbestyrelsens indstilling at lade et kapel-krematorium opføre på Østre Kirkegård på samme sted, hvor det tidligere trækapel fra 1885, tegnet af arkitekt HERHOLDT, havde sin plads.

I december 1956 blev en offentlig arkitektkonkurrence udskrevet. Der indkom 101 forslag, og 1. præmie tilfaldt

arkitekterne

MAX BRÜEL, GEHRDT BORNEBUSCH, JØRGEN SELCHAU og HENNING LARSEN i samarbejde med

havearkitekt

SVEN HANSEN.

Arbejdet blev overdraget disse arkitekter, men senere opdroges arkitektfirmaet, således at det blev arkitekt HENNING LARSEN, der i samarbejde med

ingeniørfirmaet

STEENSEN & VARMING kom til at forestå byggeriet med

ingeniør

H.L. MEHLSSEN som konduktør.

Vanskeligheder med at opnå byggetilladelse og materialebevilling forsinkede byggeriets iværksættelse.

Den 10. oktober 1958 godkendte kirkeministeriet de endelige planer, og efter afholdt offentlig licitation påbegyndtes byggeriet i april 1959.

Det af menighedsrådet nedsatte byggeudvalg bestod af:

menighedsrådets formand, politimester

OLAF KANN (formand)

Roskilde Domkirkes værge, udskrivningschef

F.A. MADSEN,

kirkegårdsbestyrelsens formand, guldsmedmester

WILLY D. ENIG samt

kirkegårdsbestyrelsens medlemmer.

manufakturhandler AXEL S. PEDERSEN,

incassator WALD. RASMUSSEN og

lege ERIK HAUGAARD.

Som byggeudvalgets sekretær fungerede

kirkegårdsinspektør HANS RØNØ.

Kapel-Krematoriet indviedes af

biskop

GUDMUND SCHIØLER

ved en højtidelighed skærtorsdag

den 30. marts 1961,

ved hvilken lejlighed dette dokument indmuredes.

114. Indgangsløge til Roskilde Østre Kirkegård og det nye kapelkrematorium.

Foto:
Henrik Clausen.

115. Lizzi Perge:
Kaligraferet dokument, indmuret i sokkelen.

plads til flere hundrede personer. Det er uhyggeligt for et lille følge at „drukne“ i et kæmperum, — og kirken *kan* da tages i brug, når stor deltagelse forventes. Men en sådan bliver sjældnere og sjældnere. Avisernes dødsannoncer vidner herom: „begravelsen foregår i stilhed“, „bisættelsen har fundet sted“. Begravelser bliver mere og mere et familieanliggende, der ikke påkalder offentlig deltagelse.

Da kapelsalen ikke er stor, virker den intim, men den har samtidig værdighed og højtid over sig. Der „sker“ ikke så meget i salen, men nok: korset på katefalkpladsens endevæg, de kraftige bænke med læderhynder, det store vindue, egetrægitteret mod orgelrummet, loftets enkle bræddemønster, der giver en fuldendt akustik, og de til stedet tegnede belysningslegemer, men ingen udsmykning derudover. Rummet er nok i sig selv. Det taler sit tavse sprog: Kom til ro, menne-skebarn

Alle vægge i kapel-krematoriet er forsynet med hvide fliser eller er hvidmalede, gulvene i de ceremonielle rum er belagt med grå ølandsfliser, i de tekniske med mørkebrune klinker, og alt træværk er ubehandlet eg. Udvendig er bygningen beklædt med kollmorten- og ekeberg-marmor, tagene er af kobber, til døre og vinduer er anvendt egetræ, og den lille ventegård er belagt med opdalfliser. Disse fine materialer har man kunnet tillade sig at anvende, fordi kapel-krematoriet lykkeligvis er blevet en lille ting, kun dækkende et areal på ca. 16×36 m. Mange nye kapel-krematorier er overdimensionerede, fordi arkitekterne har kunnet brede sig over større arealer. Her var det en betingelse i konkurrencebestemmelserne, at kapel-krematoriet *skulle* ligge på det gamle kapels begrænsede plads. Det gjorde opgaven dobbelt svær, og den var svær i forvejen.

Ved den offentlige konkurrence gav over hundrede arkitekter sig i lag med den, fordi de troede den nem, men udover det præmierede forslag og et par andre var faktisk ingen planer tilfredsstillende, fordi konkurrencedeltagerne ikke som arkitekt *Henning Larsen*, hvem hovedæren for Roskilde Kapel-Krematorium tilfalder, havde evnet at samkom-

ponere de ceremonielle og de tekniske rums væsensforskellighed i en syntese.

Vender vi nu tilbage til det spørgsmål, der blev rejst i indledningen: Hvorledes skal et krematorium se ud? er en besvarelse, hvad indretning angår, forsøgt givet indirekte i ovenstående beskrivelse af et kapel-krematorium af høj kvalitet, både i kunstnerisk og funktionel henseende.

Tilbage er spørgsmålet om interiøret.

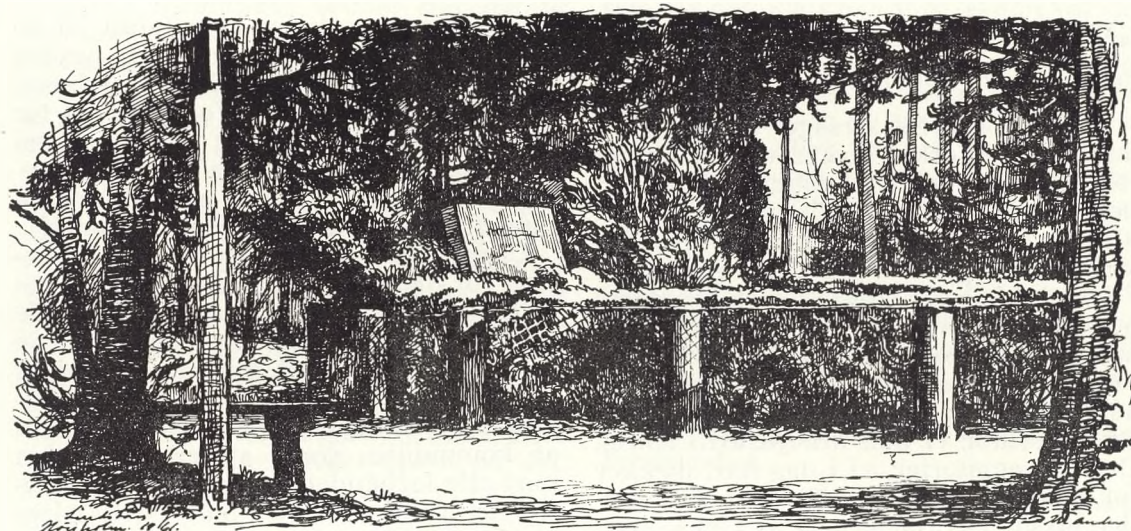
Studerede man de hundrede forslag, der blev indsendt til konkurrencen i Roskilde, gav de ingen fingerpeg. Her var alt fra arabiske moskéer til norske stavkirker repræsenteret. Lad os prøve et tankeeksperiment: *Hvis* nu Roskilde Kapel-Krematorium ikke lå på en kirkegård og derved straks gav tanken den rigtige retning, kunne det så ikke lige så godt være noget helt andet, f. eks. en moderne fabrik for levnedsmidler. Ser man på billedet og i tanken fjerner indgangsparti og klokkestabel, behøver det så at være et kapel-krematorium? Ja, et så fornemt udstyr som marmorbeklædning og kobbertag ville vel næppe finde anvendelse på en fabriksbygning, men tænker vi os så bygningen rejst i beton med tjærepaptag og lagt ud på en mark, mon så nogen ville drømme om, at det var et kapel-krematorium, man havde for øje?

En anden ting. For en moderne beskuer er Roskilde Kapel-Krematorium en smuk bygning med gode proportioner, men hvad vil fremtiden sige til det? Vil den kalde bygningen kedelig og fantasiløs?

Nå, disse betragtninger fører ingen steder hen, for hvem kan i dag definere begrebet krematoriearkitektur? Et blik på krematorier Europa over giver et helt ud kalejdoskopisk billede. De fleste ældre ligner fæstninger eller røverborge, medens de nyere mere og mere kirkepræges. Og det er vel dér, vi skal hen. Ligbrændingen er jo forlængst knæsat af kirkens mænd, og et kapel-krematorium er en kristeligt indviet bygning.

Kirkepræges! Vel! Men hvad så, når nye kirkers formsprog helt frigøres fra traditionen, så også de ligner fabriker?

Alt flyder, sagde gamle Heraklit, — og ret har han.

GRAVEN I SKOVEN

*Der straaledede otte sandveje sammen et sted i skoven.
Dær laa i en uventet lysning et cirkelrundt heget bed.
Trærnes kroner skiltes, og lyset stod ned fra oven.
Et rum hvori tiden var standset i livets og dødens fred.*

*Dær sad man som barn i dage hvor nuet var evigheden,
mens skyggerne skiftede retning, og sollyset silede ned.
Med rod som en fyrrestamme. I ro som en fugl paa reden.
Og skoven levede om En. Og solen og dagen skred.*

*Der duftede fyr og tuja, og skovduer gled gennem rummet.
Dyb var den strømmende stilhed, og dæmpet den lyd, det gav,
naar egernes selv var passeret, og uroen om det forstummet,
og frøet af fyrrekogler faldt ned over LINSTOWS GRAV.*

*Dær ligger et vindstille centrum i alle urolige dage,
hvor noget staar stille og strømmer i hvile og evig væxt,
hvor den som har barndommens nogle til stedet kan vende tilbage
og standse hvor tiden er standset – som stentavlens stille text:*

*Der voxer en vejrbitd ener, og vinca, og buxbom, og bregner.
Slidt af de vaxlende vejrlig er mønstret som ordene tegner.
Sagteligt rinder den messende text tyst i et skrifstied ud:
SALIGE ERE DE REENE AF HIERTET THI DE SKULLE SKUE GUD*

Rungsted Skovhus, marts 1961.

I ET HALVT AARHUNDREDE
VIRKEDE
C. H. von LINSTOW
GEHEIMECONFERENTSRAAD OVERFØRSTMESTER
STORKORS AF DANNEBROG
MED ERFARINGSRIG INDSIGT
UTRÆTTELIG IVER
USVIGELIG RETSIND
FOR DET KALD DER VAR HANS LIVS KLÆRESTE IID
DET HELLIGEDE OLDINGEN ENDOG SINE SISTE DAGE
DE LANDETS SKOVE DER VARE HANS OMSORG BETROEDE
ERE HANS UFORGLEMMELIGE HÆDERSMINDER
HER HVILER HAN
EFTER SIT ØNSKE
SOM KONGENS NAADE BEVILGEDE SIN TRO TIENER
UNDER DE TRÆERS LY HAN SELV LOD OPELSKE
BEVARENDE HANS ERINDRING
OMSKYGGE DE NU HANS GRAV
HAN BLEV FØDT DEN 14 SEPTEMBER 1740
DØDE DEN 12 APRIL 1823
VELSIGNET AF SIN EFTERLADTE HUSTRU OG BØRN
MED VEEMODSFULD TAKNEMMELIGHED

PIET HEIN

116. C. H. von Linstows grav i Folehave Skov. Tegning af Ib Andersen. Politiken 5.3.1961.

Om at følge og bære —

Redaktør Henrik Juul Hansen

Af helt naturlige årsager er det ude i landsognene fortsat kirkerne, som danner rammen om begravelseshøjtidelighederne. I bysamfundene derimod foregår det altovervejende flertal af bisættelserne fra kirkegårdskapeller og krematoriesale.

Disse sidste får i øvrigt en stadig større betydning. Tidligere dages forskelligt motiverede modstand mod ligbrænding mærkes ikke meget i dag. Det viser sig, at så snart der i et bysamfund bygges et krematorium, er dets arbejdsdrift sikret. De 26 krematorier, vi i dag har, dækker for landet som helhed 30,0 pct. af samtlige bisættelser. Men tager vi f. eks. Storkøbenhavn incl. Glostrup for sig, er ligbrændingsprocenten her i dag 64,5*), og tilsvarende tal kan andre byer møde op med.

Vi er altså i den situation, at stadig flere bisættelser vil foregå fra uden-kirkelige lokaliteter. Det spørgsmål om disse højtideligheder og deres ramme, som allerede i dag trænger sig meget stærkt på, bliver således år for år stadig mere aktuelt.

Det prekære faktum er jo, at disse bisættelser som regel er så temmelig pauvre forestillinger.

Kapellerne og krematoriesalene er jo ikke kirker. Det store kors og den øvrige religiøse udsmykning, der i kirkerne naturligt drager øjet til sig og stemmer sinde, har man ikke kunnet finde plads til i disse kommunale bisættelseslokaler, hvor man kan arrangere ligfærden, ganske som man vil, når blot det hele ikke tager mere end 35 minutter. På den anden side har man heller ikke ganske villet undfly al sådan udsmykning, eftersom dog de fleste bisættelser finder sted under gejstlig medvirken.

Så har man sat sig et sted midtvejs mellem to stole. Der er lidt småkors hist og her, og ser man nøjere efter, så flagrer der måske et par duer i en frise under loftet. En prædikestol har man ikke villet anbringe, og en sådan er der da heller ikke noget egentligt behov for. Men så anbringer man en almindelig, malet tallerstol med finérplader over et simpelt rammeværk. Lidt fersk alligevel. Hvorpå

*) Alle tal ajourført pr. 1. 10. 61.

man sætter et mindre kors foran på finéren — men meget forsigtigt, næsten genert. Det får lov at stå i pladens farve, så det næsten ikke ses. Forgylde det tør man ikke. Man vil nødig trænge sig på og måske risikere at støde nogen.

Hvad er det dog for en uværdig forsigtighed i et gammelt kristent samfund!

Under disse forhold er der frit spillerum for den kommunalkapitalistiske politik, knyttet til den forargelige komedie med de grønne træer og sidelysene. Så vidt jeg er orienteret, har man i Esbjerg — og måske også enkelte andre steder — gjort op med denne forargelighed, således at kommunen gratis stiller kapelsalen med *alle* forhåndenværende grønne vækster og lys til rådighed. Måtte dette blive reglen landet over.

I forbindelse med en sådan nyordning kunne man måske så samtidig få sat skik og stil på tingene også på andre områder, så man f. eks. ikke mere skulle kunne opleve — hvad jeg har oplevet ved en bisættelse — at en af sangerne i koret mødte op i grønne benklæder og en smældende lysebrun tweedjakke. Er det for resten ikke også underligt, hvor ofte en kapelbetjent midt under den anden salme skal mase sig op gennem alle blomsterne og kransene for under støj og almindelig forstyrrelse at trække skuffen med skovl og sand frem fra et hjørne? Jeg ved ikke, om man måske rent kommunalt betragter salmesangen som et uvedkommende intermezzo; men lad det da være sagt til myndighedernes overvejelse, at der er mennesker, for hvem denne salmesang har anden mening end blot at trække tiden ud og sinke arbejdsgangen. Ja, det hænder endog, at en salme synges efter afdødes eget ønske ...

Det var lidt om det ydre. Det, man skulle bort fra, er det præg af improvisation, der fortsat hviler over disse højtideligheder, uanset at de jo ellers er et led i en efterhånden særdeles rationelt anlagt bisættelsesvirksomhed.

Nu det indre. — En kyniker kunne selvfølgelig spørge: Ja, men har publikum fortjent bedre, når det fortsat upåtalte tulerer disse tilstande og ikke synes at have positive ændringsforslag at stille? Men spørgsmålet ville ikke været meget vel betænkt, stillet som det er uden hensyn til den almindelige holdning over for døden.

Mange mennesker vender hovedet til den anden side, når de går forbi et ligkistemagasin. Man skal ikke le heraf. Der er tale om angst og rådvildhed, og så prøver man at undvige de synlige mindelser om det, der er angstens og rådvildhedens kilde. Derfor skyer mange mennesker også dem, der ligger for døden, eller dem, der lige har mistet en af deres nærmeste ved død — skyer dem, ikke af ligeegyldighed eller ukærlighed, men fordi de ikke ved, hvad de skal sige og gøre, for her står det jo lige for øjnene af dem, at der er en tid til at leve, men også en tid til at dø. Men hvad er det at dø? Det har man ikke evnet at gøre sig klart, eller man har slet ikke turdet prøve på det. Man prøver krampagtigt at glemme denne side af virkeligheden. At skyde den fra sig.

Det er altsammen umodenhedens tegn. Og sådan er det moderne menneske jo i vid udstrækning et umodent væsen. Fyldt af angst og rådvildhed og flugtlust.

Men denne umodenhed, der naturligvis også afholder alle disse mange mennesker fra uden personligt tvingende årsager at beskæftige sig med ligfærdens praktik, bør dog ikke danne undskyldning for offentlige myndigheders forsømmeligheder her. Rimeligere ville det være, om det, man plejer at kalde „alle gode kræfter“, kunne finde sammen for at give dette moderne, vaklende menneske en smule støtte just i den situation, hvor en sådan støtte er allermost påkrævet.

Nej, selvfølgelig kan man ikke skabe naturlig holdning ved hjælp af seler. Men man *kan* støtte. Jeg ved positivt om mange, der som følge af denne angst og rådvildhed havde ladet tilfældige fremmede ordne alt for sig, at de bagefter følte, at det hele havde været for tilfældigt, for tomt. *Hvad* de savnede, var de ikke rigtig på det rene med. Naturligvis ikke, vil jeg sige. Men snakkede man så lidt om det, kom der dog måske alligevel nogen klar- ring på det.

Der var — for at begynde med det spontant personlige — ligesom ikke rigtig rum for den sorg, man mødte frem med. Det hele var så koldt, så officielt ekspeditionsagtigt. Det blev næsten blasfemisk at græde. „Så lukkede man sig inde i sig selv og prøvede at synke klumpen“, som én sagde.

Og som der ikke rigtig var rum, skal vi

sige for den konkrete sorg, sådan var der heller ikke rum for det, der skulle søge at løfte denne konkrete sorg — med dens uundgåelige egoistiske islæt — op over klumpen i halsen og trykket bag øjnene og lade den blive et spejl for noget bag dagen og døgnet. Jamen, sagde præsten da ikke noget? Sagde han ikke det, man af misforstået diskretion havde undladt at skrive over kapellets dør: Se, jeg er Opstandelsen og Livet. — Jo, det gjorde han vistnok. Jo, det troede man da nok, han gjorde. Men det blev altså bare nogle ord. Nogle ord, der kun et øjeblik svævede i luften — så faldt de ned på gulvet et sted og forsvandt i den almindelige forstyrrelse.

Sådan går det, når man lader den formløshed, der — bevares! — kan være ganske charmerende i visse rent verdslige sammenhæng, få lov at trænge sig ind på områder, hvor den intet har at gøre. Form er andet og mere end en ydre værdighed, man uden videre kan smyge af sig. Det får vi bekræftet i mange livsforhold. Og netop i *denne* sammenhæng har vi århundreders solide erfaringer for, hvorledes just formen forløser og åbner sindet for det, der skal tales ind i os, til erkendelse, til forurologelse og til fortrøstning.

Hvorfor har vi ikke her et formsat ritual af højhed og værdighed at ty til?

Når jeg har nævnt dette for de så dumpt skuffede, har mange sagt: — ja, hvorfor har vi ikke det!

Personlig kan jeg ikke se, at der skulle være noget som helst i vejen for, at vi her lod læse en messe for vore døde. Det ville være at vedstå en arv, vi i vor ofte mindre betænksomme protestantiske iver til egen forarmelse har ladet ligge. Men jeg er, selvfølgelig, klar over, at en sådan tanke vil forekomme adskillige et nummer for katolsk. Noget andet er, at menigmand i dette land rimeligvis også må betragtes som værende så lidet kirkefortrolig, at en sådan messe ikke vil give ham eller hende det, som helt eller halvt ubevidst ønskes og ventes.

Men lad os dog så gribe sagen mere traditionelt folkekirkeligt an. Lad os skabe en enkel og smuk sammenhæng i højtideligheden ved på liturgisk vis at lade orgelspil, a capella-korsang og fællessang danne rammen om skriftlæsning, bøn, jordpåkastelse og velsignelse.

Det er ikke meget mere end den blotte idé, jeg her kommer med. Skulle den have et par ord med på vej, så må det blive disse, at vi her for en gangs skyld må have formens mod. Vi vil her have med en kirkelig liturgi at gøre. Den kan ikke give plads for andre salmer end sådanne, der gennem optagelse i salmebogen har fået kirkelig accept, og de vokal- eller instrumentalsoli, der vel må åbnes plads for, må på samme måde være i overensstemmelse med helheden. Händels dejlige, men misbrugte Largo er en opera-arie og har lige så lidt at gøre her som Mendelssohns Skærsommernatsmusik har det ved kirkebryllupper.

Bemærkede man, at jeg i opremsningen af de liturgiske led ikke medtog ligetale? Det var ingen forglemmelse. Ganske vist vil man jo nok næppe ligefrem kunne forbyde en sådan tale — men om man dog i videst muligt omfang ville afstå! De taler, der vanligt holdes, opfordrer ikke stærkt til at fastholde traditionen, og principielt turde man have lov at mene,

at om ikke før, så har dog ved død og grav de mere eller mindre opstadsede borgerlige bedrifter mistet enhver interesse.

★

Som sagt, det var kun den blotte idé. Men jeg føler mig overbevist om, at der ved et samarbejde mellem kirkemusikere, præster og interesserede lægfolk kunne fremstå vægtige forslag til en sådan liturgi. Og jeg er lige så overbevist om, at man ville gøre ret i at tage opgaven op, uanfægtet af den tilsyneladende ligegyldighed over for disse ting.

Ligegyldigheden er nemlig i vid udstrækning kun tilsyneladende.

Sluttelig: Det er vel næppe nødvendigt at sige, at en sådan liturgi selvfølgelig ikke skal påtvinges nogen. Man skal fortsat have lov at ordne de sidste ting, som man selv vil eller ikke vil. Liturgien skulle blot være der som et tilbud.

Jeg tror, mange ville modtage det. Og være glad for det.

Fra udstillingen på Hoppenlau-kirkegården, Stuttgart 1961

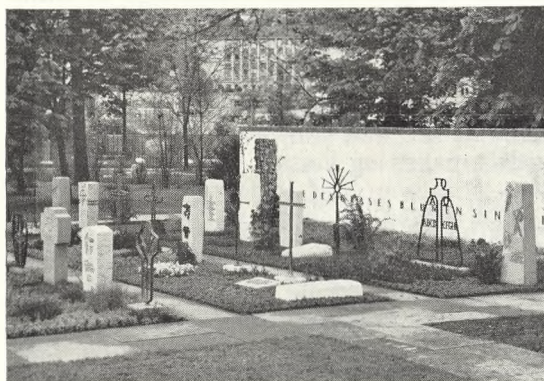
Kirkegårdsinspektør, cand. hort. Jørgen Jørgensen

I forbindelse med „Die Bundesgartenschau“ i Stuttgart 1961 blev iflg. tyske kilder en væsentlig del af udstillingen, som er forbeholdt kirkegårdsanlæg og gravmæler, henlagt til Hoppenlau-kirkegården.

Hoppenlau kirkegård er noget ganske særligt i sin art, idet den kan føre sine

data helt tilbage til 1626 året for dens oprettelse, og gennem århundreder stadig er benyttet op til 1880, hvor den ophørte at fungere som begravelsesplads. Kirkegården står derfor „Stuttgarternes“ hjerte nær, minderig som den er med sine gravpladser for mange, langt udover Stuttgart, kendte mænd og kvinder gennem tiderne. I tidens løb er beplantningen vokset stærkt til og danner nu en smuk ramme om de mange tilbageblevne gravmæler, hvoraf de fleste stammer fra klassisk tid, medens dog flere barokgravmæler også er bevaret. Mange af gravstenene er stærkt forvitrede af den fugtige luft under de store træer, men stadig danner den gamle kgd. et smukt grønt område ved den gamle bykerne.

Udstillingen blev udskrevet som en konkurrence mellem alle de fagområder, der har tilknytning til kirkegården: kirkegårdsgartnere, havearkitekter, sten- og billedhuggere m. m. Tanken var, ikke at

117. Særdstilling
»Friedhof und
Grabmal«
på Bundesgartenschau i Stuttgart
1961.

Foto:
Presstjeneste.

skabe een udstilling af gravmæler og een af kirkegårdsanlæg, men at koordinere dette så det virkede som en kirkegård i funktion.

En del af den gamle kirkegård er derfor delt op i gravkvarterer, ikke gravgårde, da der ikke er skabt en samlende ramme om de enkelte gravgrupper. Gravfelterne er anbragt med gravmælerne ensrettede som på vore gl. landsbykirkegårde med retning øst—vest, og på arealet er udlagt 250 gravsteder af forskellig størrelse.

Helhedsvirkningen er blevet meget egal, selvom der ikke er højdebegrænsning hverken maksimum el. minimum og ca. 20% af gravstenene er liggesten. Trods uligheder i højde, form og struktur klæder gravminderne hinanden, hvilket tydeligt fremgår af billederne. Hvert gravmæle virker stærkt i sig selv, måske stærkest alene, især de særprægede og meget smukke korsformer, et iøvrigt alt for lidt brugt motiv på vore egne kirkegårde; her træffer man sjældent et smukt forarbejdet kors.

Selv om adskillelsen af de enkelte gravrækker med hække eller anden beplantning er udeladt (eller måske netop derfor) er helhedsvirkningen god. Men, og der er et stort men, man må ikke glemme at alle gravmælerne er udvalgte og hvert enkelt er et personligt udformet hele. Omset til den virkelige kirkegård ville man sikkert aldrig kunne få et så stort kunst-

118. Stenmaterialer af mange slags i brug på særudstillingen »Friedhof und Grabmal«, Stuttgart 1961.

Foto: Helga Wilde.

nerisk opbud af gravmæler og sjældent så ideelle omgivelser med de mange højtstræbende træstammer, der samtidig lige som hæver gravstenene og gør dem mindre bombastiske. Der vil i virkeligheden kun fremkomme enkelte kunstnerisk forsvarelige gravmæler, som nemt vil drukne i mængden af dårlige eller mindre dårlige standardsten og så vil resultatet blive et ganske andet, et resultat vi kender fra vore egne kirkegårde.

Men derfor er ideen lige rigtig; samarbejde mellem alle interesserede instanser på kirkegården skulle kunne give et godt resultat, men som altid glemmer man let at ta' misteltenen i ed, nemlig lejerens af gravstedet, der ikke kan have den samme forudsætning for forståelse af det enkelte gravmæle og gravsteds betydning for helheden.

Spredte træk af gravmindernes historie

Johannes Tholle

3. Runer ristes i sten.

Længe før runer ristedes over døde, var de brugt på anden vis, og i Danmark findes de ældste runer kun på løse genstande, — velkendt er det, at det var runer der fortalte om, hvem der havde skabt guldhornene fra Gallehus i Sønderjylland. Runeskriftsproget bredte sig over hele Norden og fandt vej til England (vestligst til øen Man), og det var vistnok i Norge, man begyndte skikken at forsyne mindesmærker med runetexte. Man har her fundet over et halvt hundre-

de indskrifter fra den ældre runerække, og den på fig. 120 avbildede runesten, der nu står indenfor Oddernes kirkegårds

119. Fire runesten og (længst th.) en senmiddelalderlig gravsten på Vestermarie kirkegård, Bornholm.

Foto: J. Th. 1937.

område (jevnf. VK 19 s. 42), er en af Norges prægtigste.

Denne runesten stod i sin tid lige udenfor kirkegårdens grænse, og den beretter, at en gudsøn af kong *Olaf den Hellige* byggede denne kirke på sin odel. Det er altså ikke nogen gravsten, men tages efter sin nuværende placering siden 1890 indenfor kirkegårdens viede område med i vore spredte træk af gravmindernes historie. En beskrivelse af den findes i „Norges indskrifter med yngre runer“, bind III s. 73 ff.

I Danmark var det først fra tiden omkring år 800 (vikingetiden), at der begyndes på at rejse runesten til minde om de døde, og der findes omkring 200 sådanne, forholdsvis flest på Bornholm. Det hænder (omend der kan gå sne af år imellem) at der gøres nye fund, f. ex. 1950 i Asmild klosterkirke, indmuret i

tårnets frådsten og med den korte og klare indskrift: Torgod satte stenen efter Busa, datter af Tjodulfs søn.

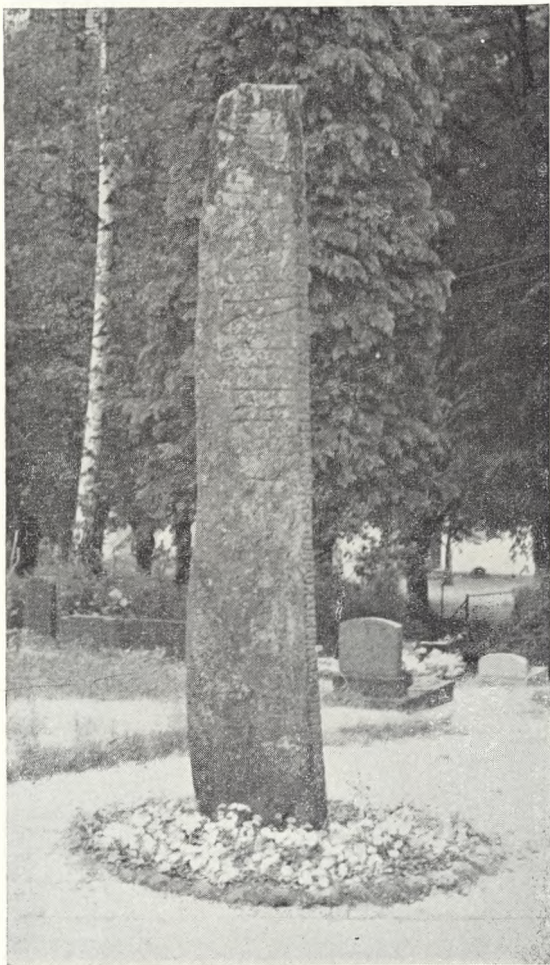
Sådan taler de ristede runer deres knappe, men nøgterne og alvorlige sprog og melder både om levende og døde, som også på en af de ældste fra tidlig vikingetid i Gørlev: Thjodvi rejste denne sten efter Odinkar, — er det end både en hyldest til den døde og til den, der rejste stenen, og kan det end synes noget stereotyp, er det dog væsentligt mere talende og berettende end vore dages indskrifter, der blot har ordene: Mor, Far, Lille Søster, — osv.

At runeristerne foruden sprogsans, historisk og praktisk sans også har haft dekorativ sans, ses tydeligt af den akkurat, hvormed runerne er placeret i et smukt forløb, lodret og pænt, parallelt løbende, sirligt og nydeligt. Med det værktøj som vi må tænke os, at de har haft til rådighed, må resultatet siges at være blevet strålende. Og så har de haft et godt blik for de ting, de arbejdede i, selve stenen. Skriften er således gerne placeret med overordentlig fin hensyntagen til og udnyttelse af stenens form og flader samt dens andre muligheder — dette er noget som yderligere er blevet udviklet i runernes senere perioder.

Der kendes fra Sverige c. 2000 runesten. Landets mærkeligste runemindesmærke er den såkaldte *Röksten* ved Rök kirke i Vestre Öster-Götland. Den blev fundet i 1843, er af granit, næsten 4 m høj, deraf 2,5 m over jorden. Den indeholder ikke mindre end 800 runetegn, som ikke blot er ristet på dens 4 sider, men også på dens top. Indskriftens tydning er gjort forskelligt, og foruden den almindelige indskriftsformel om, at Varin ristede disse runer efter sin døde søn Vämod, bevæger den sig i digteriske antydninger, som muligvis har kunnet forstås af samtiden, men ikke forstås af nutiden. Den menes at stamme fra c. år 850. For at beskytte den imod vind og vejr er der efter fornordiske motiver rejst en slags baldakin over den (se fig. 121).

Om stenen kan iøvrigt læses hos *O. V. Friesen* (*Rökstenen* 1920) og i „Arkiv för nord. filologi“ 37 (1921).

Om Jellingstenen og andre runesten ses i næste afsnit af nærværende. —

120. Bautastein med runer på Oddernes kirkegård i Kristiansand (Norge) fra c. år 1000.

Foto: Universitetets Oldsaksamling, Oslo.

Ny Kungl. förordning angående begravningsplatser, gravsättning, eldbegängelse i kraft från 1961

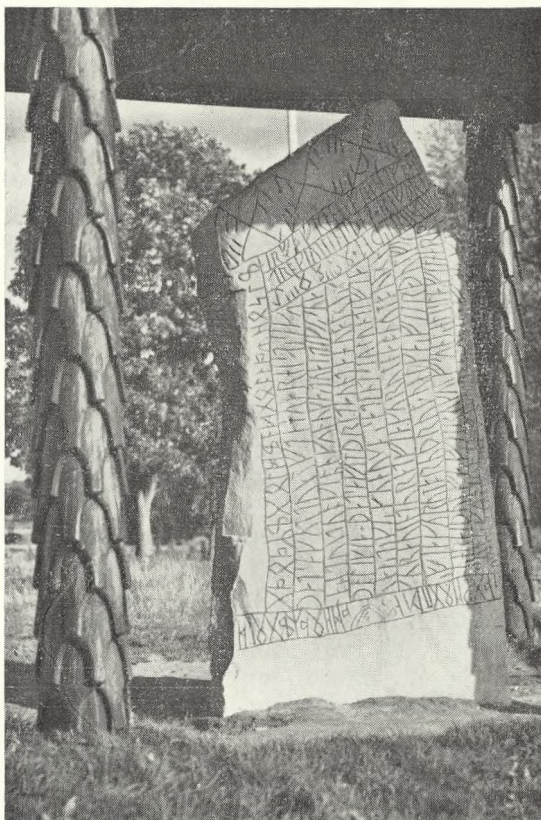
F. d. kyrkogårdsföreståndare Hilding Claesson

Medan man i Danmark kan räkna med att lagar och Kungl. förordningar rörande kyrkor och kyrkogårdar, eldbegängelse och begravningsväsen i allmänhet utfärdas via justitie- och/eller kyrkodepartementen — vilket även i stort sett sker i Norge — får man i Sverige räkna med en vida större fördelning.

Allt, som kan hänföras till *kyrkolag* (t. ex. § 6—11 i 1957 års lag om jordfästning m.m.) skall godkännas både av det normalt vart femte år sammanträdande *kyrkomötet* och av *riksdagen*. Lagen utfärdas genom justitiedepartementets försorg. Däremot kan lagar om byggandet och underhåll av kyrka (men icke kyrkogård) utfärdas via ecklesiastikdepartementet. Till kyrkolag har även räknats den nu gällande 1916 års lag om *nyttjanderätt till gravplats*. Juridiska sakkunniga har dock hävdat att denna lag är av *privaträttslig natur*.

Kungl. förordningar (Kungl. Maj:ts kungörelser) äro till skillnad från lag sådana bestämmelser som tillhöra *Konungens administrativa lagstiftningsrätt*. Sådana Kungl. förordningar har ifråga om ärenden som berört begravningsväsendet m.m. utfärdats via *kommunikationsdepartementet* (frågor som avgöras av *Kungl. byggnadsstyrelsen* angående anläggning, utvidgning eller annan icke oväsentlig förändring av kyrkogård eller urnlund — dock ej minneslund —, gravkapell, krematorium m.m.); via *finansdepartementet* (frågor som höra sammans med redovisningen av döda och som handläggas av riksbyrån för folkbokföringen); via *inrikesdepartementet* (vissa frågor ang. eldbegängelser och krematorier, polismyndigheternas tillståndsgivning till eldbegängelse, sanitära föreskrifter (gravdjup och skyddstid — läkarnas dödsbevis — medicinalstyrelsen, m.m.); via *ecklesiastikdepartementet* (lik för de anatomiska institutionerna m.m) via *socialdepartementet* (vissa här icke angivna frågor).

Som synes har lagstiftningen rörande begravningsväsendet varit synnerligen splittrad beroende på att den enhetlighet

121. Rökstenen ved Rök kirke i Sverige.

Se texten s. 94.

som kännetecknade 1686 års kyrkolag — och vars grundprinciper ännu gäller — icke kunnat upprätthållas. Under senare år har en avsiktlig strävan förelegat i såväl motioner till kyrkomötena som i lagstiftningsarbetet att stärka gravrättens och begravningsrättens *offentligrättsliga ställning ävensom att göra densamma oberoende av kyrkolagen*.

Man kan säga att hela rättsområdet håller på att sammanföras i efterföljande tre grupper.

Grupp I*). Gravrätten.

Den nuvarande lagen om nyttjanderätt till gravplats av år 1916 är föråldrad. Efter ej mindre än 4 framstötningar i kyrkomötena under åren 1941, 1946, 1957 och 1958 tillkallade justitieministern den

*) Artikelförfattarens uppdelning.

23/1 1959 justitierådet Hugo Digma att utreda frågan om gravrätt m. m. Hans förslag överlämnades till justitieministern den 30/12 1960 och omfattar dels ett förslag kallad *begravningslag* omfattande *jordfästning* (*grupp II**), om *gravsättning* och *begravningsplats* (ingår här i *grupp III**) samt om *gravrätt*, dels ett förslag till *begravningskungörelse* omfattande *begravningsplatser och dess anläggande m. m.*, om *gravkarta och gravbok*, om *gravbrev och reglementen*, om *krematorium*, om *gravar* samt om *gravsättning och eldbegängelse m. m.* (alltsammans i huvudsak hörande till *grupp III*). Dessa rätt ingående förslag som till stor del utgöra en blivande riksdags- och även kyrkomötesfråga kan icke behandlas här.

Grupp II. Jordfästningslagen.

I 1686 års lag fanns ett kapitel som handlade om „Kristlig begravning“. Där sammanfattades allt som behövdes den tiden om begravningen och kyrkogårdarnas underhåll. I stort gällde densamma till 1894 då en ny lag av begränsad omfattning tillkom, nämligen „lag om jordfästning“. Därvid kom ett helt nytt ord in i lagen nämligen ordet „jordfästning“. Detsamma hade — såvitt jag vet — inget burskap i förutvarande kyrkolagstiftning och dess betydelse var helt *hednisk*, nämligen „att läsa eller med andra magiska medel binda den döde vid jorden så, att han ej gick igen“. Jordfästningen fick icke förrättas av annan än präst i svenska kyrkan (med vissa av Konungen medgivna undantag).

De starka religiösa rörelser, som uppstått i Sverige under 1800-talet, och som statskyrkans ledning i regel systematiskt motarbetade, medförde en stark spänning mellan en del av prästerskapet och de frikyrkliga särskilt beträffande dop och begravningar. Till de senare anslöt sig också — av helt andra skäl — huvudparten av den växande socialdemokratiska arbetarörelsen (Hjalmar Branting begärde en gång utträde ur statskyrkan för anslutning till metodist-episkopalkyrkan vilket dock ej fullföljdes). Till följd av dessa rörelser framväxt upphävdes det *ovillkorliga jordfästningstvånget* år

1926. Därvid bibehölls ordet „jordfästning“ för svenska kyrkans räkning medan frikyrklig och borgerlig begravning i dödboken skulle antecknas med „begravd utan jordfästning i svenska kyrkans ordning“. Dessutom skulle ansökan om sådan begravning ske skriftligt till sockenprästen. Den skriftliga ansökan bortföll 1951 i samband med antagandet av *religionsfrihetslagen*. Sistnämnda lag blev upphovet till en ny lag om *jordfästning m. m. år 1957* varvid statskyrkans monopol på „jordfästning“ avskaffades i och med att en klarare nomenklatur infördes, nämligen:

- a. Begravning = de samlade åtgärderna vid dödsfallet.
- b. Jordfästning = de högtidligheter som höra sammans med avskedstagandet av den döde oberoende om det sker efter statskyrklig, frikyrklig, främmande kyrkosamfunds eller rent borgerlig ritual.
- c. Gravsättning = kistans, urnans eller askans nedsättande i grav eller urnans insättande i kolumbarium eller på annan godkänd plats.
- d. Eldbegängelse = likbränning.
- e. Bisättning = den dödes överflyttande till kyrka, gravkapell eller krematorium i väntan på jordfästning. Ordet finnes ej i författningarna men är i allmänt bruk.

Jordfästningslagen uppdelas i allmänna bestämmelser av icke kyrkolags natur samt „om jordfästning inom svenska kyrkan m. m.“ av kyrkolags natur. Därvid förutsattes att medlem av svenska kyrkan skall jordfästas i svenska kyrkans ordning men detta är icke obetinget nödigt (de flesta frikyrkliga äro nämligen medlemmar i svenska kyrkan = statskyrkan). I första hand gäller här den avlidnes eller de anhörigas önskemål beträffande formen för jordfästningen även om de tillhöra statskyrkan. Å andra sidan har även icke kyrkotillhöriga rätt till jordfästning enligt svenska kyrkans ordning om så önskas. I motsats till danska folkkyrkans prästerskap kan en svensk statskyrkopräst icke vägra att jordfästa en död som skall undergå eldbegängelse.

(fortsättes)

Artikelförfattarens uppdelning.

Ved nytår 1962

Kirkegårdsinspektør, cand. hort. Jørgen Jørgensen

I 1940 holdt kommunegartner, lektor G. N. Brandt på kunsthøgskolen et foredrag om „kirkegården“.

På daværende tidspunkt stod G. N. Brandt på sin fulde højde som havearkitekt med sin tilbundsående indsigt i og forståelse af kirkegårdsproblemerne, æstetisk såvel som administrativt. Tiden som graver på Ordrup kirkegård var overstået og Mariebjerg kirkegård netop fuldført som anlæg, en ny epoke indenfor kirkegårdene var begyndt.

I sit foredrag kom G. N. Brandt ind på den almindelige administration af kirkegårde, hvor kirkegårdens ledelse er økonomisk interesseret i at passe og pleje gravstederne som små miniaturehaver med megen og skiftende beplantning, således at kirkegården kan opvise så stor en indtægtspost som muligt, nogle steder bl. a. på grund af kirkegårdsledningens aflønning, ligesom de samme hensyn uvægerlig måtte forhindre udgifter til gennemførelsen af et mere roligt og kultiveret helhedspræg af kirkegården.

Er vi kommet stort længere i dag?

Er man fra de bevilgende myndigheders side ikke stadig karrige med penge, når det gælder kirkegårde? Til næsten alt andet kan der bevilges penge; de fleste myndigheder er ikke uvillige, når det gælder penge til legepladser, parker eller friluftsansatte til idræt. Dette er altsammen i orden, men da kirkegården har en stor indtægtspost ved jordsalg, gravkastning, gravstedsanlæg og granpyntning m. m., så siger man sine steder fra administrationens side, at der må skaffes balance, og kan der ikke det, så kan der altid skaffes øgede indtægter gennem takstforhøjelser.

Men kirkegården er da andet end slet og ret en begravelsesplads; kirkegården er i virkeligheden byens kulturhistoriske samlingssted både for de døde og for de levende, og den er samtidigt det grønne område, hvor nutidens mennesker i disse forjagede og fortravlede tider kan søge hen for at meditere udenfor transistorradioernes støjbølger og oftest er fri for al motorlarm; det burde være en selvfølge, at der blev bevilget så mange penge på dens drift som nødvendigt, selvføl-

gelig under en tilstrækkelig ansvarsfuld ledelse.

Ser vi samtidig på anden måde på udviklingen fra 1940 til i dag, må vi erkende, at billedet totalt er ændret med den pludselige og kraftige vækst i ligbrændingen. Den er tydeligst i byer med eget krematorium, hvor udviklingen er gået fra store familiegravsteder over urnegravsteder til fællesurnegraven. Navnlig indenfor urnefællesgrave har udviklingen sprængt alle tidligere foretagne beregninger, — så eksplosionsagtigt er omslaget sket. Så er det et spørgsmål, om det for tiden ikke er et modelune eller kun økonomiske betragtninger, der gør sig gældende, fremfor et virkeligt gennemtænkt og velovervejet ønske, der har ført til den store fremgang for fællesurnegrave. Jeg vil mene, det er de to første faktorer, der vejer mest i vægtskålen; det ses bl. a. af, at pladsen altid er belagt med store mængder af friske blomster og på de mange besøg ved fællesgraven. Det er tydeligt, at mange af de mennesker, der har valgt fællesurnegraven til deres nærmeste, ikke i forvejen har overvejet tilstrækkeligt nøje, hvad de indlader sig på, og først når asken er nedsat opdager de, hvor stærkt de i virkeligheden savner en selvstændig gravplads.

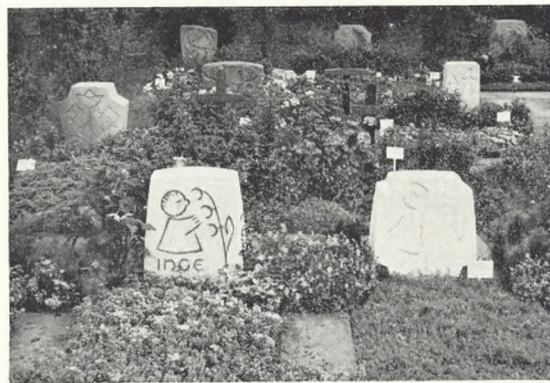
Medens vi er ved fællesurnegraven: hvorfor er dens monumenter som regel uden kristne symboler? De første, der ønskede deres aske gravsat på denne måde, har måske ikke været medlemmer af folkekirken, og på denne måde har de ønsket at demonstrere deres indstilling; men i dag, hvor så mange søger denne anbringelsesform, burde man ikke fratage fællesgraven et kristent islæt. Der anbringes fællesmonumenter, smukke monumenter, men ganske uden relation til, at det er en kristen begravelsesplads; monumenter der er så anonyme overfor kirkegårdens tanke og idé, at de havde gjort meget bedre fyldest andre steder.

På samme måde som med urnefællesgraven er det gået på de kirkegårde, der har indført kistefællesgrave; det har vist sig, at den jord, man havde disponeret over, slet ikke slog til, så nye arealer måtte tages i brug, hvorved yderligere arealer beregnet til alm. familiegravsteder bliver disponible.

Det vil altså sige, at med den udvikling, som er i gang og som giver tiltagende

jordreserve, der på grund af ligbrænding og askens anbringelse i fællesgrave vil stige betydeligt mere end beregnet, vil der navnlig på de store byers kirkegårde opstå et arealoverskud, som så igen kan føre til, at der på ældre kirkegårde med ret stor belægningsprocent bliver mulighed for den enkelte kirkegårdsleder til at skabe grønne områder i forbindelse med gravstedsarealerne og derved give kirkegården et bedre helhedspræg.

Det viser sig således, at der gennem en tyveårig periode er skabt de muligheder, som G. N. Brandt savnede, og derfor vil det fremover sikkert ikke blive det økonomiske (indtægter på gravsteder m. m.), der kommer til at bestemme kirkegårdens karakter.

122—24.
Motiver fra
Bundesgartenchau
i Stuttgart 1961.

Foto: Forf.

Betragtninger vedrørende gravstedsudstillingen i Stuttgart

Inspektør, cand. hort. A. Falmer-Nielsen

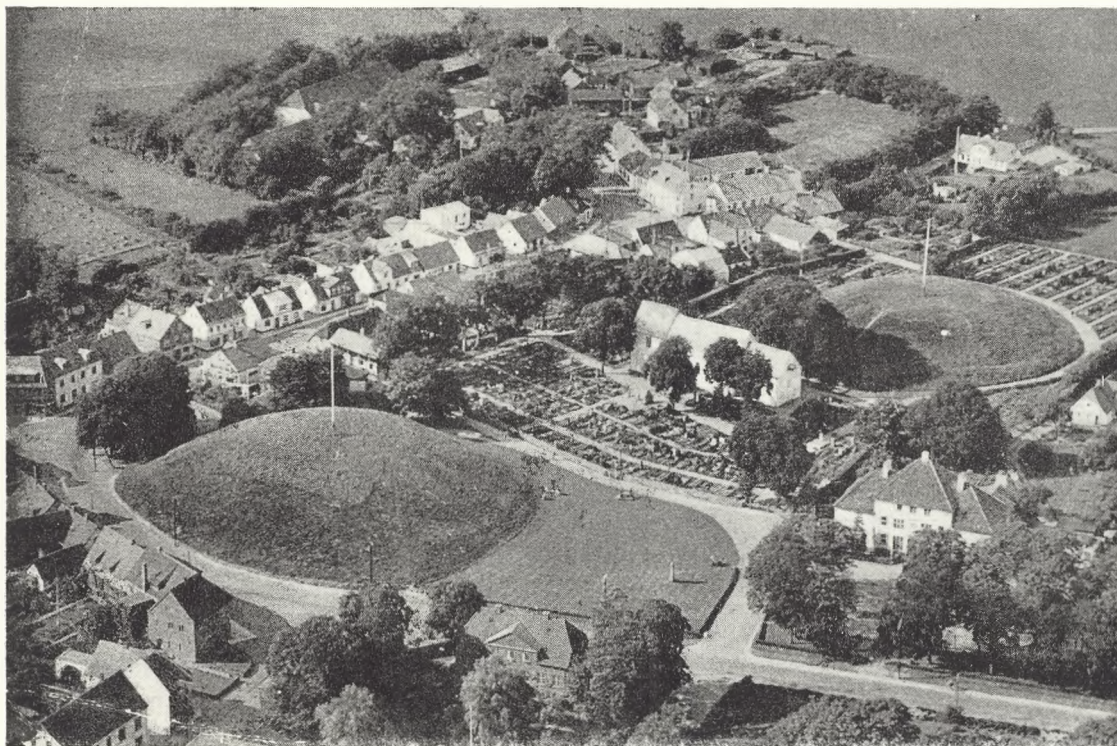
I tilslutning til den udmærkede artikel om gravstedsudstillingen i Stuttgart i sommeren 1961 (VK. s. 92—93) kan jeg ikke undlade at fremkomme med yderligere nogle billedeksempler på den faglige interesse og indsigt, hvormed man her har arbejdet med problemerne.

På fig. 122 ses typer på helt nye former på gravmonumenter, der helt løsriver sig fra de kommercielt anvendte og med deres abstrakt afrundede former og kanter får det smukke stenmateriale til at virke på en helt ny og smuk måde — ganske i takt med tidens kunstneriske indstilling. Man kan ikke lade være med at synes, at her måtte vor hjemlige stenindustri kunne hente nye impulser til en formgivning af enkelte brugbare typer, der (til glæde for publikum og kirkegården) kunne mangfoldiggøres på et rimeligt prisniveau. En måde, man med held såvel for producenten som forbrugeren har praktiseret indenfor anden god brugskunst, — tænk blot på møbler, isenkramvarer, radio m. m.

Et andet billede, fig. 123, er taget med nærmest som et kuriosum; det viser monumenter til barnegrave i en helt „Kumbelsk“ fremstilling.

Endvidere var det interessant, at der vistes en tendens til ikke alene at benytte stenmateriel, men også at se hvor smukt de nye former inspirerede til udførelse i træ, jern og bronze (fig. 124). Disse forskellige ædle metaller klædte hinanden godt og gav en lethed over gravsteds-samlingen, samtidig med at hvert enkelt monument blev fremhævet og ikke virkede som en stereotyp opstilling.

Rent gartnerisk glædede man sig over, at alle gravene var dækket med græs eller andet grønt bunddække, der så tydeligt inspirerede folk til at undgå de sterile grusdækkede grave.

Spredte træk af gravmindernes historie

Johannes Tholle

4. I runernes og korsets tegn.

Arkæologer og filologer skelner mellem flere tidsavsnit fra runeperioden, navnlig karakteriseret ved sproget; i den første periode (år 200—750) var det urnordisk, og i den anden (c. 750—1050, vikingetiden) var det olddansk, og indenfor disse perioder kender man flere alfabeter.

Fra den ældste periode kendes 4 runestene, som imidlertid alle findes i Blekinge, der dengang hørte til Danmark. Den anden periode er vikingetiden, hvorfra der kendes c. 175, og det er runestenenes blomstringsperiode, også benævnt efter sine fornemste mindesmærker: Jellingestene. Fra den tredje periode kendes c. 45 og fra den fjerde, som er fra middelalderen, kendes 14, der hovedsagelig er kristelige ligsten med runeindskrifter.

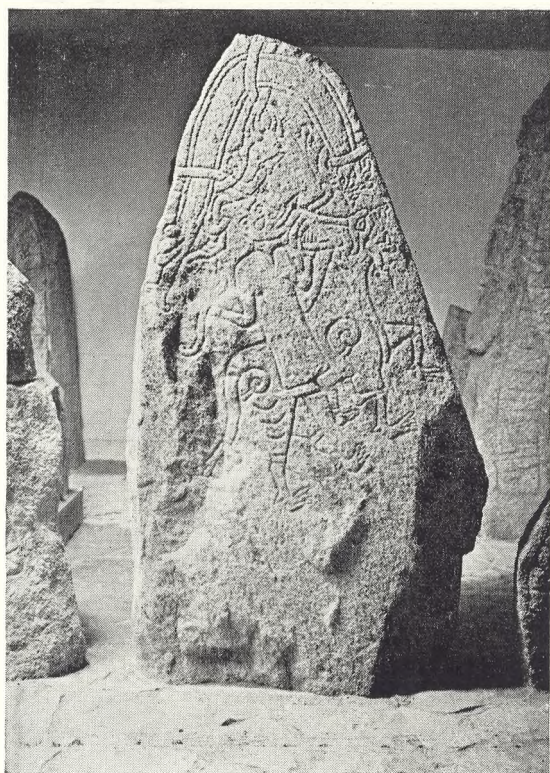
Til den talmæssige karakteristik om blomstringstiden må føjes den dekorative. I den nævnte periode fostredes Danmarks oldtids største for os bevarede skulpturværk, nemlig kong *Harald Blaa-*

tands sejrsmonument, den store jellingsten, der sammen med den mindre pryder Jellingkirkegården i Jylland. — Her brydes kristendom og runeskrift i nordisk ånd med de gennem vikingefærd modtagne impulser fra riger hinsides havene. Sejrsmonumentet er også gravminde, og den stolteste og mest imponerende sten i miles omkreds er fundet til at tjene det vigtige formål og giver os det ældste Kristusbillede i Norden. Professor *Johannes Brøndsted* siger om dette mindesmærke, at „En mægtig prægtig Istidsblok blev udvalgt af Kunstneren. Paa Bredsidan satte han Indskriften — mod nordisk Skik i vandret løbende Baand — som et for Evigheden indmejslet kæmpe stort Diplom. Paa de to Smalsider, der mødtes under en stump Vinkel, indristede han i samme lave Relief først den glubende slangebøvingende Løve med højt løftet akanthusprydet Hale, med Nakketop og bladformet Tunge; herunder Indskriftens Ord: *og Norge*. Derefter på modsvarende Smalside den korsfæstede Frelser med Glorie om Hovedet, klædt i kort

— 125 —
Jelling

126. Runesten
med korsmotiv.
Uppsala.

Foto: Forf.

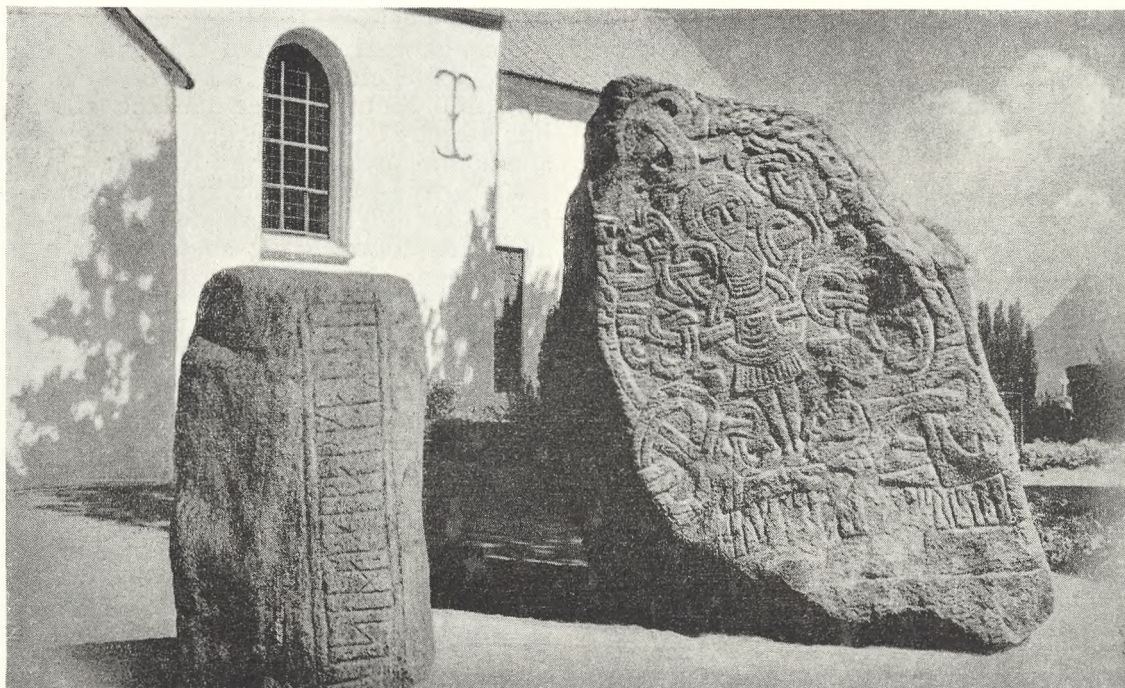
127. Hunnestads-
sten. Lund.

Lændeskørt og med udbredte Arme, omvundet af Slyngninger og Baand, men uden selve Korset; herunder Indskriftens Slutord: *og gjorde Danerne kristne* Den store Jellingsten har i sig selv, for den modtog Udsmykningen, været magtfuld i sin kubiske Vælde, og Kunstneren har med Styrke og Held løst sit Problem: ikke med sin Indskrift og sine Billeder at svække Stenens Kraft. Det kan antages, at Farver har været anvendt til Fremhævelse af Baandslyng og Figurer. . . . Er Jellingstenen gjort af en nordisk Mester? Der kan kun skønnes herom. En fremmed vilde næppe med saadan Sikkerhed have mestret den specielt nordiske, lunefulde og dog i Stilen saa sikre Baandslyng, Billedmotiv leder Tanken hen paa angelsaksisk og irsk Kunst, selv om det er hævdet, at Løvefigurer lader sig naturligt forklare ved Antagelse af orientalsk Paavirkning. Det rimeligste Svar bliver nok dette: Jellingstenens Mester har været en nordisk Kunstner, bevandret i og befrugtet af de britiske Øers Kunstverden. Kan man altsaa ikke paavise Jellingmesterens Haand noget andet Sted, saa er til Gengæld det af ham anvendte dekorative Motiv, den store Dyrefigur, ikke tilsvarende unikt. Det optræder i forskellig Variation rundt om i Norden i sen Vikingetid. Mest kendt er vel „Løven“ paa den skaanske Tullstorpsten“.

Texten på de to Jellingsten fortjener at „ristes“ også her; på den lille står: Kong Gorm gjorde disse kumler efter Thyre sin kone, Danmarks bod. På den store: Kong Harald bød gøre disse kumler efter Gorm, sin fader og efter Thyre sin moder, den Harald, som vandt sig hele Danmark, og Norge, og gjorde Danerne kristne.

Desværre er vi af forståelige årsager avskåret fra at kende det nøjagtige årtal for rejsning af disse imponerende gravminder; kendere mener dog, at indskrifterne kan tidsfæstes til c. år 935 for den mindre og c. 985 for den store.

Jellingstenene er imidlertid ikke alene gravmæler, men i sammenhæng med de 2 kuplede høje at betragte som en samlet helligdom, — ikke bare en begravelse, selvom det er kongelige personer, der er begravet. Og til de kuplede høje føjer sig rækker af bautasten, der tilsammen danner en mytisk figur af et af da-

tidens Vi-er. Det er navnlig den for kort tid siden avdøde arkæolog og forsker, arkitekten *Einar Dyggve*, som har undersøgt forholdene og bl. a. gennem en i fyrrerne bekostet udgravning af den ene af højene, skildret i *Arkitekten* 1956 s. 21. Og der har været planer om en fritlægning af højene gennem en flytning af bebyggelsen, noget som bl. a. avdøde statsminister *Hans Hedtoft* gik stærkt ind for, uden at han dog nåede at se sagens løsning.

Et andet særpræget runemindesmærke er *Hunnestadsmonumentet* fra en trakt nær Ystad i Sverige, og dette hævdes at have kunnet konkurrere med Jellingstenene. Det bestod oprindeligt af 8 sten og avtegnedes i 1643 af *Ole Worm*. Pladsen eksisterer nu ikke mere. De tre af stenene er dog bevaret til vore dage og har efter skiftende skæbne fundet sin plads ved indgangen til „Kulturen“ i Lund. To af stenene har runer, og på den ene, som desuden bærer ristning af en øxebærende mand, lyder indskriften: *Esbern og Tomme de satte denne sten efter Gunna Hånds sønner Ro og Legfred, — og på denne sten er ristet et kors.*

Den her afbildede sten (fig. 127) er den bedst bevarede og fremstiller en som rider og menes at kunne henføres til heksen *Hyrrokin* i *Eddaerne*, som af guderne

var udset til at hjælpe til ved søsætning af *Balders* ligskib. Hunnestadsmonumentet menes at stamme fra omkr. år 1000, og stenens største højde er 1,5 m. Om monumentet læses iøvrigt i *Curt Wallin: Gravskick och gravtraditioner i sydöstra Skåne* (1951), *M. Rydbeck: Skånes stensmästare före 1200* (1936) m. fl. st.

Af andre svenske runesten skal her nævnes den på fig. 126 afbildede med korsmotiver. Den indgik tidligere i det gamle stensmurede alter i Gamla Uppsala kirke. I 1956 toges den bort og er senere indsat i absidens sydvæg i samme kirke. Den menes at stamme fra c. 950. Indskriften er ret ufuldstændig, men turde sige sådan noget som: *Sigved reste stenna. Englandsfararen, efter Vitarv, fader sin sjæl.*

Om andre svenske runesten fortælles der i senere artikler.

I den tredje runeperiode uddøde runestensmetoden i Danmark undtagen på Bornholm, hvortil den først indførtes i denne periode fra Sverige. Bornholm har bevaret c. 40 runesten, indskriften på stenene er her ofte suppleret med en bøn for den dodes sjæl. — I denne tredje periode får runestenen sin blomstrings-tid i Sverige, hvor der er noteret mellem 3 og 4 tusind sten. — I den fjerde runestensperiode, som regnes fra c. år

1100 til 1350 (middelalder) er den rejste runestensmode totalt uddøet; kristendommen havde da fæstet rod i Danmark, og hovedmassen af runeindskrifter anbragtes nu på ligsten og kirkelige genstande.

Til de seneste tider kan gravmælekunstnere hente impulser fra runestene, både i det ganske enkle at rejse en natursten over graven og dette i naturstens overflade at indføje det, der skal fortælle og minde os om den hedengangne. At dette i vor tid er gjort med smidighed, er kendt, og at det også er gjort uheldigt, får erkendes. Runestenenes alder og værdighed lider dog ikke under, at de er dårligt eftergjort, og deres fortættede tale fra kirkegårde, våbenhuse og grønne høje giver liv på de pletter i nordiske riger, hvor de står til sene tider.

Mens man fra Sverige kender flere af de kunstnere ved navn, som gjorde runesten, kendes ingen navngivne i Danmark. Disse sidste forbliver (i hvert fald indtil videre) som ukendte, men særdeles agtede forfædre for senere tiders gravmælekunst.

Overfor anvendelse af runeskrift stod den første gejstlighed i og for sig ikke fjendtlig, siger dr. C. W. Westrup i sit skrift *Danske Gravmæler*, der er udsendt som særtryk af artikler i *Vore Kirkegårde*. Derfor kan man have runesten, der er viet til *Thor*, ligeså godt som senere gravmæler, hvor der bedes en bøn for den avdødes sjæl, og det er allerede anført, at den korsfæstede frelser er indhugget i den store Jellingsten, hvor man vistnok finder den ældste nordiske fremstilling af Kristus uden kors, men med udbredte arme, altså ligesom korsfæstet.

Korset har iøvrigt været brugt i førkristen tid på (eller som) gravmæle. Stenkors er kendt fra udgravninger på Kreta fra flere hundrede år før Kr., og fra Tyskland kendes bl. a. et førkristeligt stenkors med en menneskelig figur på, der bringer ligheden med den korsfæstede nær, uden at det har haft eller har kunnet have noget dermed at gøre. At to streger, der krydser hinanden (i dekorativt øjemed) danner et kors, er uomtvisteligt, uden at der derfor behøver at være tale om et kristent kors, og på samme måde vides det, at kors i mange tilfælde, længe inden kristendommens indførelse har været anvendt i profylaktisk

hensigt, altså som forebyggende, og overfor gengangeri har man taget visse forskellige forholdsregler, som det siden ses i afsnit 5. Så umuligt er det ikke, at kors har været at finde på gravene, før kristendommens indførelse i Norden.

For gravmælerne blev kristendommens indførelse aldeles avgørende især derved, at kristendommen tog afstand fra højlægningen; al jordfæstelse i „høj og heden jord“ skulle avskaffes. Man samlede de døde omkring kirken, der ofte selv lå på en høj eller et højt punkt i terrainet, men tankegang og praxis forbød i sig selv, at der her udførtes højlægning på „gammeldags“ maner.

Og dog kan man ikke se bort fra, at for den jævne mand og kvinde (almuen), som ikke havde mulighed for i materialer at rejse et minde, har det stået som noget af værdi for erindringen og mindet om den avdøde, at der over graven hvælvedes en kulle; kendere vil vide, at denne kulle på sin vis kan føres tilbage til romernes tumba og er videreført i sarkofagen, den stivnede kulle; og fil. dr. *Sune Ambrosiani* fremsætter den anskuelse, at netop gravkullen for almuesmanden blev det, som man behøvede og ønskede.

Når vor tid også her og der i nordiske lande har bibeholdt „højen“ (kullen) over graven, kan dette ha lignende årsager, men kan også ske mere ud fra den rent praktiske ting, at der er blevet noget jord tilovers fra gravkastningen, og at det er den letteste måde at anbringe det på. At bautastene med kristendommen ikke strax blev til liggesten, ved vi — det måtte ha sin tid, og som foran nævnt holdt Bornholm længst ud. Men avløst blev dog skikken. —

Ny Kungl. förordning angående begravningsplatser, gravsättning, eldbegängelse

H. Claesson

(fortsat fra s. 96)

Ej håller är det vanligt att prästerna vägrar vara närvarande vid gravsättning av en urna (enstaka fall av vägran har förekommit). Däremot kan de vägra att

upplåta sockenkyrkan för jordfästningar i annan ordning än svenska kyrkans. Bestämmelsen är införd i jordfästningslagen men den har förorsakat många bittra uttalanden såväl för som emot både i kyrkomötena och i riksdagen. På det senare stället krävde justitieministern att bestämmelsen skulle tillämpas i „*generös anda*“.

I motsats till folkkyrkans präster synes de svenska prästerna vare hårdare bundna att följa det av „Konungen gillade och stadfästa“ ritualet enligt kyrkohandboken. Det beklagliga med denna ordning är att det finnes ett „finare“ ritual med altartjänst och tre psalmer och ett enklare utan altartjänst och med två psalmer. Det har på många håll lett till en uppsortering av de döda ofta beroende av jordfästningsrummets finare eller enklare karaktär.

Klockringning får ske vilken jordfästningsform som än användes.

Grupp III. Kungl. Maj:ts kungörelse om begravningsplatser samt gravsättning och eldbegängelse m. m. av den 11. november 1960. (Trädde i kraft den 1. jan. 1961).

Ifrågavarande Kungl. förordning är utfärdad på administrativ väg och den torde i viss mån få anses tillfällig i väntan på genomförandet av de förslag jag omnämnt under grupp I.

Förordningen, som innebär en samordning mellan bestämmelser utfärdade av kommunikation- social- ecklesiastik- och inrikesdepartementena har nu överförs till en enhet inom inrikesdepartementet. Den omfattar, A*) definition ang. vad som menas med en begravningsplats. Dit räknas allmän begravningsplats = kyrkogård, gravkor, kolumbarium, urngård (urnlund) och minneslund. Den senare definieras såsom ett område på en begravningsplats, inom vilket aska efter avliden som undergått eldbegängelse nedgräves eller utströs utan att särskilda gravplatser avskiljas.

Förslag till ovannämnda (utom minneslund) samt till krematorium, gravkapell och andra byggnader på begravningsplats ävensom utvidgning eller väsentlig förändring samt rivning av byggnader och murar m. m. skall fastställas av byggnadsstyrelsen efter vissa myndigheters hörande. Förslag till minneslund jämte ordningsföreskrifter för densamma fastställas däremot av Kungl. Maj:t efter

byggnadsstyrelsens yttrande om lämpligheten.

Jämfört med den „Kongel. anordning“ av den 20/4 1953 är bestämmelserna synnerligen sumariska. Planteringar omnämnes överhuvudtaget icke. I den gamla hälsovårdsstadgan sades det att „kyrkogård skall vara prydligt planterad“.

Ovannämnda förslag har utbrutits ur 1920 års förordning om det offentliga byggnadsväsendet och därvid givits en klarare och redigare text.

En värdefull nyhet, som icke finnes i hittillsvarande svenska förordningar men väl i danska och norska, det är att begravningsplats med tillhörande byggnader icke får nedläggas eller tagas i bruk för andra ändamål utan Kungl. Maj:ts medgivande.

Från hälsovårdsstadgan har överförts dels bestämmelserna om gravdjup (normalt minst 2 meter, länsstyrelse kan medgiva undantag) samt skyddstid (minst 15 år) ävensom de sanitära fordringarna för gravsättning inom gravkor ev. kyrka.

I B) om „krematorium“ har införts nya bestämmelser för krematoriernas inrättande och skötsel m. m. Dessutom heter det att vid varje krematorium skall finnas en föreståndare och att vem som är föreståndare skall anmälas till polismyndigheterna liksom när skifte skett på denna befattning. Vidare förekommer bestämmelser om journalföring av eldbegängelserna.

I C) „om dödsbevis“ har skett en utomordentligt fin förenkling. Tidigare fordrades två dödsbevis, utfärdade av läkare, så snart det gällde eldbegängelse varvid sökanden fick erlägga 10:— kronor för specialbeviset. Nu räcker det med ett och det har klarare och redigare text. Det skall av läkaren utan dröjsmål överlämnas till den som ombesörjer begravningen. Dödsbeviset är nödvändigt — utom för vissa undantag beträffande jordbegravningar i glesbyggder — och absolut nödvändigt när det gäller eldbegängelse för att under D) angivna åtgärder skall kunna vidtagas.

D. „Om gravsättning och eldbegängelse av stoftet efter avliden“. Förordningen innebär mycket stora förändringar framförallt när det gäller eldbegängelse. I stort sett är tillståndsgivning för eldbegängelse överflyttad från polismyndigheterna till pastor (= sockenprästen).

*) Artikelförfattarens updelning.

Underlaget för hans beslut är det av läkaren utfärdade dödsbeviset. Pastor, som i Sverige sköter folkbokföringen, utför dessa uppdrag i egenskap av statens tjänsteman och är underställd tjänstemannaansvar som övriga statstjänstemän.

Är läkarens dödsbevis klart och entydigt åligger det pastor att utfärda ett speciellt av riksbyrån för folkbokföringen fastställt intyg att gravsättning och/eller eldbegängelse får ske. Om jordfästning eller motsvarande finnes ingenting i detta intyg. Är pastor till följd av dödsbevisets uttalande tveksam skall han omedelbart med skrivelse överlämna dödsbeviset till polismyndigheten som i så fall får utfärda intyg om att gravsättning eller eldbegängelse får ske (ev. samråd med tjänsteläkare). Är däremot polismyndighet tveksam avgöres ärendet av länsstyrelsen. Under vissa förhållanden kan gravsättning ske före länsstyrelsens ställningstagande men under inga förhållanden får eldbegängelse ske.

I stort sett har således eldbegängelsen blivit helt jämförd med jordbegravning. Den enda avvikelserna som finnes är att före eldbegängelsen skall den som ombesörjer begravningen till krematorieföreståndaren överlämna en skriftlig förklaring från den avlidnes närmaste anhöriga att den döde — såvitt känt är — icke varit motståndare till eldbegängelse eller förordnat om jordbegravning.

Alltså behöves ett intyg från pastor då det gäller jordbegravning (behöver icke utfärdas då pastor svarar direkt för kyrkogården) samt ett från pastor och ett från anförvanterna då det gäller eldbegängelse. Den som svarar för kyrkogården eller krematoriet skall återställa det förstnämnda intyget försett med påskrift om dag för gravsättning resp. eldbegängelse samt även efter gravsättning av urna jämväl dag för denna gravsättning till pastor i den församling där den döde varit kyrkobokförd eller där detta är obekant till pastor i den församling dödsfallet timat.

I förordningen upptages även bestämmelser om in- och utförelse av lik och aska efter avlidna.

Det har dessutom funnits ett bevis om att jordfästning, d.v.s. den kyrkliga akten har ägt rum. Detta bevis finnes ännu

men gäller endast för dem som „jordfästs i svenska kyrkans ordning“ och utfärdas av den präst som förrättat jordfästningen. Anteckning sker i död- och begravningsboken. För övriga göres ingen anteckning i vilken ordning de „jordfästs“.

E. Om förfarandet med aska efter eldbegängelse.

Askan får kvarstå i ett krematorium högst ett år. Har den icke blivit avhämtad efter anmaning då två månader gått efter årets utgång skall krematorieföreståndaren ombesörja att askan bliver gravsatt i tillsluten urna.

Normalt får askan gravsättas på avskild gravplats antingen i urna som nedsettes i jorden eller nedgrävas utan att vara innesluten i urna. Urnan kan också sättas fritt under förutsättning att den är ordentligt fastgjord vid underlaget så att den ej går att flytta. Den kan också sättas i ett tillslutet rum (t.ex. i en gravvård) eller i en tillsluten nisch i en urnmur eller i ett kolumbarium. (Däremot får icke en urna stå fritt i ett kolumbarium eller annorstädes så som sker i Danmark).

Askan kan också nedgrävas eller utströs i en särskilt anordnad *minneslund*, där sådan är godkänd av Kungl. Maj:t och befintlig inom en begravningsplats.

Efter ansökan hos länsstyrelse inom det län där askan önskas utströdd, kan denna myndighet — om platsen finnes lämplig och garanti finnes för att utströendet sker på ett pietetsfullt sätt — medgiva att askan strös ut inom ett område, som icke är begravningsplats. Tillstånd från länsstyrelsen till detta förfaringssätt skall överlämnas till krematorieföreståndaren innan askan får utlämnas. Under väntetiden skall askan förvaras i tillsluten urna.

I den av pastor förda död- och begravningsboken antecknas eldbegängelse med E, gravsättning av stoft (= jordbegravning) med G, gravsättning av aska med N, nedgrävning eller utströende av aska i minneslund med M samt utströende av aska på av länsstyrelsen godkänd plats med U.

Till förordningen hör vidare bestämmelser om flyttning av gravsatt stoft och aska. Tillstånd till dessa förflyttningar skall sökas hos länsstyrelse.

Tillæg til Vore Kirkegårde bind 20 nr. 1

Foreningen for kirkegårdskultur

Årsmøde

Foreningen for Kirkegårdskultur afholder sit ordinære årsmøde torsdag den 4. juni 1959 på hotel »Baltic« i Nykøbing, Falster.

Generalforsamlingen åbnes kl. 9,30.

DAGSORDEN:

1. Valg af dirigent. — 2. Aflæggelse af beretning for 1958/59. — 3. Fremlæggelse af det reviderede regnskab. — 4. Fremlæggelse af virksomhedsplan 1959/60. — 5. Fremlæggelse af budget. — 6. Beretning fra redaktøren. — 7. Valg til redaktionsudvalget. På valg er provst *J. Exner* og kirkegårdsinspektør *J. Gravesen*. — 8. Valg af fem bestyrelsesmedlemmer. På valg er domprovst *C. Bay*, landsretssagfører *H. F. Jegsen*, kirkegårdsbestyrelsesformand *Vilh. Nielsen*, landsbygraver *H. Olesen* og stenhuggermester *Leo Rosendal*. — 9. Valg af to revisorer og en revisorsuppleant. — 10. Fastsættelse af stedet for næste årsmøde. — 11. Eventuelt.

Efter generalforsamlingen et foredrag; emne og foredragsholder meddeles på mødet.

Der spises frokost på hotellet kl. ca. 12,30, hvorefter der i rutebiler køres til såvel købstads- som landsbykirkegårde under menighedsrådsformand *Steen Steensen Blichers* ledelse.

Det tilrådes omgående at reservere hotelværelse med henvisning til mødet og reference til *Steen Steensen Blicher*.

CARL BAY

/VOLMER RUD NIELSEN

Årsregnskab 1. april 1958—31. marts 1959

Indtægter:

Kassebeholdning pr. 1. april 1958 ..	704,82
Kontingenter	8.218,50

Tilskud:

Kirkeministeriet	1.000,00	
Landbrugslotteriet ...	1.000,00	2.000,00
Renter	46,05	

10.969,37

Udgifter:

Kontorudgifter	1.381,80
Vore Kirkegårde	5.584,53
Møder og foredrag	2.946,92
Diverse	99,40

Kassebeholdning pr. 31. marts 1959.	956,72
-------------------------------------	--------

10.969,37

Horsens, den 1. april 1959.

Volmer Rud Nielsen.

Regnskabet er gennemgået efter kassebog og kassebilag, og vi har intet fundet at bemærke.

Vestre Kirkegård, København, d. 8. april 1959.

A. Falmer-Nielsen.

Viktor Grebe.

Nye medlemmer

Afdeling A.

Vejgaard menighedsråd, Vejgaard pr. Aalborg.
Nørretranders menighedsråd, Nørretranders pr. Aalborg.

Afdeling D.

Hortonom Gösta Gustafsson, Lomma, Sverige.

Udnævnelse

Vort medlem, hortonom *G. Gustafsson*, der har haft ansættelse ved Malmös kirkegårde og just var på studierejse i udlandet, er udnævnt til kyrkogårdsföreståndare i Eskildstuna.

Fødselsdage

I marts var der 2 af kirkegårdenes ledende personer, som fyldte et rundt tal, og da ingen af dem ynder publicitet, har vi ventet med at berette derom til nu, altså bogstaveligt *post festum*. Den 23. var det inspektøren ved landets største kirkegård, Københavns *Vestre*, der fyldte 50 år, og dagen efter var det landets ældste fungerende inspektør, lederen af Svendborgs kirkegårde, *Jens Gravesen*, der fyldte 80, — og han er *still going strong*. At vurdere disse 2 ka-

paciteter her, vil der ikke være megen mening i, — det er gjort andre steder og på mange måder, og vi skal heller ikke referere, hvordan de hver for sig fejrede deres dage. Men vi vil (stadig post festum) med disse linjer lige anføre, at førstnævnte i mange år har været Ffk.s kritiske revisor, og at sidstnævnte er den eneste tilbageværende medstifter af foreningen, ligesom han siden 1926 har været medlem af dette blads redaktionsudvalg. Vi håber både i bestyrelsen og i redaktionsudvalget og i revisionen endnu længe at kunne beholde begge de to skattede medlemmer, og vi ønsker (igen: post festum) dem begge fortsat gode arbejdsår og lykkeligt familieliv, ligesom vi takker for god indsats i vor forenings arbejde. Vi *har* sagt det med blomster.

Hindsgavl

er atter i år stedet, hvor kirkegårdsinspektørforeningen holder sit årsmøde, — det bliver i dagene 20.—23. september. Vi håber i næste hefte at kunne bringe nærmere program, men kan dog anføre, at den 22. bliver redskabsdag, hvor endnu flere firmaer end tidligere viser de sidste nye redskaber og maskiner. Til denne dag er også kirkegårdsbestyrelser velkomne, og dette kan ske uden særlig anmeldelse.

Dachau

vækker kun usympatiske forestillinger, men ved at udskrive en konkurrence om et mindesmærke for ofrene i denne tilintetgørelseslejr er der dog kommet nye momenter frem. Præmiesummen er 100,000 belgiske francs, indleveringsfristen 31. maj 1959, og program med bilag fås hos *M. G. Walraeve*, Secrétaire General du Comité International de Dachau, 35 Rue de Haerne a Bruxelles, Belgien.

Fra danske dagblade

¹⁴/₁₂ 1958 (Aalborg Amtstid.): Ørum kgd. skal udv. med skolehave på 800 m².
¹⁶/₁₂ (Viborg Stifts Folkebl.): Viborg har vedtaget nyordning af kgd. *V. Pilegaard Hansen* ansættes som inspektør fra 1.-1.-59.
¹⁶/₁₂ (Fyns Social-Dem.): De tyske grave, — får Odense 400?
¹⁶/₁₂ (Aarhus Stiftstid.): Brabrand sikrer sig jord til udv. af kgd. Sognerådet afslår at betale nyt kapel til kr. 47.000.
¹⁷/₁₂ (Viborg Stifts Folkebl.): Viborg byråd indstillet på at lade opføre krematorium til kr. 578.000 (arkitekt *Danielsen*).

¹⁷/₁₂ (Holstebro Dagbl.): Kirkemin. har godk. plan for udv. af Vinderup kgd.

¹⁸/₁₂ (Fyns Social-Dem.): Bogense kgd. skal reguleres. Der mangler plads.

¹⁹/₁₂ (Middelfart Social-Dem.): Søndre kgd. i Middelfart står for udv. (ingeniør *Bille Andersen*, graver *H. C. Andersen*).

²³/₁₂ (Aalborg Stiftstid.): Der skal udføres reguleringsarb. m. m. på Aalborg Søndre kgd. for kr. 125.000.

²⁴/₁₂ (Aalborg Amtstid.): Der drøftes udv. af Års kgd.

²⁹/₁₂ (Aalborg Amtstid.): På Vesterhornum kgd. opføres redskabsskur, — og der arb. med planer om udv. ved inddragelse af skolens have.

²⁹/₁₂ (Horsens Folkebl.): Planer om kgdsudv. i Juelsminde.

³¹/₁₂ (Berlingske Tid.): Paa Kirkegaarden (kronik, *E. Terkelsen*).

⁸/₁ 1959 (Flensborg Avis): Bredsted kgd. skal udv.

¹⁴/₁ (Fr.havns Avis): Sæby kgd. skal udv. mod nord (havearkitekt *Johannes Tholle*).

¹⁵/₁ (Berlingske Aften): Planer om en ny kk. i Humlebæk og udv. af kgd.

²/₁ (Loll. Tid.): Flyttes de tyske grave fra Låland?

²¹/₁ (Berl. Aften): Dansk mindesmærke eller et denkmal (tyskergravene i Oksbøl)?

²⁶/₁ (Dannevirke): Rødding frimenighed bytter jord med kgd.udv. for øje.

²⁸/₁ (Vendsyssel Tid.): Sæby byråd har godk. planen om udv. af kgd.

²⁹/₁ (Fyens Stiftstid.): Der blantes granskov bagved Nyborg ny kgd.

²⁹/₁ (Vejle Amts Folkebl.): Der er 42 ansøgere til stillingen som kgdsgartner i Brande.

³⁰/₁ (Roskilde Social-Dem.): Solrød kgd. udv. med 1576 m².

⁴/₂ (Silkeborg Avis): Dollerup får et areal af Hald hovedgård til kgd.

⁵/₂ (Fyns Tid.): Fredens kgd. i Odense vil få større urnehave (insp. *Raahauge-Askegaard*).

¹³/₂ (Horsens Folkebl.): Hedensted kgd. udvides.

²⁰/₂ (Kristel. Dagbl.): Om de tyske flygtninges og soldaters grave på danske kirkegårde (kronik, provst *Johs. Asmund*).

²⁶/₂ (Vejle Amts Folkebl.): 23 gravsteder skændet på Vejle kgd.

²⁷/₂ (Vestkysten): Får Esbjerg alligevel de tyske soldatergrave?

²⁷/₂ (Nordsjælland): Kirkegård og kapel på Krogerups jord?

³/₂ (Fåborg Folketid.): Får Ryslinge frimenighed nu løst kgds-planen?

⁴/₂ (Bogense Avis): Kgds-reguleringen i Bogense (insp. *Raahauge-Askegaard*).

$\frac{9}{3}$ (Frit Folk): Hover sogn får smuk kgd. og kapel i Grejsdalen (arkitekt *Malling Pedersen*, Vejle).

$\frac{12}{3}$ (Aalborg Stiftstid.): Plan om skovkgd. ved Ålborg.

$\frac{15}{3}$ (Aalborg Stiftstid.): Insp. *Hasselstrøm* kortlægger kgd. i Thy.

$\frac{18}{3}$ (Vendsyssel Tid.): Bangsbostrand mhsr. fastholder sit kgds-projekt, og kirkeministeren ændrer ikke godkendelsen.

Fra norske dagblade

$\frac{10}{12}$ 1958 (Dalene Tid.): Egersund kgd. og omgivelser.

$\frac{18}{12}$ (Nationen): Ringebu kgd. utv.

$\frac{20}{12}$ (Tynes Stord): Uggdal kgd. utv., der sættes 10 mann igang.

$\frac{20}{1}$ 1959 (Østlandets Bl.): Planer om utv. av kgd. på Svartskog.

$\frac{9}{2}$ (Porsgrunns Dagbl.): Kgd. i Bamble trenger utv.

$\frac{9}{2}$ (Varden): Utv. av kgd. i Tørdal står føre.

$\frac{9}{2}$ (Øvre Smaalenene): Tomter kgd. utv.

$\frac{11}{2}$ (Nordlys): Kgd. skal anlegges i Gausvik.

$\frac{12}{2}$ (Sogn Folkebl.): Høyanger gravplass er vorten for liten.

$\frac{14}{2}$ (Haugesunds Avis): Krematoriesp. i Haugesund vil trolig komme opp i forb. m. forestående utv. av kgd.

$\frac{19}{2}$ (Romsdalsposten): Regulering ved Gomalands gravsted.

$\frac{19}{2}$ (Folkets Røst): Utv. av Spydeberg kgd. drøftes.

$\frac{19}{2}$ (Haugesund Dagbl.): Moderne og vakkert kgdsan. i Skudened under arbeide.

$\frac{23}{2}$ (Romerike): Utv. av Skedsmo kgd. med 2000 m².

$\frac{7}{3}$ (Vestlandske Tid.): Dypvåg vil gjøre kgd. vakrere (havearkitekt *Kåre Huvestad*).

$\frac{14}{3}$ (Trønder-Avisa): Steinkjer gravlund får egen parsell for urnegraver. Kr. 41.000.

Fra svenske dagblade

$\frac{29}{12}$ 1958 (Hudviksvall Tidn.): Ny kgd. i Bergsjö projekteras.

Fra tidsskrifterne

Der Naturstein nr. 1: Grabmal Bischoff von Artur Sansoni. Warum sind polierte dunkle Grabsteine verboten? — Nr. 2: Das breite Kreuzdenkmal. — Nr. 3: Der Bildhauer Erich Moog Kottenheim. Gesteinkunde. Der Friedhof lebendiges Zeugnis der Gemeinschaft (dr. *Werner Thust*).

Deutsche Friedhofskultur nr. 12: Fernsehensendung am Totensonntag. Nutzungsgebühr für Wahlgräber = unproblematisch? (*W. Marthner*). Wege auf dem Friedhof (*J. Brücken*). Stand über die Anfertigung von Gräbern mit technische Hilfsmitteln. Friedhofe früher und heute. — Nr. 1: Gute Friedhofsverwalter = gute Friedhofe. Erweiterungsfriedhof Kirchheim bei Heidelberg. Winterfreud ... und Winterleid auf dem Friedhof (*J. Brücken*). Grabbeplanzung = ethische Wirkung auf die Lebenden (*J. Thomas*). Es wuchsen drei Lilien auf ihrem Grab (*J. Thomas*). Arbeitstechnik des Friedhofsgärtners (*Karl Schrön*). — Nr. 2: Ausdruck des Gemeinschaftsgedankens. Rechtsgültigkeit von Friedhofsordnungen, die eine einheitliche Gestaltung der Begräbnisstätten bewecken. Zusammenarbeit zwischen Friedhofsverwaltung und Friedhofsgärtner (*J. Brücken*). Die Bindeerei zu den Totengedenktagen (*J. Müller*).

Friedhof und Denkmal $\frac{11}{12}$: Gutachten über die Rechtsgültigkeit von Friedhofsordnungen, die einige einheitliche Gestaltung der Begräbnisstätten bewecken.

Gartner-Tidende nr. 52: Kirkegårdskultur i Italien (*Poul Olsen*).

Ignis nr. 1: Ludvika krematorium (*Peter Cel-sing*). Kort historik över Ludvika krematoriums tillkomst (*Olle Carlsson*). Ludvika krematoriums invigning. — Nr. 2: Stalsberghagen krematorium i Norge (*Erling Rikheim*). Kyrkan och eldbeg. (*Bertil Elgstedt*). Tillbyggnad av krematoriet på Kvibergskyrkogården i Göteborg. Krematoriebygget i Lund. Vänthall vid Eskilstuna krematorium (*Olof Holm*). — Nr. 3: Jönköping krematorium och dess konstnärliga utsmyckning (*Sv. Erixson*). Krematoriet i Odda i Norge. Nytt kapellkrematorium planeras i Göteborg (*G. Gamelius*).

Kriegsgräberfürsorge nr. 8: Sie sollen gern bei uns sein. Volkstrauertag 1958. Berichte über die Veranstaltungen am Volkstrauertag 1958. Fliegersgrab über der Faxabucht. — Nr. 1: Von Bizerta bis zum Rand der Wüste. Totenehrung auf Tjikopo Selatan. — Nr. 2: Pflanzen legen Bewährungsprobe ab. Eine Grossstadt sorgt für ihre Toten.

Kunst und Stein nr. 1: Neuzeitliche Grabmalformen in Bern und Basel m. m.

Landsbygraveren nr. 12: Middelalderlig skik i Norge (gravkastning). — Nr. 1: Redskaber og rekvisitter til kirkegården (*Villy Jensen*). — Nr. 2: Værd at vide (om blomsterløg m. m.) (*H. Thomsen*). — Nr. 3: Dansk klokkeringning — hvorfor så trist?

Menighedsrådenes Blad nr. 2: Grandækning — granafdækning.

Norsk Hagetidend nr. 2: Gravplassene forteller noe om vårt kulturnivå (*Karen Reistad*).

Steinmetz und Steinbildhauer nr. 11: Der gute Geist im Schaffen, Freude an der Arbeit und vor allem auch Verantwortungsgefühl (diverse råd vedr. gravmæler m. m.).

Fra det faglige bogmarked

Winifred Walker: All the Plants of the Bible. 8°, 244 s., Lutterhorth Press, London 1958. 25 sh.

Der eksisterer en righoldig litteratur om emnet: planterne i bibelen. Ganske naturligt har det interesseret og inspireret både botanikere og teologer, menigmand såvel som historikere og folklorister. Men at det desuden er et meget vanskeligt emne at give sig i lag med, turde være klart. Planterne i bibelen er nævnt (omtalt) af folk, der i dette specielle spørgsmål har måttet betegnes som lægmænd, og oversættelser gennem tusinde år har givet kilder til fejl i nomenklatur og ændret betegnelser fra tid til anden (klinte = ugræs, f. ex.). At forskellige planter kan henføres til samme sted i bibelen viser også denne bog, der med sin undertitel af: „114 blomster, frugter, træer, buske og urter smukt illustreret“ svarer til det anførte og giver én tillid til det anførtes rigtighed. Forfatteren er både botaniker og kunstner, der blad for blad fortæller om planten og i farvelagte tavler giver deres udseende. Skade at den berejste forfatter ikke har været i Palæstina og set dem in natura, sådan som pastor *C. Skovgaard-Petersen* var det, og kunne skildre nogle af dem af selvsyn på stedet.

Bogen er allerede nu kommet i 3die udgave.

Hans Schiller: *Gartengestaltung*. 2den udgave. 4°, 432 s., Percy, Berlin og Hamburg 1958. DM. 74,—.

Denne anden udgave af det udmærkede værk om planlægning og udførelse af offentlige og private haveanlæg af enhver art er forøget fra den i 1950 udkomne 1ste udgave med et halvt hundrede sider og næsten 100 illustrationer, — blandt de sidste findes en iøvrigt ikke ukendt serie fra de „sytten haver i een“, og værket går i det hele taget i denne udgave på flere punkter udenfor det tyske gebet. Det er et standardværk for enhver, der arbejder med det grønne i et moderne samfund, og forfatterens overblik over emnet giver berigende bidrag til studium af de forskellige temaer, uovertruffen i sin mangfoldighed og grundighed. Ikke mindst

beskæftiger Schiller sig med den havekunstneriske etik, de principielle forhold og haveelementerne og kirkegårdsproblemet helliges c. 30 sider. Det er et værk, som man gang på gang vil ty tilbage til.

Georg Boros: Lexikon der Botanik. Lommeformat, 276 s. Eugen Ulmer, Stuttgart 1958. DM. 12,—.

Dette lille lexikon omfatter over 5000 opslagsord (fagudtryk) med tilhørende forklaring, og forfatteren har særligt anlagt den for gartnere, studerende, lærere og forskere, og foruden den almindelige botanik er medtaget emner fra arvelighed og jordbundskundskab.

Vilh. Møller-Christensen: Bogen om Æbelholt kloster. 8°, 284 s., Dansk Videnskabs Forlag, Kbh. 1958. Kr. 30,—.

I forordet til denne bog om det nordsjællandske kloster Æbelholt siger nationalmuseets direktør, at den „udmærker sig ved alsidighed“, — og deri må man give ham ret. Der anlægges adskillige synspunkter til beskrivelse og vurdering af abbed *Vilhelms* og andres virke her, og det er et imponerende arbejde, som forfatteren *qua* forsker på stedet har udført. Det nutidige monument over abbedens virke for de syge er det rejste museum, og læserne af nærværende tidsskrift vil ganske naturligt særligt interessere sig for de derværende begravelsespladser, hvor der blev fundet 350 urørte grave, inde i klosteret eller udenfor på kirkegården, hvorom der fortælles s. 131 og flg. Der er grund til at takke både forfatteren og forlaget samt de forskellige *financiers* for, at bogen har kunnet komme frem, og den bør have den udbredelse, som rimelighed giver anledning til.

Gräber und Zeichen. 8°, 54 s. Arbeitsgemeinschaft Friedhof und Denkmal. München 1958. DM. 2,40.

Dette nydelige hefte har som undertitel: koret af sten, af træ og af jern, og det er forfattet anonymt, men vi kan røbe, at forfatter til både text og billeder er professor *Hans Döllgast* i München, som helt altruistisk har stillet materialet til den flittigt arbejdende og udgivende organisations rådighed. Det er fixt sat op og rummer på hver side en tegning af et gravmæle-motiv med tilhørende betragtninger. På de sidste sider stedfæstes illustrationerne. Skriftet er et godt led i de litterære arbejder for en bedre kirkegårds-kultur.

Danmarks vilde planter er nu kommet til hefte 7 og 8, der bl. a. omfatter ranunkelfamilien og de korsblomstrede. Man glæder sig både ved den fyldige text og de gode naturtro farve-gengivelser af planterne.

Dansk Ligbrændingsforening har udsendt en sober brochure om „hvad man bør vide om ligbrænding“, der omfatter 8 sider text og billeder. Som motiv for ligbrænding angives: gravfreden, hygiejnen, økonomien og de samfundsmæssige hensyn. Der redegøres kort og nøjternt for kremationsprocessens forløb, og af statistikken fremgår det, at England fører i Europa med 28,3 %, og Danmark derefter følger med 27,6 % af alle døde.

Kataloger er modtaget fra *Verlag der Garten-schönheit*: en bogfortegnelse Buch und Spaten (Aachen), med en mængde nyttige optegnelser, — fra *J. E. Ohlsens enkes frøhandel* et med gartneriets hovedsorter 1959, — og et fra *Maskinfabriken Orax* (Sverige) med nyttige ting for kirkegårde (kistevogne, katafalker m. m.).

Föreningen Sveriges Kyrkogårdsföreståndare. Handlingar från XXI kongressen i Södertälje 5.—7. augusti 1958. Fol. 24 s. + 9 bilag.

Den nu foreliggende beretning om foreningens årsmøde, der efter svensk skik kaldes en kongres, er suppleret med et resumé over, hvor de 21 kongresser har været afholdt, og den indeholder iøvrigt beretning om dagenes forhandlinger og udflugter samt gengivelse af de holdte foredrag, hvilke ikke mindst er af lokalhistorisk betydning. Ved denne kongres skiftede foreningen iøvrigt formand, som allerede meddelt i VK 19 tillægs. 89.

Resolutioner m. m.

Kirkeministeriets skriv. af 4/11 55 (til stiftsøvrigheden over Haderslev stift) ang., at et **menighedsråd i et nærmere angivet tilfælde havde været uberettiget til at inddrage et gravsted og overdrage det videre til en anden, uanset at der ikke var betalt for dets fornyelse i overensstemmelse med kirkegårdsvedtægten.**

I et senest med stiftsøvrighedens erklæring af 2. juni 1955 hertil indsendt andragende har N. N. besværet sig over, at A. sogns menighedsråd har inddraget et gravsted på A. kirkegård, hvori hans forældre i sin tid er blevet begravet, idet menighedsrådet har påberåbt sig, at klageren ikke har fremsat begæring om fornyelse af gravstedets retten. Gravstedet, der efter det oplyste bestod af tre gravpladser, er derefter af menighedsrådet delvis overdraget til indehaveren af det tilstødende gravsted, der har benyttet gravstedet til begravelse af sin i 1954 afdøde hustru.

Klageren har anholdt om, at det pågældende gravsted ved ministeriets foranstaltning må blive tilbagegivet til ham. Som begrundelse for

sin besværing har klageren anført, at han var uvidende om, at der ved udløbet af første fredningsperiode i 1941 skulle betales for gravstedets rets fornyelse for endnu en fredningsperiode, samt at han stedse og senest omkring november 1953 har betalt graveren ved A. kirke for gravstedets vedligeholdelse. Endvidere har han gjort gældende, at der ikke efter udløbet af første fredningsperiode i 1941 er rettet henvendelse til ham om gravstedets fornyelse, hvorimod han i 1954 har modtaget meddelelse om gravstedets nedlæggelse, efter at dette delvis var overdraget til indehaveren af nabo-gravstedet og benyttet til begravelse af dennes afdøde hustru.

Menighedsrådet har, som bemærket, påberåbt sig, at klageren ikke i rette tid har fremsat ønske om gravstedets rets fornyelse og har i denne forbindelse henvist til bestemmelsen i § 17, stk. 3, i den af stiftsøvrigheden under 4. december 1928 stadfæstede vedtægt for A. kirkegård, der er sålydende:

„Når den tid, for hvilken et gravsted indehaves, er udløbet, og retten til gravstedet ønskes fornyet, må gravstedets indehaver selv i rette tid henvende sig til kirkeværgen derom. Sker dette ikke, hjemfalder gravstedet til kirkegården —“.

Menighedsrådet har videre forklaret, at gravstedet forlængst var slettet af kirkegårdsprotokollen, samt at det må antages, at der i overensstemmelse med den af kirkeværgen sædvanligt fulgte praksis i sin tid er givet meddelelse herom til klageren.

Endvidere har menighedsrådet anført, at den mellem N. N. og graveren indgåede aftale om gravstedets vedligeholdelse er rent privat og menighedsrådet uvedkommende. Graveren har i sin i sagen afgivne erklæring oplyst, at han til jul 1953 havde modtaget 20 kr. for vedligeholdelse af gravstedet i de sidst forløbne 2 år, og at han havde gjort kirkeværgen bekendt dermed.

Således foranlediget skal man meddele til efterretning og videre bekendtgørelse, at ministeriet efter det foreliggende må formene, at N. N. ikke har et retligt gennemførligt krav på, at gravstedet fuldtud påny udlægges til ham, da han ikke på den i vedtægten foreskrevne måde har fornyet dette, og en anden i god tro har fået det overdraget til brug ved en stedfunden begravelse. Men ministeriet må udtale sin beklagelse i anledning af det passerede og sin misbilligelse af menighedsrådets fremgangsmåde i det foreliggende tilfælde, idet ministeriet finder det meget ukorrekt fra menighedsrådets (kirkeværgens) side, at man med

kendskab til, at klageren betalte for gravstedets vedligeholdelse, har overdraget gravstedet til en anden uden forinden at have adviceret klageren.

Yderligere bemærkes, at i tilfælde, hvor der — som i det foreliggende — i kirkegårdsvedtægten er fastsat en takst, for hvilken vedligeholdelse af gravsteder udføres „af kirkegården ved dennes graver“, men hvor menighedsrådet dog overlader det til graveren at indgå sådanne aftaler, kan menighedsrådet ikke være berettiget til at ignorere aftalerne, jfr. foran, og uden at avertere vedkommende gravstedsejer inddrage hans gravsted.

Man skal under disse omstændigheder henstille til menighedsrådet at vise sig så kulant som muligt over for N.N. og — såfremt han ønsker det — at gengive ham retten til den gravplads i det omhandlede gravsted, hvorover der ikke er disponeret, samt den ved siden heraf liggende gravplads.

Det tilføjes, at afgørelsen af spørgsmålet om N.N.s ret til gravstedet i sidste instans henhører under domstolene.

Kirkeministeriets skriv. (22/11 1955 til stiftsøvrigheden over Viborg stift) om, hvorvidt kirkebetjeningen i et nærmere angivet tilfælde havde krav på særskilt betaling for medvirken ved begravelse af en udensogns boende.

I et med hr. stiftamtmandens og Deres Højærværdigheds erklæring af 18. oktober 1955 hertil indsendt andragende har Koberup sogns menighedsråd forespurgt, hvorvidt der måtte tilkomme kirkebetjeningen ved Koberup kirke honorar for medvirken ved en begravelse på Koberup kirkegård af en kvinde, der siden 1940 har været patient på sindssygehospitalet i Viborg.

Det fremgår af sagen, at den pågældende i sin tid blev indlagt på nævnte hospital fra Koberup sogn, samt at hendes forældre er begravet på Koberup kirkegård.

Endvidere er det oplyst, at det i regulativet angående kirkebetjeningens forhold er fastsat, at kirkebetjeningen giver afkald på honorar i tilfælde, hvor der ved vielser eller begravelser af udensogns boende skønnes at være en naturlig tilknytning til sognet, ligesom det er oplyst, at kirkebetjeningen i det foreliggende tilfælde ikke har rejst sådant krav.

I anledning heraf skal man meddele til efterretning og videre bekendtgørelse, at den pågældende kvinde, der står tilmeldt folkeregisteret i Viborg, måtte anses for udensogns boende, og at der derfor ikke på grund af bestemmelsen i § 48 i lov af 12. juli 1946 om folkekir-

kens lønningsvæsen uden for København og Frederiksberg m. m. havde været noget til hinder for at opkræve særskilt vederlag til kirkens betjening for dens medvirken i et tilfælde som det her omhandlede.

Derimod er ministeriet ikke på det foreliggende grundlag i stand til at afgøre, om den omstændighed, at kirkebetjeningen ifølge regulativet for deres virksomhed på forhånd har givet afkald på særskilt honorar i tilfælde, hvor der skønnes at være tilknytning til sognet, i det omhandlede tilfælde har afskåret kirkebetjeningen fra at kræve særskilt honorar, men ministeriet må dog være tilbøjeligt til at mene, at den pågældende, der som nævnt „var indlagt på sindssygehospitalet i Viborg fra Koberup sogn“, og hvis forældre ligger begravet på Koberup kirkegård, har haft en så nær tilknytning til sognet, at kirkebetjeningen i henhold til det i regulativet givne afkald har været afskåret fra at kræve særskilt honorar.

Kirkeministeriets skriv. (7/12 1955 til stiftsøvrigheden over Haderslev stift) om, hvem rådgighedsretten over et gravsted, hvori en ægtemand og hans tidligere afdøde hustru var begravet, tilkom i et tilfælde, hvor den afdøde ægtemand efterlod sig hustru af andet ægteskab foruden børn af første ægteskab.

I et med stiftsøvrighedens erklæring af 21. november 1955 hertil indsendt andragende har sognepræst for A. menighed N. N. for enkefru O. O. udbedt sig ministeriets afgørelse med hensyn til, om fru O. O. har rådgighedsret over hendes afdøde ægtefælle A. O.'s gravsted på Korning kirkegård, eller om denne ret alene tilkommer afdøde A. O.'s børn af 1. ægteskab.

Endvidere har sognepræsten forespurgt, om A. O.'s børn af 1. ægteskab vil kunne modsætte sig, at enkefru O. O. til sin tid begravnes i gravstedet.

Det er i sagen oplyst, at A. O. blev begravet i det pågældende gravsted i 1935 ved siden af sin i 1916 afdøde første hustru — — —, samt at hans søn af 1. ægteskab ved gravstedsrettens fornyelse i forbindelse med faderens begravelse erholdt gravfæstebrev udstedt til sig, ligesom han i indeværende år mod erlæggelse af den herfor i kirkegårdsvedtægten fastsatte takst af 10 kr. 50 øre har fornyet gravstedsretten for tiden indtil den 1. januar 1976.

Det er endvidere oplyst, at fru O. O. har bidraget til — og i de seneste år alene har varetaget — gravstedets vedligeholdelse.

I anledning heraf skal man meddele til efterretning og videre bekendtgørelse, at retten til det pågældende gravsted efter ministeriets for-

mening må tilkomme de nærmeste efterladte, d. v. s. de to fællesbørn i første ægteskab og den nulevende enke i andet ægteskab, i fællesskab. Det er i denne forbindelse uden betydning, til hvem gravfæstebrevet i sin tid er udstedt, jfr. herved østre landsretsdom af 9. april 1953 (G.R. 1951—52, pag. 313—14).

Med hensyn til det andet af sognepræsten rejste spørgsmål må ministeriet være tilbøjeligt til at mene, at børnene af første ægteskab *ikke* kan modsætte sig, at enken ved sin død begraves i det omhandlede gravsted, forudsat naturligvis at pladsforholdene tillader det.

Det tilføjes, at spørgsmålenes afgørelse i sidste instans henhører under domstolene.

Kirkeministeriets skriv. (9/12 1955 til Århus begravelsesvæsen) om, **hvordan en kirkegårdsbestyrelse bør forholde sig, når ingen af en afdødes efterladte — ejheller den ifølge begravelsesvæsenets bøger brugsberettigede — er villig til at afholde udgiften ved et gravsteds vedligeholdelse.**

I skrivelse af 16. november 1955 har begravelsesvæsenet forespurgt, hvorledes der vil være at forholde i et tilfælde, hvor en person, der i begravelsesvæsenets bøger er noteret som indehaver af brugsretten til et gravsted på Århus nordre kirkegård, og som hidtil har afholdt udgifterne ved gravstedets ren- og vedligeholdelse ved begravelsesvæsenets foranstaltning, har vægret sig ved at efterkomme en henvendelse fra begravelsesvæsenet om fortsat afholdelse af disse udgifter.

Det fremgår af sagen, at der senest er foretaget begravelse i det pågældende gravsted i 1940 og at brugsretten til gravstedet da blev fornyet for tiden indtil den 31. december 1960. Det er endvidere oplyst, at den person, der i begravelsesvæsenets bøger er noteret som indehaver af brugsretten til gravstedet, er en datter-søn af den i gravstedet senest begravede, og at han i sin tid har erholdt afdødes bo udlagt til erstatning for begravelsesudgifterne, men at han nu over for begravelsesvæsenet har gjort gældende, at han ikke er gravstedsejer.

Under henvisning hertil har begravelsesvæsenet derhos forespurgt, hvorledes begrebet „gravstedsejer“ skal fortolkes, og hvorledes der bør forholdes, for at bestemmelsen i § 5, stk. 3, i kgl. anordning om kirkegårde af 20. april 1953 skal kunne bringes i anvendelse.

Således foranlediget skal man herved meddele, at ministeriet ikke på det foreliggende grundlag ser sig i stand til at udtale sig om, hvorvidt den pågældende kan anses som „gravstedsejer“, og at man ejheller ser sig i stand til

i almindelighed at definere begrebet „gravstedsejer“.

Efter den anledning, sagen dertil giver, skal man endvidere bemærke, at begravelsesvæsenet, såfremt ingen af afdødes efterladte vil afholde udgifterne ved gravstedets ren- og vedligeholdelse ved begravelsesvæsenets foranstaltning, og de pågældende ejheller på anden måde drager omsorg for gravstedets tilbørlige ren- og vedligeholdelse, må være henvist til i overensstemmelse med bestemmelserne i § 23, stk. 2, i bekendtgørelse nr. 455 af 23. september 1947 af lov om vedligeholdelse af kirker og kirkegårde m. v. og § 5, stk. 3 og 4, i fornævnte kgl. anordning af 20. april 1953, at lade gravstedet ryddeliggøre og derefter enten lade det tilplante eller tilså med græs eller udlægge med grus, hvorimod der ikke haves hjemmel til ved domstolene at indtale fordring på betaling for gravstedets ren- og vedligeholdelse, ligesom der ejheller haves hjemmel til at inddrage gravstedet til ny benyttelse før udløbet af det tidsrum, for hvilket det er bortfæstet.

Kirkeministeriets skriv. (9/2 1955 til stiftsøvrigheden over Haderslev stift) ang. **tilladelse til opførelse af et gravmonument med rum til askeurner.**

I et med stiftsøvrighedens erklæring af 16. november 1954 hertil indsendt andragende har bestyrelsen for Vejle kirker og kirkegårde anholdt om godkendelse af, at der i henhold til de hoslagt tilbagefølgende, af arkitekterne C. og K. Hess-Petersen, Vejle, udarbejdede tegninger opføres et monument på Vejle nordre kirkegård på et gravsted, der agtes erhvervet af fabrikant N. N., Vejle, hvorhos bestyrelsen har anholdt om tilladelse til, at dette monument, der udføres af jernbeton og mursten og indrettes med 8 rum, anvendes til anbringelse af urner indeholdende asken af afdøde medlemmer af gravstedsejerens familie.

Det er i sagen oplyst, at rummene i monumentet efter indsætning af urner vil blive lukket på en måde, der umuliggør uberettiget fjernelse af urnerne.

Ministeriet har om sagen brevvekslet med justitsministeriet, der i skrivelse af 19. januar 1955 har meddelt nærværende ministerium bemyndigelse til på justitsministeriets vegne at godkende indretningen af det omhandlede columbarium, jfr. herved § 4 i lov af 18. april 1950 om ligbrænding.

I anledning heraf skal man meddele til efterretning og videre bekendtgørelse, at ministeriet godkender, at der anbringes og indrettes et gravmonument som foreslået.

Idet man henleder opmærksomheden på de ret betydelige udgifter, der vil kunne medgå til monumentets fjernelse til sin tid, når gravstedet skal nedlægges, skal man henstille til kirkegårdsbestyrelsen, om ikke det bør stilles som vilkår over for gravstedsejeren, at der gennem hensættelse af et hertil beregnet beløb eller på anden måde skabes sikkerhed for, at monumentets fjernelse til sin tid sker uden udgift for kirkegården.

Kirkeministeriets skriv. (½ 1955 til konservator N. N.) om, **hvorledes der skal forholdes med opgravede skeletdele fra sløjfede grave.**

I anledning af Deres hertil indsendte andragende af 28. januar 1955, hvori De har anholdt om til brug for Deres arbejde som konservator at måtte få udleveret kranier og andre skeletdele fra sløjfede grave på kirkegårdene i Nørresundby, skal man herved meddele, at i medfør af bestemmelsen i § 24, stk. 3 i bekendtgørelse nr. 455 af 23. september 1947 af lov nr. 282 af 30. juni 1922 om vedligeholdelse af kirker og kirkegårde m. v. skal ligrester, såfremt de opgraves — bortset fra de tilfælde, hvor brænding kan finde sted i medfør af lov nr. 162 af 18. april 1950 om ligbrænding — nedgraves samlet og sømmeligt i samme gravsted eller andetsteds på samme eller på anden kirkegård, hvorfor det ansøgte ikke kan imødekommes.

Kirkeministeriets skriv. (1½ 1955 til stiftsøvrigheden over Fyens stift) om, **hvorvidt det bør tillades, at der opsættes individuelle gravsten på tyske flygtninges grave.**

I et med hr. stiftamtmandens og Deres Højærværdigheds erklæring af 18. januar 1955 hertil indsendt andragende har Tranderup sogns menighedsråd forespurgt, om det vil kunne tillades de efterladte efter en i 1946 afdød, på Tranderup kirkegård begravet tysk flygtning at opsætte en gravsten på afdødes gravsted.

I anledning heraf skal man meddele til efterretning og videre bekendtgørelse, at der i nogen tid har været ført forhandlinger med tyske myndigheder om en eventuel flytning af tyske kriger- og flygtningegrave, således at disse samles på et mindre antal kirkegårde, og at ministeriet under hensyn hertil må finde det rettest, at der ikke gives tilladelse til opsætning af individuelle gravsten på de nuværende grave.

Kirkeministeriets skriv. (1¼ 1955 til stiftsøvrigheden over Ribe stift) om, **hvorvidt der kunne ydes en tjenestemandsansat kirkegårdsgartner et „ledertillæg“.**

I et med stiftsøvrighedens erklæring af 4. januar 1955 hertil indsendt andragende har A. menighedsråd anholdt om ministeriets godkendelse af, at der fra den 1. april 1955 at regne tillægges kirkegårdsgartner ved A. kirke N. N., der siden den 1. april 1948 har været ansat som tjenestemand i den nævnte stilling med lønning i 1. lønningsklasse (grundløn 2.310 kr.), et „ledertillæg“ på 600 kr. årlig.

Til støtte for dette andragende har menighedsrådet bl. a. anført, at kirkegårdsgartnerens arbejde er blevet stadig mere omfattende, efterhånden som nye dele af kirkegården er blevet inddraget til begravelsesplads, hvilket har medført, at der nu det meste af året må beskæftiges to eller flere mænd på kirkegården under kirkegårdsgartnerens ledelse.

Endvidere har menighedsrådet oplyst, at rådet har ovedraget kirkegårdsgartneren vedligeholdelsen af anlægget ved A. kirke.

I anledning heraf skal man meddele til efterretning og videre bekendtgørelse, at der ikke haves hjemmel til som ansøgt at yde den pågældende et „ledertillæg“, men at ministeriet efter omstændighederne kan bifalde, at der tillægges kirkegårdsgartneren et særskilt vederlag på indtil 600 kr. for varetagelsen af arbejdet med vedligeholdelse af anlægget ved A. kirke.

Det tilføjes, at det pågældende særlige vederlag må bortfalde, såfremt kirkegårdsgartnerens lønning ved ikrafttræden af nye lønningslove forhøjes.

Kirkeministeriets skriv. (¼ 1955 til stiftsøvrigheden over Fyens stift) ang. **fastsættelse af takster for erhvervelse af gravsteder på en kirkegård.**

I skrivelse af 27. januar 1955 har stiftsøvrigheden ved at fremsende det hoslagt tilbagefølgende andragende fra Svendborg kirkegårdsbestyrelse om approbation på en række ændringer i „Reglement og takster for Svendborg kirkegårde“ udbedt sig ministeriets afgørelse med hensyn til, om kirkegårdsbestyrelsens ønske om at ophæve den i det nugældende reglements § 2 I indeholdte bestemmelse om en særlig lav betaling for gravsteder „i rækkefølge“ bør imødekommes.

(fortsættes)

Tillæg til Vore Kirkegårde bind 20 nr. 2

Foreningen for kirkegårdskultur

Årsmødet 1959

„Foreningen for kirkegårdskultur“s årsmøde blev i år som tidligere et udbytterigt og hyggeligt samvær mellem interesserede medlemmer. Mødet fandt sted på hotel „Baltic“, Nykøbing F., og dagen indledtes med generalforsamling kl. 9.30 med provst *Hagedorn* som dirigent.

Formanden, domprovst *Carl Bay*, bød velkommen og takkede specielt formanden for Nykøbing menighedsråd, overlærer *Steen Steensen Blicher*, for venlig bistand med mødets tilrettelæggelse i dennes egenskab af bestyrelsesmedlem i foreningen.

Af formandens beretning fremgik det, at foreningen nu tæller 151 menighedsråd, 24 foreninger og 455 personlige medlemmer, heraf 81 udenlandske. „Vore Kirkegårde“ var blevet udsendt med de sædvanlige fire årlige hefter. Formanden fandt, at foreningen kunne være bladet bekendt, smukt og velredigeret som det var.

Kirkegårdsprotokollen var udsolgt og et nyt oplag sat i arbejde. Kuvert med prøveblade var tilstillet samtlige provster.

Næstformandsposten i bestyrelsen, der havde været vakant siden fhv. kirkeminister *Johannes Hansens* død, var nu blevet besat med folketingsmand, borgmester *Ove Hansen*, Ballerup, fra hvem der forelå en hilsen.

Kassereren, inspektør *Rud Nielsen*, forelagde foreningens reviderede årsregnskaber vedr. forening og forlag og fik decharge.

Havearkitekt *Johannes Tholle*, redaktøren af „Vore Kirkegårde“, fortalte lidt om bladet, hvis nu afsluttede 19. bind omfattede 112 hovedsider, 96 tillægssider og 147 illustrationer. De relativt mange tillægssider skyldtes ønsket om at komme ajour med de kirkeministerielle resolutioner. Fra og med første hefte af 20. bind havde bladet A4-formatet.

Til redaktionsudvalget genvalgtes provst *J. Exner* og inspektør *Jens Gravesen* og til bestyrelsen domprovst *Carl Bay*, kirkegårdsbestyrelsesformand *Vilh. Nielsen* og stenhuggermester *Leo Rosendal*. På valg til bestyrelsen var landsretssagfører *H. Jegsen*, der efter at være flyttet til Århus stillede sit mandat til rådighed, samt graver *H. Olesen*. Bestyrelsen fik bemyndigelse til at supplere sig med en repræsentant for det sydlige Jylland, dels med en af landsbygraverforeningen udpeget repræsentant.

Under „Eventuelt“ rejste stenhuggermester *Leo Rosendal* spørgsmålet om berettigelsen af

altfor rigoristiske monumentservitutter på nye kirkegårde. Vore kirkegårde skulle ikke være ensrettede, men give et sandt og ægte billede af virkeligheden.

Til næste års mødested valgtes Aalborg stift.

Efter generalforsamlingen holdt biskop *Høgsbro* foredrag om den kristne begravelse som en del af menighedens liv og tjeneste, et foredrag, hvis åndfuldhed og rige indhold umuliggør et kort referat. Det må derfor håbes, at det ønske om at se foredraget trykt, som formanden fremsatte ved sin tak til biskoppen, må blive opfyldt.

Efter en hyggelig frokost aflagde mødedeltagerne besøg på Nykøbings smukke og velholdte kirkegårde, hvorefter byrådet var vært ved en kop kaffe i Vesterskov-pavillon. Menighedsrådet havde venligst stillet bus til rådighed til ekskursion, og under overlærer *Blichers* førerskab kørte mødedeltagerne efter kaffebordet en interessant tur på Lolland, hvor man bl. a. besøgte Kettinge og Engestofte kirkegårde.

Hans Rønø.

Andre årsmøder

På Hindsgavl

Den danske kirkegårdsinspektørforening afholder sit møde den 20.—23. september på Hindsgavl. Mandag gives foredrag af trädgårdsarkitekt *G. W. Walberg*, magister *Asger Klougart* og professor *C. Th. Sørensen*. Tirsdag er redskabsdag, hvortil bl. a. indbydes repræsentanter for de bevilgende myndigheder, såsom menighedsråd og kommunalbestyrelser m. m. Onsdag er der excursion og avslutning på Svendborg kirkegårde. Der plejer at være god tilslutning, når møderne holdes på det skønne Hindsgavl, — og det sker nok også i år. Vi henstiller til vore interesserede medlemmer blandt kirkegårdsledere og menighedsråd at møde frem og se det sidste nye i redskaber og maskiner til vedligeholdelse af kirkegårdene. Det vil sikkert kunne betale sig.

På Dömle stiftsgård

Föreningen Sveriges Kyrkogårdsföreståndare avholder sit årsmøde, som man kalder en kongres, på stiftsgården i Dömle (Värmland) den 3.—5. august. Der er foredrag af forst. *J. Gerremo* om Karlstads kirkegårde, regulering af kirkegårde behandles af 4, nemlig konsulent *Edu. Jacobsson*, forst. *R. Ekstedt*, trädgsark. *G. V. Walberg* og stadstrgsm. *Ivar Andersson*, og ind-

retning af mindelunde af 2, nemlig bygnadsråd *D. Dahl* og insp. *W. Lindström*. Biskop *Gert Bergenstierna* medvirker ved kongressen. Og så fortsætter man iøvrigt med torsdag den 6. at drage i busser til Oslo for at besøge en udstilling der, og om fredagen er der omvisning på Oslos kirkegårde ved kyrkogårdsf. *M. Rygg*. Et righoldigt og lokkende program, der sikkert for deltagerne vil blive *givende*, som svenskerne siger (dvs. frugtbringende), og som først slutter om lørdagen den 8. kl. 16.

Jubilæum

Landsbygraverforeningen for Danmark, hvis nuværende formand er *H. Olesen* (Nordby Fanø) fejrede i juni sit 25 års jubilæum og kunne se tilbage på en god virksomhed til gavn for sine medlemmer. Vi hilser med disse linjer post festum foreningen og ønsker den gode arbejdsår fremover. Vi har også sagt det med blomster.

Konkurrencer

I konkurrencen om krematorium og begravelsesplads i Råksta (Stockholm) tildeltes første prisen til trädgårdsarkitekten *Gunnar Martinsson* og arkitekt *Klas Fåhraeus* og andenprisen til arkitekt *Per Åke Friberg*.

Fra danske dagblade

$\frac{8}{4}$ 1959: Frit Folk: Vonge kgd. får make-up til kr. 20,000.
 $\frac{9}{4}$ Frederikshavns Avis: Bangsbostrandere erklærer kgdsprojektet krig.
 $\frac{10}{4}$ stds.: Ingen kan unddrage sig ansvaret for kgdsplanerne i Fr-havn.
 $\frac{11}{4}$ Berlingske Aften: Strid om retten til gravstedspasning i Glostrup.
 $\frac{12}{4}$ Ålborg Amtstid.: Centralkirkegården i Nr. Uttrup påbegyndes som beskæftigelsesarbejde (havearkitekt *Johannes Tholle*) og udføres ved kommunens foranstaltning for menighedsrådene i Lindholm, Sundby-Hvorup og Nr. Sundby (kommuneingeniør *Elsnab*).
 $\frac{12}{4}$ Berlingske Tidende: En dag i Forest Lawn Cemetery i Californien (*Powl Westphall*).
 $\frac{13}{4}$ Berlingske Aften: Politiet blander sig ikke i, hvem der planter på kgd. (Glostrup).
 $\frac{13}{4}$ Ny Tid: De omfattende arbejder på Ålborg Søndre kgd. skal udføres af erhvervshæmmede og kan nu påbegyndes.
 $\frac{14}{4}$ Berl. Aften: Kgdssagen i Glostrup udsat.
 $\frac{16}{4}$ Villabyernes Blad: Mariebjerg kgd., som lukkes inde af vejarbejderne, får ny indgang.

$\frac{14}{4}$ Aftenposten - Morsø: Projektet til ny 6te afdel. på Nykøbing J. kgd. godkendt på betingelse af dræning (insp. *Hasselstrøm*).

$\frac{18}{4}$ Holbæk Amts Venstrebl.: Lumsås kgd. reguleres i terrasser til kr. 14,000 (ark. *Lauge Laugesen*, Hillerød).

$\frac{19}{4}$ Vendsyssels Tid.: 1600 har protesteret mod projektet til Bangsbostrand kgd.

$\frac{20}{4}$ Bogense Avis: 1ste etape af reguleringen af Bogense kgd. planlagt (insp. *Raahauge-Askegaard*).

$\frac{20}{4}$ Nordsjæll. Soc.-Dem.: Der bevilges yderligere kr. 200,000 til kgd. på Skansevej i Hillerød (ark. *M. Brüel*, insp. *S. Hansen*).

$\frac{22}{4}$ Fyns Tid.: Ny urnehave er projekteret til Fredens kgd. i Odense (insp. *Raahauge-Askegaard*).

$\frac{24}{4}$ Berl. Aften: 1800 protesterer imod kgd.projektet i Bangsbostrand.

$\frac{30}{4}$ Helsingør Dagbl.: Helsingør kgd. får anonym gave og udvides med to nye urnehaver m. m.

$\frac{2}{5}$ Thisted Amts Avis: Vestre kgd. i Thisted reguleres i løbet af 5 år (insp. *Hasselstrøm*).

$\frac{5}{5}$ Amtsbladet, Holstebro: Holstebro kommune køber 35 td.L. til udv. af kgd. og byggeri.

$\frac{6}{5}$ Fr-borg Amts Avis: Hørsholm kgdsudvidelse ventes færdig i årets løb (havearkitekt *Johannes Tholle*, anlægsgartner *Hannibal Hansen & Co.*).

$\frac{6}{5}$ Vestkysten: Fåborg kgd. reguleres.

$\frac{15}{5}$ Fr-havns Avis: Bangsbostrand kgds skæbne uvis, Hedeselskabet undersøger dræningsmuligheder.

$\frac{20}{5}$ Fåborg Folketid.: Svendborg kapel får stor udvidelse (ark. *Andreas Jensen* og *N. M. Nielsen*).

$\frac{28}{5}$ Fr-havns Avis: Skagen kgd. kan udvides med et areal af jernbanen.

$\frac{29}{5}$ Bornholms Tid.: Stadig flere begravnes anonymt.

$\frac{30}{5}$ Fyns Socialdem.: Enighed om anl. af kgd. ved Nazaretskirken i Ryslinge (insp. *O. Raahauge-Askegaard*).

$\frac{30}{5}$ Ålborg Amtstid.: Ny administrationsbygning indviet på Ålborg Almenkgd.

$\frac{1}{6}$ Horsens Folkebl.: Første del af Vinge kgd.s udv. færdig.

$\frac{4}{6}$ Ny Dag: Konsulenter i kgdskultur.

$\frac{6}{6}$ Loll. Falst, Folketid.: Den kristne begravelse er et menighedsanliggende.

$\frac{6}{6}$ Loll. Falst. Venstrebl.: Censur eller servitut på vore kgd.

$\frac{8}{6}$ Morsø Folkebl.: Hærværk på Ørding kgd.

$\frac{8}{6}$ Jyll.posten: Kun minderne om Rømø (gravstenene).

$\frac{9}{6}$ Silkeborg Avis: Låsby kgd. skal udvides.

Fra norske dagblade

- $\frac{1}{3}$ Tidens Krav: Eide kgds utv. godkendt.
 $\frac{2}{3}$ Sunmære Arbeideravis: Fylkesgartneren har utarb. plan for utv. av kgd. på Hellesylt.
 $\frac{2}{3}$ Sunm. Arbeideravis: Kgd. i Åsram og Gerdsvika utv.
 $\frac{7}{4}$ Sunmørsposten: Parkeringspl. og utv. av Selje kgd.
 $\frac{10}{4}$ Sunmørsposten: Utv. av kgd. i Dalsfjord.
 $\frac{17}{4}$ Haugesunds Avis: Kgd. i Sveio gøres vakrere.
 $\frac{27}{4}$ Firda Folkebl.: Gravstaden på Askrova må utv.
 $\frac{2}{5}$ Sarpn: Plan om urnelund og utv. av Tune kgd.
 $\frac{5}{5}$ Kragerø Bl.: Utbedring av Kragerø kgd. skal begynne.
 $\frac{11}{5}$ Øvre Smålenene: Kgds utv. i Tomter.
 $\frac{14}{5}$ Folkets Røst: Herland kgd. utv. med 1060 m².
 $\frac{14}{5}$ Romsdalsposten: Storarbejd ved Hov kgd. i Sunndal.
 $\frac{15}{5}$ Sarpsborg Arbeiderbl.: Meget heldig løsning av spørsm. om ny kgd. for Hafslund/Borgen.
 $\frac{23}{5}$ Stjørdalingen: Planene for kgd. utv. i Neråker klar (bygartner *Kvenild*, Trondheim).
 $\frac{27}{5}$ Brammens Tid.: Nytt bære-hus i Sande.
 $\frac{30}{5}$ Romsdalsposten: Utv. av Gaustad kgd. i Kornstad.
 $\frac{1}{6}$ Raumnes: Kgd. i Fenstad trengte planering.
 $\frac{1}{6}$ Øvre Smålenene: Utv. av Spydeberg kgd.
 $\frac{5}{6}$ Sogningen: Kgd. på Nes skal utv.
 $\frac{9}{6}$ Aftenposten: Gravstedet kan aldri bli enkelt nok.

Fra svenske dagblade

- $\frac{20}{6}$ Nya Werml. Tidn.: Hammarö upprättar generalplan för kgdsfrågans lösning.
 $\frac{22}{6}$ Sydsvenska Dagbl.: Lundakgd. vandalhärjades.
 $\frac{22}{6}$ Göteborgs-Posten: Där Hisingens kgd. skall ligga. Vildmarken behållas.
 $\frac{18}{4}$ Smålands Allehanda: Huskvarna församling låner penge til ny kgd. og kapellkrematorium.
 $\frac{12}{6}$ Hudiksvalls Tidningen: Utökning av Idenors kgd.
 $\frac{25}{6}$ Hälsinglands Tidn.: Nya kgd. och gravkapellet invigda (Bjuråker).

Fra tidsskrifterne

- Der naturstein** nr. 4: Neue Symbole des Glaubens (*Fr. Heinrichsen*). — Nr. 5: Doppelgrabmal von *Fr. Heinrichsen*.
Deutsche Friedhofskultur nr. 3: Nürnberger Friedhöfe im Wandel der Zeit (*H. Clauss*).

Erhöhung der Friedhofsgebühren (*Werner Maethner*). Genehmigungsverfahren bei Neuanlage und Erweiterung von Friedhöfen. — Nr. 4: Nur ein Grabfeld. Betrachtungen über das Grabmal (*Hans-Jörg. Hunkler*). Wer bestimmt die Umbettung einer Laiche? Friedhöfe mussten der Braunkohle weichen. *Saxifraga geum* (*Eberhard Schulze*). Friedhofsgärtnerische Wertarbeit prägt den grünen Friedhof (*E. Wolter*). — Nr. 5: Friedhof und Grabmal, eine Sonderschau geistigerer Leistungen. Friedhof Eichhof in Kiel. Grabmalherstellung mit technischen Hilfsmitteln (*Scheid*). Geeignete Gehölze für die Grabbepflanzung (*Hemmersbach*). Winke zur Friedhofsgestaltung. Das Kriegsgräberproblem in West und Ost. Bodenbedeckende Stauden die sich zur Grabbepflanzung eignen (*Karl Seibert*).

Friedhof und Denkmal nr. 11/12: Eine für das Friedhofswesen bedeutungsvolle Rechtaussage. — Nr. 1/2: Unser Dorffriedhof (*P. Schönrock*). Ehren- und Mahnmale (*Boehlke*) m. m. — Nr. 3/4: Sonderausgabe zur Bundesgartenschau 1959 in Dortmund.

Havekunst nr. 3: Tävling om krematorium och begravningsplats i Råcksta, Stockholm.

IGNIS nr. 4: Eldbeg. rörelsen i Finland. Ny generalplan för Hälsingborgs krematoriums vidare utbyggnad. St. Görans kyrka har fått kolumbarium (*Simon Asmund*). — Nr. 5: Nytt krematorieförslag i Oskarshamn spar en halv million (*Erik Brokström*). Några synpunkter på kisthissar och krematorier (*Kurt Jeanson*). En engelsk gejstlig syn på den voksende anvendelse af kremation. Krematorieförslaget i Råcksta stadfast.

Kriegsgräberfürsorge nr. 3: Umbettung in Griechenland aufgenommen (*K. Leppin*). Neue Soldatenfriedhöfe om Entstehen.

Kunst und Stein nr. 3: Der Friedhof G/59 (udstilling). Vom Wesen des Grabmals. Die Frage der Grabmalgestaltung und Totenverehrung aus der Sicht des Bildhauers.

Landsbygraveren nr. 4: Gartneruddannelse? Nej — fagfolk (*H. G. Møller*). — Nr. 5: Hvordan er graverstillingen opstået? (*E. M. Bertelsen*). Graveren og kirkegården fra 1880. (*Oluf Andersen*).

Menighedsrådenes blad nr. 3: Skal de tyske flygtninge- og soldatergrave flyttes, sløjfes eller fredes? Flere kirkegårde har vogne til kister. — Nr. 5: Tyskergravene. De kristne symboler på kirkegårdene.

Steinmetz- und Steinbildhauer nr. 4: Neuanlage eines Dorffriedhofes im Kreis Aalen (Württ). Bleichgrabsteine werden angeboten. — Nr. 5: bl. a. diverse billeder af gravmæler.

Stenhuggertidende nr. 3: Barn hårdt kvæstet af væltende gravsten, Løser kirkegårdsarkitekterne ikke deres opgave rigtigt?

Trädgårdsnytt nr. 6: Dragsfjärds nya begravningsplats — en skogskyrkogård.

Fra det faglige bogmarked

C. Th. Sørensen: Europas havekunst. Fra Alhambra til Liselund. 8°, 310 s., G. E. C. Gad, Kbh. 1959. Kr. 40,—.

Det er et både imponerende og stærkt personlig præget værk, som Danmarks første og hidtil eneste professor i havekunst, havearkitekten *C. Th. Sørensen*, her har udsendt. Imponerende er det for det omfang det i henhold til titlen spænder over (Europa), og personligt både fordi kompositionen, stilen og behandlingen er så forskellig fra andet af en sådan art. Og når forfatteren på side 1 i den meget lange indledning til værket skriver, at han knapt nok vil forsøge sig med vurderinger af de omtalte kunstværker, så undgår han naturligvis alligevel ikke dette. Bare udvælgningen af det omtalte er jo en vurdering, og selvom forfatteren ofte anvender vage udtryk som muligvis, vistnok og lignende og derved bringer sig selv ligesom i anden række, mærkes han dog nok tydeligt selv, når han f. ex. s. 277 kærer siger og skriver kun 20 (tyve) af Europas *haver* som det han benævner: havekunstneriske monumenter. Som al havekunstnerisk historieskrivning må ty til *Marie Luise Gothein*, må også forfatteren af denne bog gøre det, men desuden er der brugt en vrimmel af litteratur, hvis oprensning fylder en snes sider, uden at de pågældende værker er kædet sammen med citater i teksten, så man ikke ved, hvem der siger hvad. En væsentlig del af de omtalte haver og anlæg (forfatteren skelner stærkt imellem disse to former for havekunstneriske arbejder) har forf. kendt ved selvsyn, hvad der både støtter til liden til værket og naturligvis også har støttet forfatteren i arbejdet med bogen. Begrænsningen af emnet er sat i de 2 stednavne i titlen, og der søges derfor af danske læsere forgæves efter en *R. Rothe*, *Flindt*, *Glæsel*, *Erstad-Jørgensen*, *J. P. Andersen*, *G. Georgsen* osv., — dog er forfatteren gået med til at omtale nogle engelske havekunstnere fra vor tid (*Blomfield*, død 1942), *Robinson* (1935), *Lutyens* (1944) og *Jekyll* (1932).

Værket er let læst og bringer læseren megen berigelse, — en dansk Bådecker for haver, — det er forsynet med 261 illustrationer, fint tryk på glittet trykpapir med clichéer fra

F. Hendriksen og udgivet med tilskud fra såvel Carlsbergfondet som Ny Carlsbergfondet. Værket tjener i alle henseender såvel forfatter som forlag og tekniske medarbejdere til megen ære, ligesom det er en virkelig pryd i dansk havelitteratur.

Tor Nitzelius: Boken om träd. 8°, 470 s. + 32 farvel. tavler. Saxon & Lindström, Stockholm 1958. Sv. kr. 52,—.

Til den allerede righoldige litteratur om træer til have, park, kirkegård og skov føjer denne bog sig smukt. Der beskrives ikke blot de 45 i Sverige hjemmehørende træer, men også andre dyrkningsegne, og den nyeste sensation: *melasequoia glybtostroboides* vandring fra de fossile til de levende træers verden er med. De botaniske beskrivelser suppleres med dyrkningsmæssige, formeringspraxis, kulturhistorie m. m., så der bliver en pæn nogenlunde avrundet skildring af emnet. Talrige sorthvide illustrationer foruden farvetavlerne supplerer på en god måde teksten. Lidt usikkerhed mellem brugen af h eller ikke i t(h)uja på s. 442—45 forstås og undskyldes. „Man“ savner et h i dette navn og undgår gerne her at følge den ny retskrivning i dansk.

Arbeitsgemeinschaft Friedhof und Denkmal E. V. Jahrestagung München 1958. 8°, 84 s. Årsberetningen indeholder forskellige foredrag m. m. om kirkegårdsproblemer, som fremkom på den afholdte „Dag“ i maj 1958, — dertil et tillæg om retsforhold.

Dansk Ligbrændingsforening. Beretning for året 1958. 60 s.

Foruden angående DLs organisation og økonomi og beretninger fra afdelingerne er der i årsberetningen bl. a. en artikel af *Magnus Lund* om fællesurnegraven.

DL har samtidigt udsendt en 12 siders brochure i agitationøjemed. Af denne fremgår det bl. a., at England fører i Europas ligbrændingsbevægelse, og at Danmark følger lige i hælene med 27,6 % kremationer.

Danmarks vilde planter. Hefte 9, Branner og Korch. Kbh.

Det nydelige hefte omfatter bl. a. crassulaceae og rosacea og står på højde med de tidligere udgivelser, — hvilket siger meget.

Resolutioner m. m.

(fortsat fra side 8)

Ifølge den pågældende bestemmelse i kirkegårdsreglementet betales gravsteder „i rækkefølge“ med 20 kr. for 1 gravplads og 30 kr. pr. gravplads for 2 gravpladser for en periode på

20 år, medens der, såfremt mere end 2 gravpladser ønskes, betales efter de for „valgte gravsteder“ fastsatte takster, der ifølge reglementets § 2 II udgør 60 kr. pr. gravplads for indtil 2 gravpladser i 20 år og 90 kr. pr. gravplads for mere end 2 gravpladser. Ifølge kirkegårdsbestyrelsens forslag til ændringer i reglementet ophæves § 2 I, således at der fremtidig skulle gælde en fælles takst for alle til nedgravning af lig bestemte gravpladser — bortset fra særligt udvalgte eller murede gravsteder. Denne takst ønskes fastsat til 100 kr. pr. gravplads for indtil 3 gravpladser og 150 kr. pr. gravplads for mere end 3 gravpladser.

Som begrundelse for ønsket om en forhøjelse af de gældende takster for gravsteder og særlig af taksterne for gravsteder „i rækkefølge“, har kirkegårdsbestyrelsen bl. a. henvist til, at prisen for erhvervelse af et gravsted i henhold til reglementets § 5 også skal dække udgiften til klipning af hække omkring gravstedet, og at alene denne udgift i en fredningsperiode væsentlig overstiger den nu for en gravplads „i rækkefølge“ gældende takst.

Stiftsøvrigheden har for sit vedkommende påpeget det ønskelige i, at der af hensyn til de mindrebedemlede opretholdes en særlig lav betaling for gravpladser i rækkefølge, og har herved også henvist til, at bestemmelser om en sådan særlig takst findes i den af ministeriet stadfæstede vedtægt for begravelsesvæsenet i Odense.

I anledning heraf skal man meddele til efterretning og videre bekendtgørelse, at ministeriet med kirkegårdsbestyrelsen må være enig i, at der efter de oplyste omstændigheder bør foretages en forhøjelse af priserne for erhvervelse af gravsteder på kirkegården, men at man på den anden side ligesom stiftsøvrigheden må finde det ønskeligt, at priserne på gravsteder gradueres noget, således at der fremdeles bliver mulighed for mindrebedemlede for at erhverve gravsteder til en overkommelig pris. Hvorvidt dette formål bør tilstræbes gennem opretholdelse af den nu gældende ordning med gravsteder i „i rækkefølge“ eller på anden måde, f. eks. ved fastsættelse af priserne under hensyn til de enkelte gravsteders beliggenhed på kirkegården, skal man have det overladt til stiftsøvrigheden at afgøre, jfr. § 23, stk. 1, i bekendtgørelse nr. 455 af 23. september 1947 af lov om vedligeholdelse af kirker og kirkegårde m. v.

Kirkeministeriets skriv. (27/5 55) (til Dansk Boligselskab af 1945, A/S) ang. **afløsning af den nogle ejendomme påhvillende forpligtelse med hensyn til vedligeholdelse af Ølby kirke og kirkegård.**

I et hertil indsendt andragende af 27. september 1954 har De som forretningsfører for Struer Boligselskab under henvisning til, at sidstnævnte selskab har erhvervet en række nærmere angivne fra ejendommen matr. nr. 4 a tidligere Ølby by, Ølby sogn, udstykkede parceller, anholdt om, at der må blive foretaget aflysning af den disse parceller påhvillende forpligtelse med hensyn til vedligeholdelse af Ølby kirke og kirkegård, idet aktieselskabet har henvist til, at nævnte ejendom matr. nr. 4 a er blevet indlemmet i Struer købstad i forbindelse med en pr. 1. april 1950 foretagen grænseændring mellem Struer købstad og Ølby-Aspousing kommune.

Under en om sagen stedfunden brevveksling med stiftsøvrigheden over Viborg stift er det bl. a. oplyst, at pligten til vedligeholdelse af kirke og kirkegård påhviler alle ejendomsbesiddere i det oprindelige Ølby sogn, samt at denne forpligtelse fordeles imellem kirketiendeejerne efter hartkorn. Forpligtelsen har i de senere år andraget 1 kr. pr. 1 000 kr. ejendomsskyld, og kirketiendeejerne i den i Struer købstad indlemmede del af Ølby sogn har i de senere år betalt et bidrag på i alt 160 kr. årligt.

I anledning heraf skal man meddele, at den i henhold til lov nr. 100 af 15. maj 1903 § 25 påhvillende hæftelse angående vedligeholdelse af Ølby kirke og kirkegård fremdeles er gældende, idet indlemmelsen i Struer købstad af de tidligere i Ølby sogn beliggende ejendomme ikke har medført nogen ændring i det bestående forhold til Ølby kirke.

Ministeriet har dog intet at erindre imod, at der, om det måtte ønskes, finder afløsning sted af den omhandlede forpligtelse imod, at der til stiftsøvrigheden over Viborg stift indbetales et afløsningsvederlag på 25 gange den årlige ydelse fra de i det indlemmede areal beliggende ejendomme. Såfremt dette ønskes, må der træffes nærmere aftale herom med Ølby menighedsråd og interessentskabet af kirketiendeejere, hvilken aftale må godkendes af stiftsøvrigheden. Afløsningskapitalerne vil være at indbetale til stiftsøvrigheden som en Ølby kirke tilhørende kapital, hvoraf renterne tilfalder interessentskabet til dækning af udgifterne ved vedligeholdelsen af Ølby kirke og kirkegård.

Kirkeministeriets skriv. af 3/5 55 (til N. N.) ang. **et menighedsråds adgang til i forbindelse med regulering af kirkegården at gøre indgreb i et gravsted.**

I et hertil indsendt andragende af 10. februar 1955 har De besværet Dem over, at der i forbindelse med den stedfundne regulering af en del af Kerte kirkegård er sket indgreb i Bremer-

holms familiegravsted, i hvilket Deres forældre og Deres Søster er begravede.

Ministeriet har om sagen brevvekslet med stiftsøvrigheden over Fyens stift. Af de herved tilvejebragte oplysninger fremgår det bl. a., at den almindelige fredningstid for gravsteder på Kerte kirkegård er 20 år, og at den sidste jordfæstelse i Bremerholms familiegravsted har fundet sted i 1931.

I anledning heraf skal man meddele, at menighedsrådet har været berettiget til efter udløbet af den almindelige fredningsperiode at inddrage det heromhandlede gravsted helt eller delvis i anledning af kirkegårdsreguleringen, jfr. § 19 i bekendtgørelse nr. 455 af 23. september 1947 af lov om vedligeholdelse af kirker og kirkegårde, og at ministeriet allerede af den grund ikke finder anledning til at foretage sig videre i sagen.

Kirkeministeriets skriv. af 17/6 55 (til stiftsøvrigheden over Århus stift) ang. **tilladelse til, at udgiften til gravkastning blev overført til kirkekassen.**

I et med stiftsøvrighedens erklæring af 4. april 1955 hertil indsendt andragende har Højbjerg og Elsborg sognes menighedsråd anholdt om godkendelse af, at betalingen for udførelse af gravkastning på Højbjerg og Elsborg kirkegårde fra den 1. april d. å. at regne afholdes af de pågældende kirkebetjeningskasser og således liggnes på menighederne.

Således foranlediget skal man meddele til efterretning og videre bekendtgørelse, at ministeriet, uanset at der ikke haves positiv hjemmel i den kirkelige lovgivning til at overføre udgiften til gravkastning til den kirkelige ligning, ikke skal modsætte sig, at der på de årlige overslag for Højbjerg og Elsborg sognes kirkekasser afsættes et af provstiudvalget godkendt, hertil beregnet fast årligt beløb med tillæg af det sædvanlige honorartillæg på vilkår, at bestemmelserne i § 26 i de gældende vedtægter for Højbjerg og Elsborg kirkegårde som af stiftsøvrigheden foreslået ændres således, at gravkastning i tilfælde af, at den begravede er en til folkekirken hørende beboer af sognet, er vederlagsfri, medens der for så vidt angår udensogsboende eller personer uden for folkekirken fastsættes et kirkekassen tilfaldende fast beløb for gravkastning.

Det tilføjes, at der på de pågældende kirkekassers årlige overslag vil være at opføre et anslået beløb som indtægt hidrørende fra betaling for gravkastning i de tilfælde, hvor der efter foranstående herefter skal erlægges sådan betaling.

Kirkeministeriets skriv. af 21/6 55 (til stiftsøvrigheden over Ribe stift) om, **hvem der i et nærmere angivet tilfælde måtte anses for berettiget til at disponere over et gravsted.**

I et med stiftsøvrighedens erklæring af 5. maj 1955 hertil tilbagefulgt andragende har N. N., Bække, på egne og på sin moders, enkefru O. O.'s vegne, besværet sig over, at en søster til hans fader, P. P. på den nedenfor nærmere angivne måde har ladet foretage en opdeling af et gravsted på Bække kirkegård, i hvilket nævnte P. P.'s forældre Q. Q. og hustru T. T. (andragernes bedsteforældre) og ægtefællernes søn, R. R. (P. P.'s broder og andragernes fader) er begravet, henholdsvis i 1921, 1926 og 1931.

Det fremgår af sagen, at det omhandlede gravsted indtil 1953 blev vedligeholdet af S. S. — en datter af afdøde Q. Q. og hustru — og at vedligeholdelsen efter hendes død er overtaget af hendes søster, ovennævnte P. P., som imidlertid kun har ønsket at vedligeholde den del af gravstedet, i hvilken forældrene er begravet, hvilket hun har tilkendegivet ved at lade denne del af gravstedet adskille fra den del, hvori hendes broder, R. R. er begravet, ved anbringelse af en buksbomhæk tværs over gravstedet.

Med hensyn til adkomsten til gravstedet har Bække menighedsråd oplyst, at T. T. ifølge kirkegårdsprotokollen overtog retten til gravstedet ved ægtefællen Q. Q.'s død i 1921, og at hun, som afgik ved døden i 1926, stadig står anført som ejer af gravstedet, for hvilket fredningsperioden iøvrigt nu oplyses at være udløbet, uden at fornyelse har fundet sted. Det fremgår imidlertid af sagen, at menighedsrådet vil gå ind for en ordning, hvorefter gravstedsretten deles mellem klagerne og P. P. i overensstemmelse med den stedfundne, faktiske opdeling af gravstedet.

I sit andragende har N. N. bestridt P. P.'s ret til at disponere over gravstedet som anført, idet han har hævdet, at hans moder, enkefru O. O. må være den, der er berettiget til at råde over gravstedet. Andrageren har derhos erklæret sig uvillig til at acceptere den af menighedsrådet foreslåede ordning med hensyn til en deling af gravstedsretten.

I anledning heraf skal man meddele til efterretning og videre bekendtgørelse, at de oprindelige gravstedsejeres nulevende datter, P. P., efter ministeriets formening må være den nærmest berettigede til at disponere over gravstedet og til at begære retten til gravstedet fornyet. Men da hun øjensynlig kun er interesseret i den del af gravstedet, i hvilken hendes forældre er begravet, må ministeriet anse det for en rimelig ordning, at gravstedet deles, som af

menighedsrådet foreslået, således at P. P. erhoder retten til den del af gravstedet, hvori hendes forældre ligger begravet, og klagerne, N. N., eller dennes moder, O. O., retten til den øvrige del af gravstedet.

Det tilføjes, at såfremt der ikke kan opnås enighed mellem parterne, må man i sidste instans have disse henvist til at søge sagen afgjort ved domstolene.

Kirkeministeriets skriv. af $\frac{1}{2}$ 56 (til Frederiksberg kommunalbestyrelse) vedr. **et andragende om ophævelse af den Frederiksberg begravelsesvæsen i henhold til kgl. resol. af 4. juni 1897 påhvilende ydelse til de frederiksbergske sognekirker.**

Indenrigsministeriets skriv. af $\frac{2}{3}$ 56 (til amtmanden over Svendborg amt) om, **hvorvidt der af en kommune kan ydes tilskud til en kirkegårds vedligeholdelse og drift.**

I skrivelse af 4. januar 1956 har hr. amtmanden anmodet indenrigsministeriet om en udtalelse med hensyn til et af Ryslinge sogneråd fremsat andragende om tilladelse til, at Ryslinge kommune fremtidig afholder de med driften af Ryslinge kirkegård forbundne udgifter.

I denne anledning skal man hoslagt fremsende en genpart af en over sagen fra kirkeministeriet indhentet erklæring af 21. marts 1956.

For så vidt kirkeministeriet i nævnte skrivelse anbefaler, at det tillades Ryslinge sogneråd at yde et årligt tilskud til kirkegårdens drift, skal man meddele, at det efter indenrigsministeriets opfattelse ikke kan være udelukket, at kommunen under de angivne omstændigheder yder tilskud til kirkegårdens vedligeholdelse og drift, idet det dog herved må være en forudsætning, at den ikke over for menighedsrådet forpligter sig til at yde årlige tilskud, men at ydelsen af disse beror på sognerådets bestemmelse til enhver tid med eventuelt fornøden godkendelse fra amtsrådet.

Kirkeministeriets cirk. af $\frac{2}{4}$ 56 (til stiftsøvrighederne og overtilsynene for kirkerne i København og på Frederiksberg) om **feriegodtgørelse.**

Kirkeministeriets skriv. af $\frac{3}{0}$ 56 til stiftsøvrigheden over Fyens stift) ang. **godkendelse af, at en ældre stråtækt bygning blev anvendt som lighus.**

I et med hr. stiftamtmandens og Deres Højærværdigheds erklæring af 24. februar 1956 hertil indsendt andragende har Hillerslev sogns menighedsråd indberettet, at Hillerslev kommune har skænket en ved Hillerslev kirke beliggende stråtækt bygning, kaldet „Hillerslev Hospital“, til kirken til senere anvendelse som lig-

kapel, hvorhos menighedsrådet har forespurgt, om der i et tilfælde som det foreliggende, hvor en stråtækt bygning af historisk og æstetisk værdi ønskes indrettet til ligkapel, vil kunne meddeles dispensation fra bestemmelsen i § 27, stk. 1 i bekendtgørelse nr. 455 af 23. september 1947 af lov om vedligeholdelse af kirker og kirkegårde, jfr. § 27, stk. 2, i kgl. anordning af 20. april 1953 om kirkegårde, hvorefter lighuse skal have ildfast tag.

I anledning heraf skal man efter stedfunden brevveksling med direktøren for nationalmuseet og sundhedsstyrelsen, hvis erklæringer af henholdsvis 23. marts og 15. maj 1956 vedlægges i genparter, meddele til efterretning og videre bekendtgørelse, at ministeriet herved bifalder, at Hillerslev kirke modtager det pågældende hus vederlagsfrit fra kommunen til brug engang som lighus, idet ministeriet herved meddeler den ansøgte dispensation, således at lighuset kan indrettes med stråtag.

Når menighedsrådet til sin tid ønsker huset indrettet som ligkapel, forventer ministeriet at modtage et af en duelig arkitekt udarbejdet forslag til godkendelse, hvorved bemærkes, at lighuset ikke må indrettes eller tages i brug til formålet, forinden ministeriet har godkendt et sådant forslag.

Man henleder opmærksomheden på det i sundhedsstyrelsens fornævnte erklæring fremsatte forslag om, at der eventuelt indskydes brandsikker adskillelse mellem tag og rum.

Kirkeministeriets skriv. af $\frac{1}{2}$ 56 (til fru N.N.) om, **hvorvidt en afdød mands børn i et nærmere angivet tilfælde var berettiget til at sætte deres faders navn på en mindesten, der var anbragt på en grav, hvor faderen ikke var begravet.**

I et hertil indsendt andragende har De besværet Dem over, at Deres afdøde ægtefælle Laust Jensens børn af et tidligere ægteskab har sat deres faders navn — sammen med deres afdøde moders navn — på en mindesten, der er anbragt på moderens grav på A. kirkegård, idet De har henvist til, at Deres afdøde ægtefælle ikke er begravet i samme gravsted som hans første hustru, men i et tilstødende gravsted, på hvilket De har skøde.

Ministeriet har i sagens anledning indhentet en udtalelse fra A. menighedsråd, af hvilken en genpart vedlægges. Ifølge denne skal der oprindeligt have været truffet aftale mellem Dem og kirkeværgen samt børnene af begge ægteskaber om, at Deres afdøde ægtefælle skulle begraves i det gravsted, hvori hans tidligere hustru er begravet.

I anledning heraf skal man meddele, at mini-

steriet ikke finder, at De — navnlig ikke under de foreliggende omstændigheder — kan modsætte Dem, at Deres afdøde ægtefælles børn af første ægteskab har anbragt faderens navn sammen med moderens navn på den på moderens grav anbragte sten.

Det tilføjes, at ministeriet i øvrigt må finde det højst tvivlsomt, om De ganske skulle kunne bortse fra den interesse, som Deres afdøde ægtefælles børn af første ægteskab har i deres faders gravsted, således at De f. eks. skulle kunne hindre, at de lægger blomster på graven o. lign.

Kirkeministeriets skriv. af 2½ 56 (til stiftsøvrigheden over Roskilde stift) ang. **afholdelse af syn over en til et hospital hørende kirkegård, udfærdigelse af kirkegårdsvedtægt m. m.**

Det senest med stiftsøvrighedens erklæring af 15. marts 1956 hertil indsendte andragende fra Ars og Løve herreders provstiudvalg var vedlagt en udskrift af synsprotokollen for kirkegården ved Kysthospitalet på Refsnæs vedrørende et den 20. juni 1955 over kirkegården afholdt provstesyn, hvoraf det fremgår, at det nævnte syn er det første, der har været afholdt over kirkegården, og at der ikke findes nogen vedtægt for kirkegården.

Under henvisning hertil har provstiudvalget forespurgt, hvorledes der fremtidig vil være at forholde med hensyn til afholdelse af syn over kirkegården og betaling af omkostningerne herved, samt om at der ikke nu bør udfærdiges en vedtægt for kirkegården.

I anledning heraf skal man meddele til efterretning og videre bekendtgørelse, herunder også for bestyrelsen for Kysthospitalet på Refsnæs, at der vil være at holde syn over kirkegården ved Kysthospitalet som over almindelige kirkegårde, og at omkostningerne herved må afholdes af Kysthospitalet. Endvidere vil der være at udfærdige en vedtægt for kirkegården, hvorved bemærkes, at ministeriet ikke kan tiltræde, at der, som af Kysthospitalets direktion foreslået, heri optages nogen bestemmelse om kirkegårdens nedlæggelse.

Dette spørgsmål, hvis afgørelse er henlagt til ministeriet, jfr. § 29 i kgl. anordning af 20. april 1953 om kirkegårde, vil til sin tid kunne forelægges ministeriet, når fredningstiden er udløbet for det gravsted, hvori der sidst har fundet en begravelse sted.

Kirkeministeriets skriv. af 30 (til stiftsøvrigheden over Fyens stift) om, **hvorvidt det i et tilfælde, hvor et fredningsnævn havde afsagt en kendelse om ophævelse af fredning af nogle træer ved en kirke, desuagtet — i henhold til den gældende kirkelige lovgivning — tilkom provstiudvalget at afgøre, om de pågældende træer burde fældes.**

I et direkte hertil indsendt andragende af 12. juni 1956 har Vends herreds provstiudvalg i anledning af en den 7. juni 1956 af naturfredningsnævnet for Assens amtsrådskreds afsagt kendelse, hvorefter fredningen af oprindeligt 14, nu tilbageværende 10 kastanietræer syd og vest for Middelfart kirke ophæves, forespurgt, om det tilfalder provstiudvalget at afgøre spørgsmålet om, hvorvidt de omhandlede tilbageværende træer bør bevares eller fældes, samt i bekræftende fald, om nærværende ministerium kan lade træerne underkaste en forstmæssig undersøgelse til vejledning for udvalget.

Således foranlediget skal man efter stedfunden brevveksling med direktøren for nationalmuseet, hvis erklæring af 18. juni 1956 vedlægges i genpart, meddele til efterretning og bekendtgørelse for provstiudvalget, at det, uanset den af naturfredningsnævnet afsagte kendelse angående ophævelse af den i 1945 afsagte kendelse om fredning af træerne, i henhold til den gældende *kirkelige* lovgivning tilkommer provstiudvalget — eventuelt med rekurs til kirkeministeriet at træffe bestemmelse om, hvorvidt træerne bør fældes, jfr. herved lovbekendtgørelse nr. 455 af 23. september 1947 af lov nr. 282 af 30. juni 1922 om vedligeholdelse af kirker og kirkegårde m. v. § 21, og kgl. anordning af 20. april 1953 om kirkegårde § 7, stk. 1.

Med hensyn til spørgsmålet om en forstmæssig undersøgelse af de omhandlede træer skal man meddele, at man, såfremt sagen indbringes for ministeriet til afgørelse, muligvis — om fornuddent — indhenter en sagkyndig udtalelse fra en forstkyndig.

Det tilføjes, at det for ministeriet er oplyst, at såvel nationalmuseet som naturfredningsforeningen vil indanke sagen for overfredningsnævnet, og at nærværende ministerium ikke finder anledning til at foretage videre i sagen — ligesom der ej heller fra andre myndigheders side kan foretages videre — før overfredningsnævnets afgørelse foreligger.

Tillæg til Vore Kirkegårde bind 20 nr. 3

Foreningen for kirkegårdskultur

Nye medlemmer

Afdeling C.

Kirkegårdsgartner Hans Jensen, Sakskøbing.

Kirkegårdsgartner Herman Pedersen, Hvidovre.

Graver Aage Nielsen, Lysgaard, Skelhøje.

A/S R. Sigvardt, Orehoved.

Radioforedrag

Søndag morgen den 25. oktober kommer der et foredrag af kirkegårdsinspektør *J. Jørgensen* (Solbjerg) om: grandækning og lys på gravene til allehelgen og jul.

Billedtexten

til fig. 12 i VK nr. 2 angiver fejlagtigt *Willumsen* som skaber af det avbildede gravmæle. Det var *Rudolph Tegner*. Beklager det skete, som kun skyldes en fejlhuskning hos redaktøren.

Kirkegårdsindvielse

Mandag den 28. 9. havde Lyngby-Tårnbæk kommune inviteret til indvielse af deres store centralkirkegård, der indtil videre hedder *Lyngby Centralkirkegård*, men ventes at få et mere sigende navn. Kirkegården har tidligere været omtalt i VK XVII s. 90—96 og XIX s. 13—14, — og vi venter senere at kunne berette om den, navnlig de interessante bygninger, som er eller kommer der. Ved indvielsen var der en procession af kommunens 11 præster i ornat med provst *Sparsø* i spidsen samt en anden procession af kommunens folk og nogle indbudte med borgmester *Fenneberg* i spidsen. Provsten foretog den kirkelige indvielse, der blev sunget nogle til lejligheden passende salmevers, og borgmesteren takkede siden ved et glas vin til flere sider, ligesom udvalgsformand, viceborgmester *Karen Schack* takkede, navnlig arkitekterne *Iversen* og *Plum* og inspektør *Holger Nielsen*. Trods adskillige vanskeligheder er dele af anlægget groet godt til, og det kuplede landskab er formet i den store stil, næsten arkaisk virkende.

Dødsfald

Den 21. september avgik seniorchefen i firmaet *H. Baade* (udtales *Bade*) ved døden 86 år gammel. Firmaet har i en lang årrække været

virksom bl. a. med udmærkede nummerskilte til kirkegårdsbrug og hører til vore trofaste annoncører. Driften er tilrettelagt af den nu avdøde, så firmaet fortsætter.

Guds fred med vore døde. —

Fødselsdage

Vort tidsskrift, som kun udkommer med 4 hefter om året, kan af gode grunde ikke altid bringe de nyheder, som vi gerne ville have frem, — sådan f. ex. også med fødselsdage. Her har vi nu ikke mindre end 3 fødselsdage og alle af den stærke karat af: firsindstyve år, som vi altså kommer bagefter med. Men lad os sige det strax, at når man læser dette, er blomsterne til dagen visnet, så der er plads for friske, — samt for lykønskninger *post festum*.

Den 28. september fyldte Københavns Vestre Kirkegårds tidligere og højagtede inspektør, *Chr. Beck Skrydstrup*, 80 år, — til dennes mange gode gerninger ligger det nær for VK at takke, fordi S. i ikke mindre end 20 år sad i redaktionsudvalget for vort blad, og fordi han har bidraget med adskillige artikler af betydelig værdi for vore læsere. Den 1. i samme måned fyldte hans ægtefælle, fru *Thea Skrydstrup* ligeså de 80, — og ægteparret har haft den glæde sunde og raske at kunne fejre deres guldbryllup.

Op så fyldte altså den tredje, som skal nævnes, de 80, nemlig kirkegårdsinspektøren i Slagelse *Rosenmeier senior* den 5. oktober. R. hører til de ældste af medlemmerne i foreningen af kirkegårdsinspektører m. v. og har her i mangfoldige år været en nidkær kasserer, der udnævntes til æresmedlem („æreskasserer“), da han for få år siden trak sig tilbage.

Årsmøder

På Hindsgavl

avholdt Foreningen af inspektører, gravere og gartnere ved kirkegårde i Danmark sin generalforsamling d. 20/9 med insp. *A. Fich* som en mild og myndig dirigent. Da formanden, inspektør *Raahauge-Askegaard* desværre lå på hospitalet, bød næstformanden, insp. *C. Walbjørn Christensen* (Holstebro) forsamlingen velkommen, og sekretæren, insp. *Holger Nielsen* (Lyngby) avlagde beretningen. Af de iøvrigt interne drøftelser kan nævnes, at lønningsforholdene ganske naturligt lagde beslag på væsentlig tid, og at der stort set var tilfredshed

med den placering, som inspektørerne havde fået i den nye lønningslov. En udmeldelse af kirkefunktionærforbundet lod man dog stå ved magt. Den avlagte beretning samt kassererens (*Rosenmeier*) regnskaber, der balancerede med 7080 kr., godkendtes, mens inspektør *Hans Rønøs* velmente forslag om at ændre foreningens noget lange navn efter en livlig diskussion blev trukket tilbage. Ved valgene var der genvalg for H. Rosenmeier og C. Walbjørn Christensen til bestyrelsen, af inspektør *K. Thybjerg* som suppleant til samme, af *H. V. Rasmussen* til revisor og *E. Nielsen* som revisorsuppleant. Ved fastsættelse af stedet for næste års generalforsamling blev det bragt på tale, at foreningen i dette år måtte have 40-års jubilæum, og for nærmere at undersøge dette samt de deraf flydende muligheder for at ordne ekstraordinære festligheder m. m., avstod man fra at fastsætte stedet. Til den syge formand avsendtes blomster og gode ønsker.

Mandagen den 21. var helliget foredrag. Først fortalte trädgårdsark. *G. V. Walberg* om svensk kirkegårdskultur igennem en årrække og fra forskellige landsdele og viste til dokumentation en mængde af sine gode lysbilleder i farver eller sort/hvidt. En artikelserie om samme emne er påbegyndt i VK 19 s. 83—86 og ventes fortsat. Forstander *Skovby* (Vilvorde) berettede om sin deltagelse i en forstlig studierejse til Kroatien og havde også hertil en mængde billeder. Efter frokostpausen kom lektor *G. Georgsen* med et spirituelt foredrag om kirkegårdsprotokoller og lølblade (kartotekkort), af hvilke G. G. havde udfundet sindrige systemer med et væld af værdifulde oplysninger, stempler i farver og meget mere, — et slags supplement til det i nærværende hefte anførte af *Fich* (se hovednummeret s. 25—27). Årsmødets spørgetime var en ny ting og havde fremkaldt flere interessante momenter, der blev besvaret. Både de nys nævnte kartoteksystemer, vedligeholdelsesbetaling for legatgrave, løncirkulæret fra kirkeministeriet af 25. 6. 1959, gravkastningstaxter, optagelse i foreningen og endnu mere bragtes på dagsordenen, og som en af de sidste talere kom insp. *Fich* med et vægtigt indlæg om gravstedskultur og merkantilisme. Dagen sluttede med festmiddag med flere til lejligheden forfattede sange og diverse taler. Af dagens udenlandske gæster kan nævnes fra Island: *Ole Petersen*, fra Norge: *Karen Reistad* og fra Sverige: *Ivar Andersson*, *R. Ekstedt* med frue og *G. V. Walberg* ligeledes med frue.

Tirsdagen var først helliget fremvisning af redskaber og maskiner, — dette refereres af vor medarbejder nedenfor. Dernæst rullede

der en graver-revue ud i aftentimerne, hvortil kræfterne dels i text, dels i optræden leveredes af forannævnte Aage Fich og Rosenmeier samt insp. *H. D. Ørsted-Hansen*, fru *Else Eskildsen*, *Dunvald*, *Lomholt* og fru *Falmer-Nielsen*, og der fulgte ovenpå en cirkus-forestilling med *Jens Haumann* som „spræk-staldmester“ og nogle af de allerede nævnte kræfter, idet man af naturlige årsager udelod levende dyr. Dekorationerne var med megen humor udført af fru *Bodil Fich*. Her skal ikke fremhæves nogen af de udmærkede numre, men atter konstaterede man, at der vel er få faglige foreninger, som rummer så mange gode og rige amatør talenter som denne forening.

Sidste dag var viet en studietur. Den gik gennem Sydfyns smukkeste egne, over Assens til Svendborg og videre, — frokost i Vindeby kro, kaffe på Møllerrestaurationen med den enestående udsigt over det fynske arkipelag med de 42 øer mellem Fyn og Ærø, — foreningens 80-årige æresformand, inspektør *Jens Gravesen*, ledede turen, gav gæstfrit den ovennævnte kaffe, viste os sin sommerresidens i Vindeby, hvor der blev budt på æbler og anden frugt, — præsenterede os sin velholdte og velassorterede planteskole og frugtplantage på tåsingesiden, — hvorefter vi studerede hans ombyggede kapekrematorium, urnegården og urnehaven samt øvrige kirkegård med *Magnus Lund* som cicerone. Slutningen var besøg i æresformand Gravesens hjem, hvor både han og fru *Kristine* bød på vin og kager samt diverse slags at ryge. Jo, det var en æresrunde med ære for lederen af turen såvel som ejeren af planteskole m. m. samt leder af kirkegårdene i Fyns yndige, bakkede købstad ved Svendborgsund. Det var med varme følelser der blev takket af fra begge sider, — og deltagerne spredtes viden om til deres gerning; nogle værdifulde dage lå bag, værdifulde oplevelser havde præget sig i sindet.

Redskabsdagen

Demonstrationerne, der var henlagt til Hinds-gavl's gårdsplads, park og nærmeste marker, var godt tilrettelagt, og vore førende firmaer indenfor brancherne var mødt op med et righoldigt udvalg af redskaber m. m., som demonstreredes efter tur. I alleen forevistes traktordrevne fejmaskiner samt transportvogne o. l. af forskellig type og udførelse. Til fejning fås nu koste uden endelejer, således at kosten når helt ind til kantsten, mur el. l. (*B. Wulff*). *Belos* viste bl. a. en grusspreder af form og størrelse som en trillebør med grusspredningsapparat i bunden. Gruset spredes i trillebørs bredde, og vognen kan køres ved håndkraft

eller efter traktor. Utvivlsomt både tids- og grusbesparende, men lovlig kostbar (ca. 900 kr.).

Plæneklippere af flere typer forevistes såvel på en „langhåret“ græsmark udenfor gården som på parkens mere taknemlige plæner, alle klippere motordrevne. Om disse er bl. a. at sige, at de stadig er alt for støjende. Et enkelt firma (Belos) har med prisværdigt initiativ gjort en bevidst indsats for at dæmpe støjen ned, men det er ikke nok. Det må i denne teknikens tidsalder være muligt at finde frem til en kraftoverføring til vore redskaber med et minimum af støj. Hvis det er andet end et rent teknisk eller økonomisk spørgsmål, er der sandelig her et taknemligt emne for en kvik opfinder.

Der vistes motorklippere af så mange typer, at det må være muligt at tilfredsstille ethvert behov. Flerdelte traktortrukne klippere til store plæner, mindre klippere med enkelt skærebredde og med eller uden tromle bag kniven til mindre forhold, og til supplement de små, flade „skildpadder“, som skærer i det vandrette plan. En af disse findes i en udførelse, så den samtidig findeler evt. nedfaldent løv, der derefter tjener som gødning for plænen (Belos).

På en brakmark viste traktorer, hvad de duede til i forbindelse med fræsere, radrensere og plove. Forholdene var utaknemlige og gav ikke fuldgyldigt indtryk af maskiners og redskabers ydeevne. Et par plove syntes værd at stifte nærmere bekendtskab med.

På Middelfart kirkegård vistes hækklipning med el-klipper i ny og forbedret udgave (*Herning*). Det er hævet over enhver tvivl, at den elektriske hækklipper er tidsbesparende og dermed en økonomisk vinding, men det bør dog ikke forties, at ingen eksisterende hækklipper (hvad arbejdets udførelse angår) kan hamle op med det smukke arbejde, der kan præsteres af en mand med en hækkesaks, når han kan sit håndværk.

Det svenske firma *Orax* viste et kistesænkingsapparat. Kisten anbringes på et par gjorde fastspændt på to rullestokke, som holdes fastlåset af en pal i indgreb med et tandhjul. Ved sænkningen frigøres palen, og sænkningshastigheden reguleres med en håndbremse. Efter sænkningen frigøres gjordene i den ene side og trækkes op. Firmaet viste også, hvordan jorden omkring graven kan dækkes med grønne plasticætter, som også dækker gravens sider indvendig. Fikst og behændigt, men alligevel! Der var noget i dette, som bød anmeldere imod. Er det for gammeldags at mene,

at for megen teknik og simili ved graven gør det af med noget af den værdighed, som så absolut bør fastholdes netop her? Nok skal vi følge med tiden og ikke være bange for at prøve noget nyt, men her er da vist et område, hvor vi uden skade kan holde igen. Det samme synspunkt gælder den bombastiske kistevogn, hvor fint og gedigent den end var udført.

„Roadall“ betonbryder (B. Wulff) blev ikke demonstreret, men bør nævnes som et nyttigt hjælpemiddel til brydning af cementsokler, stiv lerjord, frostjord o. l. De, der har anskaffet den, undværer den nødigt. Bemærkelsesværdig var også en motorsav (*C. F. Petersen*, Kbhvn.), som demonstreredes ved fældning af en gammel udgæt kastanie på gårdspladsen. Her er et stykke værktøj af indlysende betydning, hvor der er tale om rydning og beskæring af nogen betydning.

I en af Hindsgavls sale vistes bogholderi, lølblade m. m., og flere steder fandt man skilte, nummerpæle, affaldssamlere og andet nyttigt til kirkegårdsbrug.

Det alsidige arrangement viste, at mange, gode hjælpemidler er for hånden, og selvfølgelig skal kirkegårdsledere benytte sig af tilbuddet. Gøres det ikke kritikløst, men således, at der er rimeligt forhold mellem nytteværdi og økonomi, vil de flest mulige interesser blive bedst mulig tjent.

H. D. Ørsted-Hansen.

Föreningen Sveriges Kyrkogårdsföreståndares kongres

i Karlstad i det naturskønne Värmland i dagene 4.—8. august 1959 opnåede en tilslutning, som sprængte alle rammer.

Stiftsgården Dömle, hvortil kongressen var henlagt, kunne kun huse halvdelen af de 107 kongresdeltagere. Resten måtte overnatte på 3 hoteller i Karlstad og blev kørt de ca. 40 km frem og tilbage morgen og aften.

Foreningens formand, stadsträdgårdsm. *Carl Fredby*, ledede mødet med venlig og klog taktik og havde æren for mødets vellykkede forløb.

Kyrkogårdsföreståndare *Jacob Gerremo* havde formidlet alle praktiske spørgsmål om indkvartering o. m. m. på forbilledlig måde.

Foreningsmæssige spørgsmål har kun intern interesse, men foredrag og ekskursioner, som vender udad, påtvinger sig til gengæld største opmærksomhed. *Ragnar Ekstedt*, *G. V. Walberg* og *Ivar Andersson* behandlede emnet „renovering“ af kirkegårde, og *Walter Lindström*, *Tage Attermark* og byggnadsrådet *David Dahl* urnelunde, hvad man i Danmark nærmest vil kalde fællesurnegrave.

En sådan koncentreret af emner viste sig at give dybde i behandlingen. Tanken bør følges op af andre faglige organisationer.

De mange ekskursioner til kirkegårde i Värmland understøttede yderligere behandlingen af de omtalte emner.

Trädgårdsarkitekt *Edv. Jacobson* viste rundt på Rottneros og talte med varme om de fine kunstværker i deres overordentlig harmoniske omgivelser, som skyldes hans arbejde gennem 25 år.

Kongressen omfattede bustur til Oslo, hvor *Magne Rygg* og *Pål Saeland* fortjenstfuldt viste rundt og begrundede omlægningen af kirkegårdene i Oslo, et arbejde, der ligger helt på linie med det, som foregår i Sverige.

Vi var 6 danske, som nød det storartede kameratlige samvær med de „trevliga“ svenske kolleger og modtog rige impulser i bevidstheden om, at vi i Danmark ikke har holdt tempoet for udviklingen.

Aage Fich.

Fra danske dagblade

- 11% 1959 Sorø Amtstid.: Der søges jord til udv. af Store Fuglede kgd.
- 12% Lol. F. Venstrebl.: Der søges tilskud fra arbejdsminist. til udv. af Hillested kgd.
- 13% Vendsyss.-Tid.: Sæby kommune sælger jord bag tekn. skole til udv. af kgd. (havearkitekt *Johannes Tholle*).
- 14% Fyns Venstrebl.: Middelfart kgds-udv. udføres etapevis.
- 16% Skive Folkebl.: Der ønskes ændret placering af Brårup kgd. ved Skive (professor *C. Th. Sørensen* og havearkitekt *A. Levin*).
- 16% Sjæll.posten: St. Mikkels kgd. i Slagelse får filialkgd.
- 18% Ålborg Amtstid.: Udv. og omlægn. på Ålborg Søndre kgd.
- 18% Politiken, kronik: Et navn og en sten (Jægerspris, *H. P. Rohde*).
- 21% Soc.-Dem.: Købh. katolsk Vestre kgd. skal udvides (kr. 30,000).
- 30% Sorø Amtstid.: Familiestrid i Fuglebjerg om gravsten.
- 30% Holstebro Dagbl.: Holstebro kommune køber areal for ny kgd.
- 3% Kalundb. Folkebl.: Uby kgd. skal udvides.
- 3% Herning Folkebl.: Herning kgd. skal udv. med ca. 1000 grave (kr. 125,000, insp. *C. Walbjørn Christensen*).
- 7% Holbæk Amts Venstrebl.: Arb. med udv. af Asnæs kgd. snart færdigt (arkitekt *Hessellund Andersen*, konsulent *Hemmingsen* og dræningsmester *Sv. Hansen*).

8% Holstebro Dagbl.: Herning byråd bevilger kr. 40,000 til udv. af kgd.

10% Helsingør Dagbl.: Sognerådet i Skævinge-Gørlose anbefaler, at Skævinge inddrager en del af præstegårdshaven til kgd.

13% Flensborg Avis: Åbenrå kgd. får nyt udseende.

15% Sønderjyden: Udv. af Notmark kgd. m. 1/2 td. land (arkitekt *Junggreen-Have*).

22% Herning Folkebl.: 45 unge tyskere gør flygtningekgd. i Gedhus i stand.

1/8 Skanderborg Amts Avis: Der købes jord til udv. af Låsby kgd.

5% Ringkøbing Amts Dagbl.: Mindeanlæg indrettes på No gl. kgd.

6% Ringkøbing Amts Dagbl.: Skern mhsr. søger større kgdsudv.

7% Ringkøbing Amts Dagbl.: Vorgod kgds.udv. er fuldført (kr. 23.352,—, havearkitekt *Johannes Tholle*, anlægsg. *Ernst Andersen*).

7% Loll. F. Folketid.: Kettinge kgd. skal udvides (havearkitekt *Johannes Tholle*).

8% Fyns Tid.: Der indrettes urnehave på gammel klostergrund i Fåborg.

12% Skive Folkebl.: Kirkegårdssagen i Skern udsat i 2 år.

13% Ålborg Amtstid.: Visborg kgd. skal udvides.

15% Viborg Stifts Folkebl.: Der købes areal syd for Viborg kgd. til ny inspektorbolig (arkitekt *Danielsen*) og kgdsudv.

15% Thisted Amts Avis: Reguleringen af Thisted Vestre kgd. skal fortsættes (insp. *Hasselstrøm*).

24% Viborg Stifts Folkebl.: Sparkær kgd. skal udvides med 1 1/2 td. land.

29% Næstved Tid.: Nordiske kirkegårde arbejder på samme linie.

31% Holbæk Amts Venstrebl.: Udv. af Kundby kgd. indviedes ved høstgudstjenesten af pastor *Zwergius* (havearkitekt *Johannes Tholle*, murer *T. Christensen*, gartner *Oluf Pedersen*).

1/8 Sjællands Posten: Plan om ny stor fælleskgd. i Slagelse.

23% Politiken, Lyt: Hvor stenene vender mod øst (jødekgd. i Møllegade, Kbh.).

3% Randers Dagbl.: Auning kgd. udv. imod nord (ark. *Edv. Thomsen*, Randers).

Fra norske dagblade

- 9% Fædrelandsvennen: Kgds.muren i Birkenes flyttast.
- 15% Sogn og Fjordane: Kgd. på Nes må utv.
- 18% Larvik Morgenavis: Kgd.utv. i Tjølling (kr. 5,000, 500 grave).
- 20% Kongsberg Dagbl.: Øvre Sandsvær kgd. dræneres.
- 27% Nordtrønderen m. fl.: Utv. av kgd. ved Bjørhusdal kapell.

20% Sarpen: Borge vil få en egenartet og meget fin skogskgd. (bygartner *Skinnarmo*).
 20% Drammens Tid.: Kgd. i Strømgodset.
 1/7 Romsdalsposten: Storarbejd på Gjernes kgd.
 1/7 Agderposten: Engene kgd. i Øyestad skal utv.
 1/4 Østland-Posten: Når gravene forfaller.
 9/7 Tromsø: Bygdekgd. bra stelt i Tromsøysund.
 18/7 Jarlsberg: Klar for ny omleggn. av Botne kgd.
 27/7 Helgeland Arbeiderbl.: Utv. av kgd. i Hattfjelldal.
 28/7 Aftenposten: Der skal utskrives en interskandinavisk konkurrence om ny gravlund ved Alfaset i Oslo.
 10% Haugesund Dagbl.: For og imot flytn. av kgd. ved Holmedal i Utåker.
 21/8 Akersposten: Interpellation om gravlund ved Sognsvann for Oslo.
 21% Østfold Bygdebl.: Omleggn. av gravfeltene på kgd. i Os og Rakkestad.
 20% Romsdal Folkebl.: Kgd. i Eresfjord vert modernisert.
 28% Porsgrunn Dagbl.: Bamble kgd. utv. m. 5 dekar prestegrdsjord.
 20% Vestlandske Tid.: Utv. av kgd. på Hisøy.
 3% Kragerø Bl.: Kragerø kgd. agtes regulert.
 3% Firda Folkebl.: Utv. av gravpl. i Folkestad.
 1/8 Tiden: His kgd. får c. 150 nye gravar.
 5% Fremtiden: Bårehuset i Sande ferdig til jul.

Fra svenske dagblade

31/7 Värmlands Folkbl.: Grus ersätss av gräs på Stora Kils kgd.
 5% Nya Verml. Tid.: Ruds kgd. i Karlstad väkte Danskars beundran.
 15% Östgöta Corresp.: Gamleby kgd. utv. m. 900 gravpladser (kr. 100,000).
 15% Nya Verml. Tid.: Invigning av kgd. i Hällefors i höst.
 25% Sydöstra Sveriges Dagbl.: Ny kgd. på 15,000 m² i Asarum.

Fra tidsskrifterne

Der Naturstein nr. 6: Grabmal Schmidt. — Nr. 8: Diverse gravmælebilleder. — Nr. 9: Grosse friedhofskulturelle Tagung in Dortmund. Tilægsbl.: Der Gedanke der „Gemeinsam Linie“ in der Grabmalgestaltung.

Deutsche Friedhofskultur nr. 6: Bessere Grabgestaltung (*E. Wolter*). Friedhofsgestaltungsprobleme, undogmatisk diskutiert (*V. Calles*). Gute Grabmäler (*Heribert Calleen*). Neue Friedhofskapelle auf dem Waldfriedhof Kupferberg

in Detmold (*Fr. Morie*). Wie halte ich meinen Friedhof in Ordnung (*Hermann Backer*). Sorgenkind Bodenbedecker (*Herbert Grünwald*). Werbung für den Friedhof (*Franz Tempich*). Zu Lage der Gesetzgebung auf dem Gebiet des Friedhofs- und Bestattungswesens (*Jürgen Gaedge*). — Nr. 7: Erfahrene Wege — bessere Wege. Besichtigung der Sonderschau „Friedhof und Grabmal“. Gedanken zur Sonderschau. . . Immer wenn die Heide blüht, Neue Wege der Friedhofsgestaltung in Neumünster. Die neue Friedhofskapelle in Neumünster m. m.

Friedhof und Denkmal nr. 5/6: Du und dein Friedhof. Grabbepflanzung. Du willst ein Grabmal in Auftrag geben. Vorschläge für Grabmalinschriften.

Garten und Landschaft nr. 7: Wo liegt die Grenze der Persönlichkeitsentfaltung auf den Friedhöfen? (*Werner Lendholt*). — Nr. 8: Gärten am See (*Gerda Gollwitzer*) m. billeder af mønsterkgd. i Zürich.

Gartner-Tidende nr. 34: Den lille mekanisering (vanding på kgd., *Ole Olsen*).

IGNIS nr. 6: Kapellrummets utformning med hänsyn till ritual och liturgi (*Ragnar Stenberg*). Jordfästning och jordarter — aktuellt förr som nu (geng. fra VK). — Nr. 7: Om ekonomiska och praktiska förutsättningar för byggande av krematorier i mindre tätorter (*Nils Grufman*). Angående bestämmelser rörande urngravars utformning, utsmyckning och upplätsetider (*H. Claesson*). Vejledende principer vid krematoriebygning i Danmark (*Magnus Lund*). — Nr. 8: Vilka faktorer påverkar främst valet av begängelseskick? (*Sten Hultgren*). Föreningen Sveriges Kyrkogårdsf. kongressar. Minneslundar och deras utformning (*D. Dahl*).

Kriegsgräberfürsorge nr. 4: Gefallehrung nach 200 Jahren. „Umbettung mit grosser Sorgfalt durchgeführt“. Niedersachsens letzter Soldatenfriedhof. Lommel wird am 6. Sept. eingeweiht. m. m.

Kunst und Stein nr. 4: Gedanken zur Friedhof- und Grabmahlschau an der G/59. mm. — Nr. 5: Der Friedhof im Stadtbild (*E. Lanners, Zürich*). Besuch im Musterfriedhof an der G/59.

Landsbygraveren nr. 7: Cirkulæret er kommet (om regulering af honorarer). — Nr. 8: Landsbygraveren (*Aug. F. Schmidt*). „Landsbygraveren“ og provsterne (*J. Exner*). — Nr. 9: Jep Ringer. Redskabsdag på Hindsgaul (indbydelse).

Menighedsrådenes Blad nr. 6: Gravfreden må respekteres (om „tyskergravene“). Om orden på kirkegårdene (*Johannes Tholle*).

Steinmetz und Steinbildhauer nr. 6: Grabzeichen in dunkeln Hartgestein. — Nr. 7: Friedhof und

Grabmalschau auf der Gartenbauausstellung Zürich 1959. Mustergrabsteine der AFD aus Hartgestein in materialgerechter Bearbeitung (*Chr. Goldschmidt*). — Nr. 8: Erfahrene Wege, bessere Wege. Friedhofskulturelle Tagung auf der Bundesgartenschau.

Viola 12/8: Kyrkogårdsf. på kongress i Karlstad (referat). 19/8: Landets kyrkogårdschefer på svensk-norsk studieresa (referat).

Fra det faglige bogmarked

James C. Rose: *Creative Gardens*. 4°, 208 s., Reinold Publ. Corp., New York.

En mærkelig og bemærkelsesværdig bog om, hvordan en have kan indrettes på flere måder, og med billeder af resultater af en amerikansk havearkitekts arbejder i forskellige af USA's stater. Der er arbejdet både med haver uden huse og med sådanne og med visionære sidespring til Versailles og andet som baggrund for teorier om haver og deres indhold. Et væld af billeder supplerer teksten og viser, at der navnlig er lagt vægt på det skulpturelle motiv som helhedsindtryk, — ikke altid tiltalende og ofte overlæst og konstrueret.

Danmarks vilde planter (Branner og Korch) er nu kommet til hefte 10, hvis hovedindhold er ærteblomstfamilien samt surkløver- og storkenæbsfamilien, — af den sædvanlige fine standard.

Trees in Town & City. Ministry of Housing & Local Government. 8°, 84 s., Her Majesty's Stationery Office, London 1958. 7 sh. 6. pence.

Denne officiose bog om træer i store og små byer er et *team work* og inddelt i 4 kapitler med indhold som: træer og byer i dag, — plantning for fremtiden, — valg og pleje af træer samt en alfabetisk liste over egnede træer med karakteristik af dem m. m.

Der er over 100 billeder, som alle stammer fra engelske situationer og er ret nye, og et forord fra ministeren. Denne siger meget rigtigt, at de fleste af os tager det for en selvfølge, at man har træer i byerne, og vi føler først rigtigt for dem, når de fældes eller ødelægges; i bogens indledning siges det, at bogen udsendes for at stimulere opmærksomheden om træerne og for at forsøge at få folks naturlige interesse for træerne gjort fyldigere og bedre underbygget. Det er synsbillederne, det visuelle, der lægges vægt på. Selv om den først og fremmest henvender sig til englændere, har den dog også bud til andre europæiske fagfolk, der arbejder med byer eller træer, eller med begge dele. Der er et enkelt billede fra en kirkegård og et fra en

garden of rest (urnelund), men hvordan det kan være, at bilerne ikke dominerer mere i gadebilledet end tilfældet er, forstår man knapt.

Resolutioner m. m.

Kirkeministeriets skriv. af 1 $\frac{1}{2}$ 56 til stiftsøvrigheden over Roskilde stift om i hvilket omfang menighedsrådet ved syn over ikke-selvejende kirker har ret til at få sine ønsker vedr. kirkebygningen og kirkegården tilført synsprotokollen.

I den med stiftsøvrighedens skrivelse af 25. februar 1956 hertil tilbagefulgte sag angående synsudsættelse vedrørende den ikke-selvejende Gunderslev kirke er der rejst spørgsmål om, hvorvidt menighedsrådet ved de årlige syn har ret til at få optaget sine ønsker vedrørende kirkebygningen i synsprotokollen, idet kirketiendeejeren ikke formener, at menighedsrådet er berettiget hertil, men kun til at få optaget bemærkninger om de faktisk stedfundne udsættelser med hensyn til forefundne mangler.

I anledning heraf skal man meddele til efterretning og videre bekendtgørelse, herunder for kirketiendeejeren, at menighedsrådet efter ministeriets formening må have ret til såvel ved synene, der ledes af provsten, som ved synene, der ledes af kirketiendeejeren, at få tilført synsprotokollen de bemærkninger, som rådet måtte ønske tilført, for så vidt disse vedrører arbejder og lignende ved kirken eller kirkegården — uanset om de pågældende arbejder måtte være gjort til genstand for synsudsættelse eller ikke.

Kirkeministeriets skriv. af 8/8 56 (til direktøren for nationalmuseet) om, hvorvidt overdragelse af en kirkegård til nationalmuseet indebærer, at de for kirkegårde i lovgivning m. v. fastsatte bestemmelser vedr. kirkegårde ikke længere har gyldighed for det pågældende areal.

Efter at kirkeministeriet i skrivelse af 23. juli 1955 havde tiltrådt, at Bjørnsholm kirkegård ved Vitskøl kloster på nærmere angivne vilkår overgik til nationalmuseet som fredet areal, har nationalmuseet i skrivelse af 30. juni 1956, jfr. skrivelse af 31. juli 1956 oplyst, at man i forbindelse med en allerede indledet omfattende restaurering af Vitskøl klosterruin og en regulering af det omliggende areal påtænker i forståelse med forstanderen for optagelseshjemmet Vitskøl kloster at ændre den med henblik på forevisning af kirkeruinen for besøgende etablerede opsynsordning, således at de besøgende får adgang til ruinen nord for klosterbygningen igennem den umiddelbart op til ruineterrænet liggende kirkegård i stedet for, at de som hidtil skal gives adgang til kirkeruinen syd fra

ved at passere gennem klosterbygningens nordfløj. Hensynet til den fornødne kontrol med adgangsbilletterne ved en sådan nyordning forudsætter imidlertid, at den gamle kirkegård inddrages i det område, hvortil adgang kun kan opnås ved at løse billet.

Under henvisning hertil har nationalmuseet udbedt sig en udtalelse fra kirkeministeriet med hensyn til, hvorvidt den i 1935 skete overdragelse af nævnte kirkegård til nationalmuseet indebærer, at alle de for kirkegårde gældende særlige bestemmelser dermed er trådt ud af kraft for denne kirkegårds vedkommende, idet museet har anført, at spørgsmålet har betydning for nationalmuseet med henblik på fastsættelsen af arten og omfanget af de ændringer af kirkegården, som man kunne tænke sig gennemført i forbindelse med den ovennævnte nyordning af adgangsforholdene til kirkegården.

Nationalmuseet har som sin opfattelse gjort gældende, at overdragelsen af kirkegården til museet indebærer, at denne fra overdragelsen at regne ikke længere anses som kirkegård i den forstand, at de for kirkegårde i lovgivningen m. v. fastsatte bestemmelser har gyldighed for det omhandlede jordstykke, men at området blot må betragtes som et „fredet areal“, jfr. ministeriets skrivelse af 23. juli 1935.

Det fremgår i øvrigt af sagen, at pligten til vedligeholdelse af kirkegården nu er overgået til socialministeriet, til hvilket Vitskøl kloster blev overdraget fra undervisningsministeriet den 1. april 1943.

I anledning heraf skal man meddele til efterretning og videre bekendtgørelse, at de almindelige bestemmelser vedrørende kirkegårde vel ikke umiddelbart og i deres helhed kan anses for gældende for en kirkegård som den heromhandlede, efter at den er overgået til nationalmuseet, men at ministeriet dog ikke i så henseende kan indtage et alt for afgjort standpunkt, idet det bl. a. må følge af det i ministeriets fornævnte skrivelse af 23. juli 1935 tagne forbehold — om fri og uhindret adgang for de familier, der har gravsteder på kirkegården — at almindelige kirkegårdsbestemmelser til en vis grad må respekteres. Ministeriet må i det hele, såfremt der måtte opstå tvivl, udbede sig sagen forelagt til afgørelse i de enkelte tilfælde.

Det tilføjes, at ministeriet ikke for sit vedkommende har noget at indvende imod gennemførelsen af de foranstaltninger, hvorom der opnåedes enighed ved et møde på kirkegården den 15. juni 1956.

Kirkeministeriets skriv. af 29/ 56 (til stiftsøvrigheden over Ribe stift) ang. **pligten til oplæg blandt kirkens midler af kapitaler, der indbetales som vederlag for kirkers overtagelse af vedligeholdelsen af gravsteder.**

Efter at ministeriet i skrivelse af 25. juli 1956 havde udtalt, at man ikke kunne tage stilling til et af A. menighedsråd fremsendt andragende om lån af stiftsmidlerne til opførelse af et ligkapel på A. kirkegård, før menighedsrådet havde opfyldt sin forpligtelse til at indbetale de for vedligeholdelse af bestemte gravsteder på A. kirkegård erlagte kapitaler til stiftsmidlerne, jfr. kgl. anordning af 20. april 1953 § 23, stk. 2, har menighedsrådet i et med stiftsøvrighedens skrivelse af 7. september 1956 fremsendt andragende påny anholdt om det omtalte lån af stiftsmidlerne, uanset at rådet endnu ikke har indbetalt alle gravstedskapitaler blandt stiftsmidlerne, idet menighedsrådet har henvist til, at en del af vedkommende gravstedsejere modsetter sig, at gravstedskapitalerne overføres fra den lokale sparekasse til stiftsmidlerne.

I anledning heraf skal man meddele til efterretning og videre bekendtgørelse, at da der ikke er fremkommet nye oplysninger, som kunne begrunde en ændring af den i ministeriet i fornævnte skrivelse af 25. juli 1956 truffede afgørelse, finder ministeriet at burde fastholde, at de pågældende gravstedskapitaler — ifølge det tidligere oplyste 5 kapitaler på i alt ca. 2 500 kr. — må indbetales til forvaltning blandt stiftsmidlerne, forinden der kan blive spørgsmål om ydelse af lån af stiftsmidlerne til A. kirke.

Det bemærkes i denne forbindelse, at det almindeligvis *ikke* kan tilkomme gravstedsejere, der træffer aftale med en kirkegårdsbestyrelse om overtagelse af vedligeholdelsen af deres gravsteder mod indbetaling af et beløb en gang for alle, at øve indflydelse på, *hvor* kapitalerne skal anbringes. Indbetalingen af sådanne kapitaler er vederlag for tilsagnet om og garantien for vedkommende gravsteders vedligeholdelse i en vis periode, og det tilkommer alene de kirkelige myndigheder at træffe bestemmelse om, hvorledes der skal forholdes med kapitalerne. Såfremt vedkommende private ikke mener at kunne acceptere dette, må man eventuelt have menighedsrådet henvist til at tilbagelevere gravstedskapitalerne til de pågældende og fragive sig vedligeholdelse af gravstedet.

Det tilføjes, at der undtagelsesvis af ministeriet kan gives tilladelse til anbringelse af kapitaler af den her omhandlede art på anden måde, hvor særlige omstændigheder — f. eks. en testamenterisk bestemmelse — måtte begrunde det,

jfr. fornævnte kgl. anordning af 20. april 1953 § 23, stk. 2. Såfremt menighedsrådet med henvisning til denne bestemmelse måtte ønske at søge ministeriet om tilladelse til, at enkelte vedligeholdelseskapitaler ikke inddrages blandt stiftsmidlerne, må der forelægges ministeriet nærmere oplysninger om hver enkelt kapital og de særlige omstændigheder, der for de enkelte kapitaler kan påberåbes til støtte for en sådan særordning. Som nævnt er det i denne henseende ikke tilstrækkeligt, at vedkommende gravstedsejer har ønske om, at kapitalerne er anbragt i et lokalt pengeinstitut.

Endelig bemærkes, at der — som udtalt i ministeriets cirkulære af 30. november 1944, næstsidsste stykke — naturligvis intet er til hinder for, at gravstedsejere uden om menighedsrådet træffer aftaler med f. eks. en sparekasse om hensættelse af kapitaler til vedligeholdelse af gravsteder, men man henleder opmærksomheden på, at sådanne aftaler er uden forbindelse for kirken, og at de iøvrigt næppe giver de pågældende gravstedsejere nogen garanti for, at deres gravsteder vedligeholdes behørigt i det ønskede tidsrum, idet banker og sparekasser formentlig ikke påtager sig så vidtgående forpligtelser.

Kirkeministeriets skriv. af 27/56 til stiftsøvrigheden over Roskilde stift) om, hvorvidt en kirkegårdsformand og ringer under ferie kunne oppebære feriegodtgørelse af sine ekstraintægter ved kirken.

I et med stiftsøvrighedens erklæring af 31. august 1956 hertil indsendt andragende har A. menighedsråd udbedt sig en udtalelse herfra i anledning af, at kirkegårdsformand og ringer ved A. Kirke N. N. over for rådet har besværet sig over, at han i henhold til bestemmelserne i ministeriets cirkulære af 26. april 1956 om feriegodtgørelse vil være udelukket fra som hidtil ved siden af fuld løn som kirkegårdsformand og ringer under ferien tillige at oppebære feriegodtgørelse af sine ekstraintægter ved kirken.

Det fremgår af sagen, at den pågældende som kirkegårdsformand oppebærer et honorar af 4.380 kr. årlig foruden sædvanligt honorartillæg samt et personligt tillæg, stort 1.900 kr., og at der er tillagt ham som ringer ved kirken et honorar af 1.100 kr. årlig med tillæg af sædvanligt honorartillæg.

Det er endvidere oplyst, at kirkegårdsformanden virker som fyrbøder ved kirken, og at han vederlægges herfor med 6 kr. med sædvanligt honorartillæg pr. fyring, samt at hans indtægt herved og ved overarbejde m. v. i de senere år har andraget i alt omtrentlig 1.400 kr. årlig.

Det fremgår af sagen, at tilsvarende forhold gør sig gældende for så vidt angår kirkekone ved A. kirke, fru O. O., der hidtil ud over ferie med fuld lønning som kirkekone har oppebåret feriegodtgørelse i forhold til sine ekstraintægter for rengøring af kirke og kapel efter bryllup og begravelse på søgnedage.

I anledning heraf skal man meddele til efterretning og videre bekendtgørelse, at i henhold til lov nr. 65 af 31. marts 1953 om ferie med løn, jfr. også ministeriets fornævnte cirkulære, er der alene hjemmel til enten at yde de pågældende ferie med løn i 3 uger eller, såfremt de måtte foretrække det, at yde dem en godtgørelse på 6 pct. af den i det foregående ferieår indtjente løn m. v., herunder indtjente ekstraintægter, medens der ikke er hjemmel til — således som det hidtil har været tilfældet — at yde de pågældende såvel ferie med fuld løn som feriegodtgørelse af de i det forudgående ferieår indtjente ekstraintægter.

Såfremt de pågældende herefter måtte foretrække at kræve sig udbetalt den omhandlede godtgørelse på 6 pct. af de i det forudgående ferieår indtjente beløb ved kirken, henledes derhos opmærksomheden på, at der ved beregningen af denne godtgørelse må bortses fra løn udbetalt under de pågældendes ferier i det forudgående ferieår.

Kistevozne
 Katafalke
 Kransevozne
 Kransestativ
 Gravmätter
 Sänkeapparat

ORAX
 VÄRGÅRDA
 TEL. ALINGSÅS (0322) 200 28
 SVERIGE

Mångårig erfaring
 garanterat udmäktat
 resultat

Tillæg til Vore Kirkegårde bind 20 nr. 4

Foreningen for kirkegårdskultur

Nye medlemmer

Avdeling D.

Degerfors kyrkogårdsnämnd, Degerfors, Sverige.

På finansloven

for det kommende år (1960/61) er foreslået et lignende beløb som i fjor for Grønlands kirkegårde (40,000), og på kirkeministeriets konto er bl. a. et nyt lågeparti til Stenstrup kirkegård samt et lighus til Resen. Foreningen for kirkegårdskultur figurerer atter med kr. 1000,00, flygtningegravenes og soldatergravenes vedligeholdelse koster ca. 20,000 og Mindelunden i Ryvangen kr. 62,500.

Graver og kirketjener

Ved den nye lønningslovs gennemførelse er der for de under kirkeministeriet henhørende områder (kirke/kirkegård) sket det, at en af funktionærgrupperne har fået nyt navn. Det drejer sig om de ved de københavnske kirker ansatte *gravere*, der i umindelige tider ikke har haft noget med kirkegårde at gøre, og hvis betegnelse derfor måtte siges nu om stunder at være helt ved siden af. Disse benævnes nu og i fremtiden *kirketjenere*, et navn, der både har en god klang og bortfjerner de muligheder for misforståelser, som let har kunnet opstå ved brugen af den hidtidige graverbetegnelse. At navnet allerede har været almindelig brugt som betegnelse for kirkegårdsgravere i de sønderjyske landsdele, er en anden sag, som der forhåbentlig ikke behøver at opstå misforståelser af. I samme lønningslov bruges også betegnelsen *kirkegårdsinspektør* om nogle af de ved købstadskirkegårde ansatte kirkegårdsledere.

Fra danske dagblade

- ¹⁵/₁₀ Berl. Tid.: Ny kgd. i Lyngby (jevnt. til lægss. 17).
- ¹⁵/₁₀ Herning Foikebl.: Planen til udv. af kgd. i Herning godk. (insp. *Walbjørn-Christensen*, kr. 100,000).
- ¹⁵/₁₀ Thisted Amts Avis: Hurup har købt 6000 m² til udv. af kgd. (insp. *J. Hasselstrøm*).
- ¹⁷/₁₀ Udv. af Sæby kgd. søges godkendt som beskæftigelsesforanstaltning (havearkitekt *Johannes Tholle*, 12,000 m²).
- ²⁶/₁₀ Demokraten for Randers m. m.: Auning kgd. udvides med 250 gravpladser.

²⁸/₁₀ Berl. Tid.: Lyngby ny kgd. „fremragende grøn arkitektur“ (red. *Karl Poulsen*).

²⁹/₁₀ Århus Amtstid.: Bregnet har købt areal for udv. af kgd.

³⁰/₁₀ Ålborg Amtstid.: Ålborg Søndre kgd. udvides med skovkgd.

⁷/₁₀ Fr.havn Avis: Bangsbostrand kgds-projekt kan ikke undersøges nu, — udsættes på ubestemt tid.

⁷/₁₀ Aktuelt: Vedbæk kgd. står foran udvidelse.

⁸/₁₀ Frederiksbergbladet: Tyv har fjernet urne fra Fr.berg ældre kgd.s urnehal.

¹⁹/₁₀ Nordsjælland: Hørsholm kgd.s udv. snart færdig (havearkitekt *Johannes Tholle*, anlægsgartner *Hannibal Hansen & Co.*).

¹²/₁₀ Nyhedsbl.: Der skal indrettes urnehave på Lillerød kgd.

¹³/₁₀ Vejle Amts Folkebl.: Hedensted kgds ældre del reguleres.

¹³/₁₀ Vendsyssel Tid.: Brønderslev kgd. skal udv.

¹⁴/₁₀ Ålborg Amtstid.: Spørgsmål om mere kgd. i Års.

¹⁸/₁₀ Fr.borg Amts Avis: Fuglelivet på kgd.

¹⁹/₁₀ Berl. Tid.: Ny kgd. i Hvidovre (ark. *Helge Schønnemann*).

²³/₁₀ Østsjæll. Folkebl.: Ny kgd. anlægges i Karlslunde (havearkitekt *Knud Preisler*, anlægsgartner *H. Albertsen* m. fl.).

²⁹/₁₀ Jyllandsposten: De tyske grave bliver ikke flyttet i år.

⁵/₁₁ Nyhedsbladet: Køge kapelkrematorium.

⁹/₁₁ Sønderjyden: Ny kgd. i Egersund.

¹¹/₁₁ Loll. Falst. Folketidende: Kettinge kgd. reguleres (havearkitekt *Johannes Tholle*, gartner *Thorv. Petersen*).

⁵/₁₁ Ny Tid: Skal Skalborg have kirkegård?

¹²/₁₁ Skive Folkebl.: Vinderup ny kgd. snart en realitet (insp. *Walbjørn-Christensen*, entreprenør *Axel Nielsen*, kr. 43,000).

¹⁴/₁₁ Vejle Amts Folkeblad: Fra kirkegård til industriområde (i Brande).

¹⁸/₁₁ Berl. Tid.: Klemt fast under væltet gravsten (i Dreslette).

²⁶/₁₁ Ærø Avis: De gamle marstalleres nøjsomhed gav sig også udtryk i deres gravminder (*Harald Clausen*).

⁷/₁₂ Politiken: Ønsker hund begravet i sin mands gravsted.

⁸/₁₂ Amtsbladet: Den ny kgd. i Holstebro bliver på 6,6 ha (insp. *Walbjørn-Christensen*).

⁹/₁₂ Skive Folkeblad: Der mageskiftes areal ved Brårup ny kgd. og kk.

¹⁹/₁₂ Fr.borg Amts Avis: Ny stor centralkgd. mellem Ballerup og Skovlunde.

$\frac{10}{12}$ Sorø Amtstid.: Udvidelse af Ll. Fuglede kgd. med 150 gravpl. (kr. 28,000).

Fra norske dagblade

- $\frac{7}{9}$ Sogn Folkebl.: Hafslo kgd. skal utvidast.
 $\frac{8}{9}$ Demokraten: Utv. av Onøy kgd.
 $\frac{8}{9}$ Smaalenenes Amtstid.: Kgd. på Os.
 $\frac{10}{9}$ Drammens Tid.: Nytt bårhus blir bygget i Sande.
 $\frac{11}{9}$ Indre Smaalenenes Avis: Enighet om utformn. av kirkeparken i Kysen (herredsgt. *Eggen*).
 $\frac{16}{9}$ Nordlys: Ny kgd. i Straumen i Sørreisa (kr. 19,080,—).
 $\frac{21}{9}$ Fremover: Bare to kgd. i Evenes. Den tredje blit i Kvitfors.
 $\frac{5}{10}$ Aftenposten. Ny kk. på Oppegård er snart en nødvendighet.
 $\frac{10}{10}$ Adresseavisen: Kgd. i Strinda formes om i stillhet.
 $\frac{12}{10}$ Sogn og Fjordane: Kgd. i Feios skal nu utvidast.
 $\frac{15}{10}$ Varden: Ny kgd. klar til bruk i Bamble i høst.
 $\frac{15}{10}$ Varden: Kgd. på Lunde blir liggende ubørt til 1960.
 $\frac{21}{10}$ Molde: Utv. av Sira kgd. godk.
 $\frac{23}{10}$ Rogalands avis: Plan for ny kgd. i Egersund utarb.
 $\frac{31}{10}$ Telen: Planer om å utv. kgd. i Notodden til det dobbelte (bygartner *Dahl*).
 $\frac{9}{11}$ Sogningen: Utv. på Tjugum kgd. i gang.
 $\frac{10}{11}$ Drammens Tid.: En ny urnelund ved Braernes kgd.
 $\frac{12}{11}$ Rogalands Avis: Stavanger får trolig kgd. av ny type.
 $\frac{14}{11}$ Sarpen: Utv. av kgd. meget aktuelt i Tune. Mulighet for urnelund også for Sarpsborg i dette området.
 $\frac{20}{11}$ Fædrelandsvennen: Utv. av Årdal kgd.
 $\frac{20}{11}$ Sunmøre Arbeideravis: Større kgd. i Hamnsund (14,5 dekar).
 $\frac{3}{12}$ Sogn og Fjordane: Dale kgd. skal utv.
 $\frac{3}{12}$ Nybrott: 3—4000 kr. hittil kostet på kgd. i Svarstad.
 $\frac{5}{12}$ Buskerud Bygdebl.: Kirkegårdsfred — og konsulenter.

Fra svenske dagblade

- $\frac{2}{9}$ Sydsvenska Dagbl.: Väende kgd. ett besvärligt problem.
 $\frac{25}{9}$ Hudiksvalls Nyheter: Kgd. i Idenor blit dubbelt så stor.
 $\frac{25}{9}$ Hudiksvalls Nyheter: Nya kgd. i Jättendal inviggs 2den söndag i okt.

$\frac{26}{9}$ Nya Werml. Tid.: Hällefors nya kgd.

$\frac{3}{10}$ Sydsvenska Dagbl.: Ystad får ny urnlund för eldbeg.

$\frac{8}{10}$ Hudiksvalls Nyheter: Gamla kgd. i Hudiksvall omvandlas.

$\frac{19}{10}$ Hudiksvall Nyheter: Kgd. i Bergsjö utvidgas — sänkt.

$\frac{3}{12}$ Östgöta Correspond.: Gärdserums kgd. utv.

Fra tidsskrifterne

Der Naturstein nr. 10: Meisterschule Freiburg (gravmæler). Nr. 11: Alte und neue Soldaten-Friedhöfe des Volksbundes deutsche Kriegsgräberfürsorge. Christliche Symbole. Die geistige Grundlagen der Friedhofskultur (*Stephan Hirzel*). — Nr. 12: Einige Gedanken über die Friedhofsschau Dortmund 1959.

Deutsche Friedhofskultur nr. 9: Neuzeitliche wegweisende Friedhofsgestaltung in Ohlsdorf (*Walter*). Der Friedhof aus des kommunalen Verwaltung. Jahrestagung der Arbeitsgemeinschaft Friedhof und Denkmal in Dortmund. Zum Rasen, Bodenverbesserung auf Grabstätten (*Hans Günther Prox*). Lebendige Grabmalgestaltung (*E. Walter*). — Nr. 10: Haushalt und Gebührenordnung eines Friedhofsamtes. Der Friedhofsgärtner, ein wesentlicher Partner im Friedhofsgeschehen. Das Setzen von Blumenzwiebeln in ausgetrocknetem Boden. Winterfrostschäden drohen, m. m. — Nr. 11: Vom Wiederaufbau der Nürnberger Friedhöfe (*Harald Clausz*). Ein Gemeinfriedhof erhielt ein neues Gesicht. Der Friedhof, ein Ort unserer ureiggensten Empfindungen (*Hermann Backer*). Wie teuer find hier die Grabstätten? (*Hans Walter Herrenbrück*).

Friedhof und Denkmal 7/8 1959: Unsere Friedhöfe (*Schildt*). Zürich zeigt christliche Grabmalakunst (*Schönrock*). Sonderschau „Friedhof und Grabmal“ (*Boehlke*). Vorschriften über die Leichen- und Feuerbestattung (*Gaedeke*). Mustergrabsteine der AFD (*Goldschmidt*). — 9/10: Bericht über die Dortmunder Jahrestagung AFUD.

Havekunst nr. 6: Et langsomt skuespil (Gråbrødre kgd., Roskilde, insp. *Hans Rønø*).

Ignis nr. 9: Erfarenheter från en studieresa (*T. Attemark*). Fællesurnegraven. — Nr. 10: Eldbeg, ur teologisk och ekonomisk synspunkt. Kistans sänkning i ett sidorum — et tvivelaktigt arkitektförslag. Kombinationen krematoriekapell — småkyrka i Växjö. Kistans sänkning och det musikaliska inslaget. Begravningsfria söndagar m. m.

Kunst und Stein nr. 6: diverse billeder af gravmæler. Christliche Grabinschriften.

Kriegsgräberfürsorge nr. 5: Mit Maultiere auf Gräbersuche. Panzergrab auf dem Grunde der Maas m. m. — Nr. 6: Grässter deutscher Soldatenfriedhof des zweiten Weltkrieges am 6. Sept. eingeweiht (Lommel) m. m. — Nr. 7: Die Tropeten von Ypern. Archiv des Todes. Kreuze im Land der Fjorde (Norge). Bisher 26 Ehrenstätten um Bayern.

Landbygraveren nr. 10: Cirkulæret af 25. juni (om lønninger, *H. Olesen*). Til redskabsdag på Hindsgaul (*H. Olesen*). Åndens våben er et vigtigt værktøj. — Nr. 11: Lidt om løn ... (*Helmer G. Møller*).

Menighedsrådenes Blad nr. 9: Nationalmuseet siger ... (om udvidelserne og landskabet, *Aage Roussell*).

Norsk Hagetidend nr. 12: Tre gravminder for familiegravsted.

Steinmetz und Steinbildhauer nr. 9: div. gravmæler m. m. — Nr. 10: Totengedächtnisstätten-Dankespflicht den Gefallenen des Volkes. — Nr. 11: „Kleinigkeiten“ aus Naturstein (også gravmæler). Die Friedhofskapelle als geistiges Zentrum des gesamten Friedhofs. Grabmale in Mannheim Düsseldorf Neuenstadt.

Stenhuggertidende nr. 5: Provision (bl. a. om salg af gravmæler, *Leo Rosendal*), Børn over hærværk på Assistens kirkegård, Kbh.).

Trädgårdsnytt nr. 22: Den protestantiske kyrkogården i Rom (*Lars Liljefors*).

Fra det faglige bogmarked

Georg Boye: Anlægsgartneri. 4°, 240 s., c. 350 ill. Alm. d. gartnerf. forlag, Kbh. 1959. Kr. 65,00.

Bogens foromslag er en rebus i blå og hvidt, som kun forfatteren kan give sin forklaring på, for den står ikke omtalt noget steds. Det er en bålplads i konstruktion og perspektiv. Men det er nok også den eneste ikke forklarede ting i denne bog, der med undertitlen: håndbog i fagets teknik, og udført af havearkitekt *Georg Boye* i samarbejde med distriktsgartner *Willy F. Hansen* og overgartner *H. P. Samuelson*, nu endelig har set dagens lys. Den har ikke mindst af anmelderen været efterlyst år efter år med beklagelse af, at man ikke forlængst havde den længe lovede bog, efterat den tidligere udgave var udsolgt allerede omkring 1948. Det kan nu uden fortrydelse erklæres, at overordentlig meget er vundet ved, at bogen

er blevet forsinket, — både menneskeligt og fagligt har disse 11 år budt på så rig en udvikling, at en meget tidligere udsendt bog sandsynligvis turde være blevet en fattig bog i forhold til, hvad der her har kunnet præsteres. I et ofte både let og elegant sprog og i en ganske uhøjtidelig tone, undertiden blandet med en vis sarkasme, åbenbarer værket hovedforfatter en intim indlevelse i fagets mangfoldige faser og funktioner. For drevne folk i faget præciseres tanker og meninger, som aldrig før har været fæstnet på tryk, og for begynderen i faget turde der blive givet en let indførelse i fagets finesser. Der gribes om nælden og snakkes ligeud om tingene, og teksten suppleres på en udmærket måde med mange små og nogle store illustrationer, ligesom de paratetiske bemærkninger i marginen er velgørende, ofte velplacerede og velturerede. Der kan ikke være tvivl om, at det både er en god bog, men også en fin bog i bogtrykkermæssig henseende, — en bog som både forfattere og forlag turde høste megen ære af, og som vi trods den strenge pris ønsker en hurtig succes. Det er en fornøjelse at læse den, selvom den iøvrigt ikke er fejlfri. Der står f. eks. s. 52 øverst mineret vej, hvor der formentlig skulle stå mireret vej, og s. 63 henvises til en have „på foregående“ side, som ikke kan findes, og endnu flere trykfejl kan påvises. Der savnes også en del sidehenvisninger, hvor det f. eks. siges „som tidligere anført“ o. l., og litteraturfortegnelsen synes meget subjektivt præget, uden at man kan finde retningslinjer for begrænsningen. Når man f. eks. har fyrreårenes danske standardværker på planteområdet, synes det spild af plads at fortælle om tyvernes tyske, mens man unægtelig savner *Georgsens* herregårdshaver og de banebrydende havebøger fra *G. N. Brandts* hånd. Anvendelsen af romertal for de forskellige bogudgaver er også forkert, — disse tal bruges i bogtryk for bindbenævnelser, mens udgaver f. eks. kan betegnes ved en slags potental.

Bogen: anlægsgartneri, er skrevet af både havearkitekter og anlægsgartnere, og den er desuden skrevet for både havearkitekter og anlægsgartnere, denne sidste betegnelse i videst mulige betydning. Det turde være endog meget, meget få folk i disse faggrupper, der ikke vil finde *noget* nyt og *meget* nyttigt i dette eller hint avsnit, og det vil være overordentligt mange der finder netop det de søger i det daglige arbejde med dettes mange problemer. Forfattere og forlag skal derfor ha en varm tak for deres indsats.

Mededelingem ein jaaroversicht 1958 der oor-

logsgravenstichting. 8°, 42 s., 1959. En beretning om arbejdet med istandsættelse etc. af nederlandske soldatergrave i ind- og udland og med en hel del billeder fra færdige soldaterkirkegårde, bl. a. i Frankrig, England m. fl. st.

Imperial War Graves Comm. Fortieth annual Report (April 58—marts 59). 8°, 94 s., Her Maj.st.-Office, London 1959. 2 s 6 d.

Det er altså den 40-de årsberetning fra den britiske krigsgravkommission. Blandt de gengivne tal skal nævnes, at de 579,331 krigsgrave fra 2den verdenskrig er nu 99 % forsynet med *headstones*, og at der er 15,695 kirkegårde med grave fra samme krig, samt at der er 24,803 kirkegårde med grave fra een eller flere af de 2 verdenskrige. Under omtalen af de forskellige regioners arbejde eller standpunkt omtales Færøerne under United Kingdom og Danmark under: Northern. Vort land har 1118 *commonwealths* grave, alle komplet istandsat. Gode billeder fra mange steder.

Danmarks vilde planter. Hefte 11—13. Branner og Korch. 1959.

Hefte 11 indeholder hørfamilien, vortemælksfamilien, lønfamilien, lindene og katost, hefte 12 har tamarisk, viol, sølvblad, natlys, kornel, skærmpplanter og endnu flere, og hefte 13 fortsætter med skærmpplanterne. Man kan øjensynlig stadig holde den fine standard.

Gartnerens Hjelpeforening 1859—1959. 8°, 28 s.

Ved tidligere afdelingsgartner *Harry Jensen* er udsendt denne lille jubilæumsberetning for hjelpeforeningens 100 år. Der er forord af nuværende formand, handelsgt. *Sv. Bruun*, og vi støtter opfordringer til at yde foreningen et bidrag, gironumret er 1916, — hverken det eller foreningens adresse synes iøvrigt at kunne findes i heftet.

Für Gärtner und Gartenfreunde. 8°, 40 s. Verlag Eugen Ulmer, Stuttgart. 1959.

Et nyttigt katalog over en righoldig tysk litteratur af gartnerisk art.

Christian B. Schjørring. Af Jord er du kommet. 8°, 189 s. + billedplancher, Einar Munksgaard og Skandinavisk Bogforlag, u. å. Kr. 32,00.

At en sådan detaille fra vore begravelses- og ligbrændingsceremonier som de rituelle ord, hvis første led er: Af Jord er Du kommet, — har fået sin særlige udredning og en hel bog, er for så vidt ikke underligt, som ritualer er det centrale og højdepunktet i jordefærdens praksis. Og dette kan jo behandles religiøst, juridisk, folkloristisk, kirkehistorisk, filologisk, geografisk etc. I den foreliggende bog af dr.

phil. C. B. Schjørring er det gjort på flere af disse måder, og bogen rummer en mængde stof fra ind- og udland, ledsaget af en serie meget fine fotogengivelser på glittet papir, mens teksten er på mat og svært papir. Den er udgivet med tilskud fra undervisningsministeriet, mens man skulle have ventet, at det var fra kirkeministeriet, og der er påtrykt den anbefalinger fra diverse privatpersoner. Stoffet er hovedsagelig bragt i omvendt kronologisk orden, idet man tager tiden efter reformationen før middelalder og oldtid. Hvor alvorligt forfatteren ser på spørgsmålet fremgår bl. a. af, at han s. 12 siger, at det ikke er døden, men jordpåkastelsen, der sætter det avgørende skel mellem levende og døde, — men hvad så, hvor der ikke har været mulighed for at udføre jordpåkastelsen? Jordpåkastelsen kan (iøvrigt ligesom de 3 bedeslag) føres tilbage til hedensk skik og har nok noget med at mane i jorden at gøre. Herrenhutterne har den ikke og jøderne i Danmark først efter halvfjerdsere, — det menes at den er en asiatisk skik, der er kommet til Vesteuropas kulturkreds; den kendes dog også i Afrika. Det har været brugt at anvende nægtelse af tilladelse til jordefærd som en præventiv straffeforanstaltning (f. eks. overfor forsøg på selvmord), og det har været brugt at anvende bestemt jord til udførelsen, f. eks. Marseillesborgs jord til dronning *Alexandrines* jordefærd (1954), — blot et par eksempler fra det meget stof, bogen indeholder. Men vi må tilføje, at den er vanskelig at læse, bl. a. på grund af de mange ubearbejdede citater, der desuden ofte bringes med alt for rig anvendelse af versalier, — den er fuld af gentagelser både af forfatterens egne ord og af citater. Det ser ud, som om stoffet hovedsagelig er samlet indtil 1953 (s. 112), dog er der enkelte nyere ting med, og til belysning af spørgsmålet rummer den et mangesidet stof. Den er trykt hos Vejle Amts Folkeblad og har på et af de forreste blade et digt af *Anton Berntsen* med tilknytning til bogens emne i jydsk mundart.

Sven Houmøller: Paa Vandring i den stille Have. Frederiksberg ældre Kirkegaard II. 8°, 208 s., Frederiksberg topografiske selskab. Fr.-berg 1959. Kr. 30,00.

Der er sket det, at anden del af dette værk om Frederiksberg ældre kirkegård udkommer før første del, — årsagen er både af praktisk og finansiel art, og bare det ikke volder bibliografiske eller salgsmæssige vanskeligheder, gør det jo ingen ting. De kan godt læses i omvendt rækkefølge. I hvert fald er denne første publikation om kirkegården en meget værdifuld ting. Den er gjort af afdelingsbibliotekar *Sv.*

Houmøller, og den indeholder dels et beåndet avsnit med titel: Paa Vandring i den stille Have, — hvor forfatteren dvæler i mindet ved grav efter grav og giver et kortere eller længere ride af de avdøde, så at disse hensovede beboere i de dødes have kommer til at stå levende for læseren og den besøgende, — dels et betagende digt af *Tavs Neiiendam* og endelig en registrant over hvem, der ligger i gravene, skildret afdeling for afdeling. At der også er et personregister samt i en lomme et kort over kirkegården med numre på graven, fuldender muligheden af den praktiske brug af værket. Denne ganske særlige kirkegård kan man „unde“ dette særlige værk, og der findes ikke i dansk fra moderne tid noget tilsvarende, hvorimod man på finsk har omfattende kirkegårdsbeskrivelser. Første bind foreligger færdigt i manuskript og omhandler kirkegårdens historie, — det er skrevet af havearkitekt *Johannes Tholle*. Der er al grund til både at takke og komplimentere det frederiksbergske topografiske selskab, fordi man har påtaget sig at forlægge dette værk og ikke er veget tilbage for de finansielle byrder, som det har været. Kirkegårdskulturen er blevet et værdifuldt litterært bidrag rigere. Man kunne have ønsket, at Københavns Assistens kirkegårds 200 års jubilæum i 1960 kunne fejres på lignende måde, men her synes man at ville nøjes med tidsskriftartikler. VK. kommer naturligvis også med en sådan.

Anne Ashberry: *Miniature Trees and Shrubs*. 8°, 158 s., Nich. Kaye Lmt. London 1958. 25 s. net.

Med illustrationer i streg (af *Creina Glegg*) og talrige fotogengivelser gennemgås en række træplanter, som regnes for små eller dværgformer, — ikke just de samme som vi ville udvælge, men dog nogenlunde. Skønt meningen dels er at fortælle haveejerne om disse yndigheder, dels at anvise muligheder for brug i de så moderne engelske trug-haver, kan bogen naturligvis ikke mindst anvendes, når de småhaver, som hedder gravsteder, skal tilplantes. Og her giver den mangt et vink, som også burde efterkommes i det land, hvor bogen er fremkommet, til at hjælpe den britiske gravstedskultur en tand fremad.

Resolutioner m. m.

Kirkeministeriets skriv. af 29/5 56 (til stiftsøvrigheden over Fyens stift) om, **hvorvidt der kunne gives en privat kirketiendejer adgang til at disponere over de ved salg af gravsteder indbetalte beløb eller over renterne af disse kapitaler samt om,**

hvorvidt der kunne tages betaling for udlægning af gravsteder for 1. fredningsperiode.

I et med hr. stiftamtmandens og Deres Højærværdigheds skrivelse af 21. september 1956 hertil indsendt andragende har ejeren af A. sogns kirketiende med henvisning til lov om vedligeholdelse af kirker og kirkegårde m. v. (lovbekendtgørelse af 23. september 1947) § 25, stk. 6, anholdt om tilladelse til at lade beløb, der er indkommet ved salg af gravsteder, indgå i kirkens kasse, idet det må skønnes, at kirkegården ikke i en overskuelig fremtid vil trænge til udvidelse.

Således foranlediget skal man meddele til efterretning og videre bekendtgørelse — herunder også for menighedsrådet — at ministeriet, uanset det om pladsforholdene på kirkegården oplyste ikke kan give tilladelse til, at de omhandlede beløb indgår i kirkekassen, men at beløbene i overensstemmelse med nævnte § 25, stk. 6, fremdeles må oplægges blandt kirkens midler under stiftøvrighedens forvaltning.

Derimod vil beløbene eventuelt — efter ministeriets bestemmelse — kunne udbetales til bestemt angivne arbejder på kirkegården, såfremt tiendejeren ved lejlighed måtte fremsætte andragende herom, jfr. nævnte lovbestemmelse.

Da det af den indsendte, af stiftsøvrigheden den 21. januar 1928 stadfæstede vedtægt for kirkegården fremgår (§ 8), at tiendejeren oppebærer renter af de blandt kirkens midler oplagte kapitaler, hidrørende fra erhvervelse af gravsteder på kirkegården, finder ministeriet at måtte henlede opmærksomheden på, at også renten af disse kapitaler må forblive blandt stiftsmidlerne, indtil der af ministeriet måtte blive truffet bestemmelse om deres anvendelse til arbejder vedrørende kirkegården, jfr. ministeriets tilsvarende afgørelse i skrivelse af 13. juni 1939.

Yderligere bemærkes, at bestemmelsen i vedtægtens § 4, hvorefter sognets beboere betaler 20 kr. pr. grav for de første 20 år, er uforenelig med vedligeholdelseslovens § 25, stk. 1, der kun hjemler adgang til fastsættelse af betaling for erhvervelse af gravsteder for 1. periode for så vidt angår *selvejende* kirker. Denne bestemmelse må forstås således, at der, når kirken *ikke* er selvejende, *ikke* kan afkræves sognets beboere betaling for udlægning af en enkelt gravplads af almindelig størrelse for én fredningsperiode og ej heller — jfr. lovens § 24, stk. 1 — for samtidig udlagt tilsvarende gravsted til efterlevende ægtefælle (jfr. Louis Petersen: *Kirkelovene* af 1922, side 148, note 1).

Ministeriet skal anmode stiftsøvrigheden om at drage omsorg for, at §§ 4 og 8 i A. kirkegårds

vedtægt ændres i overensstemmelse med foranstående.

Kirkeministeriets skriv. af $23/10$ 56 (til stiftsøvrigheden over Roskilde stift) ang. **godkendelse — under ganske særlige omstændigheder — af, at et menighedsråd uden vederlag overlod en privat person et gravsted og — ligeledes uden vederlag — påtog sig dets vedligeholdelse i 100 år.**

I et med stiftsøvrighedens erklæring af 16. juni 1956 hertil indsendt andragende har A. sogns menighedsråd anholdt om tilladelse til vederlagsfrit at udlægge et gravsted indeholdende 4 gravpladser på A. kirkegård til grosserer N. N., samt til — ligeledes uden vederlag — at lade A. kirke påtage sig vedligeholdelsen af det pågældende gravsted for et tidsrum af 100 år.

Menighedsrådet har som begrundelse for sit andragende anført, at grosserer N. N. har skænket kirken så betydelige gaver, at menighedsrådet ville sætte pris på, om det på denne måde kunne give udtryk for sin taknemmelighed. Det er således oplyst, at den pågældende i 1947 har skænket kirken en ny klokke til en værdi af 15 000 kr., samt at han i indeværende år har skænket kirken 20 000 kr. til et nyt orgel.

I anledning heraf skal man meddele til efterretning og videre bekendtgørelse, at ministeriet under hensyn til de oplyste ganske særlige omstændigheder intet finder imod det ansøgte at erindre.

Kirkeministeriets skriv. af $24/10$ 56 (til Københavns magistrat) ang. **den af Det mosaiske Trossamfund førte autoriserede bog for fødsler, vielser og dødsfald, som har fundet sted i Theresienstadt blandt medlemmer af Mosaisk Trossamfund, samt om udstedelse af attester efter denne.**

Kirkeministeriets skriv. af $9/11$ 56 (til stiftsøvrigheden over Ribe stift) ang. **vedligeholdelse af nogle tyske soldatergrave fra 1. verdenskrig.**

I et med hr. stiftamtmanden og Deres Højærværdigheds skrivelse af 2. oktober 1956 hertil indsendt andragende har sognepræst for Husby og Sdr. Nissum menigheder N. N. oplyst, at der på Husby og Sdr. Nissum kirkegårde findes fællesgrave for tyske marinesoldater, der er drevet i land på kysten i august 1918, og at de pågældende gravsteder indtil 1943 blev renholdt på bekostning af det tyske konsulat i Ringkøbing.

Siden 1943 har Husby kirke sørget for renholdelse af graven på Husby kirkegård, medens graven på Sdr. Nissum kirkegård fortsat blev vedligeholdt af den mand, der havde gjort det indtil 1943. I 1956 indsendte denne mand en

regning for arbejdet til den tyske ambassade i København, der efterbetalte ham 195 kr. for vedligeholdelse af gravstedet på Sdr. Nissum kirkegård i årene 1943—55. Et tilsvarende beløb blev betalt til Husby kirke for vedligeholdelse af gravstedet på Husby kirkegård i samme årrække.

Sognepræsten har endvidere oplyst, at han har brevvækslet med den tyske ambassade i København om den fremtidige vedligeholdelse af gravstederne og foreslået, at der træffes aftale om kirkens overtagelse af vedligeholdelsen mod indbetaling af et beløb til stiftsøvrigheden. Herpå har ambassaden svaret, at man helst ville have en ordning, gående ud på, at der hvert år sendes et beløb for vedligeholdelsen, f. eks. til sognepræsten. Sognepræsten har hertil bemærket, at han ikke anser en sådan ordning for gennemførlig på betryggende måde.

Under henvisning hertil har sognepræsten forespurgt:

1. Bør menighedsrådet holde fast ved, at der skal indbetales et beløb på sædvanlig måde, således at vedligeholdelsespligten gælder for et nærmere angivet åremål, eller kan det ordnes med årlig betaling til kirkekasserne?
2. Kan menighedsrådene i sidstnævnte fald forbeholde sig ret til at forhøje de årlige vederlag under hensyn til prisstigninger?
3. Hvor meget bør fornyelsessummen for gravstederne fastsættes til?

Således foranlediget skal man meddele til efterretning og videre bekendtgørelse, at ministeriet må finde, at den tyske ambassades ønske om at betale for vedligeholdelsen år for år bør imødekommes, f. eks. således at vedligeholdelsen overlades til den stedlige graver under menighedsrådets tilsyn.

Det er en selvfølge, at menighedsrådene må kunne forbeholde sig ret til senere at forhøje taksten under hensyn til eventuelle prisstigninger, idet der dog må tages hensyn til de bestemmelser, der herom måtte indeholdes i kirkegårdens vedtægt.

Ligeledes kan kirken forlange betaling for gravstedets fornyelse. Prisen herfor bør ligeledes fastsættes i overensstemmelse med de bestemmelser, der herom måtte indeholdes i kirkegårdsvedtægten under hensyntagen til gravstedernes størrelse og det åremål, for hvilket fornyelsen sker. Ministeriet skal have det overladt til menighedsrådene at bestemme — eventuelt efter forhandling med ambassaden — om fornyelsesafgiften skal betales forud for aftalte perioder eller opkræves med forholdsmæssigt beløb sammen med den årlige afgift for vedligeholdelsen.

Kirkeministeriets skriv af. 9/11 56 (til skibsfører N. N.) ang. et **gravfæstebrevs betydning og hvilke rettigheder dets indehaver har.**

I skrivelse af 3. d. m. har De — til brug for en retssag — bedt oplyst, hvad et gravfæstebrev betyder, og om det giver nogen ejendomsret over et familiegravsted.

Således foranlediget skal man meddele, at et gravfæstebrev ikke giver nogen „ejendomsret“ til et gravsted i almindelig privatretlig forstand, men alene en vis *brugsret* — begrænset i tid og andre henseender. Indehaveren af et gravfæstebrev vil som regel stå som legitimeret over for kirkegårdsmyndighederne og vil regelmæssigt også være den, der er berettiget til at træffe dispositioner vedrørende gravstedet. Men om dette sidste er det ikke muligt at sige noget præcist, idet det hyppigt forekommer, at andre end indehaveren af et gravfæstebrev har bestemmelsesret, evt. medbestemmelsesret, over et gravsted.

Statsministeriets skriv. af 19/12 56 (til N. N.) om, **hvorvidt der kan opnås tilladelse til flagning med splitflag på en kirkegård.**

I en til kirkeministeren stilet, af samme hertil oversendt skrivelse af 7. oktober 1956 har De forelagt ministeriet spørgsmålet om, hvorvidt der vil kunne opnås tilladelse til at flage med splitflag på kirkegården ved Græsted kirke.

I denne anledning skal man meddele, at flagning med splitflag som hovedregel er forbeholdt statsmyndigheder, og at tilladelse til den omtalte flagning ikke kan meddeles.

Kirkeministeriets skriv. af 27/12 56 (til stiftsøvrigheden over Århus stift) ang. **opførelse af ligkapeller, således at udgifterne helt eller delvis afholdes af vedkommende kommune.**

I et med stiftsøvrighedens erklæring af 19. november 1956 hertil indsendt andragende har sognepræst for Lyngby og Albøge menigheder N. N. på foranledning af Lyngby sogneråd, som fra en kreds af beboere i Trustrup skoledistrikt har modtaget opfordring til at drage omsorg for opførelse af et ligkapel på Trustrup kirkegård, forespurgt, om opførelsen af et ligkapel må anses for at være en kirkelig eller en verdslig opgave.

I anledning heraf skal man meddele til efterretning og videre bekendtgørelse, at opførelse af lighuse på kirkegårde for så vidt er en kirkelig opgave som opførelse af bygninger på kirkegårdene kun kan ske efter menighedsrådets bestemmelse og med de højere kirkelige myndigheders approbation, men at kommunalbestyrelsen desuagtet — om den måtte være villig dertil — med udtrykkelig hjemmel i § 27, stk. 1,

i bekendtgørelse nr. 455 af 23. september 1947 af lov om vedligeholdelse af kirker og kirkegårde m. v. vil kunne afholde samtlige udgifter vedrørende opførelsen af et lighus — eller yde tilskud hertil —, og at det ikke er usædvanligt, at kommunerne helt eller delvis afholder udgifterne ved opførelse af ligkapeller, jfr. ministeriets skrivelse af 20. april 1936, ligesom det også jævnligt forekommer, at kommuner yder bidrag til anlæg og drift af kirkegårde.

Det tilføjes, at ligkapeller eller lighuse, der opføres på kirkegårde eller kirkens grund, i alle tilfælde må være kirkens ejendom.

Kirkeministeriets skriv. af 13/3 57 (til amanuensis, cand. jur. H. Borch) om, **hvorvidt en præst havde været berettiget til at stille en af folkekirkens kirker til rådighed ved en borgerlig begravelse.**

I skrivelse hertil af 7. f. m. har De som medlem af Frederiksberg sogns menighed besværet Dem over, at sognepræst for Frederiksberg sogn Nøjgaard har givet tilladelse til, at afdøde redaktør ved dagbladet „Politiken“ Anker Kirkeby, uanset at han var udmeldt af folkekirken, den 1. f. m. blev begravet fra Frederiksberg sogns kirke ved en borgerlig begravelse uden medvirken af folkekirkens præster, idet De har forespurgt, om en sognepræst har beføjelse til at træffe en så vidtgående bestemmelse om, hvad en af folkekirkens kirker kan bruges til.

I anledning heraf skal man efter brevveksling med biskoppen over Københavns stift, der har indhentet en erklæring fra sognepræst Nøjgaard om sagen, herved meddele, at lov om kirkers brug (bekendtgørelse nr. 456 af 23. september 1947) giver udtømmende forskrifter om, hvilken brug der kan gøres af folkekirkens kirkebygninger, derunder i særdeleshed også om den brug, de ved en kirke ansatte præster kan gøre af denne.

Af disse bestemmelser fremgår, at den eneste brug, der — være sig med eller uden samtykke fra en af de ved kirken ansatte præster — vil kunne gøres af folkekirkens kirkebygninger til gudstjenester eller kirkelige handlinger for her i landet bestående trossamfund uden for folkekirken eller disse medlemmer, er den i lovens §§ 12—16 omhandlede, ved disse lovbestemmelser de herværende evangelisk-lutherske frimenigheder tillagte adgang til eventuelt at benytte folkekirkens kirker til gudstjenester og kirkelige handlinger under forudsætning af, at stiftets biskop efter nærmere prøvelse af den pågældende evangelisk-luthersk frimenigheds lære og ritus giver sin tilladelse hertil.

Overensstemmende hermed er det også, når det i lov om begravelser af 19. april 1907 § 5 er fastsat, at medlemmer af et her i landet bestående kristent trossamfund — hvad enten dette er anerkendt eller ikke — eventuelt kan få begravelser forrettet fra folkekirkens kirkegårdskapeller — men altså *ikke* fra folkekirkens kirker.

Det må herefter anses for stridende imod de gældende lovbestemmelser, dersom folkekirkens kirkebygninger være sig af stedets præst, af menighedsråd eller andre stilles til rådighed for et uden for folkekirken stående trossamfund eller for dettes enkelte medlemmer til afholdelse af gudstjenester eller kirkelige handlinger, og hvad der således gælder om disse må naturligvis også finde anvendelse på personer, der overhovedet ikke tilhører noget trossamfund.

Sognepræst Nøjgaard har således været uberegtiget til at give tilladelse til afholdelse af den heromhandlede borgerlige begravelse uden præstelig medvirken af afdøde redaktør Anker Kirkeby fra Frederiksberg kirke, hvilket ministeriet ved skrivelse af d. d. har ladet ham tilkendegive.

Kirkeministeriets skriv. $\frac{2}{3}$ 57 (til stiftsøvrigheden over Ålborg stift) om, **hvorvidt der kunne lyses fredningsdeklaration på træer på en kirkegård.**

Idet man hoslagt tilbagesender den med stiftsøvrighedens skrivelse af 7. februar 1957 hertil indsendte deklaration vedrørende fredning af 28 enkeltstående store træer på og ved Dronninglund kirkegård samt 3 træer på Dronninglund kirkes parkeringsplads, matr. nr. 1 h Dronninglund hovedgård, Dronninglund sogn, skal man meddele til efterretning og videre bekendtgørelse, at ministeriet ikke kan godkende, at fredningsdeklarationen udstrækkes til at omfatte træer på kirkegården og i dens skel, idet disse er omfattet af bestemmelserne i § 21, stk. 1, bekendtgørelse nr. 455 af 23. september 1947 af lov om vedligeholdelse af kirker og kirkegårde m. v. jfr. § 7, stk. 1, i kgl. anordning af 20. april 1953 om kirkegårde.

Endvidere må man finde, at der for så vidt angår de øvrige træer også må tillægges provstiudvalget for Dronninglund herred påtaleret.

En herefter udfærdiget ny fredningsdeklaration forventes fremsendt til godkendelse.

Kirkeministeriets skriv. af $\frac{2}{3}$ (til Foreningen af kirkebetjente og gravere i Danmark), om, **hvorvidt der af de kirkelige kasser kunne ydes medlemmer af Foreningen af kirkebetjente og gra-**

vere i Danmark tilskud til dækning af udgifter ved deltagelse i et kursus.

I et den 6. marts 1957 hertil indsendt antragende har Foreningen af kirkebetjente og gravere i Danmark forespurgt, om der af de kirkelige kasser vil kunne ydes foreningens medlemmer tilskud til dækning af udgifterne ved deltagelse i et nærmere angivet kursus, som ved foreningens foranstaltning agtes afholdt i Ålborg den 12. juni 1957.

I anledning heraf skal man meddele, at ministeriet ikke finder at burde modsætte sig det ansøgte, således at der, hvor vedkommende menighedsråd måtte være villigt dertil, vil kunne ydes en i det pågældende kursus deltagende kirkefunktionær godtgørelse af billetprisen for hen- og tilbagerejse med jernbane eller eventuelt dampskib fra hjemstedet til Ålborg.

Det tilføjes, at det er en forudsætning, at det omhandlede kursus kan antages at være af værdi for kirkefunktionærerne i deres gerning, og at man forventer forinden afholdelsen af det pågældende kursus at modtage programmet herfor.

Kirkeministeriets skriv. $\frac{3}{4}$ 57 (til overfredningsnævnet om, **hvorvidt et fredningsnævn havde været berettiget til at afsige kendelse om fredning af en del af en kirkegård.**

I skrivelse af 6. marts 1957 — hvoraf afskrift vedlægges — udbad fredningsnævnet for Svendborg amtsrådsreds sig nærværende ministeriums godkendelse af en af fredningsnævnet den 15. februar 1957 afsagt sålydende kendelse angående fredning af en del af Gislev kirkegård:

(Fortsættes)

De anlægsgartneriske fags dag

afholdes for 4. gang den 21. januar kl. 9—16 på Teknologisk Institut.

Motto: Haven opbygges af planter.

Vore læsere indbydes venligst.

Tillæg til Vore Kirkegårde bind 20 nr. 5

Foreningen for kirkegårdskultur

ÅRSMØDE

Foreningen for Kirkegårdskultur afholder sit ordinære årsmøde onsdag d. 5. juni 1960 i Helligaands klosterets refektorium, Obels plads i Aalborg.

Generalforsamlingen åbnes kl. 9,30.

DAGSORDEN:

1. Valg af dirigent. — 2. Aflæggelse af beretning og virksomhedsplan. — 3. Fremlæggelse af det reviderede regnskab. — 4. Fremlæggelse af budget. — 5. Beretning fra redaktøren. — 6. Valg til redaktionsudvalget. På valg er stenhuggermester *K. Hansen Glem* og trädgårdsarkitekt *G. V. Walberg*. — 7. Valg af 5 bestyrelsesmedlemmer. På valg er provst *J. Exner*, stenhuggermester *K. Hansen Glem*, billedhugger *G. Hammerich* og havearkitekt *J. Tholle*. — 8. Valg af to revisorer og een revisorsuppleant. — 9. Fastsættelse af stedet for næste årsmøde. — 10. Eventuelt.

Efter generalforsamlingen holdes foredrag.

Der spises frokost kl. ca. 12,30, hvorefter der køres til Lindholm høje, hvor de udgravede oldtidsgrave forevises under kyndig ledelse.

CARL BAY

/ VOLMER RUD NIELSEN

Nye medlemmer

Afdeling A:

Brønderslev menighedsråd.

Afdeling C:

Graver Niels Madsen, Vejle pr. Allested.

„ Johs. Johansen, Skamby.

„ Sv. Kristensen, Asmild.

„ Sv. Aa. Knudsen, Tåstrup.

„ Kjems Hansen, Vium.

„ Ohlrich, Søborg, Firhøj.

Afdeling D:

Kirkegårdsforst. Anders Kvam, Bergen, Norge.

Fødselsdage

Den 2. marts fyldte formanden i foreningen for kirkegårdskultur, domprovst *Carl Bay* 60 år. Da C. B. i 1958 blev foreningens formand, var det med titel af stiftsprovst, og det er som måske bekendt ikke nogen flytning til nyt embede, men bare en ændring af navnet på stillingen, der gør at C. B. siden 1958 tituleres domprovst. Der er grund til i disse spalter at sige formanden tak, fordi han i 1952 sagde ja til at blive formand i vor forening og ligesom sin forgænger knytte formandsskabet i Dansk Præsteforening og i vor forening til den samme person. Og takken skal også bringes for energisk og incenterende ledelse af foreningsarbejde, indadtil

som udadtil. Med en lille smule kendskab til, hvad domprovsten iøvrigt udretter i og omkring sit embede og hvad D. P. kræver af indsats, må vi nærmest undre os over, at også kirkegårdssagen kan få sin plads i dagens time-tabel. Men det sker altså, — og vi håber det må vare længe. —

Vort medlem, kirkegårdsinspektør, cand. hort. *H. D. Ørsted-Hansen* fejrede den 8. februar sin 50-års fødselsdag. Har tjent sine civile sporer ved at begynde i Københavns begravelsesvæsen 1/4 1938 for 1/4 1948 at blive inspektør i Holbæk. De militære sporer er tjent ved garderehusarregimentets officerskorps, og de kunstneriske er tjent i radio, på foreningstribuner og endnu flere steder, — en sikker succes ikke mindst når kirkegårdsinspektørforeningen holder sine årlige møder. Vi takker og lykønsker, — også til at H. D. Ø.-H. fra nu af har fået navneforandring og bærer det navnkundige slægtsnavn *Ørsted*, stadig med H. D. foran, men uden et Hansen bagefter.

Udnævnelse

Københavns begravelsesvæsen har udnævnt sin overgartner, cand. hort. *Børge Kristensen*, til inspektør ved Sundby Kirkegård. B. K., der er født 31/1 1916, har hidtil været ved Bispebjerg Kirkegård, ansat ved begravelsesvæsenet

1/4 1944, Tillykke. — B. K. efterfølger *H. G. Wil-lumsen*, som døde 3/12 1959.

Jubilæum

Den 1. februar 1960 fejrede inspektøren ved landets største kirkegård, Københavns Vestre, cand. hort. *A. Falmer-Nielsen* 25 års jubilæum for sin ansættelse ved begravelsesvæsenet. Han begyndte som gartner og avancerede over undergartner til inspektørstillingen på Assistens for siden at rykke ud på Vestre. Der var stort rykind i privatpoligen på jubilæumsdagen, og fra begravelsesvæsenet mødte en deputation med milde gaver til den beskedne og sympatiske jubilar. Da vi i sin tid (VK 20 tillægss. 1) omtalte F.-N.s fødselsdag (50 år), glemte vi at nævne hans navn og nøjedes med titlen. Det var ikke tilsigtet som en allusion til F.-N.s beskedenhed, men det er dog typisk for denne, at han aldrig har påtalt den nævnte forglemmelse. Undskyld, — og iøvrigt (post festum): tillykke.

Udstillinger

Stuttgarter Ausstellungs-GmbH. har udskrevet en konkurrence blandt tyske kirkegårdsgartnere om en plan til en særudstilling „Friedhof“ i tilslutning til den forbundshavebrugsudstilling, som i 1961 skal afholdes i nævnte by, og særudstillingen skal arrangeres på et særlig egnet sted i byens Hoppenlaufriedhof. Der er udsat 10.000 DM i præmier og til indkøb og fristen udløber 16/5 1960.

Der er udsendt indbydelse til en tysk-fransk havebrugsudstilling, som afholdes i Saarbrücken fra 23/4 til 25/10 1960.

Firmarepræsentation

Steffensens frøhandel i Århus har meddelt, at den i kirkegårdskredse velkendte hr. *Svend Bjergum* fra nytår er antaget som forhandler af firmaets redskaber, islandsk mos m. m.

Fra det faglige bogmarked

Paul Kuhausen: *Deutsche Dichtergräber in allen Lande.* 8°, 368 s., Graphischer Grossbetrieb Gebr. Hermes, Düsseldorf, 1955.

En nydelig bog om tyske digtergrave i „alle lande“ er lagt på bordet, — at finde nogen fra Danmark synes umuligt, skønt København iøvrigt er omtalt et par gange som bopæl for et par digtere. Men ellers er der digtergrave fra Sverige, Svejts, Italien, Frankrig og Østrig. Hensigten med bogen er naturligvis klar: at give en kærlighedserklæring og et æresminde til tyske

digtere, hvis navn lever i folkets bevidsthed, — fra *Luther* til *St. George* og omfattende såvel et Øst- som et Vesttyskland. Man gør dette ved at bringe en kort (meget kort) biografi og et stykke poesi fra vedkommende på venstresiderne samt på højresiderne et billede af digtergraven med angivelse af, hvor den forefindes. Yderligere bringer man 9 sider med oplysning om tyske digtere, hvis grave ikke mer eksisterer eller har kunnet nås, — udover de 170 avbillede digtergrave. Behandling af dette emne er ikke ukendt for VK, hvor vi har haft artikel om digternes grave, dog med særlige synspunkter lagt til grund, — i bogen går man videre og tager alt med. Billederne er nydeligt gengivne på kunsttrykpapir, teksten på samme papir er pænt sat op, og mange motiver fra grave (gravmæler) er nydelige, men det kan jo ikke undgås, at en sådan retrospektiv og (set fra skulpturelt standpunkt) ukritisk udstilling af gravmæler også må vise en mængde overlæssede og temmelig kedelige tingester.

Referat af årsmødet på Hindsgavl 20.—24 sept. 1959. Foreningen af kirkegårdsinspektører, gravere og gartnere ved kirkegårde i Danmark. Fol. 12 s.

Et nydeligt hefte med referat, regnskab m. m. af årsmøde, foredrag, generalforsl., excursion m. m. Håber det må blive en årlig publikation fra denne forening, der kan føres tilbage til Svendborg i år 1919, og som trænger til at få sin historie kronologiseret og publiceret.

Danmarks vilde planter. Branner & Korch 1960.

Dette hefte ideholder navnlig vintergrønfamilien, lyngen og kodriveren m. m. og med dertil hørende gode text og fine illustrationsplancher.

Gartneriets hovedsorter 1960.

Under denne titel har frøfirmaet J. E. Ohlsens Enke udsendt et righoldigt katalog på ikke mindre end 96 sider, som det er en berigelse at benytte i praxis.

Fra danske dagblade

¹⁴/₁₂ Næstved Tid.: Fodby kgd. reguleres.

¹⁴/₁₂ Berl. Aften: Ny kgd. i Ballerup-Måløv.

¹⁷/₁₂ Politiken: Indskriften på gravstenen var usømmelig. Højesteretsdom.

⁴/₁ 1960 Kristel. Dagbl.: Den stille Have (bog-anm. om Fr.berg ældre kgd.).

⁴/₁ Fr.havns Avis: Hedeselskabet undersøger arealet for kgd. i Fr.havn.

¹⁴/₁ Aktuelt: Gentofte kgd. udvides med Køsters gartneri.

¹⁸/₁ Frit Folk: Søndermarks kgd. i Vejle står foran udbygning (havearkitekt *Johannes Tholle*).

¹⁹/₄ Demokraten: Kgd. ved Frederikskirken udvides med 9600 m².

²⁵/₄ Loll. F. Folketid.: Reguleringen af Tågerup kgd., der har været forestået af insp. *Bach Nielsen*, videreføres af insp. *Birkso*.

⁵/₂ Viborg Stifts Folkebl.: Ministeriet har godk. mhsr.s køb af *Hanbergs jord* (c. 62,000 kr.) og rebslagerbanen ved Skivevej (c. 25,000) samt opførelse af inspektorbolig m. m. ved Skivevej.

¹⁶/₂ Fr.havns Avis: Byrådet i Fr.havn overdrager mhsr. et hjørne af plantagen til kgd.

¹⁷/₂ Viborg Stiftst.: Der skal bygges kk og anl. kgd. i Hald (Dollerup sogn).

¹⁹/₂ Grenå Folketid.: Der udføres reguleringsarb. på Grenå kgd. for kr. 50,000.

²⁰/₂ Langel. Avis: Der er planlagt reguleringer af Tullebølle kgd.

²¹/₂ Politiken: København har for meget kgds-areal.

²³/₂ Skive Folkebl.: Skive byråd vedtog at skænke mhsr. areal til Brårup kgd.

²⁶/₂ Valbybladet: Kommunen forbereder at nedlægge Vor Frelser's kirkegård.

²⁷/₂ Nyhedsbladet: Krematoriet i Roskilde skal igen for byrådet.

²⁷/₂ Vejle Amts Folkebl.: Forbavelse i Vejle over krematoriesagen.

²⁸/₂ Fr.borg Amts Avis: Udsv. af kgd. i Hørsholm er avsluttet (havearkitekt *Johannes Tholle*, anlægsgartnerfirm. *Hannibal Hansen*).

²⁸/₂ Aktuelt: Det smukke hvilested ved søen (Kbh. Vestre).

³/₃ Fr.bergbladet: Kapel på Fr.berg ældre kgd. efterlyses.

³/₃ Roskilde Dagblad: Kommunen yder 470,000 til krematoriet.

⁵/₃ Fr.borg Amts Avis: Håb for krematorieplanerne i Hillerød.

⁵/₃ Jydske Tid.: Hjordkærs nye kapel bygges i sommer (kr. 25,000) mellem kgd. og præstgshave.

⁸/₃ Viborg Stifts Folkebl.: Ønske om anlæg af fællesplæne og urnegravsteder i Viborg.

¹¹/₃ Roskilde Tid.: Krematoriet i Roskilde først færdigt til oktober.

¹²/₃ Nyhedsbladet: Urnelund i Helsingør?

¹⁴/₃ Information: Kirkegårdspoesi m. m. (bog-anm. af Fr.berg ældre).

¹⁴/₃ Fyns Tid.: Ny kgd. ved Nazarethkirken i Ryslinge. (insp. *O. Raahauge-Askegaard*).

¹⁴/₃ Næstved Tid.: Ligbrændingsforeningen misbilliger forhøjelsen af taxter i Næstved.

¹⁵/₃ Fyns Tid.: Dalum kgd. udvides (insp. *O. Raahauge-Askegaard*).

¹⁵/₃ Ny Tid: Nyt krematorium til 1,3 mill. kr. på Ålborg Østre kgd.

¹⁶/₃ Holstebro Avis: Licitation over kapel på Lemvig kgd.

¹⁷/₃ Vejle Amts Folkebl.: Arbejdet med ny kgd. og kapel i Grejsdalen forsinket (ark. *Malling Pedersen*, Vejle).

¹⁸/₃ B.T.: Parkering på gravene i Vorup v. Randers.

Fra norske dagblade

⁴/₁₂ Nordtrønderen og Namdalen: Nordli utv. kgd.

²⁷/₁₂ Larvik Morgenavis: Den ny kgd. i Stavern (bygartner *Tor Preeden*, Sandefjord).

²⁸/₁ 1960 Fremtiden: Nødv. at utv. Skoger kgd. i nær fremtid.

¹/₂ Sogningen: Store vaskar med å plassera lika på gravpl. i Feips.

³/₂ Fremtiden: Skoger kgd. vedtatt (5,8 mål, 881 grave).

⁸/₂ Tidens Krav: Edøy gl. gravsted har bare 5 gravpl. igjen.

²³/₂ Vestmar: Utv. av Tørdal kgd.

³/₃ Stavanger Aftenbl.: Gravplassene i Stavanger.

¹²/₃ Flekkefjordsposten: Den fredede kirkegård (i Sunde).

¹⁴/₃ Øvre Smålenene: Arb. på Mari kgd. i Enebakk er beregnet ferdig i løpet av våren (fylke-ass. *Sagli*).

Fra svenske dagblade

¹²/₁ Elfsborg Läns Annonsbl.: Fjärde kgd. i L. Edet berkn. kosta 330,000 kr.

²⁵/₁ Nya Werml. Tidn.: Mo kgd. restaureras.

Fra tidsskrifterne

Der Naturstein nr. 3: Drei Grabmale von Franz Pechwitz.

Deutsche Friedhofskultur nr. 12: Grabschmuck zur Winterzeit — ein Gestaltungsweig, der mehr Beachtung verdient. Die gute Beispiele: Gestaltung, Grabsteine und Bepflanzung auf Düsseldorf'ser Friedhöfen. Sind Gelände und Boden zur Anlegung eines Friedhofes geeignet? Winterlicher Grabpflanzenschmuck. Denkt an die hungrigen Vögel. — Nr. 1: Wandlung der Sinngebung bei Ehrenmalen (Victor Calles). Neues Ehrenmal in Ehrenhain der Luftkriegsopfer in München. Friedhofsgestaltung um Schatten der Gebühren. Friedhofskultur im Spiegel der Probleme (Fr. Stein). Begriffe: Wahlgräber — Familiengräber m. m. — Nr. 2: Waldfriedhof in Stuttgart. Junggärtner am Dienste der Kriegsgräberfürsorge. Grundlage

und Grenze für freischaffende und gemeindliche friedhofsgärtner. Wettbewerb für Sonderschau „Friedhof“ auf der Bundesgartenschau in Stuttgart. Maschinentechnischer Streifzug über einen Friedhof (H. Grünewald).

IGNIS nr. 11: Kyrkan och eldbeg. Stockholms Norra krematorium 50 år. Klockstapel invigd vid Karlshamns krematorium. Minneshögtider i landets krematorier på alle helgons dag. — Nr. 12: Eldbeg., den kristne tron och den kyrkliga begravningsseden. Om Norra krematoriets tillkomst og dess 50-åriga historik (N. Grufman). Krematoriet i Söderhamn bör placeras invid kyrkan. Nässjökrematoriet — et beriktigande. Utbyggnaden av Hälsingborgs krematorium. — Nr. 1: Norrländska eldbeg. problem (A. Hellstrand). Stockholmare vann tävling om Uddevallakrematorium. Krematoriefrågan i Filipstad m. m. Härnösands kyrkogårdar räcker bara 15 år till. — Nr. 2: Krematorium-Småkyrka. Krematoriefrågan i Filipstad. Gemänsam-graven.

Kunst und Stein nr. 1: Baskische Grabsteine. Christliche Grabinschriften. — Nr. 2: Das Grabmal und seine Symbolik in vorschristlicher Zeit.

Kriegsgräberfürsorge nr. 8: El Alamein. Umbettung nach Dagneux beendet. m. m. — Nr. 1: Kreuze am Gardasee.

Landsbygraveren nr. 12: 35 års graver-jubilæum (Martha Jensen, Storring). — Nr. 2: Lidt om cirkulæret af 25. juni 1959. — Nr. 3: De særlige ydelser (O. Olesen).

Menighedsrådenes Blad nr. 11: Kirkegårds-konsulenter. — Nr. 1: Specielle salmebøger til kapelbrug. Vore landsbykirkegårde (N. Poulsen). — Nr. 2: Skån os for „specielle salmebøger“ (E. Fledelius).

Pharos febr. 1960: Stokes Poges Gardens. Cremation in Holland. Three new Crematoria (Englands 128—130-te). Proprietary Crematorium for Worthing. Jewish Scroll of Remembrance.

Steinmetz und Steinbilderhauer nr. 1: Grabmale in Mannheim, Landshut, München. — Nr. 2: Notwendige Neuordnung der inneren Einstellung zum Friedhof, Grabmal und Auftraggeber m. talrige billeder af gravmæler. — Nr. 3: „Moderne“ Grabmalformen im Friedhofsbeispiel der Bundesgartenschau in Dortmund (Ulrich Niedhorn). Das Kriegsopfermal, Problem und Gestalt, Mahnmahl an alle Opfer des totalen Krieges.

Stenhuggertidende nr. 1: SS-mindesten skal fjernes.

Resolutioner m. m.

(fortsat fra pag. 32)

„Et areal af Gislev kirkegård beliggende ved kirkens nordøstre hjørne, således som arealet findes indtegnet på det kendelsen vedhæftede deklarationsrids, vil være at frede. Det skal forblive henliggende således som det nu ligger. I det fredede indgår stendiget langs den nordlige og østlige kant af arealet, en ask i det nordvestlige hjørne, og de to store kastanietræer i den nordlige del, medens det mindre kastanietræ, der er afmærket imellem disse 2, kan fældes ved menighedsrådets foranstaltning, en grav bevokset med to takstræer ved arealets vestgrænse og en umiddelbart syd for denne beliggende mindre grav, en stor grav i arealets østside samt en ved siden af denne beliggende mindre grav, et stort gravsted i den sydlige side indeholdende i alt 8 grave, 2 hængeaske, der står på selve dette gravsted og 1 hængeask lige bag dette, og et gravsted med 4 takstræer i den sydøstlige del af arealet. Endelig fredes en stor poppel ved stendiget i arealets østside, medens et mindre elmtræ ved siden af denne kan fældes ved menighedsrådets foranstaltning.

De fredede træer må ikke fældes, top hugges eller rodhugges eller større grene kappes på dem, ligesom der i det hele ikke må ske forandringer i det fredede uden fredningsnævnets samtykke.

Fredningen tinglyses ved fredningsnævnets foranstaltning. Påtaleberettiget er fredningsnævnet for Svendborg amtsrådsreds.

På foranledning heraf meddelte ministeriet i skrivelse af 21. marts 1957, at man af principielle grunde ikke kan gå med til, at den foreslåede fredningsdeklaration lyses på Gislev kirkegård, idet denne kirkegård ligesom andre kirkegårde i sin helhed må være undergivet de for kirkegårde i almindelighed til enhver tid i lovgivning, anordninger, cirkulærer m. m. indeholdte bestemmelser vedrørende kirkegårde — herunder også de almindelige bestemmelser om opretholdelse af gravsteder og beplantning på kirkegårde.

Samtidig henledte man fredningsnævnets opmærksomhed på, at der bl. a. ved lov om vedligeholdelse af kirker og kirkegårde m. v. (bekendtgørelse nr. 455 af 23. september 1947) og kongelig anordning nr. 143 af 20. april 1953 angående kirkegårde er fastsat detailbestemmelser, som i nogen grad måtte overflødigøre en deklaration som den her omhandlede, og som iøvrigt på et enkelt punkt ikke er forenelig med deklarationen, jfr. nævnte lovs § 21 og anordningens § 7, hvorefter de

på en kirkegård stående træer kun kan borttages eller stævnes med „synets“ tilladelse eller efter dettes bestemmelse. Herefter har ministeriet nu modtaget fredningsnævnets i afskrift medfølgende skrivelse af 30. marts 1957, hvori fredningsnævnet henviser ministeriet til at indanke sagen for overfredningsnævnet, såfremt ministeriet ønsker at anfægte den afsagte kendelse.

Således foranlediget indanker ministeriet herved den afsagte kendelse for overfredningsnævnet, idet man uden henvisning til det allerede udtalte skal bemærke, at det, såvidt ministeriet bekendt, ikke hidtil er sket, at et fredningsnævn — med eller uden ministeriets samtykke — har lyst fredningsdeklaration på en af folkekirkens kirkegårde, og at ministeriet fremdeles må finde det meget uheldigt, om kirkegårdene gøres til genstand for lysning af fredningsdeklarationer. Kirkegårdene er ifølge de bestående love og anordninger m. m. tilstrækkeligt beskyttede, og det ville afstedkomme megen ulempe og uklarhed, dersom der, foruden det gældende sæt af regler, indeholdte i love m. v., tillige skulle gælde et andet sæt regler — nemlig fredningsbestemmelser — for samme område. Det måtte bl. a. også medføre, at kirkeministeriet, der daglig får sager forelagt vedrørende kirkegårdene, fremtidig i hvert enkelt tilfælde skulle undersøge og prøve, om der eventuelt måtte være lyst en eller anden fredningsdeklaration. Ministeriet modsætter sig principielt, at der overhovedet lyses deklarerationer på kirkegårdene. Som en praktisk ulempe kan derhos nævnes, at kun relativt få kirkegårde har eget blad i tingbogen.

Det tilføjes, at ministeriet er gået ud fra, at fredningsnævnets andragende om ministeriets godkendelse af den afsagte fredningskendelse var ment som andet end en formalitet, og at ministeriet derfor går ud fra, at fristen for sagens indankning for overfredningsnævnet først løber fra modtagelsen af fredningsnævnets fornævnte skrivelse af 30. marts 1957. Skulle dette synspunkt imidlertid ikke kunne akcepteres af overfredningsnævnet, udbeder man sig meddelelse derom, idet ministeriet i så fald af de ovennævnte principielle grunde ser sig nødsaget til at søge statsministeriet om tilladelse til sagens indankning, uanset ankefristens udløb, jfr. lov om naturfredning af 7. maj 1937 § 19.)*

Kirkeministeriets cirk. af 19/4 57 (til biskopper og Københavns Begravelsesvæsen) om **ophævelse af den sognepræsterne uden for København samt**

*) Ved overfredningsnævnets kendelse af 14. maj 1958 ophævedes fredningsnævnets kendelse af 15. december 1957.

Københavns Begravelsesvæsen påhvilende indberetningspligt vedrørende værnepligtige personer.

Fra indenrigsministeriet har man modtaget henstilling om, at den sognepræsterne m. fl. påhvilende indberetningspligt angående dødsfald blandt værnepligtige personer ophæves, idet der fra den 1. marts 1957 at regne er gennemført et samarbejde mellem udskrivningsvæsenet og folkeregistrene på dette område.

Således foranlediget skal man meddele, at den sognepræsterne uden for København ved cirkulære af 22. juli 1905 pålagte pligt til at afgive indberetning til lægdsforstanderne over samtlige i sognet i det forløbne år begravede mandspersoner med en alder af 17—37 år herved ophæves fra den 1. marts 1957 at regne.

Den Københavns Begravelsesvæsen ved skrivelse herfra af 28. april 1914 pålagte pligt til i stedet for sognepræsterne i København at give tilsvarende indberetning til 1. udskrivningskreds ophæves ligeledes fra den 1. marts 1957 at regne.

For personer omfattet af cirkulæret, der er døde mellem den 1. januar og den 28. februar 1957, skal den indberetning, som påhviler præsterne, afgives inden den 1. maj 1957.

Det fornødne antal eksemplarer af nærværende cirkulære til omdeling blandt præsterne i stiftet følger hoslagt.

Kirkeministeriets skriv af 13/4 57 (til N. N.) om, **hvorvidt en udensogsboende, der på et tidspunkt, da han var indensogsboende, havde erhvervet et gravsted på sognets kirkegård, havde krav på at blive begravet i gravstedet.**

Af Deres hertil indsendte andragende af 15. marts 1956 fremgår det, at lagerarbejder O. O., Vridsløselille, i 1934, på hvilket tidspunkt han var bosiddende i Glostrup kommune, erhvervede dispositionsretten over et gravsted på Glostrup kirkegård for 20 år, samt at han i 1954 fornyede retten til gravstedet, hvori der i 1934 var foretaget en begravelse, for en periode af yderligere 10 år.

Efter at ovennævnte lagerarbejder O. O. i januar 1956 var afgang ved døden, blev der rettet henvendelse til bestyrelsen for Glostrup kirkegård om den afdødes jordfæstelse i det omhandlede gravsted, men bestyrelsen vægrede sig ved at tillade dette med den begrundelse, at O. O., da han afgik ved døden, var udensogsboende. Senere meddelte kirkegårdsbestyrelsen dog sit samtykke til, at begravelsen fandt sted i det omhandlede gravsted.

Under henvisning hertil har De forespurgt, om kirkegårdsbestyrelsen i det foreliggende tilfælde havde været berettiget til at modsætte sig den omhandlede begravelse.

I anledning heraf skal man efter stedefunden brevveksling med stiftsøvrigheden over Københavns stift meddele, at en persons ret til som indensogsboende at blive begravet på sognets kirkegård bortfalder i det øjeblik, han tager bopæl uden for det sogn, hvori kirkegården er beliggende. Som udensogsboende vil han som følge heraf ej heller kunne gøre krav på at blive begravet i et af ham erhvervet gravsted, medmindre han opfylder betingelserne i § 25, stk. 3, i bekendtgørelse nr. 545 af 23. september 1947 af lov om vedligeholdelse af kirker og kirkegårde, d. v. s. har ægtefælle, forældre eller børn begravet på kirkegården eller på særlig måde har været tilknyttet sognet.

Kirkeministeriets cirk. af 19/4 57 (til stiftsøvrighederne og overtilsynene for kirkerne i København og på Frederiksberg) om **jubilæumsgratiale til præster og tjenestemandsansatte kirkebetjente.**

Kirkeministeriets skriv. af 1/5 (til stiftsøvrigheden over Århus stift) ang. **bestyrelse og drift af en kirkegård, der administreres af en kommunalbestyrelse i dennes egenskab af kirketiendejer.**

I et med stiftsøvrighedens erklæring af 8. marts 1957 hertil indsendt andragende har Viby sogneråd med henvisning til, at de Viby kommune som ejer af Viby sogns kirketiende påhvilende udgifter til Viby kirkes drift og vedligeholdelse i de senere år i betydeligt omfang har overstøjet renterne af tiendekapitalen, således at hovedparten af udgifterne har måttet afholdes over kommunens driftsregnskab gennem udskrivning af kommuneskat på samtlige kommuneskattepligtige beboere uanset trosbekendelse, forespurgt:

- 1) om den stedefundne fremgangsmåde ved **inddækning af udgifterne til kirkens drift** over kommunens driftsregnskab kan anses for at være i overensstemmelse med gældende bestemmelser, når henses til, at renterne af tiendekapitalen ikke kan dække de faktiske driftsudgifter,
- 2) om der, såfremt sognerådet vedtager en bestemmelse herom, vil kunne gives tilladelse til at inddække det fremtidigt fremkommende underskud ved kirkens drift gennem den kirkelige ligning,
- 3) om det, for at inddækning af driftsunderskuddet kan ske gennem den kirkelige ligning, er en betingelse, at kirken bliver selvejende,
- 4) om der, såfremt kirken bliver selvejende, fortsat vil være mulighed for at drive kommunal kirkegård som hidtil uanset bestem-

melsen i § 7, stk. 3, i lov bekendtgørelse nr. 454 af 23. september 1947 om kirkers bestyrelse m. m. og § 6 i lov nr. 100 af 19. april 1907 om forskellige forhold vedrørende begravelser.

I anledning heraf skal man meddele til efterretning og videre bekendtgørelse, at spørgsmål 1 og 3 må besvares bekræftende, medens spørgsmål 2 må besvares benægtende.

Med hensyn til spørgsmål 4 bemærkes, at udgifterne ved driften af Viby kirkegård påhviler Viby kommune i dennes egenskab af kirketiendejer, og at kirkegården således ikke kan anses som en kommunal kirkegård.

Endvidere bemærkes, at der efter kirkens eventuelle overgang til selveje ikke vil være mulighed for at udskille begravelsesvæsenet fra kirkens bestyrelse, idet der efter bestemmelsen i § 7, stk. 3, i den fornævnte lov om kirkers bestyrelse m. m. kun er hjemlet adgang hertil i København og Frederiksberg samt i købstæder med flere sogne.

Kirkeministeriets skriv. af 20/5 57 (til biskoppen over Københavns stift) om, **hvorledes der fremtidigt skal forholdes med den sognepræsterne i København i henhold til ministeriets skrivelse af 4. juni 1888 tilkommende andel i de af Københavns begravelsesvæsen oppebårne gebyrer for udstedelse af udskrifter af begravelsesprotokoller og genparter af dødsattester.**

Kirkeministeriets skriv. af 2/8 57 (til stiftsøvrigheden over Viborg stift) om **hvorvidt et menighedsråd uden vedkommende gravstedejers samtykke kunne lægge en flisegang således, at der blev gjort indgreb i et gravsted.**

I et med stiftsøvrighedens erklæring af 3. maj 1957 hertil indsendt andragende har A. menighedsråd indberettet, at det i efteråret 1956 vedtog at nedlægge fliser på den for fodgængere beregnede gang fra A. kirkegårds hovedindgang til kirkedøren, hvilken foranstaltning ikke vil kunne gennemføres, uden at 6 gravsteder beskæres i en bredde af 20 cm.

Menighedsrådet har indhentet tilladelse fra brugerne af 5 af de pågældende gravsteder til at beskære gravstederne i det nævnte øjemed, hvorimod brugeren af det 6. gravsted har modsat sig ethvert indgreb i gravstedet.

Menighedsrådet har herefter forespurgt, om der måtte være mulighed for imod gravstedsbrugerens protest at beskære gravstedet, hvorved det er oplyst, at der refterer 26—27 år af den almindelige fredningsperiode, der for A. Kirkegård udgør 30 år.

I anledning heraf skal man meddele til efterretning og videre bekendtgørelse, at der i hvert

fald ikke inden udløbet af 1. fredningsperiode, regnet fra sidste nedsættelse af et lig i gravstedet, mod gravstedsbrugerens protest kan gøres indgreb i gravstedet i det ommeldte øjemed, jfr. § 24, stk. 2 i lov om vedligeholdelse af kirker og kirkegårde m. v. (lovbekendtgørelse af 23. sept. 1947). Såfremt der ved udløbet af den løbende fredningsperiode eventuelt måtte blive fremsat begæring om gravstedets fornyelse, må ministeriet derimod være tilbøjeligt til at mene, at menighedsrådet måtte kunne gøre fornyelse betinget af, at den 20 cm brede strimmel af gravstedet afstås til udvidelse af gangen.

Kirkeministeriets skriv. af 31/10 57 (til fru N.N.) om, hvorvidt en præst havde været berettiget til at modsætte sig afsyngelse af en sang ved en begravelse.

I et hertil indsendt andragende af 28. juni 1957 har De besværet Dem over, at organist ved A. kirke N.N. ikke har ønsket på kirkens orgel at spille Viggo Stuckenberg's og Emil Reesens sang „Nu brister i alle de kløfter“ ved Deres afdøde ægtefælles begravelse.

I anledning heraf skal man efter stedefunden brevveksling med stiftøvrigheden over Københavns stift meddele, at det er den præst, der foretter en kirkelig handling, der har ansvaret

for dennes forløb, og at det derfor er overladt præsten at træffe afgørelse af, hvorvidt en sang, der ikke er optaget i de autoriserede salmebøger, kan anses for egnet til at anvendes ved en kirkelig begravelse. Da det for ministeriet er oplyst, at det er sognepræst for A. menighed O. O., der efter samtale med organisten har anset det for rettest at modsætte sig afsyngelsen af den omhandlede sang i kirken, finder ministeriet ikke anledning til at foretage sig videre i denne sag.

Kirkeministeriets skriv. af 12/12 57 (til Århus begravelsesvæsen ang. godkendelse af, at et areal af Århus Vestre kirkegård blev afstået vederlagsfrit til kommunen, der i sin tid havde stillet arealet til rådighed.

I et hertil indsendt andragende af 26. august 1957 har begravelsesvæsenet anholdt om, at ministeriet vil frafalde det i skrivelse herfra af 13. juni 1957 stillede krav om, at der for afståelse af et areal af Århus Vestre kirkegård i anledning af anlæg af den offentlige bivej Fenrisvej vil være at overføre et beløb til kirkegårdens kapitalkonto.

Således foranlediget skal man meddele, at da det pågældende areal efter det nu oplyste hidrører fra kommunen, idet denne i sin tid har

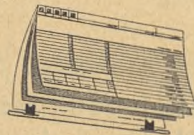
ACME SKAB

Lettere kirkegårdsregnskab ..!

Kartotekarbejdet på et kirkegårdskontor skal være så let og enkelt som muligt! Lad derfor vore eksperter gratis og uden forbindende vise Dem, hvordan Deres kartotekarbejde kan forenkles.

ACME plankartotek

anvendes af en række kirkegårdskontorer over hele landet til regnskab og kontrol med gravstedernes vedligeholdelse. Alle kort er synlige og et blik nedover kortene fortæller, hvad der skal foretages af arbejde på de enkelte gravsteder på enhver årstid. Samtlige oplysninger om hvert gravsted er samlet på eet sted — let tilgængeligt.

ACME KORT

Rekvirer brochurer, kortprøver og nærmere oplysninger

REGIDEX A/S

NR. FARIMAGSGADE 11 - K. - C. 214

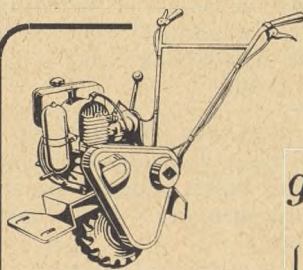

FLEXOLINE eenlinieregiste

bruges som krydskartotek, så man kan gå fra navn til gravstedets nummer. Også her er alle oplysningerne synlige, udskrevet på finérstrimler og indsat i stålrammer. Disse anbringes i en fast eller roterende stander eller op hænges på væggen. FLEXOLINE er hurtigt at arbejde med og let at holde a jour.

ladet det udlægge til kirkegård, skal man ikke modsætte sig, at det nu påny overdrages til kommunen, uden at der herfor henlægges noget beløb som en kirkegårdene tilhørende kapitalformue.

Kgl. stadfæstelse af $\frac{1}{12}$ 57 (udfærdiget gennem kirkeministeriet) på fundats for „Rentier af Ørtoft Beck og hustrus mindelegat“.

„LILLE GOLIATH“

„LILLEBROR“

„STOREBROR“

Herning

havetraktorer

gør arbejdet til en leg

3,5 hk, 2 takts motor, benzin, 2 tr. gearkasse og rekylst. — 400 x 8 dæk med kraftigt mønster, let tilgængelig, arbejder med alle vore redskaber. Kr. 2550,- uden redskaber.

4½ hk motor, 2 trins gearkasse. Dækstørrelse: 300 x 8", traktormønster, tvillingmontering, største bredde 7". Hjulakslerne er monteret med kuglelejer og pakdåser. Alle kæder er indkapslede og holdes velsmurte af indbyggede olielommer. Leveres med automatisk gasregulering og almindelig håndgas. 2 støtteben.

6 eller 9 hk motor, 4 trins gearkasse. Hjulafstand 24", kan varieres 2" indefter på hvert hjul. Dækstørrelsen er 400 x 12" og med traktormønster. Palspærring i hjulene gør traktoren meget let svingbar. Hjulakslerne går i kuglelejer med pakdåser. Alle kæderne er indkapslede og de indbyggede olielommer nolder kæderne velsmurte. Traktorens redskabsforstyrke er bevægelig. Traktoren leveres med automatisk gasregulering og almindeligt gas-håndtag.

1 års garanti på materialer og fabrikationsfejl.

Herning Hæk- og Plæneklipperfabrik

v. J. C. Kristensen - Herning - telf. (0711) 2100

Eget fabrikat — dansk arbejde. Bedst og billigst i længden ...

Penicillinmuld

er et muldrigt og formuldningsfremmende gødnings- og jordforbedringsmiddel med passende mængder plantenæring og mikronæring, fri for plantesygdomme, skadedyr og ukrudt. Giver planterne en kraftig rodudvikling og skuddannelse samt rigere blomstring.

Siden fremkomsten for 10 år siden er Penicillinmuld anvendt regelmæssigt på kirkegårde og i mange andre offentlige haver. Forbruget er stadig stigende på disse områder. — Penicillinmuld leveres i sække à 25 og 50 kg samt tonsvis i løsvægt.

Brochure tilsendes gerne.

Fås hos alle de førende firmaer.

Wm. Christensen Hovedvejen 116 . Glostrup . Telefon 96 16 90

Tillæg til Vore Kirkegårde bind 20 nr. 6

Foreningen for kirkegårdskultur

Nye medlemmer

Afdeling A:

Ikast menighedsråd.

Afdeling C:

Kirkegårdsinspektør A. Bajer, Ballerup.
Kirkegårdsinspektør O. G. Christensen, Vanløse.
Kirkegårdsgraver A. Bruhn, Bov pr. Padborg.
Kirkegårdsgraver L. Jensen, Nørresundby.
Kirkegårdsinspektør P. Pedersen, Rødby.

Afdeling D:

Kyrkogårdsföreståndare Viktor Ridne, Nyköping, Sverige.

Årsregnskab 1. april 1959—31. marts 1960

Indtægter:

Kassebeholdning pr. 1. april 1959...	956,72
Kontingenter	8.631,75

Tilskud:

Kirkeministeriet	1.000,00	
Landbrugslotteriet	1.000,00	2.000,00
Renter		54,54
		<hr/>
		11.643,01

Udgifter:

Kontorudgifter	1.745,69
»Vore Kirkegårde«	5.455,86
Møder og foredrag	3.881,30
Diverse	215,00
Kassebeholdning pr. 31. marts 1960	345,16
	<hr/>
	11.643,01

Horsens, den 4. april 1960.

Volmer Rud Nielsen.

Regnskabet er gennemgået efter kassebog og kassebilag, og vi har intet fundet at bemærke, Vestre Kirkegård, Kbhvn., d. 7. april 1960.

A. Falmer-Nielsen. Viktor Grebe.

Generalforsamling

Årsmødet i Aalborg den 15. juni var overordentlig velbesøgt. Havearkitekt Johannes Tholle røbede under forhandlingerne, at foreningen den 29/9 i år kunne fejre sit 40-års jubilæum; da ingen havde forudgående kendskab hertil, var det store fremmøde ikke for-

anlediget af nogen jubilæumsstemning, — men dagen blev særlig festlig derved.

Mødet blev holdt i det herlige gamle Helligåndsklosters refektorium, hvor foreningens formand, domprovst Carl Bay, kl. 9,30 bød den store forsamling velkommen.

Klosterforstander og stiftskasserer Schewing valgtes til dirigent, hvorefter formanden aflagde beretning. Foreningen talte nu 464 personlige medlemmer, heraf 84 udenlandske, 153 menighedsråd og 24 foreninger. »Vore Kirkegårde« var udsendt med 4 hefter i et gennemsnitligt oplag på 1100 eksemplarer. Frieksemplarer var tilstillet kirkeministeriet, stiftøvrighederne, landets provster samt de kgl. bygningsinspektører. Fra kirkeministeriet havde foreningen som i tidligere år modtaget et tilskud på 1000 kr. og et beløb af samme størrelse fra landbrugslotteriets overskud. Kirkegårdsbetænkningen, der var udarbejdet af et af provsteforeningen nedsat udvalg under redaktion af provst Exner, og som skulle udsendes på foreningens forlag og gratis tilstilles alle menighedsråd, ville formentlig snart kunne sendes til trykning, idet foreningen nu rådede over 7.500 kr. til formålet, og flere tilskud var i vente. Formanden sluttede sin beretning med at byde to nye bestyrelsesmedlemmer, nemlig kirkekasserer Schyft, Haderslev, og graver A. Knudsen, Tåstrup, velkommen til arbejdet. Kassereren, inspektør V. Rud-Nielsen, Horsens, forelagde de reviderede regnskaber for foreningen og forlaget, samt status og budget.

»Vore Kirkegårde«s redaktør, havearkitekt Johannes Tholle aflagde beretning om bladet og de omtalte emner, der kunne forventes behandlet i kommende numre.

Efter at stenhuggermester Leo Rosendal, Lyngby, havde udtalt sin varme anerkendelse af såvel formandens som kassererens arbejde og inspektør A. Falmer-Nielsen havde takket redaktøren for hans indsats i bladets tjeneste, blev beretninger og regnskaber enstemmigt godkendt.

Til bestyrelsen genvalgtes provst Exner, billedhugger G. Hammerich, inspektør Hans Røno og havearkitekt Tholle og nyvalgtes sognepræst Munch Madsen, Jordløse, og stenhuggermester Knudsen, Holbæk. Til redaktionsudvalget valgtes i stedet for stenhuggermester Carl Hansen Glem, Roskilde, der bad sig fritaget for genvalg, stenhuggermester Leo Rosendal.

Genvalgt blev trädgårdsark. *G. V. Walberg*. Revisorerne, inspektør *Falmer-Nielsen* og stenhuggermester *V. Grebe*, genvalgtes.

Under »Eventuelt« hyldede havearkitekt *Tholle* inspektør *Jens Gravesen*, Svendborg, der uafbrudt har haft sæde i bestyrelsen siden foreningens stiftelse for 40 år siden.

Efter generalforsamlingen påhørte forsamlingen med interesse et foredrag af inspektør *Falmer-Nielsen* om aktuelle kirkegårdsproblemer, ledsaget af instruktive lysbilleder, og efter frokosten på Phønix bilede man til den enestående og storslåede forhistoriske begravelsesplads: *Lindholm Høje*.

Hans Ronø.

Årsmøder

Landsbygraverforeningen har holdt sit delegeretmøde 13.—16. juni i Nykøbing F. *Föreningen Sveriges kyrkogårdsföreståndare* avholder sit møde 2.—4. august i Karlskrona, og kort efter (21.—22. aug.) samler *Foreningen af inspektører* m. v. i Danmark sine medlemmer til den årlige generalforsamling på Hotel Royal i Århus. *Dansk Ligbrændingsforening* havde delegeretmøde i København 19. juni.

International ligbrændingskongres

En sådan afholdtes i Stockholm 23.—26. maj.

Radioforedrag

I morgenradioen den 26. juni talte kirkegårdsinspektør *A. Falmer-Nielsen* om det aktuelle: Græs på kirkegården og dens grave.

Udnævnelser

Gartner ved lystanlægene, fagforeningsformand *Jens Jensen* er af byrådet ^{30/5} blevet udnævnt til kirkegårdsinspektør i Aalborg.

Kirkeministeriet har under ^{2/6} ansat hidtilværende honorarlønnede kirkegårdsleder ved Christianskirken i Sønderborg *Jørgen Peter Iversen* i tjenestemandstilling som kirkegårdsleder ved samme kirke.

Vandingsproblemer

Firmaet a/s H. Meisner-Jensen har meget apropos udgivet en nyttig og pæn lille ting på 20 sider, hvori der gives mange gode råd om

den kunstige vandings fordele og den moderne teknik, der knytter sig dertil. Flere videnskabsmænd er medarbejdere, og der er illustrationer af pumper m. m.

Fra danske dagblade

^{18/3} (Aalborg Amtstid.): Ny kgd. i den vestlige del af Års.

^{18/3} (Loll. Falst. Stiftstid.): Der indrettes ny urnegård i Nykøbing.

^{18/3} (Demokraten): Licitation over arb. ved nyt kapel i Brabrand.

^{19/3} (Aalborg Amtstid.): Der bygges mur om Aså kgd. (ark. *Schou & Christensen*, Aalborg, — kr. 50,000).

^{19/3} (Ringkøbing Amts Dagbl.): Vore kirkegårde (*N. Poulsen*).

^{23/3} (Fyns Soc. Dem.): Der indrettes urnehave på Kerteminde ny kgd. (havearkitekt *Johannes Tholle*, anlægsgartner *Danielsen & Co.*).

^{23/3} (Kristel. Dagbl.): Tirsdag indvies i Glostrup en ny kgd. og et kapelkrematorium (insp. *S. Hansen*, ark. *Max Brüel*).

^{30/3} (Vestkysten): Jerne kgds-areal fordobles ved køb af 3,25 ha.

^{31/3} (Fyns Stiftstid.): Planer om krematorium og urnehave i Faaborg.

^{8/4} (Berl. Aften): Strid om gartners ret til arb. på kgd. endt. Gartneren fik medhold af stiftsøvrigheden.

^{9/4} (Jydske Tid): Nyt kapel i Hjordkær.

^{10/4} (Fr.borg Amts Avis): Hillerød ny kgd. snart færdig (insp. *S. Hansen*).

^{11/4} (Roskilde Tid): Ansgarkirkens menighedsråd i Hedehusene har vedtaget at udvide kapel og kgd.

^{16/4} (Middelfart Venstrebl.): Harndrup kgd. er udvidet med 461 m² (anlægsgt. *Rosenfeldt Jørgensen*, Skovhøjrup).

^{16/4} (Loll.-Falst. Folketid.): Urnehave under forberedelse i Mariibo.

^{17/4} (Vendsyssels Tid.): Den ny kgd. i Hirtshals klar til brug.

^{22/4} (Fr.borg Amts Tid.): kgds-udv. i Hørsholm avlevedes i går (havearkitekt *Johannes Tholle*, anlægsgt. *Hannibal Hansen & Co.* — kr. c. 250,000).

^{23/4} (Silkeborg Avis): Tysk Ungdom har bekoftet istandsættelse bl. a. af flygtningekgd. i Grove.

^{24/4} (Aalborg Amtstid.): Man er nu igang med kgds-udv. i Visborg.

^{24/4} (Jydske Tid.): Vamdrup kgd. skal udv. med 1 td. l. af præstegårdshaven.

⁷/₅ (Loll.-Falst. Venstrebl.): Tågerup kgd. drænes og tilplantes (insp. *Birkso*).

¹⁰/₅ (Politiken): Nye udsmykninger af Sundby krematorium (*Karl Larsen*) og Vestre kgds. Søndre kapel (*Robert Risager*) i mosaikarbejder.

¹¹/₅ (Loll.-Falst. Stiftstid.): Tågerup kgd. er blevet udvidet.

¹²/₅ (Fyns Tid.): Kædeby kgd. skal restaureres (ark. *Folke Olsen*, Svendborg).

¹⁴/₅ (Vejle Amts Folkebl.): Der skal anlægges assistenskgd. i Grindsted (haveark. *Aa. Stenbæk Christiansen*).

¹⁴/₅ (Vestkysten): Ændringer af Esbjerg Gl. kgds forhold.

¹⁷/₅ (Kr. Dagbl.): Skagen kgd. udvides med 8000 m² af bane- og vejarealer.

¹⁹/₅ (Viborg Stifts Folkebl.): Der kommer ny indg. fra Skivevej til Viborg kgd.

²⁶/₅ (Kr. Dagbl.): Finansudvalget søges om 129,000 kr. til udv. af Løgumkloster kgd. (haveark., prof. *C. Th. Sørensen*).

²⁸/₅ Nyhedsbladet: Nyt forslag til kapelkrematorium i Hillerød (ark. *G. Bornebusch*, *M. Brüel* og *J. Selchau*).

³⁰/₅ Randers amtsavis: Vejlbjy kgd. udvides og der anlægges parkeringspl.

³¹/₅ Ålborg Stiftstid.: Røre om udnævnelse af den nye leder af Ålborgs kgd.

³/₆ Aftenposten: Viborg kgd.s drift lagt i faste rammer.

⁴/₆ Erborg amts avis: Forslag om kapel på skovvejens kgd. i Ballerup (ark. *G. Nielsen* og *Willy Hasselager*).

⁴/₆ Næstved Tid.: Dalby kgd. reguleres.

⁸/₆ Ålborg Amtstid.: Kgdsinspektørsagen i Ålborg går til kirkeministeriet.

⁸/₆ Sønderjyden: Skærbæk kgd. er udbygget og forsynet med endnu en vandkumme.

⁸/₆ Fyens Stiftstid.: De tyske soldatergrave i Odense.

⁸/₆ Jydske Tid.: Lokal arkitektkonkurrence om nyt kapel på Nørre kgd. i Kolding.

¹⁰/₆ Ålborg Stiftstid.: Uro om udn. af den ny insp. i Ålborg.

¹¹/₆ Dag. Nyheder: Danske krigergrave i Flensborg ødelagt.

¹²/₆ Jyll.-posten: Foreningen af d. havebrugskandidater protesterer imod udn. i Ålborg.

Fra norske dagblade

²⁹/₃ (Haugesunds Avis): Dei fleste gravplassane i Bremnes i forfalls.

³¹/₃ (Sarpen): Blir Sarpsborg sikret kgd. i Tune?

⁵/₄ (Eidsvold Blad): Utv. av Nannestad kgd.

⁵/₄ (Varden): Påkrevet å utv. Notodden kgd.

⁹/₄ (Fædrelandsvennen): Kgd. i Randesund for liten.

¹³/₄ (Aftenposten): Nu skal Røros få sitt gravkapell (ark. *Erik Guldahl*).

²⁰/₄ (Vestmar): kgd. i Gjerstad skal utv. (hagearkitekt *Kittel Sunde*).

²⁹/₄ (Stavanger Aftenbl.): Stavanger skal få ny gravlund på Tjensvoll.

⁵/₅ (Sogn Folkebl.): Feet kgd. skal utv. m. 2 dekar.

¹²/₅ (Rjukan Dagbl.): Gravpl. på Notodden kgd. nesten oppbrukt.

Fra svenske dagblade

²⁴/₄ (Lilla Edet-Posten): Nya kgd. i Lilla Edet invigdes på försommaren.

²⁵/₄ (Örebro-Kuriren): Skogskyrkogård i Laxå? Ritningar ligger klara (trgdsark. *Samuel Kal-dén*).

⁵/₅ (Nya Werml.-Tidn.): Ny kgd. i Solbodal.

Fra tidsskrifterne

Der Naturstein nr. 4: Mahnmal Gemeinde Prannheim. Fünf Grabmale. Mahnmal im Ehrenhain der Stadtgemeinde Seligemstadt am Main. Das Kriegsofermal, Problem und Gestalt. – Nr. 5: Sechs Grabdenkmäler von Bildhauer *Alfred Späle*. Drei Grabmäler aus dem Steinmetzbestrieb Radack.

Deutsche Friedhofskultur nr. 3: Kirchliche Friedhöfe (*Fr. Tempich*). Vorbildliche Friedhofsgestaltung in der Rosenstadt Pinneberg. Verwaltungsprobleme des kprofessionellen Friedhofes. Moderne Bodenbedecker auf dem Friedhof (*M. Kegler*). Rosen auf dem Friedhof (*G. Strobel*). Grabgestaltung auf alten Friedhöfen. – Nr. 4: Der Bergfriedhof in Karlsruhe-Durlach (*E. Liebscher*). Wie können wir unsere Friedhöfe verbessern? (*G. Korritter*). Vereinfachung der Grabpflege-Legate (*W. O. Lienenklaus*). Wege zur Hebung der Friedhofskultur. Pflanzenkombinationen für die Grabgestaltung (*E. Schulze*). Pflege alter evangelischer Friedhöfe in Polen.

Friedhof und Denkmal nr. 1/2: Um Friedhof und Denkmal (*Boehlke*). Die Gestaltung des Friedhofes (*Schweitzer*). Das Grabmal (*Müller*). Ernst Barlach und seine Kriegsofermale (*Theopold*) m. m. – Nr. 3: Die Standfestigkeit der Grabmale (*Lindner*). Grabmale aus dunklem Hartsgestein (*Goldschmidt*). – Nr. 4: Die geistigen Grundlagen der Fried-

hofsreform (*S. Hirzel*). – Nr. 4/5: Grabmale aus Bronze (*Meinardus*).

Ignis nr. 3: Lund krematorium invigt. Lunds krematorium ur arkitektarnas synsvinkel. Lundakrematoriets byggnadshistoria m. m. – Nr. 4: Bollnäs krematorium invigt. Bollnäs krematorium – historik och synspunkter m. m. Märkligt krematorium invigt i Gävle. Gävle krematorium. – Nr. 5: Krematoriedebatt i Varberg. Sveriges insats i det internationale eld-beg. arb. (*E. Övden*) m. m.

Kriegsgräberfürsorge Nr. 2: Versöhnung über den Gräbern. Zusammen arbeiten und nie mehr gegeneinander kämpfen. Unternehmen Bretagne. Kampf gegen Unkraut m. m. – Nr. 5: Pomezie (*R. v. Neumann*). Deutsche Soldatenfriedhöfe in Italien. Umbettung auf Kreta m. m.

Kunst und Stein Nr. 3: Das Grabmal und seine Symbolik. Christliche Grabinschriften.

Landsbygraveren nr. 5: Vejledningen af 1960.

Menighedsrådenes Blad nr. 3: Kirkegårds-konsulenter – eller? (*Poul Hansen*).

Steinmetz und Steinbildhauer nr. 4: Schrift und Stein, Form und Gestalt des Steines geben der Schrift Masz und Einheit (*C. Goldschmidt*).

Viola nr. 20 (^{18/5} 60): Begravningsfria söndagar.

Fra det faglige bogmarked

Elna Møller: Tømrede klokkehuse. Foreningen til gamle bygningers bevaring. 8°, 68 s., Kbh. 1960. Kr. 22,00.

Det er et overordentlig nydeligt skrift, som arkitekten *Elna Møller* har gjort for gamle bygningers bevaring og udsendt på »Arkitekten«s forlag. Klokkehuse og klokkestapler har fra gammel tid været ingredienser på adskillige nordiske kirkegårde og findes fornemmelig endnu i de sønderjyske landsdele foruden nordpå i Sverige. Her er givet en instruktiv og varmt følt skildring af klokkehusenes ud-bredelse, konstruktion, alder, materialer m. m., og teksten er suppleret med både fotografiske gengivelser og gengivelser af opmålinger, ligesom der findes en litteratur- og kildehenvisning, der foruden de få trykte ting oplyser om værdifulde arkivalier. Vi håber, at det

ikke skal vare længe, før vi i VK's textsider kan komme nærmere ind på emnet.

V. Malling: København i søgelyset. Foreningen til hovedstadens forskønnelse 1885–1960. 8°, 72 s., Kbh. 1960. Kr. 11,50.

I anledning af sit 75 års jubilæum har ovennævnte forening udgivet dette skrift med en inciterende og noget polemisk text af civilingeniør *V. Malling*, og med meget talende og instruktive billeder og kort. Af flere grunde kommer skriftet til især af beskæftige sig med hovedstadens grønne områder, og på dette felt må det siges, både at den jubilerende forening har holdt sin sti ren, og at den har ydet en virkelig indsats, – jevnfør åbning og rekonstruktion af Christianshavns vold, fredningssagen for parkerne, og mange detailsager. Er indholdet måske lidt for fragmentarisk og savnes der end flere emner, f. ex. søerne, er det dog både en berigelse og fornøjelse at gå i lag med skriftet. Og vi ønsker, at det må bidrage til, at den aldrende forening må få ungdom til at slutte sig til den ved at indmelde sig på kontoret: St. Annæ Plads 11.

Norsk Hagebruksleksikon, 8°, Aschehoug. Kr. 165 pr. bind.

En brochure fortæller, at nu også Norge har fået sit havebrugseleksikon, — og vi ønsker tillykke dermed. Desværre har vi ingen anmelderexemplar at kunne referere til og må derfor nøjes med denne notits om, at brochuren lover 2 bind med tilsammen c. 1000 sider og 64 helsides farveplancher. 170 eksperter og fagfolk skal medvirke.

Norsk kremationsforening. Årsberetning 1959. Duplikeret.

Af beretningen fremgår det bl. a., at kremationsprocenten for hele landet er 19,2 imod 19 % forrige år, og det bemærkelsesværdige er, at byer som Hamar har 79,3 % og Drammen 69,3 % kremationer. Der er ikke bygget nye krematorier i 1959, men flere ventes at bli færdige i 1960. Norges eneste fællesgrav for askeurner er på Vestre i Oslo, og heri er ialt nedsat 2601 asker.

Dansk Ligbrændingsforening. Årsskrift 1960. 8°, 64 s., Kbh. 1960.

Den sædvanlige årsberetning ser i år ganske anderledes ud end forhen, — og det klæder den med denne *make up*. Af det indholdsrige hefte bemærker vi, at Danmark nu har 28,6 % kremationer, lige efter England med 30,5 %, — at Frederiksberg har 69 %

(det højeste i hovedstadsområdet) og at Køge kommer helt op på 74,0 %, — tænk at denne sidstn. bys krematorium kun er få år gammel! Årsberetningen tilsendes nu en større kreds af myndigheder og interesserede.

Danmarks vilde planter. Branner & Korch. Kbh. 1960. Dette smukke værk er nu kommet til hefte 15 bl. a. med olietræ-, rublad- og læbeblomstfamilien.

Poul Spenter: Placering af bebyggelse i mindre byer osv. 4°, 8 s., Kbh. 1960.

En række foreninger af byplanmæssig karakter m. m. har udgivet dette hefte om de problemer, der rejser sig vedr. bebyggelser langs vigtige færdselsveje m. m.

Svend Jonassen: Vi Havefolk. 8°, 144 s., Branner og Korch. Kbh. 1960. Kr. 16,75.

Det er en meget populær havebog, som anlægsgartner Sv. Jonassen har lagt på haveejernes bord. — populær i sin indstilling overfor fremstilling af emnet om, hvordan man indretter og dyrker sin have. I et jævnt sprog og i en fortrolig tone, så man næsten venter, at han skriver Du i stedet for De i tiltalen, kommer gode råd og filosofiske betragtninger fra afsnit til afsnit, og det er utvivlsomt, at denne servering af stoffet gør det til let kost at fordøje denne ukonventionelle havebogs indhold med de mere end 30 afsnit. Forfatteren er heller ikke uden lune. Det er småting, man kan indvende, — således behøver man normalt jo ikke at vande ved omplantning om vinteren (s. 29), og det er farligt at opgive priser (s. 30), for bogen gemmes vel også til brug om nogle år? *Carl von Linné* er heller ikke den, som *Linaria* har fået navn efter, — det var *Linnæa*, der opkaldtes efter ham (s. 97).

Resolutioner m. m.

Kirkeministeriets skriv. af 18/12 57 (til Landsbygraverforeningen for Danmark) om, at tillæg til en gravers honorar kun kunne udbetales som procenttillæg i forhold til det kontante honorar, idet der måtte bortses fra værdien af en af graveren beboet tjenestebolig.

I en hertil indsendt skrivelse af 26. november 1957 har De på Landsbygraverforeningen for Danmarks vegne forespurgt, om en graver, der beboer tjenestebolig, kan anse værdien heraf som en del af sin lønning med den følge, at det til graverens lønning ydede honorartillæg vil være at beregne af den graveren udbetalte kontante lønning med tillæg af lejeværdien af den beboede tjenestebolig.

I anledning heraf skal man meddele, at det tillæg, der ydes til honoraret, kun kan udbetales som et procenttillæg i forhold til det honorar, der udbetales kontant.

Kirkeministeriets skriv. af 19/12 57 (til højesteretssagfører N. N.) om, hvor længe lig må henstå, før jordfæstelse eller brænding finder sted m. m.

I et hertil indsendt andragende har hr. højesteretssagføreren som sagfører for Danske begravelses- og ligbrændingsforretningers landsorganisation forespurgt:

1. „Hvor længe må et lig henstå efter dødsdagen, før brænding finder sted.
2. Hvor lang tid må et lig henstå fra dødsdagen, før jordfæstelse finder sted, uanset om brænding har fundet sted eller ej.
3. Hvor lang tid må en afdød henstå i urne, inden urnen nedsættes i jorden eller i en urnegård.
4. I hvilket omfang er seriebrænding af lig tilladt, hvorved bemærkes, at seriebrænding jo gør det umuligt at holde asken fra de enkelte lig adskilt.“

I anledning heraf skal man med hensyn til det under 2 nævnte spørgsmål meddele, at ifølge forordning om begravelser af 7. november 1682 må lig ikke stå over jorden i mere end 8 dage, og ligkister skal tilslås over den døde inden 4 dage efter døden.

Det tilføjes, at sagen med henblik på besvarelsen af de øvrige spørgsmål er oversendt til justitsministeriet som henhørende under sammes forretningsområde.*)

*) Den 20. februar 1958 tilskrev justitsministeriet højesteretssagfører N. N. således:

„I en til kirkeministeriet indsendt skrivelse har De bl. a. stillet følgende spørgsmål:

1. Hvor længe må et lig henstå efter dødsdagen, før brændingen finder sted?
2. Hvor lang tid må en afdød henstå i urne, inden urnen nedsættes i jorden eller i en urnegård?
3. I hvilket omfang er seriebrænding af lig tilladt?

I anledning heraf skal man meddele:

ad 1. Der findes ikke almindelige regler om dette i lovgivningen, men på den ene side må ligbrænding ikke finde sted, for der er foretaget en behørig prøvelse af, om betingelserne herfor er til stede, jfr. herved lov nr. 162 af 18. april 1959 om ligbrænding, § 3, og på den anden side bør liget ikke henstå længere end nødvendigt for foretagelsen af denne prøve; 8 dages-risten i forordningen af 7. november 1682 om begravelser bør efter justitsministeriets opfattelse finde tilsvarende anvendelse i de tilfælde, hvor det inden udløbet af denne tidsfrist har kunnet fastslås, at betingelserne for ligbrænding er til stede.

ad 2. Der er heller ikke om dette spørgsmål givet almindelige regler; men efter justitsministeriets opfattelse bør en sådan anbringelse ske, når brændingen har fundet sted, medmindre en udsættelse er rimeligt begrundet. Det tilføjes i denne forbindelse, at det for justitsministeriet er oplyst, at Københavns begravelsesvæsen ifølge gammel praksis lader urnen henstå til afhentning indtil 2 måneder i krematoriets depot, hvorefter man, hvis den ikke forinden hentes af de pårørende, begraver den.

ad 3. Det er forudsat i justitsministeriets regulativ for udførelse af ligbrænding af 1. juni 1937, § 6, som ændret ved tillæg af 1. maj 1944, at brænding af lig foregår på en sådan måde, at asken ikke sammenblandes under brændingen.“

Kirkeministeriets skriv. (24/2 1958 til justitsministeriet om, **hvorvidt en kirkegårdsbestyrelse havde været berettiget til i forbindelse med sløjfning (ryddeliggørelse) af et gravsted at fjerne og tilintetgøre det på gravstedet stående monument.**

I skrivelse af 29. november 1957 har justitsministeriet udbedt sig en udtalelse fra nærværende ministerium i anledning af, at forhenværende postkontrollør N. N., København, i det hoslagt tilbagefølgende andragende har besværet sig over, at et gravmonument, som fandtes på hans faders gravsted på Horsens Østre kirkegård, men som blev fjernet fra gravstedet i forbindelse med dets sløjfning, senere er blevet tilintetgjort.

Det fremgår af sagen, at andragerens fader O. O. afgik ved døden den 25. marts 1909 og blev begravet på Horsens Østre kirkegård, og at brugsretten til gravstedet ved hans anden hustrus død den 24. juni 1926 blev fornyet for et tidsrum af 60 år. Det er derhos oplyst, at det i 1930 blev overdraget til »Den borgerlige Stiftelse i Horsens« at varetage vedligeholdelsen af gravstedet for en periode af 20 år, og at gravstedet, da vedligeholdelsen efter udløbet af dette tidsrum ophørte, blev sløffet den 14. maj 1952.

I anledning heraf skal man, efter om sagen at have brevvækslet med stiftsøvrigheden over Aarhus stift og efter at have indhentet den i afskrift vedlagte erklæring af 16. januar 1958 fra Horsens kirkegårds bestyrelse, meddele, at bestemmelsen i § 23, stk. 2, i bekendtgørelse nr. 455 af 23. september 1947 af lov om vedligeholdelse af kirker og kirkegårde m. v., jfr. § 5, stk. 4, i kgl. anordning om kirkegårde af 20. april 1953, hjemler kirkegårdsbestyrelsens ret til i tilfælde, hvor et gravsted ikke vedligeholdes tilbørligt, at ryddeliggøre (sløjfe) gravstedet og derefter enten tilplante dette eller udlægge det med græs eller grus. Fornyet overdragelse af brugsretten af gravstedet må dog først finde sted efter udløbet af det tidsrum, for hvilket gravstedet er erhvervet.

Derimod findes der hverken i loven eller i anordningen nogen udtrykkelig bestemmelse om, hvorledes der i et sådant tilfælde kan forholdes med eventuelle ligsten eller mindesmærker.

I den fornævnte erklæring af 16. januar 1958 har kirkegårdsbestyrelsen oplyst, at det er i overensstemmelse med den på Horsens kirkegårde fulgte sædvane, at det omhandlede gravmonument blev fjernet fra gravstedet i

forbindelse med dets sløjfning, og at monumentet efter 2 års forløb blev tilintetgjort, da der ikke forinden havde henvendt sig pårørende vedrørende gravstedet.

Kirkegårdsbestyrelsen har endvidere henvist til bestemmelsen i § 22 i vedlagte, af stiftsøvrigheden over Aarhus stift under 16. september 1943 stadfæstede regulativ for Horsens kirkegårde og krematorium, hvorefter en gravstedsejer, der forsømmer sin vedligeholdelsespligt, ikke vil kunne rejse noget erstatningskrav for, hvad der måtte være på gravstedet for sløjfningen.

Om kirkegårdsbestyrelsen ved den stedfundne tilintetgørelse af gravmonumentet, uanset det i ovennævnte vedtægt tagne forbehold, har pådraget sig noget erstatningsansvar, må efter nærværende ministeriums formening henhøre under domstolenes afgørelse.

Kirkeministeriets skr. (6/3 1958 til Landsby-Graverforeningen for Danmark) om, **hvorvidt en graver for egen regning kan påtage sig vedligeholdelsen af gravsteder, når der i vedkommende kirkegårdsvedtægt er fastsat en takst, for hvilken kirkegården overtager vedligeholdelsen af gravsteder.**

I skrivelse af 21. december 1957 har foreningen rejst spørgsmål om forandring af bestemmelse i § 21, stk. 5 og 6 i kgl. anordning om kirkegårde af 20. april 1953, således at en graver, uanset om der i vedkommende kirkegårds vedtægt er optaget bestemmelse om en vis takst, for hvilken kirkegården overtager vedligeholdelse af gravsteder, skulle være berettiget til for egen regning at påtage sig vedligeholdelse af gravsteder på kirkegården, når der af private rettes anmodning til ham herom.

Foreningen har derhos fremsat følgende spørgsmål:

1. Når der i kirkegårdens vedtægt er fastsat takster for vedligeholdelse, kan en graver så ikke træffe en personlig aftale med en gravfæster, der ikke har hensat noget beløb til vedligeholdelse, men år for år ønsker at træffe aftale med graveren om gravens vedligeholdelse?
2. Når der er hensat et beløb for gravens vedligeholdelse gennem en årrække i et pengeinstitut el. lign. og gravfæsteren selv administrerer beløbet til gravens vedligeholdelse, kan gravfæsteren så ikke træffe personlig aftale med graveren om den årlige vedligeholdelse, selv om menighedsrådet i sin vedtægt har fastsat takster?

Således foranlediget skal man meddele, at

ministeriet må anse det for en følge af grave-rens stilling som kirkens funktionær, at han, hvor kirken selv påtager sig vedligeholdelse af gravsteder på kirkegården, er udelukket fra konkurrencen med kirken at påtage sig for egen regning at vedligeholde gravsteder for private på kirkegården, ved hvilken han er ansat, uanset hvorledes vederlaget herfor be- regnes.

De to særlig nævnte spørgsmål må besva- res i overensstemmelse hermed.

Det tilføjes, at såfremt et menighedsråd uan- set det således anførte ønske at give graveren tilladelse til for egen regning at påtage sig vedligeholdelse af gravsteder i de tilfælde, hvor aftale herom træffes med vedkommende gravfæster for ét år ad gangen, vil der intet være til hinder derfor.

Kirkeministeriets skriv. (27/3 1958 til stifts- øvrigheden over Roskilde stift) ang. **besæt- telse af stillingen som graver, ringer og fyr- bøder ved en kirke i et tilfælde, hvor kom- munen var kirketiendeejer.**

I et med stiftsøvrighedens erklæring af 21. februar 1958 hertil indsendt andragende har A. sogns menighedsråd udbedt sig ministeriets afgørelse af, hvorvidt menighedsrådet eller A. sogneråd er berettiget til at besætte den efter det oplyste ledigblevne stilling som ho- norarlønnet graver ved A. kirke.

Det fremgår af sagen, at sognets kirke- tiende indehaves af kommunen, samt at sogne- rådet har overladt menighedsrådet at besætte stillingen, med hvilken hvervne som ringer og fyrbøder hidtil har været forbundet, på vilkår, at menighedsrådet ved besættelsen overholder de overenskomstmæssige regler, hvoraf kommunen ville have været bundet.

Menighedsrådet har endelig oplyst, at rådet ikke ønsker at underkaste sig disse begræn- ninger med hensyn til stillingens besættelse, idet den hidtidige gravervikar derved ville udelukkes fra ansættelse.

I anledning heraf skal man meddele til efter- retning og videre bekendtgørelse, at der på- hviler kirketiendeejeren pligt til at sørge for, at renholdelse af kirkegården samt snekast- ning på denne udføres på forsvarlig måde, og at kirketiendeejeren, såfremt der ved kirkegår- den ønskes ansat en fast graver, er berettiget til at ansætte og afskedige denne, jfr. cirku- lære af 8. maj 1923 angående kirkebetjenings- kassen, afsnit II, stk. 5, hvorved bemærkes, at det er en selvfølge, at udgifterne i forbin- delse med graverens lønning må afholdes af kirketiendeejeren.

Under hensyn til, at stillingen som graver ved kirkegården hidtil har været forbundet med en egentlig kirkebetjentstilling, skal man med henvisning til, at menighedsrådet i med- før af § 9, stk. 4, i bekendtgørelse nr. 454 af 23. september 1947 af lov nr. 281 af 30. juni 1922 om kirkers bestyrelse med senere ændringer besætter stillingen som kirkebetjent, fyrbøder, ringer m.m., derhos bemærke, at dersom de pågældende stillinger fremdeles ønskes forbundet med graverstillingen hos samme person, hvad ministeriet må anse for ønske- ligt, må der følgelig tilvejebringes aftale om stillingens besættelse mellem menighedsrådet og kirketiendeejeren.

Kirkeministeriets skriv. (19/5 1958 til stifts- øvrigheden over Fyns stift) om, at det **ikke gyldigt kunne bestemmes i en kirkegårdsved- tægt, at al vedligeholdelse af private grav- steder mod betaling skulle overdrages til den stedlige graver.**

I den med stiftsøvrighedens skrivelse af 25. april 1958 hertil tilbagefulgte sag har fru N. N., hvis ægtefælle var ringer og graver ved A. kirke i årene 1932—1942, og som hidtil har passet en del gravsteder på A. kirkegård efter aftale med de pågældende gravstedsejere, be- sværet sig over, at A. menighedsråd i overens- stemmelse med bestemmelsen i § 29, pkt. 13, i en af stiftsøvrigheden under 25. marts 1958 stadfæstet vedtægt for A. kirkegård har ladet bekendtgøre, at de gravstedsejere, der mod år- lig betaling ønsker deres gravsteder på A. kir- kegård passet, skal overdrage denne pasning til den ved kirken ansatte graver fra den 1. april 1958 at regne.

I anledning heraf skal man meddele til efter- retning og videre bekendtgørelse, herunder for klageren, at den omhandlede bestemmelse i kirkegårdsvedtægten, der giver den ved kirke- gården ansatte graver monopol på pasning af gravsteder mod betaling, er ulovmedholde- lig, idet det fremdeles må stå indehavere af gravsteder frit for at træffe aftale også med andre end graveren om vedligeholdelse af gravsteder, med eller uden betaling. Bestem- melsen må derfor udgå af kirkegårdsvedtæg- ten.

For så vidt menighedsrådet har beklaget sig over den måde, hvorpå fru N. N. udfører pasningen af de pågældende gravsteder, be- mærkes, at fru N. N. selvfølgelig ligesom alle andre må rette sig efter de ordensforskrifter, der gælder for kirkegården.

Kirkeministeriets skriv. (20/5 1958 til stifts- øvrigheden over Ribe stift) ang. **retten til et**

gravsted i et tilfælde, hvor der blandt afdødes efterladte var en enke.

I det senest med stiftsøvrighedens erklæring af 14. marts 1958 hertil indsendte andragende har enke efter afdøde N. N., fru O. N., udbedt sig ministeriets afgørelse af en mellem hende og hendes fornævnte ægtefælles børn af tidligere ægteskab opstået uoverensstemmelse vedrørende retten til N. N.s gravsted på Brande kirkegård. Ved sin død i 1937 blev N. N. ifølge det oplyste begravet i det gravsted, hvori hans hustru af første ægteskab var begravet. — — — — —

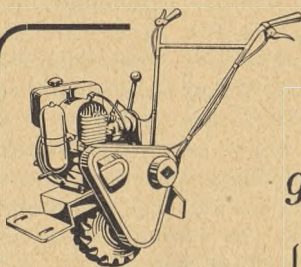
Menighedsrådet har i sagen oplyst, at N. N. oprindelig stod indført i kirkegårdsprotokollen som gravstedejer, at der ikke efter hans død var indført nogen anden som gravstedejer, at der ikke er udstedt noget gravfæstebrev, at andrageren stedse har betalt vedligeholdelsen af gravstedet og tilset dette — — —

I anledning heraf skal man meddele til efterretning og videre bekendtgørelse, at i tilfælde, hvor der blandt afdødes efterladte er en ægtefælle, anses denne almindeligvis som værende

den til gravstedet nærmest berettigede, og at dette i særdeleshed må gælde, hvor den længstlevende ønsker at blive begravet i gravstedet ved siden af sin afdøde ægtefælle, jfr. herved bestemmelsen i § 24, stk. 1, i lov nr. 282 af 30. juni 1922 om vedligeholdelse af kirker og kirkegårde m. v. Ministeriet må være tilbøjelig til at mene, at klageren — uanset om også andre måtte have rettigheder over gravstedet — i henhold til det i nævnte § 24 hjemlede princip må have fortrinsret til at blive begravet i den ledige gravplads umiddelbart ved siden af sin afdøde ægtefælle.

I konsekvens heraf må ministeriet derhos være tilbøjeligt til at mene, at klageren tillige må have ret til at forny gravstedet og derved erhverve formel adkomst til dette, hvorved det også bør tages i betragtning, at hun gennem årene har draget omsorg for vedligeholdelsen og i det hele har optrådt som rådighedsberettiget.

Det tilføjes, at spørgsmålets endelige afgørelse henhører under domstolene.

„LILLE GOLIATH“

„LILLEBROR“

„STOREBROR“

Herning

havetraktorer

gør arbejdet til en leg

3,5 hk, 2 takts motor, benzin, 2 tr. gearkasse og rekylst. — 400 x 8 dæk med kraftigt mønster, let tilgængelig, arbejder med alle vore redskaber. Kr. 2550,- uden redskaber.

4½ hk motor, 2 trins gearkasse. Dækstørrelse: 300 x 8", traktormønster, tvillingmontering, største bredde 7". Hjulakserne er monteret med kuglelejer og pakdåser. Alle kæder er indkapslede og holdes velsmurte af indbyggede olielommer. Leveres med automatisk gasregulering og almindelig håndgas. 2 støtteben.

6 eller 9 hk motor, 4 trins gearkasse. Hjulafstand 24", kan varieres 2" indefter på hvert hjul. Dækstørrelsen er 400 x 12" og med traktormønster. Palspærring i hjulene gør traktoren meget let svingbar. Hjulakserne går i kuglelejer med pakdåser. Alle kæderne er indkapslede og de indbyggede olielommer holder kæderne velsmurte. Traktorens redskabsforstykke er bevægelig. Traktoren leveres med automatisk gasregulering og almindeligt gas-håndtag.

1 års garanti på materialer og fabrikationsfejl.

Herning Hæk- og Plæneklipperfabrik

v. J. C. Kristensen - Herning - telf. (0711) 2100

Eget fabrikat — dansk arbejde. Bedst og billigst i længden...

Tillæg til Vore Kirkegårde bind 20 nr. 7

Foreningen for kirkegårdskultur

Nye medlemmer

Abdeling A:

Herlev menighedsråd.

Abdeling C:

Graver Ditlev Sørensen, Fårevejle.

Abdeling D:

Kyrkogårdsf. Gösta Andersson, Trelleborg, Sverige.

Kyrkogårdsf. Gunnar Candell, Njurunda, Sverige.

Fhv. kyrkogårdsf. Hans Cato, Bräcke Brunnby, Sverige.

Kyrkogårdsförvaltningen, Södertälja, Sverige.

Umeå stads kyrkogårdsnämnd, Sverige.

Kyrkogårdsförvaltningem, Store Tuna, Sverige.

Kyrkogårdsförvaltningem Växiö, Sverige.

Dødsfald

Kun en måned efter, at overlærer *Steen Steensen Blicher* på Foreningen for kirkegårdskulturs årsmøde i Ålborg havde været en interesseret deltager og debatteret saglige spørgsmål, avgik Blicher ved døden, kun 67 år gammel. Steen Steensen Blicher var sønnesøn af vor store digter, hvis navn han altså også bar, og han havde siden 1922 været tilknyttet skolevæsenet i Nykøbing F. Gennem mange år var han i landsdelen også svømmesportens førende mand. I sin by var han også en tid medlem af byrådet og menighedsrådet og interesserede sig levende for kirkegårdssagen, hvorfor han også for en del år siden (1949) indvalgte i kirkegårdskulturens bestyrelse. Her svigtede han aldrig ved møderne og hans særprægede røst lyttede man gerne til. Vi vil savne ham i vor midte.

Guds fred med vore døde. —

Jubilæum

Et jubilæum af ganske særlig art indtræffer 6.11.1960, idet Københavns *Assistens* kirkegård da fylder 200 år. Datoen er indvielsesdagen, og kirkegården blev umiddelbart derefter taget i brug.

Vi havde tænkt os en større jubilæumsartikel i VK, men en række forhindringer har umuliggjort dette, — imidlertid udsender kommunen noget i den anledning, så dagen får sin behørig omtale.

Et andet jubilæum er just forbi. Det er Gudenås fabriker ved fabrikant *Søndergård*, som den 10. sept. fejrede 50 års beståen. Fabriken ligger ved Virklund nær Silkeborg og er velkendt for sine plæneklippere. Vi henviser til vore annoncer og ønsker fabriken tillykke.

Årsmøder og kongresser

Den internationale federation for ligbrænding

har på sin kongres i Stockholm i sommer valgt til ny præsident provst *N. J. Rald*, Frederiksberg.

Arbeitsgemeinschaft Friedhof und Denkmal e. V.

holdt sit årsmøde i Saarbrücken ^{15-17/9}.

Föreningen Sveriges Kyrkogårdsföreståndares kongress 1960.

Ett sjuttioal deltagere samlades på måndagskvällen den 1 aug. i ölogstaden *Karlskrona*, som största delen av kongressdagarna ståtade med det vackraste sommarväder, vilket tillsammans med stadens skönhet och kyrkorådets gästvänlighet bidrog till att Karlskrona blev en plats, man gärna ägnar ett förnyat besök.

Själva kongressen indledes på tisdagen med morgonandakt i Fredrikskyrkan, där komminister *H. Kristensson* predikade. Förhandlingarna hölls i militärhemmetss stora sal där amiralitetspastor *Carl Elmgård* på ett hjärtligt och humoristiskt sätt hälsade kongressen välkommen till Karlskrona. Föreningens ordförande, stadsträdgårdsmästaren och kyrkegårdsföreståndaren *Carl Fredby*, öppnade därpå kongressen och hälsade föreningsmedlemmar från hela landet, representanter från domkapitlet, pastoratsförbundet, stadens och grannkommunernas kyrkogårdsnämnder och kyrkokamrerarnas förening samt bröderorganisationen i Danmark, som representerades av kirkegårdsinspektör *O. Raahauge-Askegaard*, havearkitekt *Johannes Tholle*, kirkegårdsinspektör *J. Gravesen* och kirkegårdsinspektör *Aage Fich*, välkomna.

Platsvärden, kyrkogårdsföreståndare *B. Hillman*, lämnade sedan i ett föredrag en orientering över stadens och kyrkogårdarnas historia och utveckling till våra dagar och avslutade med kyrkogårdsnämndens planer för framtiden.

Att kunna göra ett till synes torrt ämne medryckande, intressant och humoristiskt skall vara kirkegårdsinspektör Aage Fich. Han behandlade i nästa föredrag aktuell kyrkogårdslitteratur, vilket kompletterades med en utställning av böcker och tidskrifter.

Ritningar till färdigställda minnelundar demonstrerades av kyrkogårdsföreståndare T. Göransson, utförd i Malmö, och av Kyrkogårdsföreståndare G. Hagberg, utförd i Västerås, samt ett förslag för en planerad minnelund i Stockholm av kyrkogårdsinspektör V. Lindström.

Sedan första dagens förhandlingar avslutats bjöd Karlskrona kyrkoråd på lunch i den gamla förnäma officersmässen, som är betecknad såsom landets vackraste officersmässa.

På eftermiddagen besågs Varvsmuseet, vilket var en synnerligen angenäm överraskning för samtliga, och många uttalade en önskan att vid ett förnyat besök i Karlskrona ägna Varvsmuseet betydligt längre tid än vad som här stod till förfogande. Färden gick senare till *Augerums* och *Nältraby* kyrkogårdar, vilka var för sig gav belägg för vad som med små medel kan åstadkommas i en vacker bygd.

Andra dagens förhandlingar inleddes med val av presidium i föreningen. Styrelsen fick följande utseende ordf. Carl Fredby, Karlskoga, v. ordf. R. Ekstedt, Växjö, sekret. G. Malmqvist, Hälsingborg, kassör Å. Andersson, Spånga, med V. Lindström, Stockholm, T. Göransson, Malmö, och K. G. Gustafsson, Stockholm, såsom suppleanter. Revisorer blev G. Hagberg, Västerås och G. Gustafsson, Eskilstuna. Docent Tore Arnborg, Uppsala, höll därpå ettsynnerligen uppskattat föredrag om »Vackra svenska träd för våra kyrkogårdar och parker«. Med utomordentligt vackra färgbilder visade talaren föredömliga trädtypeper och framhöll bl. a. fördelen av att plantera inhemska, vackra och härdiga träd, som allmänheten känner till, i stället för mindre härdiga trädslag, som är främmande i vår flora och vårt klimat. Efter föredraget följde en livlig diskussion med inlägg från såväl svenskt som danskt håll.

Senare delen av dagen ägnades åt Karlskrona välskötta kyrkogårdar, där de över hela kyrkogården inklippta lindarna särskilt tilldrog sig besökarnas uppmärksamhet. En annan sevärighet var ett kvarter där samtliga gravar var täckta med *Sedum spurium*. På kyrkogården var också anordnad en maskinutställning med demonstration av samtliga maskiner.

Tredje dagen var helt reserverad för utfärder. Buss avgick på morgonen med *Vissefjärda* som första mål. Den gamla kyrkan och den välvårdade kyrkogården med sina mjukt övergående höjdskillnader bland gamla ärevärdiga träd ägnades en stunds studier, man fick också se huru gamla gravkvarter restaureades. Färden gick sedan till *Orrefors glasbruk*, där man fick se glaskonstens mästare i arbete och där de flesta av deltagarna förvärvade en dirgrip med hem. Hos *Bröderna Svensson* i Emmaboda fick man senare en inblick i huru en gravvård tillverkas med de modernaste maskiner på området.

Med detta var dagen så långt framskriden att färden måste ställas till utgångspunkten, Karlskrona, där deltagarna tog farväl och drog var och en till sin stad.

Ragnar Ekstedt.

Foreningen af kirkegårdsinspektører m. v.

avholdt sit årsmøde den 21.—22. august i Århus by, hvor foreningen for kirkegårdskultur en septemberdag for 40 år siden stiftedes (jevnf. VK. s. 58—59). Generalforsamlingen avholdtes på hotel Royal, lededes med inspektør Aage Fich som en smidig dirigent og omfattede bl. a. inspektør Raahauge-Askegaards saglige beretning om interne forhold af forskellig art, — man glædede sig ved atter at se formanden i fuld vigour efter den megen sygdom. Beretning, regnskaber og budget godtoges, og efter en meget lang diskussion enedes man om at stille et beløb til rådighed for udgivelse af den såkaldte exnerske kirkegårdsbog. Der var genvalg af formanden, sekretæren insp. Holger Nielsen og insp. Jens Haumann (Haderslev), — nyvalgte: som suppleant Pilegaard (Viborg) og ass. Strunck (Odense). En nydelig, trykt medlemsliste medfulgte regnskaberne.

Efter generalforsamlingen holdtes der 2 foredrag af speciel stor interesse. Plantepatologen, magister Mogens H. Dahl talte med spirituelt humor om sygdomme på kirkegårdens planter og midler herimod, og overgartner Hartvig Nielsen gav en instruktiv udredning af forudsætningerne for »klimaet på arbejdspladsen« og midler til at skabe eller holde på et sådant gunstigt »klima«. Begge foredrag efterfulgtes af en livlig diskussion.

Der avlagdes besøg på de 2 af byens kirkegårde og æresformanden, insp. Jens Gravesen, nedlagde på foreningens vegne en krans på graven for en af medstifterne af inspektørforeningen, inspektør Rud. Rasmussen, på

Nordre. Iøvrigt dvæledes der ved rundgangene på kirkegårdene især ved katastrofegravene for medborgere eller for soldater og flygtninge udenvælts fra.

Og så forbereder man sig på den store begivenhed på Hindsgavl i den første uge af september næste år, hvor man agter at fejre foreningens 40-års jubilæum og sikkert der vil kunne gøre det med festivitas, — ellers skulle man kende foreningens mest aktive medlemmer dårligt. At foreningen iøvrigt under et endnu meget længere navn end det nuværende efter lexikalske kilder blev til i Svendborg allerede i 1919 er så en helt tredje sag.

Kursus

Landsbygraverforeningen holdt kursus på Gerlev højskole ^{11/9} til ^{14/9} med et righoldigt program.

Danmarks provsteforening

har på sit møde i år valgt provst *J. C. Vinther* (Skørping) til formand.

Ledig stilling som kirkegårdsleder.

En stilling som overgartner ved Glostrup begravelsesvæsen er opslået ledig i henhold til annoncen på vor tillægsside 56.

Fra danske dagblade

^{15/6} (Fr.borg Amts Avis): Ændring ved det ny kapel i Hillerød.

^{15/6} (Demokraten): Kgd. ved Frederikskirken (Skåde) skal udvides til efteråret.

^{15/6} (Holbæk Amtstid.): Udv. af Asnæs kgd. kostede 40,000 kr. Ved at udføre planeringsarb. som beskæftigelsesforanstaltninger har man fået et tilskud på 2,000 kr.

^{15/6} (Ålborg Stiftstid.): Foreningen for kirkegaardskulturs generalforsamling.

^{15/6} (Ålborg Amtstidende): do. do.

^{17/6} (Fyens Stiftstidende): Symbolsk figur til urnehave i Nyborg kr. 30.000. (Billedhuggeren *Gunnar Slot*).

^{18/6} (Fyns Tid.): Vore kgd. (om konsulenter m. m.).

^{21/6} (Holstebro Dagbl.): Vemb kgd. skal udvides med ca. $\frac{1}{2}$ td. ld.

^{21/6} (Aftenposten): Kgdsudv. i Hurup med tilskud fra arbejdsministeriet, kr. 74,600 — 6,560 m².

^{26/6} (Aarhus Stiftstid.): Levring kgd. udvides og får nyt kapel.

^{27/6} (Viborg Stifts Folkebl.): Sjældent tyverier på kgd. (i Viborg).

^{27/6} (Kristeligt Dagbl.): Måløv kgd. skal udvides.

^{28/6} (Kalundborg Folkebl.): Planer om kapelkrematorium i Kalundborg.

^{29/6} (Fr.borg Amts Avis): Det ny kapel på Bløvstrød kgd. udbydes i licitation.

^{1/7} (Fr.borg Amts Avis): Den ny kgd. i Hillerød indvies i september (ark. *M. Brüel*, insp. *S. Hansen*).

^{5/7} (Randers Dagbl.): Udv. af Auning kgd. tilendebragt (ark. *Edv. Thomsen*; 260 gravsteder, kr. 28,000).

^{5/7} (Skanderborg Amts Avis): Bjerringbro kgd. køber gård, bl. a. til udv. af kgd.

^{7/7} (Jydske Tid.): Der skal bygges nyt ligkapel ved Oksbøl kgl.

^{7/7} (Fr.havn Avis): Planerne om en kgd. i Bangsbostrand må opgives.

^{11/7} (Randers Dagbl.): Thorsager kgd. skal reguleres til efteråret.

^{12/7} (Herning Avis): Der er brugt kr. 82,000 til udv. af kgd. i Herning.

^{24/7} (Politikens kronik): De dodes disneyland (Forest Lawn Cemetary, *Knud Poulsen*).

^{30/7} (Vejle Amts Folkebl.): Nordre kgd. i Vejle 50 år i år.

^{3/8} (Roskilde Tid.): Fløng kgd. skal udv. m. 4000 m².

^{13/8} (Politiken): Døden ophæver ikke raceskel. Indianers kiste fjernet fra hustrus grav på »hvid« kgd. i USA.

^{18/8} (Fyns Soc. Dem.): Højere takster på Dalum kgd.

^{1/9} (Fyns Stiftstid.): Nyborg urnekgd. bliver dyr, men smuk.

^{1/9} (Vestkysten): Varde ny kgd. kostede 194,000 kr. (se VK 19 s. 73—77).

^{5/9} (Sønderjyden): Egerensund får sin kgd.

^{6/9} (Horsens Folkebl.): Reguleringen af slotskgd. i Skanderborg.

^{6/9} (Fr.borg Amts Avis): Nyt kapel både på den gl. og ny kgd. i Ballerup.

^{10/9} (Politiken): Et levende sted (*Hans Hansen*, — novelle på kgd.).

Fra norske dagblade

^{4/5} (Finmarksposten): Kgd. på Brochmannhaugen og i Repvåg må kunne fullføres i neste år.

^{21/5} (Christianssands Tid.): 135 træer felt på kgd. i de sidste år (Chr.sand). To kvinnl. gartnerne skal tilbringe sommeren med at forskjønne kgd.

28/5 (Sunnmørsposten): Sande utv. kgd.
 28/5 (Stjørdalens Blad): Utv. av Mårker og Kirkeby kgd.
 31/5 (Romsdalsposten): Store arb. på kgd. i Rindal.
 1/6 (Trønder Avis): Imponerende dagnadsinn-sats bak »ny« kgd. i Møre.
 1/6 (Stavangeren): Den ny gravlunden på Tjensvoll.
 1/6 (Opdalingen): Store forbedringer på Lønset kgd.
 8/6 (Sogn og Fjordane): Dale kgd. skal utv.
 10/6 (Trønder Avis): Bolmset kgd. i Verran utvides.
 21/6 (Dagen): Utbedring av gravplassen på Ny-gård det beste og mest brukbare alternativ i Laksevåg.
 23/6 (Tidens Krav): Tustna vil utbedre kgd. på Guldstein som sysselsetting.
 24/6 (Jærbladet): Ognå kgd. vert sett i fin stand.
 5/7 (Agderposten): Graderingen på kgd. i Arendal urettferdig.
 8/7 (Jærbladet): Den ny delen av Reke kgd. skal setjast i stand til bruk.
 8/7 (Porsgrunns Dagbl.): Steinmur rundt hele Tørmø kgd. ønsker bygartner *Th. Gundersen*.
 12/7 (Dagen): Kgdsanlegget i Laksevåg tren-ger ikke til helserådets godkjenning.
 16/7 (Porsgrunn Dagbl.): Kgd. — fullgode ut-trykk for det tidstypiske.
 21/7 (Teledølen): Tuddal kgd. skal utv.
 22/7 (Glandalen): Brandval kgd. er nå fullt fer-dig (anlægsst. *Finn Knudsen*).
 23/7 (Flekkefjordsposten): Sperrekransen vaier på gravkapellet i Nes.
 23/7 (Halden arbeiderbl.) Ansiktsløftning for kgd. i Halden-distriktet. Steinrammer og støt-ter forsvinner, — åpne og vakre gresfelter kommer i steden.
 29/7 (Raumnes): Blaker kgd. — en av de vakre-ste på Romerike.
 3/8 (Østlandets blad): Kråkstad har fått en sjelden vakker landsens kgd.
 3/8 (Raumnes): Vakker kgd. etter storarbeid av Fenstad-folket.
 8/8 (Indre Smålenenes Avis): S. Høland skal ha utv. kgd.
 11/8 (Tromsø): Blir kgd. på Gåsvær utv. v. oppfylln.?
 13/8 (Arbejderbl.): utv. av kgd. i Hammerfest vil koste 93,000.
 19/8 (Lifjell): Ny kgd. overfor Holle kk.
 19/8 (Fr.stad Blad): Vakker kgd. tar form i Borge.
 22/8 (Østfold Bygdebl.): Våre kgd. i Rakkestad blir vakre efter omleggnng fra sten og atter

sten til levende hager.

27/8 (Sarpen): Løses Sarpsborg og Tunes kgd.-problem nu i fellesskap?

29/8 (Østlendingen): Harmoni og skjønnhet pre-ger forvandlet kgd. i Brandval.

29/8 (Sunnmørposten): Utv. av kgd. koster Volda kommune 20,000 kr.

3/9 (Sunnmørposten): Osnes kgd. skal utv.

Fra svenske dagblade

23/5 (Göteborg-Posten): Staarkärrens nye kgd. indvidg av prosten *F. Felldén*.

3/8 (Sydöstra Sveriges Dagbl.): Minneslund — ny kgd. diskuteras på kongressen av Förenin-gen Sverige kyrkogårdsförst.

10/8 (Värnamo Tidn.): Nytt kgdsområde anl. i Buseryd för 150,000 kr.

Fra tidsskrifterne

Dansk Vejtidskrift å. 37 nr. 9: Afståelse af kirkegårdsjord til vejanlæg (erstatnings-spørgsmål).

Der Naturstein nr. 6: Grabdenkmäler aus dem Friedhof der Stadt Essen. Grabmale aus Naturstein und Bronze. — Nr. 9: Neue Grab-malkunst v. Gerhard Tagwerker m. m.

Deutsche Friedhofskultur nr. 5: Eine Ar-beitstagung mit gutem Ausblick. Wege zur He-bung der Friedhofskultur. Besuch eines ita-lienischen Friedhofs. Die Geschichte des Hop-penlaufriedhofes in Stuttegart und seine Be-deutung. Dörfliche Grabmäler in Pommern. Stiefmütterchen in der Praxis bewährt. — Nr. 6: Südwestfriedhof in Essen. Friedhofswett-bewerb in Kassel. Der Friedhofsfachmann im Blickwinkel der Veraltungsbehörde. Gräser in der modernes Grabgestaltung. Aus der Arbeit des Volksbundes. — Nr. 7: Arbeitseinsparung durch Vereinfachung der Friedhofs- und Grab-gestaltung. Kleiner Friedhof mit grossen Pro-blemen. Das prakt. Meisterstück musz unbedingt gefordert werden. Ein kleiner Friedhof in der Stadt. Wettbewerb Friedhofsschau Stuttgart abgeschlossen. Friedhofsgärtner auf der ICA Hamburg. — Nr. 8: 100 Jahre Herrenhäuser Friedhof zu Hannover. Neue Wege in der Friedhofsgestaltung. Blüten- und Pflanzen-schmuck in Pflanzkübeln. m. m.

Friedhof und Denkmal hefte 5/7: Grabmale aus Bronze. Wettbewerb Friedhofsschau Stutt-gart. Jahrestagung der Arbeitsgemeinchaft Friedhof und Denkmal.

Garten und Landschaft nr. 7: Friedhofsbrunnen in München (Beilage).

Ignis nr. 6 Den internationalen kongressen m. m. Kyrkans inställning till eldbeg. — Nr. 7: Sociologiska aspekter på eldbeg. Kapellkrematorium i Uddevalla. — Nr. 8: Er begravning en uppgift för samhället? Katolske vetof. Eldbeg.metod år 1885. Värdiga ceremonier i Hagefors. Kyrkogårdsproblem på Grønland (efter VK).

Kriegsgräberfürsorge nr. 4: Ein Bekenntnis zum Frieden. Das Todenschiff von Malta. Gräberfelder vom Schlamm befreit. — Nr. 5: Brückenschlag über Jahrhunderte. Ehrenstätte Nazareth in guten Händen. Schwierige Grab-suche in Griechenland m. m.

Kunst und Stein nr. 4: diverse avbildninger af gravmæler. Christliche Grabinschriften. Sept.: Grabzeichnen und Gewissen (Fichtener) m. m.

Landsbygraveren nr. 8: Et »gravfund« (lysestage). — Nr. 9: »En jydsk graverkone«. Mindernes have (S. Fritz) m. m.

Menighedsrådenes Blad nr. 6: Vejledning til aflønning af landsbygravere. — Nr. 7: Der udsendes snart en bog om kirkegårdsproblemer (Ffk.s årsmøde, referat). Pestkirkegård fundet i Tønder.

Pharos maj: Two ned Crematoria. High Fidelity Sound Reproduktion in Crematoria Chaps. — Aug.: Six new Crematoria m. m.

Steinmetz und Steinbildhauer nr. 6: Grabmale in Marburg an der Lahn m. m. — Nr. 7: Diverse gravmælegengivelser. — Nr. 8.: Der Bogenhausener Friedhof in München m. m. — Nr. 8: Denkmal für einen Volksschauspieler. Betrachtungen zur Grabmalgestaltung.

Vor Viden hefte 281-82: Antiochus den Førstes gravmæle. — Hefte 283-84: De første Faraovers gravsteder.

Fra det faglige bogmarked

Erling Rasmussen: Blomsterløg. Håndbogsserie nr. 2, 8°, 96 s., Alm. d. gartnerf. forlag, København 1960. kr. 9,50.

Dette er tredje udgave af bogen om dyrkning af blomsterløg, skønt der bagpå bogen står 2den. Både for avlere af blomsterløg og for brugere af dem, hvortil jo ikke mindst hører kirkegårdsfolk og gravstedsbrugere, turde det være en nyttig bog, for der foregår så

meget nyt på området, at det er nødvendigt, om man vil følge med, at man studerer den nyeste litteratur. Der er også forsøg i gang i Aarslev, og herfra kommer formentlig snart yderligere nyt stof, som det ikke har været muligt at få med i bogen.

H. Ingvard Petersen: Ukrudtsbekæmpelse i gartneri og havebrug. »Den gule bog«. 8°, 88 s., Alm. d. gartnerforenings bogforlag, Kbh. 1960. Kr. 8,75.

Denne bog af forstanderen for Statens Ukrudtsforsøg er meget velkommen. Ukrudtet skader haveejere og gartnere for millioner af kroner årligt, — en bekæmpelse er både ønskelig og nødvendig, — de mekaniske hjælpemidler letter dette og de kemiske omlægger arbejdet. I afsnittene i bogen behandles ukrudtsbekæmpelsen sted for sted indenfor gartneriets forskellige avgreninger, og der er afsnit for planteskoler, læbælter, hække, græsplæner, ja endog havebassiner og søer. Og der gives anvisninger på både de mekaniske og biologiske hjælpemidler, af hvilke de sidste især må benyttes med megen omtanke, da de let kan beskadige andre vækster og desuden ofte er farlige for dyr og mennesker. Der er derfor grund til at studere bogen nøje, — både den ældre og erfarne og den unge og famlende vil finde guldkorn i denne gule bog.

G. A. Jellicoe: Studies in Landscape Design. 8°, 112 s., Oxford University Press, London, New York, Toronto 1960. 25 sh.

Forfatteren, der har verdensnavn som engelsk havearkitekt og har (eller har haft) fremstående positioner indenfor den faglige videnskab og organisationsverden, har her samlet 7 af sine forelæsninger (eller foredrag) holdt i så forskellige byer som London, Wien og Washington og omhandlende så forskellige ting som den italienske renaissancehave, 150 år af engelsk havekunst, længsel efter en paradishave, historien om os, bebyggelser i landskabet, motorveje samt et opsamlingsafsnit om diverse. Med sit af åndeligt aristokrati fødte sind er han fængslende at læse og såre berigende, vidt favnende og inciterende. Der er udsøgte, gode billeder fra alverdens lande, herunder både et fra vort Tivoli med et af *G. N. Brandts* motiver, et fra en af *Edw. Langkildes* børnelegepladser og af *Asplunds* Södra Begravningsplats (eller Skogskyrkogården) ved Stockholm. En vægtig bog om den ædle havekunsts udslag og baggrunden derfor.

Dansk Tidsskrift-Index. 45. årg. 1959. 8°, 280 s. Dansk bibliografisk kontor. Kbh. 1960. Som udgiver af det nyttige værk som tids-

skriftsartikler i en mængde danske blade står nu statens bibliotekstilsyn, hvorunder iøvrigt udformningen af værket stedse har sorteret. Det er ikke alle tidsskrifter, der er med og nogle savnes, men lad os sige, at det dog er de vigtigste og for samtiden og eftertiden vel også de lødigste. At heller ikke alle artikler fra de registrerede blade er optaget, erfares, men det skøn, der har været anlagt, kan man næppe med rette kritisere, selvom man savner et og andet. F. eks. findes der i nærværende bind ikke en eneste ting om skulptur eller billedhuggerkunst, — der turde dog vel være skrevet noget også om dette emne i det Herrens år 1959? Uanset dette er bogen velkommen og udfylder en stor mission for forskere som forfattere.

Danmarks vilde planter. Hefte 16-17. Braner & Korch 1960.

Det er læbeblomsterne, natskyggerne, maskeblomsterne og kugleblomsterne, som optager disse dejlige hefter, og som fængsler i tekst og billeder.

Föreningen Sveriges Kyrkogårdsföreståndare. Handlinger från XXII kongressen i Karlstad 4—8 augusti 1959, 26 fol. sider + bilag.

Beretningen om denne generalforsamling m. m., der kaldes kongres, slutter sig smukt til rækken af tidligere beretninger og indledes med en kronologisk fortegnelse over de forudgående 21 af samme slags.

Resolutioner m. m.

Kirkeministeriets skriv. (3/6 1958 til udenrigsministeriet) ang. **en henstilling fra en menighedsrådsforening om afvisning af det fra tysk side fremsatte ønske om en koncentration af tyske soldater- og flygtningsgrave på et mindre antal kirkegårde.**

I skrivelse af 3. maj 1958 har udenrigsministeriet udbedt sig en udtalelse fra nærværende ministerium i anledning af, at menighedsrådsforeningen for Ribe amt i medfølgende skrivelser har henstillet, at det fra tysk side fremsatte ønske om en koncentration af tyske soldater- og flygtningegrave på et mindre antal kirkegårde afvises.

Således foranlediget skal man meddele, at den af menighedsrådsforeningen påberåbte bestemmelse i Danske Lov 2-22-34 som så mange andre af Danske Lovs bestemmelser er forældet og — for såvidt angår ligflytninger — afløst af nyere, langvarig praksis, ifølge hvilken flytninger af lig kan finde sted med kirke-

ministeriets tilladelse efter ansøgning fra den eller de nærmeste pårørende og eventuelt med tilslutning af den eller dem, der har brugsretten til vedkommende gravsted, jævnfør kirkeministeriets cirkulære nr. 109 af 30. april 1949 og kongelig anordning nr. 143 af 20. april 1953 om kirkegårde §§ 20 og 28. Der findes i det hele taget ikke bestemmelser, der er til hinder for, at den omtalte flytning af tyske lig finder sted.

Det tilføjes, at heller ikke menighedsrådene eller andre kirkegårdsbestyrelser vil kunne modsætte sig flytning af lig, og at ministeriet jævnligt giver tilladelse til ligflytning, når særlige omstændigheder kan anføres til begrundelse herfor.

Lov om folkekirkens lønningsvæsen m. v. Vi Frederik den Niende, af Guds Nåde Konge til Danmark, etc. etc.

Kirkeministeriets skr. af 16/7 1958 (til stiftsøvrigheden over Ålborg stift) ang. **adgang for beboere i et landsogn — nu selvstændigt kirkesogn — til fri begravelse på den med købstaden fælles kirkegård.**

I det med stiftsøvrighedens erklæring af 25. juni 1958 hertil tilbagefulgte andragende har Ålborg kommunes begravelsesvæsen rejst spørgsmål om årsagen til, at beboere i Hasseris og Egholm kommuner i medfør af den herfra under 17. juni 1943 stadfæstede vedtægt for begravelsesvæsenet i Ålborg § 9 skal være berettiget til at få begravelsespladser på Ålborg kirkegård anvist uden betaling.

Således foranlediget skal man hoslagt fremsende afskrift af ministeriets skrivelse af 31. juli 1924 til stiftsøvrigheden, hvoraf det fremgår, at beboere af et med en købstad forbundet landsogn har ret til fri begravelse på den fælles kirkegård, indtil der af landsognets menighedsråd efter vedtagelse på et menigheds-møde for landsognet gøres indstilling om, at der fremtidig skal erlægges betaling for erhvervelse af gravpladser på kirkegården, jfr. herved også Vestre Landsrets dom af 16. marts 1936 (Gejstlig Reskriptsamling 1935, side 109).

I øvrigt tilføjes, at ministeriet med stiftsøvrigheden er enig i, at den omstændighed, at Hasseris Landsogn nu er oprettet som selvstændigt kirkesogn, ikke medfører nogen ændring i beboernes ret til benyttelse af kirkegårdene i Ålborg, så længe der ikke er anlagt en særlig kirkegård i Hasseris sogn.

Hvilket herved meddeles til efterretning og videre bekendtgørelse, derunder for begravelsesvæsenet.

Kirkeministeriets cirk. af ^{25/7} 1958 (til biskopperne) om **tilbage melding til Grønland om begravelser.**

I cirkulære nr. 153 af 27. november 1953 om ministerialbogsføreres tilbage meldingspligt er det i afsnit V om begravelse som hovedregel pålagt sognepræsten på det sted, hvor et lig jordfæstes, at sende meddelelse herom til sognepræsten på dødsstedet.

Efter forhandling med ministeriet for Grønland skal man herved anmode Deres Højærværdig om at ville pålægge præsterne i det Dem betroede stift at afgive sådan meddelelse også i tilfælde, hvor der er foretaget jordfæstelse af en i Grønland afdød person.

Til nærmere orientering om de regler, der følges i Grønland med hensyn til kirkebogsføring m. v. i forbindelse med der indtræffende dødsfald, hvor liget ønskes ført til Danmark, aftrykkes et af provsten for Grønland herom udsendt cirkulære af 27. august 1957.

Kirkeministeriets skr. af ^{29/7} 1958 (til biskoppen over Ribe stift) ang. **opbevaring af skifteretsattest i de tilfælde, hvor afdøde begravnes andetsteds end i dødssoget.**

I et med Deres Højærværdigheds erklæring af 11. februar 1958 hertil indsendt andragende har sognepræst for A. menighed N. N. forespurgt, hvor skifteretsattesten vedrørende en person, der er afgået ved døden i A. sogn, men af sognepræst N. N. blev begravet på Hovborg kirkegård i Lindknud sogn, skal opbevares.

I anledning heraf skal man meddele til efterretning og videre bekendtgørelse, at ministeriet under hensyn til, at det i medfør af bestemmelsen i lov om skifte af dødsbo og fællesbo m. v. af 30. november 1874, § 1, jfr. § 2, påhviler den præst, som foretager jordpåkastelsen eller anden begravelsesceremoni, at påse, at dødsfaldet er anmeldt for skifteretten, må anse det for rettest, at skifteretsattesten opbevares i arkivet hos sognepræsten på begravelsesstedet som bilag til tilførslen til kirkebogen om den stedfundne begravelse.

Det tilføjes, at man må finde, at denne regel må gælde i alle tilfælde, også hvor det ikke – som her ommeldt – er begravelsesstedets præst, der medvirker.

Kirkeministeriets skr. (^{21/8} 1958 til N. N.) om, **hvorvidt der under den højtidelighed, der finder sted i forbindelse med bisættelse fra krematorier, kan gengives musik ad mekanisk vej.**

I skrivelse hertil af 16. juni d. å. har De forespurgt, om der vil kunne afspilles gram-

mofonplader som f. eks. »Den store hvide flok vi se« under den højtidelighed, der finder sted i forbindelse med bisættelse fra krematorier.

I anledning heraf skal man efter stedfunden brevveksling med Københavns begravelsesvæsen meddele, at ministeriet ikke skal modsætte sig, at der ved bisættelse højtideligheder fra krematorier gengives musik ad mekanisk vej, såfremt vedkommende præst giver sin tilladelse dertil, eller der ved borgerlig begravelse træffes bestemmelse herom af den, der bestiller begravelsen, jfr. bestemmelsen i § 3, sidste stk., i lov nr. 100 af 19. april 1907 om forskellige forhold vedrørende begravelser.

Kirkeministeriets skriv. (^{27/8} 1958 til stiftsøvrigheden over Ribe stift) om, **hvorvidt der kan forbruges af gravstedsvedligeholdelseskapitalers hovedstol til dækning af udgifter ved gravsteders vedligeholdelse.**

I et hertil indsendt andragende af 27. juni 1958 har stiftsøvrigheden på dertil af menighedsrådet for A. kirkedistrikt i B. sogn given anledning forespurgt, om det i tilfælde, hvor en kirke overtager vedligeholdelse af gravsteder for et bestemt tidsrum imod indbetaling af et beløb én gang for alle, fremdeles må fastholdes, at der ikke må forbruges af gravstedskapitalernes hovedstol til dækning af de med vedligeholdelsen forbundne udgifter, idet alene renterne af kapitalerne anvendes til formålet.

Ved sagens fremsendelse hertil har Skads herreds provstiudvalg henvist til en i Esbjerg købstad gældende ordning, hvorefter forbrug af gravstedskapitalernes hovedstol er tilladt.

I anledning heraf skal man meddele til efterretning og videre bekendtgørelse, at det i de tilfælde, hvor kirken påtager sig vedligeholdelse af gravsteder for et bestemt tidsrum mod indbetaling af en vedligeholdelseskapital, fremdeles må være pligt for menighedsrådene at indbetale kapitalen til stiftsmidlerne, og at kapitalen i disse tilfælde må have en sådan størrelse, at alene renterne er tilstrækkelige til at dække udgifterne ved vedligeholdelsen, idet selve hovedstolen ikke kan røres, så længe vedligeholdelsespligten vedvarer.

Det må herved bl. a. også tages i betragtning, at en kirke ved overtagelse af vedligeholdelsen påtager sig garantien herfor i hele den aftalte periode, og at disse aftaler – navnlig når kirken overtager vedligeholdelsen for længere tidsrum – indebærer en økonomisk risiko for kirken, idet dennes forpligtelse består uindskrænket i hele perioden, uanset om ændrede økonomiske forhold medfører, at renterne af kapitalen viser sig at være utilstrækkelige. Det manglende beløb må i så fald afholdes af kir-

kens kasse, der til gengæld efter vedligeholdelsestidens udløb kan få tilladelse til at anvende kapitalen til kirkegårdens udvidelse eller til arbejder ved kirkegården, eventuelt kirken, jfr. kgl. anordning om kirkegårde af 20. april 1953 § 23, stk. 2.

Under hensyn til det anførte er man med stiftsøvrigheden enig i, at sammenligning med den for Esbjerg købstad gældende ordning – hvorefter forbrug af kapitalerne er tilladt – ikke er mulig, da i Esbjerg samtlige udgifter ved drift af kirkegården dækkes kommunalt.

Kirkeministeriets skriv. (15/10 1958 til stiftsøvrigheden over Haderslev stift) om, **hvorvidt menighedsrådene ved overtagelse af vedligeholdelse af gravsteder kan tage forbehold om, at der ikke fra kirkens side vil blive præsteret vedligeholdelsesydelser, der medfører udgifter udover, hvad renten af den indbetalte kapital til enhver tid kan dække.**

I et med stiftsøvrighedens skrivelse af 30. august 1958 hertil indsendt andragende har skifteretten i Kolding købstad m. v. med henvisning til, at det forekommer, at menighedsråd overtagelse af vedligeholdelsen af gravsteder imod indbetaling af en vedligeholdelseskapital tager forbehold om, at der ikke fra kirkens side vil blive præsteret vedligeholdelsesydelser, der medfører udgifter udover, hvad renten af den indbetalte kapital til enhver tid kan dække, forespurgt, om gravstedsejerne i sådanne tilfælde kan risikere senere at blive mødt med krav om efterbetaling af yderligere beløb til gravstedernes renholdelse eller kan risikere, at gravstede sløjfes på grund af manglende renholdelse eller eventuelt må finde sig i, at gravstedets renholdelse ikke er sømmelig.

Ved sagens fremsendelse hertil har stiftsøvrigheden udtalt, at baggrunden for forbeholdet er menighedsrådenes frygt for, at en fortsat svindende pengeværdi vil pådrage kirkerne store udgifter ved opfyldelsen af vedligeholdelsespligten, såfremt der ikke tages forbehold som anført, og at de af skifteretten rejste spørgsmål i princippet synes at måtte besvares bekræftende – omend forholdet i praksis vil være det, at et menighedsråd længst muligt viger tilbage for at drage den fulde konsekvens af forbeholdet, hvorhos stiftsøvrigheden har udbedt sig ministeriets udtalelse med hensyn til, om et menighedsråd er berettiget til ved overtagelsen af vedligeholdelsen af gravsteder at tage forbehold som anført.

I anledning heraf skal man meddele til efterretning og videre bekendtgørelse, at besvarelsen af det af stiftsøvrigheden rejste princippi-

elle spørgsmål må bero på, hvilke bestemmelser der indeholdes i kirkegårdsvedtægten. Er det heri fastsat – uden forbehold – at menighedsrådet påtager sig vedligeholdelse af gravsteder for visse perioder imod en bestemt betaling én gang for alle, kan menighedsrådet ikke være berettiget til at stille det som betingelse, at der ikke fra kirkens side vil blive præsteret vedligeholdelsesydelser, der medfører udgifter ud over, hvad renten af den aftalte vedligeholdelseskapital til enhver tid kan dække, hvorimod menighedsrådet i andre tilfælde må være frit stillet med hensyn til, om rådet overhovedet ønsker på kirkegårdens vegne at påtage sig forpligtelser af denne art. I sidstnævnte tilfælde må menighedsrådet i kraft af sin frie stilling også kunne indtage det standpunkt, at det kun vil påtage sig forpligtelsen med det anførte forbehold.

Det bemærkes dog, at *selv om* der er fastsat takster i vedtægten for overtagelse af den almindelige vedligeholdelse af gravsteder, kan menighedsrådet tage forbehold for så vidt angår aftaler, der rækker *ud over* den almindelige vedligeholdelse, f. eks. smykning med blomster ved højtider og lignende.

Med hensyn til de af skifteretten rejste spørgsmål bemærkes, at der selvsagt aldrig kan blive tale om, at gravstedsejere efter indbetaling af den aftalte vedligeholdelseskapital kan blive mødt med krav om efterbetaling af yderligere beløb til gravstedes renholdelse, medmindre der er taget forbehold herom i forbindelse med aftalens indgåelse, eller der er tale om en helt ny forpligtelse, f. eks. for et tidsrum ud over det af den hidtidige aftale omfattede.

(Fortsættes).

Overgartner.

Under forbehold af myndighedernes forventede approbation oplås herved stillingen som overgartner ved Glostrup begravelsesvæsen med tiltrædelse snarest.

Løn efter Københavns kommunes lønregulativ 17. lønklasse, for tiden begyndelsesløn kr. 17.712,—, slutløn kr. 20.670,—, eller efter særlige kvalifikationer.

Ansøgning med udførlige oplysninger og afskrift af eksamensbevis og anbefalinger sendes inden 1. november 1960 til Glostrup menighedsråd, adr. overlærer Chr. Helmer Sørensen, Ndr. Ringvej 24, Glostrup.

Personlig henvendelse kun efter aftale.

Glostrup menighedsråd.

Tillæg til Vore Kirkegårde bind 20 nr. 8

Dødsfald

Vi må med vemod konstatere, at atter er et af vore bestyrelsesmedlemmer gået bort. Overmekaniker *N. J. Nielsen* døde nytårsdag, 76 år gammel. Nielsen var født i Broager og var en stout og kraftig sønderjyds skikkelse, som man lagde mærke til, og det var især i Horsens hans virksomhed udfoldede sig. I en årrække havde han deltaget i menighedsarbejdet og været formand for Klostersognets menighedsråd, og det var som menighedsrådsformand han ligeledes for en årrække indtrådte i vor bestyrelse. Desuden arbejdede han med den sønderjydske sag, var kredsformand i Jydsk Haveselskab, fanebærer i Skyttelaug og havde haveyrkning og fjerkræavl som sin hobby. Sit erhverv ved Jydsk Telefon nedlagde han for få år siden og havde sammen med sin hustru sit otium i sin ejendom i Gormsgade i Horsens.

Guds fred med vore døde. —

På finansloven

I det forelagte finanslovsforslag 1961/62 findes bl. a. oplysning om, at der til de bevilgede 40,000 kr. til forbedring af Grønlands kirkegårde kun er brugt kr. 8,854,—, og at der for det kommende år atter budgetteres 40,000. Foreningen for kirkegårdskultur figurerer med et tilskud på kr. 1,000,—, selskabet for kirkelig kunst med 4,000,—, begge uforandret i de senere år. Til vedligeholdelse af tyske flygtninges og soldaters grave søges kr. 14,397,— og til ikke-tyske flygtninges grave kr. 21,360.

Driften af Mindelunden i Ryvangen er budgetteret til kr. 64,100,—.

Iøvrigt budgetteres til kirkeministeriet ialt c. 38 millioner kr.

De anlægsgartneriske fags dag

afholdes for femte gang af fællesrådet for havekultur og landskabsgartneri mandag den 27. februar 1961 i nationalmuseets foredragssal under forsæde af departementschef *Erling Christensen*. Motto: De grønne veje. Foredrag fra kl. 9 til 16, hvoraf skal nævnes kl. 14,30: inspektør *Aage Fich* om stier og veje på kirkegårdene (med lysbilleder). Vore medlemmer indbydes, og udførligt program kan rekvireres fra fællesrådet, Berntorff Slotshave, Gentofte, telf. Gentofte 517.

Fra danske dagblade

^{12/9} Vendsyssel Tid.: Soldater- og flygtningegrave forsvundet under vildnis (Skagen).

^{19/9} Viborg stifts folkebl.: Ministeriet siger ja til krematorieplanerne i Viborg.

^{20/9} Fr.borg Amts Avis: Den ny kgd. i Hillerød indvies snart (ark. *Max Brüel*, insp. *S. Hansen*).

^{21/10} Politiken: 6 mdr.s fængsel for gravskænderi i Hvidovre.

^{21/10} Fr.borg Amts Avis: Skitzeprojekt til kapel på Skovvejens kgd, i Ballerup (ark. *W. Hasselager & Georg Nielsen*).

^{23/9} Fyns Stiftstid.: Kr. 23,000 for skulptur til urnehave i Nyborg (billedh. *Gunnar Slot*).

^{27/9} Fyns Stiftstid.: Kerteminde får ny urnehave (havearkitekt *Johannes Tholle*, anlægsgt. *G. Danielsen & Co.* m. fl.).

^{28/9} Langelands Avis: Forslag om at Nyborg kommune bevilger 10,000 til skulpturen i urnehaven.

^{29/9} Demokraten: Nyt kapel og udv. af kgd. i Brabrand (arkitekt *J. K. Schmidt* (Viby), insp. *V. Rud Nielsen*).

^{3/10} Berl. Tid.: Halv tønde l. til Gentofte kgd.

^{4/10} Frit Folk: Forslag om krematorium i Fredericia.

^{4/10} Vendsyssl. Tid.: Fr.havn kommune køber det opgivne kgdsareal ved Bangsbostrand.

^{7/10} Langel. Avis: Urnehaven på Rudkøbing kgd. benyttes kun lidt.

^{15/10} Fyns Tid.: Bogense kgd. reguleres.

^{18/10} Holstebro Avis: Herning har fået udv. af kgd. mod syd og vest (insp. *C. Walbjørn Christensen*, anlægsgt. *H. Bjerring*).

^{18/10} Fyns Tid.: Gestelev kgd. reguleres (insp. *J. Gravesen*).

^{20/10} Fyns Stiftstid.: Kgds.mur af gamle gravsten i Odense.

^{23/10} Fr.borg Amts Avis: Første begr. foretaget på Hillerød ny kgd.

^{27/10} Herning Avis: Ikast kommune køber areal for kgd. (havearkitekt *Johannes Tholle*, anlægsgartner *Iver Mosegaard* m. fl.).

^{29/10} Fr.borg Amts Avis: Nyt kapel til Usserød sygehus.

^{30/10} Vendsyssl. Tid.: 285 m mur omkr. Aså kgd. (ark. *Schou*, murer. *J. Møllergaard* m. fl.).

^{2/11} Politiken: Kbh. Assistens kgd. fylder 200 år. Omlægges til mindepark.

^{2/11} Berl. Tid.: Kbh. Assistens kgd. Gravbogens historie.

^{3/11} Berl. Aften: Kbh. Assistens kgd. Ørstedes profeti.

^{4/11} Berl. Aften: Kbh. Assistens kgd. En dyng uden værdi.

3/11 Viborg Stifts Folkebl.: Kgdskontoret under bedre forhold (Viborg).
 6/11 Berl. Tid.: Kbh. Assistens. Fattigkirkegården, Danmarks mindepark.
 6/11 Børsen: Kbh. Assistens kgd. genn. 200 år.
 6/11 Aktuelt: Kbh. Assistens kgd. Det var heltemodigt at lade sig begrave på „Assistens“.
 6/11 Ålborg Amtstid.: Kbh. Assistens kgd. Ligrøvere og drukkenbolte på „Assistens“.
 7/11 Horsens Folkebl.: Vonge kgds. udv. indvies i går af biskop *Dons Christensen*.
 7/11 Børsen: Kbh. Assistens genn. 200 år.
 9/11 Nyhedsbladet: Plan om ny kgd. i Høje-Tåstrup.
 15/11 Sorø Amtstid.: Det trækker ud med kgds. muren, som væltede i Slagelse.
 17/11 Viborg Stifts Folkebl.: Der bygges mur og anlægges fællesplæne i Viborg.
 22/11 Fyns Tid.: Den ny urnehave i Kerteminde er færdig.
 23/11 Holbæk Amtstid.: Også lønglidning på kgd. i Holbæk.
 24/11 Aftenposten, Morsø: Kapel under opførelse i Ljørslev (ark. *Poul Hansen*, Thisted).
 27/11 Politiken: Gravstene fortæller byens kulturhistorie (Kbh. Assistens).
 29/11 Ålborg Stiftstid.: Ålborg amtssygehus får moderne kapel (ark. *N. J. Dam*).
 30/11 Thisted Amts Tid.: Søndbjerg kgd. udvides m. 1900 m² (insp. *Hasselstrøm*, kr. 24,000).
 2/12 Århus Amtstid.: Planer om nyt kapel i Gylling.
 2/12 Loll.-F. Venstrebl.: Maribo kgd. (samtale m. insp. *Andr. Gaarden*).
 3/12 Odder Dagbl.: Der forberedes opførelse af nyt kapel på Odder kgd.
 8/12 Frederiksbergbladet: Frbrg. begravelsevæsen møder op med overskud i stedet for et budgetteret underskud på kr. 108,000.

Fra norske dagblade

31/8 Trønder Avis: Den gl. kgd. v. Egge foreslås „sanert“.
 6/9 Demokraten: Kr. 12,000 avsat til utv. av kgd. i Råde.
 6/9 Sunmørsposten: Borgrund vil utv. glavplassen nordover.
 6/9 Nybrott: Kgd. i Svarstad er utsmykket.
 9/9 Svelviksposten: Utv. og omlegn. av Svelvik og Strømm kgd.
 12/9 Indre Smålenenes Avis: Kgd. i Rømskog vil ha bort gravkammer m. m.
 13/9 Dagningen: Kvam kgd. blir utv.
 13/9 Haugesunds Avis: Stord utv. (kr. 30,000).
 14/9 Indre Smålenenes Avis: S.Høland kgd. utv. m. c. 800 gravpl. (kr. 14,000).

15/9 Haugesunds Dagbl.: Vår Frelzers gravlund trenger å bli utv.
 15/9 Ringerikes Blad: Norderhov kgd. utv. med c. 1,5 mål.
 16/9 Stavanger Aftenbl.: Reguleringsplan for Høyland kgd. vedtatt (herredsgt. *B. Mugås*).
 16/9 Akershus Arbeiderbl.: S.Høland kgd. skal utv. m. 3,5 mål.
 17/9 Valdres: Etnedal vil utv. Bruflat kgd.
 20/9 Sunmøre Arbeideravis: Kgd. utv. på Rovde.
 23/9 Rogalands Avis: Hinna må få gravkapell.
 28/9 Akershus Amtstid.: Drøbal mhsr. vil utv. kgd.
 29/9 Trønder Avis: Bare 50 graver igjen på Levanger kgd., Moan på tale som ny kgd.
 30/9 Glåmdalen: Vinger kgds. utv. tar form.
 3/9 Nordtrønderen og Namdalen: Vikna mhsr. har forslag om kr. 15,000 til ny kgd.
 3/9 Akershus Amtstid.: Utv. av Drøbek kgd.
 5/10 Moss og Follo Bl.: Del av kgd. i Moss legges om i høst.
 5/10 Nordlys: Ikke kgd. rundt boligstrøkene.
 5/10 Namdalens Folkebl.: Mhsr. i Vikna kjempet på vikende front. Når det gjaldt kgd.
 7/10 Firda: Dugnad på Naustal kgd.
 7/10 Indre Smålenenes Avis: Øymark kgd. et eksempel på hvordan en kgd. bør være.
 7/10 Farsunds Avis: Parsell på kgd. i Spind skal utbedres.
 8/10 Østlands Posten: Folk i Svarstad liker grøntanlegg på kgd.
 10/10 Smålenenes Amtstid.: Vakker høytidlighet da Holmgils nye kgd. ble innviet i går.
 18/10 Lindesnes: Mandal går inn for utv. av kgd. Aktuelt å sikre seg 7000 m².
 18/10 Firda: Det går bra med dugnaden på kgd. i Naustdal.
 19/10 Moss og Follo Bl.: Strømbråten kgd. ved Son skal utv.
 21/10 Aura Avis: Videre utsmykking av Øksendal kgd. i gang.
 25/10 Arbejder Avis: Meldal kgd. blir utv.
 26/10 Østlands-Posten: Behov for mer kgd. i Tjølling.
 28/10 Bruvik: Vedligehaldet av gravpl. må inn i fastare former.
 28/10 Østfold Bygdebl.: Fortsatt arb. m. omlegging av Rakkestad kgd.
 28/10 Sarpen: Det haster m. utv. av kgd. på Hafslund.
 29/10 Sarpsborg Arbeiderbl.: Planene for restaur. av Hafslund kapell ferdige.
 3/11 Rjukan Dagbl.: Den ny kgdsparsellen på Notodden.
 4/11 Vesteraalens Avis: Grunnnavstælsen til Duken kgd. i Bø.

^{7/11} Fjell-Ljom: Kgsarbejd for 60,000 kr. skaffet hjælppearb. i Røros.

^{8/11} Dagen: Varaldsøy får planar for utv. av kgd.

^{14/11} Fremover: Utv. av kgd. på Hol i Tjelsund.

^{17/11} Harstad Tid.: Sandtorg kgd. utv. og dreneres.

^{19/11} Aftenposten Norge: Krist kgd. i Oslo blir minnepark i 1964.

^{23/11} Sarpen: Utv. også av hovedkgd. i Skjeberg og Hafslund.

Fra svenske dagblade

^{13/9} Nya Werml. Tidn.: Kyrkogårdsinvigning i Gryhyttan i høst (trädgårdskonsulent *Gunnar Ander, Arne och Lennarts* trädgårdanläggningsfirma, Örebro).

^{20/9} Länstidningen: Den nya kgd. i Rönnöfors invigd. af prosten *Gösta Ullberg* (trädgårdskonsulent *Per Zetterström*).

^{21/10} Mora Tidn.: Ny begravningspl. i Öje färdig till nästa sommar (trädgårdskonsulent *Ericsson, Falun*).

^{17/10} Östersunds-Posten: Njurunda kgd. utv. (griftegårdsf. *Ake Andersson, Sundsvall*).

Fra tidsskrifterne

Anlægsgartneren november: Fra Åbenrå kgd. (om forkanter, af Ole Olsen).

Der Naturstein nr. 10: Bildhauer Rudolf Scheuer, Brombach. Der Friedhof, ein Ort der Andacht und Besinnung. Nr. 11: Volksbund deutsche Kriegsgräberfürsorge (diverse motiveringer). Memento mori — Totenmasken. In Neustadt an der Weinstrasse (geng. af gravmæler).

Deutsche Friedhofskultur nr. 9: Eine gute Beratung spart Arbeitskraft und Geld. Das „Grüne“ Handwerkzeug richtig gehandhabt. Ausstellungsbedingungen für den Leistungswettbewerb der Friedhofsgärtner. Das Ehrental in Saarbrücken, der älteste deutsche Kriegerfriedhof. „Umbetten“ Ja oder Nein. — Nr. 10: Friedhofsgestaltung: Ein Versuch auf neuen Wegen. Der Saarbrücken Hauptfriedhof — vier Jahrzehnte Friedhofskultur. Friedhofsverwaltung und Friedhofsrecht. Das Bronzegrabzeichen. Reihengrabfelder auf Saarbrücken Friedhöfen. Zeitleistungen in der Grabpflege und in den Friedhofsarbeit. — Nr. 11: Der Wille zum besseren Friedhof. Friedhofswesen und Friedhofsgestaltung in Kassel. Der Grabplatte als Gedenkzeichen im Reihengrab. Der Kranz als Symbol.

Friedhof und Denkmal ^{8/9}: Das Grabmal. Nr. 10/11: Jahrestag 1960 (geng. af div. foredrag).

Garten und Landschaft nr. 11: Zur Kriegsgräberstätte Treuchtlingen. Zum Wettbewerb Detailgestaltung von Gräberfeldern auf dem Hoppenlaufriedhof in Stuttgart. Waldfriedhof Sulzbach-Rosenberg. Erfahrungen beim Bau der Natursteinsmauer der Kriegsgräberstätte Treuchtlingen. Friedhofsbrunnen.

Gartner-Tidende nr. 44: Assistens kirkegård 200 år.

Historiske Meddelelser om København. Årbog 1960. Henning Valeur Larsen: En tur på Assistens Kirkegård. Hans Kofoed: Gravere og inspektører ved Assistens Kirkegård. H. Valeur Larsen: Fortegnelse over bemærkelsesværdige grave (på Assistens). Henry E. Nielsen: Fortegnelse over særlig interessante træer og buske (på Assistens). Bilag: kort over Assistens.

Hus og Hjem nr. 50: Forargelsens kirkegård (Kbh. Assistens).

Ignis nr. 9: Kyrke-eldbegængelse. Nytt krematorium byggs i Malmö. Valfängerstaden Sandefjord har fått ett av Norden vackrasta krematorier. Ekeberg kapell med krematorium. Kapellkrematorium i Sandefjord. Minneslund på Skogskyrkogården. — Nr. 10: Angående önskvärdheten och möjligheten av att införa enhetliga avgifter vid samtliga av kommuner ägda krematorier i landet. Förslag till ny kundgörelse ang. eldbeg. och gravsättning. — Nr. 11: Vilka åtgärder bör vidtages för undvikande av extra ceremonier i samband med eldbeg.? Hälsingborg krematorium blir pietetsfullt utbyggt. Hur gravsätts lämpligen aska...?

Kriegsgräberfürsorge nr. 6: Wohlgeborgen im Land der Fjorde (Norge). Die Toten werfen keinen Schatten. Deutsche Soldatenfriedhöfe in den Benelux-Ländern. 26,633 Umbettungen im ersten Halbjahr 1960. — Nr. 7: Volkstrauertag. Der Tag von Recogne. Unüberhörbare Mahnung. Der Name soll erhalten bleiben. m. m.

Kunst und Stein nr. 6: Beseelter Allerseelentag. Christliche Grabinschriften.

Landsbygraveren nr. 10: Kursus på Gerlev Idrætshøjskole. Afstivningssprossen S-B. Nr. 11: Vejledning til aflønning af landsbygravere. Grandækning m. m.

Menighedsrådenes Blad nr. 8: De grønlandske begravelsespladser. Nr. 9: Korset på kirke-

gården. — Nr. 9: En jordpåkastelsesspade i kunstnerisk udførelse. Jyllands største gravkirke (Hornslet). Når kirkegårdene skal julepyntes.

Steinmetz und Steinbildhauer nr. 11: bl. a. diverse billeder af gravmæler.

Fra det faglige bogmarked

Assistens Kirkegård 1760—1960. 8°, 198 s., Københavns Begravelsesvæsen, 1960.

I anledning af Assistens Kirkegårds 200 års dag, som faldt til allehelgensdag i år, har Københavns Begravelsesvæsen udsendt et skrift, der er udkommet som særtryk af historiske meddelelser om København (se under tidskrifter). Tre forfattere har givet deres bidrag, — dels bibliotekar *H. Valeur Larsen*, der med 2 artikler skildrer „en tur“ på Assistens og har registreret bemærkelsesværdige grave, — dels arkivarassistent *Hans Kofoed*, der giver en fortegnelse over og biografier af kirkegårdens gravere og inspektører, og dels den nuværende inspektør *Henry E. Nielsen*, der har en fortegnelse over interessante træer og buske, — det sidste er suppleret i en artikel i „Gartner-Tidende“. Teksten er suppleret med en række fotografier, der vel hovedsagelig er optaget i anledningen.

Da der tidligere i de historiske meddelelser har været redegjort for kirkegårdens historie, har man ikke fundet det rimeligt at gentage dette her, men det er egentlig beklageligt, for der havde her været anledning til at få alt af værdi til belysning af denne interessante kirkegårds udvikling, — den geografiske såvel som den stilhistoriske, og det bliver derfor et noget ufuldkomment billede der præsenteres. Der savnes også en fremførelse af, at denne kirkegård fik sin første virkelige kirkegårdsgartner (*Preisler*), ja, det var jo nok den første danske kirkegårdsgartner i det hele taget. Også plantør *Hans Hansens* anlægsgartnerarbejder i begyndelsen af 1800-tallet, der ellers er ret ukendt, burde vel have været taget med og kommenteret. At skriftet iøvrigt byder på meget interessant stof, er uomtvisteligt. Som bilag følger et kort over kirkegården med detailinddeling og angivelse af de nævnte træer og gravnumre.

Referat fra årsmødet i Århus 21.-22. aug. 1960. Foreningen af kirkegårdsinspektører m. v. I nydeligt udstyr har ovennævnte forening udsendt et 12-sidet hefte med det angivne referat med regnskab m. m.

Resolutioner m. m.

(Fortsat fra tillægsside 56)

Endvidere bemærkes, at om nogen »sløjfning« i betydning nedlæggelse af gravstedet som sådant kan der ikke blive tale inden for den aftalte fredningsperiode, men menighedsrådet kan — som den *yderste* konsekvens — lade et gravsted, der ikke er tilstrækkelig vedligeholdt, udlægge med græs eller grus, jfr. lov om vedligeholdelse af kirker og kirkegårde, § 23, stk. 2, in fine.

Kirkeministeriets skriv. (6/11 1958 til N. N.) ang. **omfanget af en kirkes pligt til at vedligeholde et gravsted.**

I nogle hertil indsendte skrivelser har De på familiens vegne rejst spørgsmål om omfanget af den A. kirke påhvilende vedligeholdelsespligt med hensyn til jægermester Simonsen og hustrus gravsted på A. kirkegård.

De har herved henvist til, at baron C. Berner Schilden Holsten som daværende kirke-tiende-ejer på kirkens vegne ifølge begravellesbrev af 21. maj 1905 mod et vederlag af 500 kr. én gang for alle for et tidsrum af 100 år fra fru Fanny Simonsens død i 1904 at regne har påtaget sig at vedligeholde gravstedet »i samme sømmelige tilstand som den, hvori det nu forefindes«.

Således er gravstedet imidlertid efter Deres opfattelse ikke vedligeholdt, hvorfor De har anført, at det, da kirken nu er overgået til selveje, må påhvile menighedsrådet at bekoste maling af gitteret omkring gravstedet, hvidmaling af monumenterne på gravstedet, herunder fastgørelse af de løse dele, samt opmaling af bogstaverne.

I anledning heraf skal man efter gentagen brevveksling med stiftsøvrigheden over Fyens stift herved meddele, at når en kirke har påtaget sig vedligeholdelsen af et gravsted mod indbetaling af et beløb én gang for alle, vil denne vedligeholdelse i almindelighed omfatte den almindelige gartnermæssige renholdelse af gravstedet samt opmaling af bogstaver på monumenter og opmaling af eventuelt gitter.

Vedligeholdelsespligten omfatter derimod ikke fornyelse af gitter eller mindesmærke på gravstedet, medmindre der erlægges særskilt vederlag herfor, jfr. kgl. anordning om kirkegårde af 20. april 1953 § 23.

Om der i nærværende sag foreligger sådanne omstændigheder, at et videregående krav må efterkommes af kirken, henhører under domstolens afgørelse.

Foreningen for kirkegårdskultur

ÅRSMØDE

Foreningens årsmøde afholdes i år d. 23. og 24. august i Løgumkloster. Dagsorden m.m. bliver bragt i juli-heftet af dette blad.

Man påtænker ikke i år at foretage nogen ekskursion til oplandets kirkegårde, men har efter henstilling fra sidste årsmøde beregnet tid til foredrag og diskussioner.

Foreningen beder derfor medlemmerne snarest indsende forslag til de emner om kirkegårdsproblemer, som kunne ønskes behandlet på årsmødet, og foreningen skal derefter forsøge gennemført oplæg til en behandling, diskussion e. l. om emnet.

Forslagene bedes sendt til sekretæren.

Volmer Rud Nielsen.

Hvem der skulle være ukendt med refugiet i Løgumkloster og opholdet der henvises til artiklen i Menighedsrådenes Blad marts 1961 s. 38-39.

Johannes Tholle.

Årsregnskab 1. april 1960—31. marts 1961

Indtægter:

Kassebeholdning pr. 1. april 1960	kr.	345,16
Kontingenter	kr.	8.377,91
Tilskud:		
Kirkeministeriet	kr. 1.000,00	
Landbrugslotteriet	kr. 1.000,00	kr. 2.000,00
Renter	kr.	26,66
Underskud pr. 31. marts 1961 ...	kr.	390,09
		<hr/>
		kr. 11.139,82

Udgifter:

Kontorudgifter	kr.	1.189,93
„Vore Kirkegårde“	kr.	6.057,47
Møder og foredrag	kr.	3.613,42
Diverse	kr.	279,00
		<hr/>
		kr. 11.139,82

Volmer Rud Nielsen.

Regnskabet er gennemgået efter kassebog og kassebilag, og man har intet fundet at bemærke.

A. Falmer-Nielsen.

Viktor Grebe.

Nye medlemmer

Åvdeling A:

Bjerringbro menighedsråd.

Åvdeling B:

Kirkegårdsgartner N. Overby Larsen, Alderslyst, Silkeborg.

Andre årsmøder og kongresser

Foreningen af kirkegårdsinspektører m. v. holder sit jubilæumsmøde i dagene 3.—6. september på Hindsgavl, og ligeledes til Fyn (Odense) er den 10. nordiske havearkitektkongres henlagt og foregår i dagene 24.—26. august i forbindelse med excursions til nogle nabooer.

Jubilæum

D. 1.-3. 1961 havde kirkegårdsinspektør *P. J. Skovlund* (Søllerød) 25 års jubilæum, 1.-2. havde akademigartner *Georg Georgsen* samme jubilæum i Sorø, — han har også de to kirkegårde under sig. Tillykke.

Udnævnelser

Ved Københavns Begravelsesvæsen er fra 1.-3. 1961 udnævnt til overgartnere, havebrugskandidaterne *B. Winther-Jensen* (hidtil gartnerassistenter), *L. V. Carlsen* og *Åxel Andersen*. Tillykke.

Professor G. P. Lindhardt

har i Politikens kronik for 4/1 1961 haft noget om folkekirken, og han skriver der bl. a. følgende, der har relation til kirkegårdene og begravelserne.

Det hedder om folkekirken, at »den knytter kontakten med livets magter, og skønt man ikke ynder dens dogmatik, bliver den dog det symbolske udtryk for tilknytningen; den fungerer — til forargelse for alle småborgerlige sjæle — som festarrangør ved de lejligheder, hvor sorg og glæde står i forgrunden, og ikke mindst ved jordefærden føles dens apparat mere fyldestgørende end den »borgerlige« begravelses grå tristhed og rituelle tomhed. Mange præster kan fortælle om folk, der opgiver at melde sig ud af kirken ved udsigten til at skulle i jorden uden gejstlig bistand, og selv de professionelt ugudelige synger ved begravelsen bevæget med på sådanne religiøse øn-

skekoncertnumre som »Tænk når engang« og „Lyksalig, lyksalig“.

Begravningsfria söndagar

Blomsterhandeln är en affärgren som kännetecknas av speciella förhållanden, vilka gör den dels lockande och dels motsatsen. I dag skall vi icke uppehålla oss vid blomsterhandlaryrkets soliga sida utan vid en viss del av dess skuggsida: söndagsarbetet, som nu mer än någonsin misshagar de anställda och försvårar yrkets rekrytering. Icke heller företagarna året runt, allra minst på sommaren då städerna avfolkas och kunderna ligger i hängmattor på sina sommarställen, lögar sig i böljorna eller kuskar omkring ute i Europa. Det är särskilt sorgbinderierna som kommer i blickpunkten. En enda jordfästning på söndagseftermiddagen håller en av blomsteraffärens personal kvar i staden, skall flera jordfästningar passas med kistdekorationer och kransar så kanske ett par måste tjänstgöra, det blir inte någon vistelse tillsammans med familjen hemma i villan eller på sommarnöjet den dagen, ett planerat besök hos vänner eller släktingar på annan ort måste inställas.

Seden att i stor utsträckning förlägga jordfästningarna till söndagar har tillkommit som följd av praktiska skäl. Arbetstiden var lång och det fanns ingen annan ledig dag än söndagen, färden till kyrkan med hästskjuts tog ofta lång tid och då fann man det bekvämt att förena de kyrkliga förrättningarna med högmässobesöket. På vintern var lantkyrkorna också uppvärmda blott till söndagarna. Släktingarna råkades inte ofta men på söndagen kunde man vara tillsammans några timmar.

Nu är förhållandena annorlunda. Förändringarna gäller icke blott arbetstidsförkortningen och de fria lördagarna, utan lika stor betydelse har revolutionen i våra bostadsförhållanden genom inflyttningen till tätorter. Men även för dem som ännu icke flyttat närmare kyrkan och därmed också kyrkogården är det numera lätt att på några minuter komma dit, sedan hästarna ersatts av snabba bilar. Levnadsstandarden är också sådan, att de som skall deltaga i en begravning på vardag har både möjlighet och råd att ta sig ledigt den tid, som behövs, och de allra flesta föredrar att gå på begravning på en vardag för att få söndagen till sin fria disposition.

Begravningsfria söndagar är ingen ny fråga. Den har diskuterats långt tillbaka i tiden, men den första allvarliga framstötten gjordes 1939 i Örebro, då blomsterhandlarna där gjorde en hänvändelse till stadens prästerskap. Det upp-

stod en ganska livlig diskussion i pressen med intervjuer med bl. a. flera präster, av dessa var några positivt inställda, medan andra hyste vissa betänkligheter. Året därpå gjorde representanter för blomsterhandlarnas riksorganisationer en uppvaktning för dåvarande ecklesiastikministern Arthur Engberg, men med hänsyn till de svårigheter det skulle bereda släktingar och vänner, bosatta på annan ort, att resa till en begravning samt till den förlorade arbetsförtjänst som skulle förorsakas den som skulle bevista en begravning på en vardag och slutligen svårigheten att värma upp kyrkorna på en veckodag vintertid ställde han sig negativ. Allt skäl som icke längre är relevanta. Men saken förföll den gången.

Då frågan togs upp av blomsterhandelns riksorganisationer 1940 var det den nyss införda arbetstidslagen för detaljhandeln som utgjorde den direkta anledningen. Nu är det de lediga lördagarna och veckoskiftesvilan, eller „vikenden“, mer och mer ingående i folks medvetande, som aktualiseret saken. Ett tiotal städer har redan gått ifrån söndagsbegravningarna och flera lär det bli för varje år, ty erfarenheterna har varit mycket uppmuntrande — icke endast personalen utan även allmänheten har gillat den nya ordningen.

För dem som har anknytning till begravningsväsendet kan det dock inte bli några lediga lördagar utan ledigar söndagar, men det är de på kontor och fabriker införda lediga lördagarna som utgör förutsättningen för att begravningsbranschens folk och de därmed lierade skall få sina söndagar. Det är icke endast blomsterhandlarna som detta berör, det är flera parter som kommer in i bilden: personalen vid kyrkor, gravkapell, krematorier och kyrkogårdar, organister, sångare, bärare, hyrverken och deras chaufförer, taxichaufförer, officianter och begravningsentreprenörer. Det är, för att anföra ett exempel, åtminstone i en storstad som Stockholm, så gott som omöjligt att sommartid skaffa extra chaufförer till begravningsstågets bilar.

Vad Stockholm beträffar måste kransar och kistdekorationer levereras samma dag som begravningen äger rum. Kapell och krematorier kan icke förvara dem till följande dag. De tidigare lördagsstängningarna komplicerar saken ytterligare.

Det är således icke en himmelsblå dröm om ökad bekvämlighet genom lediga söndagar som utgör motivet för en reform, utan det är de raskt ökande svårigheterna av praktisk natur. Tendensen är klar: söndagsbegravningarna tillhör en svunnen epok.

Viola 18/5 1960.

Fra danske dagblade

- ⁸/₁₂ 1960 Jydske Tid.: Ny kgd. i Rødding under anlæggelse.
- ¹⁰/₁₂ Næstved Tid.: Nyt kapel ved centralsygehuset i Næstved.
- ¹⁰/₁₂ Kolding Folkebl.: Der skal bygges nyt kapel i Taulov.
- ¹¹/₁₂ Demokraten: Smukkere kgd. i Odder overvejes.
- ¹³/₁₂ Vendsyssel Tid.: Planer til annexkirkegård forelagt i Brønderslev (havearkitekt *Johannes Tholle*).
- ¹³/₁₂ Aalborg Amtstid.: Sæby henlægger foreløbig 39.000 til udvidelse af kgd. (havearkitekt *Johannes Tholle*).
- ¹³/₁₂ Ålborg amtstid.: Løgstør henlægger 12.000 kr. til projektering af nyt kapel.
- ¹³/₁₂ Jydske Tid.: Bov afsætter kr. 35.000 til udv. af kgd.
- ¹⁴/₁₂ Jydske Tid.: Krematoriebyggeri på Kolding Nordre kgd.?
- ¹⁴/₁₂ Fr.borg Amts Avis: Der budgetteres 8000 kr. til reparation m. v. af kapellet på Asminde-rød kgd.
- ¹⁵/₁₂ Roskilde Dgbl.: Der er købt 4000 kv.al. til udv. af Solrød kgd.
- ¹⁶/₁₂ Vejle Amts Folkebl.: Den tredje kgd. ved Thyrgodvej er sikret Brande.
- ¹⁶/₁₂ Vordingborg Dagbl.: Stege kgd. skal udvides.
- ¹⁷/₁₂ Herning Avis: Der skal opføres nyt kapel på Ilskov kgd.
- ²⁰/₁₂ Horsens Avis: Horsens Vestre kgd. skal udbygges for 100.000 kr. (insp. *V. Rud Nielsen*).
- ²⁰/₁₂ Loll. F. Folketid.: Kippinge kgd. skal udvides.
- ²⁰/₁₂ Aalborg Amtstid.: Thorsager kgd. omlægges af insp. *V. Rud Nielsen*.
- ²⁸/₁₂ Dagens Nyh.: Dansk Ligbrændingsforening skænker skulptur af *Knud Nellemose* til den ny fællesgrav på Bispebjerg kgd.
- ⁵/₁ 1961 Sønderjyden: Nyt kapel ved Vondsbæk kk.
- ¹⁶/₁ Vejle Amts Folkebl.: Vejle får krematorium på Nordre kgd. (arkitekt *Malling Pedersen*).
- ¹⁷/₁ Berl. Tid.: Symbolsk flytning af tyske grave.
- ²⁸/₁ Vendsyssel Tid.: Kommunen køber Bangsbostrands kgd.sareal.
- ³¹/₁ Aftenposten: Bjerringbro kgd. udvides med 5 td. l. (insp. *Rud Nielsen*).
- ²/₂ Langel. Avis: Det forsømte kapel i Rudkøbing.
- ³/₂ Skanderborg Amts Avis: Hammel bygger nyt kapel m. m. (ark. *A. Theilgaard*).
- ⁸/₂ Vejle Amts Folkebl.: Vejle byråd tiltræder mghdsr. krematorieplaner.
- ¹⁵/₂ Holstebro Avis: Kommunen afgiver gratis noget areal til udv. af kgd. i Roslev (havearkitekt *Johannes Tholle*).
- ¹⁸/₂ Fr.borg Amts Avis: Der indrettes urnegrave på Lillerød kgd.
- ¹⁸/₂ Thisted Amtstid.: Fund af oldtidsgrav m. v. ved udv. af Hurup kgd.
- ²⁰/₂ Aftenposten: Nyt kapel opføres ved Nykøbing J. sygehus (ark. *Andresen*).
- ²²/₂ Vejle Amts Folkebl.: Grindsted skal have ny kgd. (havearkitekt *Stenbæk Christiansen*).
- ²³/₂ Viborg Stifts Folkebl.: Asmild kgd. udvides.
- ²⁶/₂ Fr.borg Amts Avis: Værløse kgd. skal udvides m. 5.300 m².
- ³/₃ Fr.borg amtsavis: Udv. af Måløv kgd.
- ⁵/₃ Politiken: Graner i skoven (Folehave) af *Piet Hein* (digt).
- ⁷/₃ Fr.borg Amts Avis: Krematorium ved Skovvejens kgd. i Ballerup.
- ⁷/₃ Sjællands-Posten: Krematorieønsker i Hilerød.
- ⁹/₃ Aalborg Stiftstid.: Aalborg har fået ny urnehave på Søndre kgd.
- ⁹/₃ Frit Folk: Grindsted køber 3,9 ha til ny kgd.
- ¹⁴/₃ Vestkysten: Licitation over arb. m. ny kgd. i Grindsted (havearkitekt *Stenbæk Christiansen*): Anlægsarbejdet: Gartnernes aktieselskab, Vejle, 28.484 kr., Grindsted planteskole 29.788 kr., Poul Hansen, Grindsted, 22.500 kr., Th. Jensen, Fredericia, 31.785 kr., Sædding anlægsgartneri 23.635 kr., K. B. Muhlig, Aarhus, 27.400 kr., Sigurd Pedersen, Esbjerg, 26.200 kr., Chr. Hansen, Vejle, 22.200 kr.
- Jord- og vejarbejdet: Gartnernes aktieselskab, Vejle, 82.386 kr., Poul Hansen, Grindsted, 79.945 kr., K. B. Muhlig, Aarhus, 57.560 kr., Sigurd Pedersen, Esbjerg, 90.734 kr., Ernst Andersen, Grindsted, 74.370 kr.
- Hegnssarbejde: J. C. Nielsen, Esbjerg, 13.353 kr., Sigurd Pedersen, Esbjerg, 13.989 kr.
- Der vil først senere blive taget stilling til tilbudene og arbejdets overdragelse.
- ¹⁴/₃ Aalborg Amtstid.: Forslag om nyt kapel på Aalborg Østre kgd.
- ¹⁴/₃ Sønderjyden: Arb. m. frimenighedens ny kgd. i Rødding er igang.
- ¹⁵/₃ Jydske Tid.: To nye veje og 20 bænke til Åbenrå kgd.
- ²⁰/₃ Kristel. Dagbl.: Nye ligkapper behøves i Jerne og Nørlem.
- ²⁰/₃ Herning avis: Vandborg anlægger minde-lund for gl. gravsten.
- ²⁵/₃ Dannevirke: Møde om udv. af Gram kgd.

- ²⁸/₃ Demokraten: Århus kan spare kirkegårdsareal ved en brændingsprocent på 50.
¹/₄ Berl. Tid.: Levring kgd. er udvidet med skolehaven.

Fra norske dagblade

- ¹/₁₂ 1960 Haugesunds Avis. Påkrevd med utv. av gravpl. i Haugesund.
²/₁₂ Levanger-Avisa: Levanger kgd. er stor nok ennå i 10 år framover?
³/₁₂ Rogaland: Sandness har behov for ny kgd. om c. 6 år. 40-50 dekar kgd. på Varatun?
⁶/₁₂ Varden: Plan om utv. af kgd. i Skien og nabokommunene.
⁶/₁₂ Rogalands Avis: Gravlund ved Alstor blir billigste løsning.
⁶/₁ 1961: Stavangern: Ny gravlund ved Mosvannet?
⁶/₁ Tidens Krav: Plan for utv. av Hov kgd. skal utarbejdes.
¹¹/₁ Lindesnes: Mandal har bare 500 gravpl. igjen, nok for c. 6 år.
¹⁴/₁ Nidaros: Buvik kgd. er kartlagt.
¹⁴/₁ Gula Tidend.: Gravpl. på Austrheim må utv.
²³/₁ Tidens Krav: Gullstein kgd. skal utv. og restaureres for 35.000 kr. (kommunegt. *Nordvik*).
²⁴/₁ Adresseavisen: Øvre kgd. i Bergstaden må utv. til sommeren.
²⁵/₁ Oppland Arbeiderbl.: Nes kgd. skal utv. (hageark. *Bredahl*).
²⁷/₁ Romsdalsposten: Tusna kgd. skal utv. og restaureres (kr. 35.000).
⁷/₂ Gudbrandsdalen: Lunde kgd. utv. (kr. 20.000).
⁸/₂ Stavangern: Gravlund på Tjensvollskraningen endelig vedtatt.
¹⁰/₂ Morgenavisen: Erdal gravplass skal straks bringes i orden.
²⁴/₂ Nordlys: Fredly kgd. utv. m. 20 mål.
²⁴/₂ Romsdalsposten: Utv. av Halså kgd. ennå ikke godk.
²⁴/₂ Eidsvold Blad: Fenstadsokningene har gitt kr. 6.000 til istandsett. av kgd.
³/₃ Tromsø: Garantier for Mjelde kapell, utv. av Gåsvær kgd.
⁸/₃ Drammens Tid.: Kgd. på Nedre Eiker. Plan for nytt felt på Stenseth.
¹⁰/₃ Drammens Tid.: Kgd. på Kongsberg omringes af våbenfabrik.

Fra tidsskrifterne

Der Naturstein nr. 12: Neuzeitliche Grabmale (bilagsblad). – Nr. 1: Grabmalgestaltung. Div. geng. af gravmæler. – Nr. 2: Grabgestal-

tung. Regionale Tagung der Arbeitsgemeinschaft Friedhof und Denkmal o. V. in Baden-Baden. Friedhofsplanung in Wien. – Nr. 3: Grabmalgestaltung.

Deutsche Friedhofskultur nr. 12: Gedanken über Friedhofs- und Grabpflege im Nürnberger Raum. Nürnberger Bindereien auf winterlichen Gräbern. Wegweiser für Nürnbergs Friedhöfe. Die Verkehrssicherungspflicht der Städte in ihren Friedhöfen vor allem im Hinblick auf die Standsicherheit von Grabmalen. Zur Rechtsform der Friedhofsordnungen. Kalkulation von Grabpflege und Friedhofsarbeiten. – Nr. 1: Bindereien zu den Totengedenktagen bewertet auf friedhofskultureller Ebene. Der Stadtgottesacker der Stadt Halle/Saale. Gebühren der Grabbereitung übersteigen die Kalkulation. Eine kleine Gemeinde baut eine neue Friedhofskapelle. Wiederbelegung von Grabfeldern. Was man bei einer Wasserleitung beachten muss. Die Gattung Hedera und ihre Gartenformen. Vegetative Staudenvermehrung im Winter. Bundesgartenschau Stuttgart 1961. – Nr. 2: Schöne Wasserschöpfbecken. Zur Rechtsnatur des Wahlgrabes. Die Entwicklung von Friedhöfen, insbesondere von Friedhofsteilen im öffentlichen Interesse. Der versteinerte Friedhof in seiner Entwicklung zum grünen Friedhof. Rentabilität und Sicherungen bei Legat-Verträgen. Verbund für den Friedhof. m. m.

Friedhof und Denkmal nr. 12: Friedhofs- und Denkmalstagen in Coburg m. fl. st. – Nr. 1/2 Friedhofsordnung und derzeitiger Stand der Rechtsprechung. m. m.

Garten und Landschaft nr. 1: Zur Gestaltung von Kriegsgräberstätten.

IGNIS nr. 12: Förenklade bestämm. för eldbeg. Teknisk rådgivning och samverkan. Incineratoranläggning i kramatoriet – några synpunkter. Eldbeg. frekvensen för låg i Grängesberg. Ny kundgörelse om gravsättning och eldbeg. Krematorebygge aktuellt i Munkfors. – Nr. 1: Österrikiska eldbeg. historie är fylld av dramatik. Krematoriet i Fagersta 25 år. Krematoriet i Linköping byggs om för 400.000 kr. – Nr. 2: Tidsenlig reglering av gravrätten. Kalmar får nytt krematorium. Får en övertygad kristen låta kremera sig? Gudstjeneste varje söndag i Landskronakrematoriet. Krematoriet i Skellefteå invigs i sommar.

Gartner-Tidende nr. 7: Foreningen af arbejdsgivere ved kirkegårde i Danmark 25 år.

Kriegsgräberfürsorge nr. 8: Zur Jahreswende. Kranzniederlegung in Bonn. Gedenkstunden in den Städten und Dörfern der Bundesrepublik. m. m. – Nr. 1: Sardinien wurde ih-

nen zum Schicksal. Ein Grab kann Heimat werden. Gefallenenehrung in Cervia. m. m.

Kunst und Stein nr. 1: Div. billeder af gravmæler. Christliche Grabinschriften m. m. – Nr. 2: Den Mensch und seim Handwerk (m. ill. af gravmæler).

Kyrkvaktaren nr. 2, 1961: Vid Jeppe Aakjærs grav (*Hilding Claesson*).

Landsbygraveren nr. 1: Fliser. Ceremoniel ved begravelser. – Nr. 2: Lidt statistik. – Nr. 3: Kirkebetjening og præster skal anse hinanden for medarbejdere ...

Menighedsrådenes blad nr. 11: Gravkammerfund i Hørning kk. En tur på Assistens (Kbh.). – Nr. 1: Særpræget kapel i Grejsdal (arkitekt *Malling Pedersen*). – Nr. 2: Nyt kapel ved gammel landsbykirke (Vilstrup) af arkitekt *A. B. Sorgenfri* (Haderslev). Symbolsk flytning af tyske grave, jord flyttes fra kirkegård til kirkegård. Kapellet i Grejsdalen.

Steinmetz und Steinbildhaner nr. 12: Das Grabmal. Diverse illustrationer af sådanne. Geist und Werk ... – Nr. 3: Rechtsgrundlag für Grabmale auf Sonderfeldern – erfolgreicher Versuch in Düsseldorf.

Sten nr. 1: Kyrkogård efter nya principer (i Linhamn).

Fra det faglige bogmarked

Sven Nielsen: En tur på Assistens. 8°, 66 s., Christtreu, Kbh. 1960.

Med et citat fra *H. C. Andersens* lille historie »Et godt Humeur« indleder forfatteren *Sven Nielsen* sit lille fine skrift om Assistens kirkegård på Nørrebro i København. Der står ganske vist ingen steder, at det er denne kirkegård, der tænkes på, men da *H. C. Andersen* selv blev begravet her, hvor flere af hans familiemedlemmer, venner og bekendte ligger begravet, er det naturligt, at bogens forfatter på en rundtur lader *H. C. Andersen* fortælle træk af sit eget liv, samt et og andet om dem, der ligger i gravene. Forfatteren følger en bestemt rute, der er indtegnet på en vedlagt plan, og fortæller undervejs om de historiske grave, han passerer, en fortrinlig måde, der gør det let for eventuelle interesserede at gentage denne smukke og inspirerende spadseretur.

Det er forbavsende, hvad forfatteren har fået med af historiske, personalhistoriske, botaniske og æstetiske betragtninger, således at man får et helhedsindtryk af denne ærværdige gamle kirkegård, der den 6. november 1960 havde fungeret som begravelsesplads for København i 200 år.

Bogen er trykt i en meget smuk opsætning, med let læselig skrift på fint glittet papir og med gode fotografier af kunstnerisk værdifulde gravmæler, ligesom *Vilhelm Pedersens* små fine tegninger, anbragt med megen ynde, får tryksagen til at virke efterlignelsesværdig.

»En tur på Assistens« er udsendt som en jule- og nytårshilsen i dec. 1960 af Christtrens bogtrykkeri og Tutein og Koch, og det eneste man kan beklage er, at skriftet kun er udsendt i 300 eksemplarer, da mange flere burde have kendskab til dette. *A. Falmer-Nielsen.*

Eywin Langkilde: Danske blomsterløgparke. 8°, 90 s., Boghallen, u. å., kr. 18,-.

Med undertitlen: Gaunø, Langesø og Vallø, og i en lækker udførelse har skaberen af Vallo Blomsterløgpark på Boghallens forlag udgivet en aktuel bog om disse sæsonbetonede blomstermiljøer og blomsterudstillinger, som i form af løgparke er fremstået i 3 af vore store slotshaver. Uden at fordybe sig i blomsterløgernes historie mindes der om, at det er 400 år siden, at tulipanen kom til Europa, og der gives korte rids af de 3 parkers udvikling. Motiverne for løgparkerne er den hollandske Keukenhof, men de danske nyskabelser må nok kaldes originale, og hver har haft sin havearkitekt. Deres betydning for havefolk og turister er uomtvistelig, bare man ikke går hjem og laver de samme arrangementer og især ikke lægger lögene lige så tæt som i parkerne. Bogen er let læst og skrevet med et opladt sind som en hortikulturel bekendelse og hyldelse til lögblomsterne, der endnu er på mode i Europa. Som et *memento* kan antydes, at i USA er det nu chrysanthemerne, der er højeste mode, idet de dækker 70 % af blomsterforbruget i hjemmene m. fl. steder. Eftervirkningerne af et sådant modeskifte turde før eller senere også spores hos os, – så hvorfor ikke også få en eller flere arrangementer af denne smukke plante, der nu findes i en stor mængde gode sorter? —

H. D. Ørsted: Forslag til anlæg af gravsteder samt oversigt over velegnede planter til brug på kirkegårde.

I et springbind og beregnet på at der kan indsættes mere stof i form af planer eller andet har inspektøren ved Holbæk kirkegård på eget forlag udgivet denne nyttige ting, der bl. a. rummer 12 gravstedsplaner og 6 sider tekst foruden nogle annonceblade og hvide blade til notater, alt i oktavformat. Sikkert vil mangen yngre og uerfaren kirkegårdsmand her kunne finde noget af det, han søger og har brug for, og vi ønsker forfatteren og udgiveren lykke til med denne ting.

J. E. Ohlsens enke: Gartneriets hovedsorter 1961. 92 s.

Under den nævnte titel har det hæderkro-
nede gamle frøfirma udsendt sit katalog over
frø, redskaber, »multipot« og meget mere med
mange illustrationer dertil.

Hans F. Kammermayer: Mammutbäume. 8°,
100 s., A. Ziemsen Verlag, Wittenberg Luther-
stadt, 1960. DM. 5,20.

I serien: Die neue Brehm, har forfatteren
(fra Dresden) givet en skildring af de største
træer og træarter; koncentreret om de 3: sted-
segrønne Sequoia semp., kæmpetræer Sequoi-
adendron gig., og urtidstræer Metasequoia
glybstrøb. Ikke mindst dette sidste træs op-
dagelse, først i fossil tilstand og siden som le-
vende og dramatiske biologiske opdagelser
som den blå fisk eller helium på solen, før
den kendtes på jorden. For træ-interesserede
en god lille bog med 71 billeder.

Weber, Stapel og Dahl: Haveplanternes syg-
domme. 15. udg. 304 s., 172 ill. Alm. d. gart-
nerforenings bogforlag. Kbh. 1961. kr. 16,50.

Med en overtitel på omslaget af: Den grønne
bog, på hvidt, og i et grønt omslag foreligger
denne praktiske og uundværlige plantesyg-
domsbog nu i 15. oplag efter længe at have
været udsolgt. Første udg. udkom 1910, og der
er nu solgt 100.000. Vi forudsætter under bru-
gen at kunne støde på de nyeste og bedste er-
faringer og råd i dette vigtige spørgsmål om
sygdomsbekæmpelsen, og vi anbefaler den
trykt til kirkegårdsfolk og andre plantedyr-
kere, der ønsker at se sunde planter på deres
jord og i stuerne.

Danmarks vilde planter. Hefte 20. Branner
og Korch.

Dette skulle altså være det uigenkaldeligt
sidste hefte af det imponerende værk, som for-
fattere og forlag, illustratører og trykkere har
haft megen ære af, — og som står som et fint
monument på vor tids bogmarked.

Commonwealth War Graves Commission 41.
annual report. 8°, 100 s., Her Majesty Station-
ary Office, London 1960. 2 s. 6 d. net.

Den britiske krigsgravkommissions 41. rap-
port er på højde med de tidligere bedste, og
den rummer foruden en udførlig tekst 24 illu-
strationer på krideret papir af britiske sol-
daterkirkegårde fra verdens forskelligste egne.

Harald Hundrup: Romerske gravpigrammer
i udvalg og oversættelse. 8°, 92 s., Munksgaard,
Kbh. 1960. Kr. 14,—.

Forfatteren røber et intimt kendskab ikke
blot til selve emnet, men også til tilgrænsende
områder og litteratur, hvorfor han er i stand til

at drage paralleller både til bibelord og til
H. C. Andersen og folketroen. Bogen er delt i
et parti med 40 epigrammer og et andet med
noter til forklaring og uddybning af de først-
nævnte. Der er i epigrammerne mange mor-
somme ting, bl. a. eksempler på fortidige tra-
fikulykker. Undertiden taler de døde selv gen-
nem det fremførte, eller der tales i epigram-
mer til den døde eller den besøgende og forbi-
passerende vandringsmænd. Om oversættel-
serne kan anmelderen ikke udtale sig.

Danmarks vilde planter. Hefte 18 og 19.

Med disse hefter slutter det storslåede og
værdifulde værk, til ære såvel for forfatterne
og medarbejdere (*M. Skytte Christiansen, Hen-
ning Anthon, Knut Fægri og Eric Hultén* samt
Tyge W. Böcher), som også for forlaget, *Bran-
ner og Korch*. Der opfordres på bagomslaget,
idet dog bemærkes, at et hefte 20 indeholder
registermateriale.

Wilhelm Schacht: Der Steingarten und seine
Welt. 8°, 232 s., m. 16 farve- og 94 sort-hvide
bill., Eugen Ulmer, Stuttgart 1960. DM. 18,—.

At denne fortrinlige bog kan udkomme i
3die udgave, turde være en anbefaling for sig,
og vi bringer gerne kendskabet herom videre.
Der er jo stadig yndere af denne særlige del
af planteverdenen, — og foruden folk, som vil
ofre tid på dem, er der jo også voksesteder
for dem at finde mangelstedes.

Für Gärtner und Gartenfreunde. Efterår
1960. Verlag Eugen Ullmer, Stuttgart.

Dette katalog over den nyere faglitteratur
for gartnere kan fås gratis fra forlaget, Gerck-
str. 19.

Hermann Mattern: Gärten und Gartenland-
schaft. 4°, 144 s., Verlag Gerd Hatje, Stutt-
gart 1960.

Nærværende smukke bog indeholder 30 eks-
empler på arbejder, som er udført af den ty-
ske havearkitekt *Hermann Mattern* gennem de
sidste 30 år, og de er beskrevet og omtalt
af *Beate Mattern*. Arbejderne omfatter eksemp-
ler såvel fra de mindste haveanlæg på terrasse
og i vinterhave over patioer til huset i haven,
fodgængerbyer og landskabssanering og viser
mange forskellige løsninger. Teksten ledsages
af planer og fotografiske gengivelser af objek-
terne, — og teksten er ikke kedelig. Foruden
en rent faglig beskrivelse følges den side efter
side af sprichwörter af filosofisk og medite-
rende indhold, versificeret eller ikke, — hvad
siger man f. eks. til disse 2 på side 15:

Gärten kennen keine Eile. Sie wollen Geduld.
Gärten sind stille Gehege.

og det andet:

Gärten in der Stadt sind Stadtgärten.
Stadtgärten sind für viele, die arbeiten.

En særpræget bog, som det nok er værd at stifte bekendtskab med.

W. B. Turrill: Royal Botanic Gardens, Kew. 8°, 256 s. + fotoplancher og 1 kort. Herbert Jenkins, London 1959.

„Kew“ er indbegrebet af alt det bedste, der har med botanik og botaniske haver at gøre, og den er bekendt som autoriteten på plantebestemmelsernes område. Selvom dens oprindelse i nogen grad taber sig i den dunkle fortid, regner man dog nogle småbæde i en lille have fra 1759 som begyndelsen, og Kew kan således notere mere end 200 års eksistens. Der er tidligere udkommet en bog om dens historie (1908), men bl. a. fordi den længe har været udsolgt, kommer denne nye, a jourførte beskrivelse fra en lærd doktors hånd. Den historiske del er inddelt efter de skiftende direktørers funktionsperioder, og derefter følger enkeltbeskrivelser af haven, husene, det videnskabelige arbejde, dyrelivet samt 4 meditationer over de 4 årstider i haven, et index m. m. Her er alt, hvad man vil vide om verdens berømteste botaniske haves historie, — nok værd at læse, hvadenten man allerede har besøgt den, eller længes efter at gøre det. Bogen er tilegnet: all who love Kew.

Alfred Baetzner: Natursteinarbeiten des Landschaftsgärtners. 8°, 146 s., Eug. Ulmer, 2. udg., Stuttgart 1960/61. DM 9,20.

Som hefte 109 i serien grundlag og frem-skrift i have og vindyrkning er udkommet denne handige bog om stenarbejder i anlægsgartneriet med tekst af havearkitekt *Alfred Baetzner* og tegninger af haveinspektør *Kurt Rieger*. Det er blevet en indholdsrig bog, der

både beretter om naturstensmaterialernes forekomster bilagt med et kort over de 2 Tyskland, hvor disse vises, samt anvisninger på disses forarbejdning og mange anvendelsesmuligheder, det være sig til trapper, tømure, fugede mure, gangbelægnings, vejindfatninger og meget mere. Man går heller ikke uden om at behandle beton og mørtel. Ganske vist har vi på dansk også litteratur om emnet, men denne publikation skønnes mere omfattende og illustrationerne i foto og streg er meget anskuelige, hvorfor bogen anbefales dem, der arbejder med sten i haver og anlæg.

**Gentofte
Stenhuggeri**

v. Mariebjerg kirkegård
87 76 60

**Lyngby
Stenhuggeri**

v. Lyngby kirke
87 00 25

Leo Rosendal

Grundl. 1900

Telefon 36

Zachariassens Planteskole

Hedensted

Prydplanter
samt Hæk- og Læplanter
til Kirkegaardsbrug

Forlang Prisliste

Transportable STENFRÆSERE TSF 500

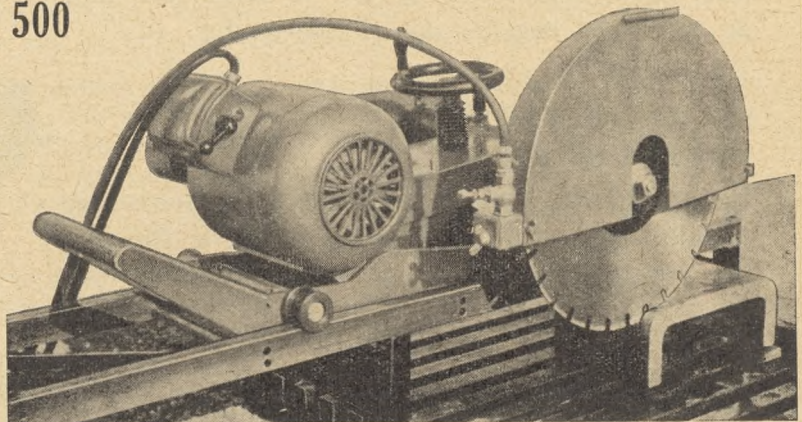
for mindre virksomheder eller til arbejder på værksted eller byggeplads. Løbeskinne indtil 4 meters længde kan monteres fast på soklen eller befæstes direkte på store stenplader.

Skæredybde 150 mm, motoreffekt 7,5 HK. — Sidefinindstilling 80 mm, højdeindstilling 150 mm — 500 mm skæreskivediameter.

En Schweizer præcisionsmaskine med stor ydeevne med anvendelse af diamantskæreskiver.

Vi søger en generalrepræsentant, som kan fremvise den.

**Vettiger GMBH Maschinen/Werkzeuge
Rapperswil SG, Schweiz.**

Belos

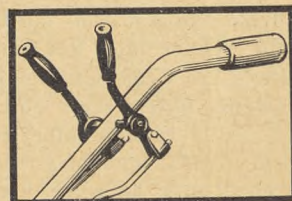
DEN ALSIDIGE – DEN ROBUSTE – DEN MANØVREDYGTIGE – DEN RIGTIGE TRAKTOR TIL KIRKEGÅRDEN!

Belos 2-hjulet traktor leveres med 9,5 hk Ilo motor eller med 6,6 hk 4-takts motor. Den kan forsynes med en række redskaber — plæneklipper, kost, grusspreder, sneplov, sne-slynge, transportvogn, fræser etc. Redskaberne på- og afmonteres på få minutter.

Belos er verdens mest solgte 2-hjulede traktor — ikke mindst fordi den er robust, og fordi den er fantastisk let at betjene:

2 rigtigt placerede, let håndterlige
betjeningshåndtag er ALT I EET:

- 2 fremad-gear
- 2 bak-gear
- frigeaar
- og bremse!
- og kobling!

HURTIG OG SMIDIG TRANSPORT af grus og jord, af blade, grene og græs

Belos med transportvogn er let at manøvrere, selv på smalle gange — og den kan sno sig om hjørner; også med flere transportvogne bag!

Transportvognen rummer ca. $1\frac{1}{3}$ m³, og klarer læs på 7—800 kg.

EFFEKTIV GRÆSSLÅNING af små og store arealer, af plænegræs eller mandshøjt græs — under og omkring buske og træer

Belos kan udstyres med alm. cylinderklipper eller med den utrolig robuste og alsidige vandret roterende græsklipper »Flyvende Vinge«, der slår plænegræs og mandshøjt græs lige effektivt — og samtidig pulveriserer græs og løv, så sammenrivning og bortkørsel bagefter *ikke* er nødvendig!

— OG OM VINTEREN: fejning og snerydning

Belos-kosten har *egne* hjul. Det betyder, at De kan indstille kosten så nøjagtigt og stabilt, at De også på grusgange kan feje sne — uden at få gruset fejlet bort!

Forlang demonstration!

HELGE LØNHART A/S

SKOVLUNDE BYVEJ 100 — KØBENHAVN SKOVLUNDE — TELEFON (01) 94 77 22

Tillæg til Vore Kirkegårde bind 20 nr. 10

Foreningen for kirkegårdskultur

ÅRSMØDE

Foreningen for Kirkegårdskultur afholder sit ordinære årsmøde onsdag d. 23. august og torsdag d. 24. august 1961 i Refugiet i Løgumkloster med følgende program:

Onsdag d. 23. august

Kl. 13,30: Forretningsudvalgsmøde.

Kl. 15,30: Bestyrelsesmøde.

Kl. 17,45: Middag.

Kl. 20,00: Foredrag af havearkitekt, professor
C. Th. Sørensen: „Gravformers udvikling“.

Efter foredraget serveres aftenkaffe.

Torsdag d. 24. august

Kl. 8,30: Morgenmad.

Kl. 9,30: Generalforsamling.

Dagsorden:

1. Valg af dirigent.

2. Aflæggelse af beretning og virksomhedsplan.

3. Fremlæggelse af det reviderede regnskab.

4. Fremlæggelse af budget.

5. Beretning fra redaktøren.

6. Valg til redaktionsudvalget, på valg er:

domprovst *Carl Bay*,

havearkitekt *Johannes Tholle*.

7. Valg af fem bestyrelsesmedlemmer, på valg er:

borgmester *Ove Hansen*, MF.,
kirkegårdsinsp. *Jens Gravesen*,
landsbygraver *Ingvar Norlyk*,
arkitekt *Marius Pedersen*.

8. Valg af to revisorer og een revisorsuppleant.

9. Fastsættelse af stedet for næste årsmøde.

10. Eventuelt.

Efter generalforsamlingen diskussion om kirkegårdsproblemer, der forventes stillede af de fremmødte medlemmer.

Kl. 12,00: Frokost.

Kl. 13,30: Foredrag af provst *J. Exner*: „Grønlandske kirkegårde“.

Efter foredraget diskussion om kirkegårdsproblemer, der forventes stillede af de fremmødte medlemmer.

Derefter afslutning på årsmødet.

De to anførte foredrag ledsages begge af lysbilleder.

I det forrige nummer af „Vore Kirkegårde“ efterlyste foreningen forslag fra medlemmerne til emner om kirkegårdsproblemer, som kunne ønskes behandlet på det kommende årsmøde, og blive bekendtgjort ved årsmødets indkaldelse i dette hefte, alt i henhold til henstilling fra medlemmerne under det foregående årsmøde. Endnu har foreningen ikke modtaget forslag her til af nogen art, men eventuelle ønsker kan selvfølgelig stadig tilsendes sekretæren.

Foreningens medlemmer kan bo på det nyopførte og dejligt indrettede refugium. Vi har foreløbigt fået reserveret 21 enkeltværelser og tilstrækkelige dobbeltværelser til overnatning for det ved årsmøderne almindelige fremmødte antal af foreningens medlemmer. De ovenanførte måltider, samt overnatning beløber sig ialt til 25,00 kr. pro person — og herudover kan man selvfølgelig for lignende dagspenge bo på refugiet både før og efter årsmødet, hvilket af foreningen anbefales på det bedste.

Tilmeldelse med angivelse af personantal, reservering af enkelt- eller dobbeltværelser til natten mellem d. 23. og 24. august og eventuelle yderligere nætter bedes sendt til: *Volmer Rud Nielsen*, Silkeborgvej 23, Horsens, senest d. 12. august d. å. Efter angivne dato har refugiet tilladelse til frit at disponere over ikke reserverede værelser.

Juni 1961.

Carl Bay

| *Volmer Rud Nielsen*

Andre møder og kongresser

Föreningen Sveriges Kyrkogårdsföreståndare afholder sin kongres i Visby d. 1—3. august.

Landsbygraverforeningen holdt delegeretmøde i Vejle i juni måned.

Arbeitsgemeinschaft Friedhof und Denkmal E. V. havde sin kongres i Stuttgart 6.—8. juli.

Foreningen af kirkegårdsinspektorer, gravere og gartnere ved kirkegårde i Danmark afholder årsmøde og kursus på Hindsgavl slot i dagene 3.—6. september. Da det i år er 40 år siden foreningen blev stiftet, vil dette jubilæum komme til at præge årsmødet på forskellig vis.

Mandag den 4. september bliver foredragsdag.

Tirsdag den 5. september er redskabsdag, hvortil som sædvanlig indbydes repræsentanter for de bevilgende myndigheder, såsom menighedsråd og kommunalbestyrelser endvidere Stads- og Kommunegartnerforeningen, Dansk Embedsgartnerforening, De samvirkende Anlægsgartnerforeninger og Landsbygraverforeningen. I begrænset omfang vil der for disse være mulighed for spisning på Hindsgavl, men ikke for overnatning.

Onsdag er der ekskursion til Broholm og Odense kirkegårde.

Redskabsdagen vil byde på det sidste nye i redskaber og maskiner til vedligeholdelse af kirkegårde; vi henstiller til alle interesserede at møde frem denne dag.

Professor Georg Georgsen

Vort medlem, lektor i anlægsgartneri *Georg Georgsen* har ved sit 40 års-jubilæum som lærer ved den kgl. veterinær- og landbohøjskole på jubilæumsdagen fået udnævnelse som professor ved den nye anlægsgartneriske linje på højskolen. Dermed har den nye uddannelseslinje fået sin forudsatte topstilling og Georgsen har fået det samme — ønsker er blevet opfyldt, både G. G.s personlige og højskolens faglige. Ved en reception på den for højskolens lærere sjældne jubilæumsdag hyldedes professoren fra mangfoldige sider — og vi tilføjer et: lykke til med professoren og hans hustru og lykke til med højskolen og faget. Danmark har nu to professorer i de anlægsgartneriske fag. Det er ikke mange år siden, der kun var lektorer. —

Fødselsdag

Den 16. september fylder Sveriges kirkegårdsmand *par excellence* G. V. Walberg 70

år, og vi bringer fødselaren vore hjerteligste lykønskninger. I kirkegårds kredse er G. V. W. velkendt på begge sider af Øresund og Kattegat. Hans manddomsgerning, som han måtte forlade ved 65-års alderen, øvedes i sundbyen Malmø; men han har formået både med denne stads kirkegårde som udgangspunkt og gennem sin virksomhed som foredragsholder og havearkitekt at præge Sveriges kirkegårde langt udenfor Skånes grænser, — at man også har lært noget i Danmark, turde være udenfor al tvivl. G. V. W. har været medlem af vor forening i en lang årrække og i næsten lige så lang periode medlem af vort redaktionsudvalg samt flere gange foredragsholder både i vor forening samt i inspektørforeningen. Vort foreningsudvalg har også holdt møde i Walbergs hjem i Villa Hohög, der gæstfrit har stået åbent for talrige danske. Nu er bopælen: Frederiksbergsgt. 6. Walberg har aldrig glemt, at noget af hans uddannelsestid faldt i Danmark, og det er vel ikke mindst derfor, at han på flere måder er blevet et bindeled mellem dansk og svensk. — Hjertelig hilset og hyldet.

Fra danske dagblade

²⁶/₃ Politiken: Hærværk på gravsteder på St. Peders kgd. i Slagelse.

¹/₄ Roskilde Dagbl.: Kapel-krematoriet i Roskilde indviet af biskop *Schløter* (arkitekt *Hening Larsen*; jfr. hovednr. s. 85—88).

⁴/₄ Horsens Folkebl.: Det gl. kapel i Barrit skal nedrives og et nyt bygges.

⁵/₄ Koldings Folkebl.: Der indføres plæne-begravelser for kister i Svendborg.

⁷/₄ Vestkysten: I Jerne opføres kontor og folkerum (kr. 80.000), i gravlunden (Esbjerg) nyt kontor og ændret ligrum m. m.

⁷/₄ Frit Folk: Der er erhvervet areal af Brande plantage til ny kgd. for Brande.

¹²/₄ Fr.borg Amts Avis: Der forelægges plan om kapelkrematorium i Hillerød (ark. *Max Brüel*).

¹⁴/₄ Fr.borg Amts Avis: Hillerød byråd har vedtaget kapelkrematorieplanerne for kgd. på Skandebakken.

¹⁷/₄ Kolding Folkebl.: Vejvidelse i Kolding forudsætter sløjfning af grave og forbud imod begr. op imod kk.muren.

¹⁹/₄ Sjællandsposten: Der afsættes areal for udv. af kgd. i Fløng.

²⁵/₄ Jydske Tid.: Drøftelser af krematorieplaner i Kolding.

²⁹/₄ Østsjæll. Folkebl.: Reguleringsarb. på Dalby kgd.

¹/₅ Fåborg Folketid.: Kgd. i Landet forskønnes.

- ²/₅ Fyns Tid.: Udv. af V. Hæsinge kgd. indviet af pastor *Nordholm*.
- ⁶/₅ Fr.borg Amts Avis: Forslag om centralkgd. i Ballerup-Måløv.
- ⁹/₅ Aftenposten: Anlægg. af den ny kgd. i Skive sættes i gang (Brårup eller Søndre, havearkitekt, professor *C. Th. Sørensen*).
- ⁹/₅ Fyens Stiftstid.: Der er bevilget 175.000 kr. til udv. af Rising kgd. i Odense (inspektør *O. Raahauge-Askegaard*).
- ¹⁰/₅ Viborg Stifts Folkebl.: Ravnstrup kgd. fordoblet (2200 kv.-m, kr. 16.000, anlægsgartner *W. Hedegaard Larsen*).
- ¹⁰/₅ Roskilde Dagbl.: Der ønskes urnegrave i Gadstrup.
- ¹⁶/₅ Østsjæll. Folkebl.: Dalby kgd. skal yderligere reguleres.
- ¹⁷/₅ Sjællandsposten: Nykøbing S. Assistentkgd. skal udv. (insp. *H. D. Ørsted*).
- ¹⁹/₅ Kolding Folkebl.: Gesten kgd. skal reguleres.
- ²⁶/₅ Kolding Folkebl.: Fællesmshr. kan ikke imødekomme et ønske om afgivelse af areal fra Kolding gl. kgd. til udv. af Tøndervej.
- ²⁹/₅ Ny Dag: Nakskov Annexkgd. indviet af sognepræst *Folkvard* (havearkitekt *Johannes Tholle*, entreprenør *G. M. Rasmussen*, anlægsgartner *Verner Jensen*, kr. 277.194).
- ³⁰/₅ Morsø Folkebl.: Ansgarmenighedens kgd.
- ³¹/₅ Randers Amtsavis: Vejlbj kgl., Allingåbro udvides betydeligt.
- ¹/₆ Frederiksberg Bladet: Kgds.kritik af renholdelse af grave.
- ³/₆ Fr.borg Amts Avis: Den ny kgd. i Hillerød skjules i terrainet.
- ⁴/₆ Århus Stiftstid.: Ombudsmanden erklærer, at de tyske grave kan flyttes.
- ⁶/₆ Ålborg Stiftstid.: Centralkgd. for Lindholm, Nr. Sundby og Sundby-Hvorup er ved at være færdig for første etape (havearkitekt *Johannes Tholle*), og kapelprojektet er godkendt (arkitekt *Eigil Berthelsen*).
- ⁶/₆ Silkeborg Avis: Kapellets plads på Hammel kgd.
- ⁷/₆ Skagens Avis: Udv. af Skagens kgd. er færdig (kr. 26.026).
- ⁷/₆ Horsens Soc. Dem.: Der er sikret areal til kgd. i Dagnæs.
- ²⁸/₃Harstad Tid.: Utv. av Meløy kgd.
- ¹/₄ Sunnmørsposten: Trulig rettssak om utv. av Sande kgd.
- ⁷/₄ Aftenposten: Gamlabyen i Oslo får urnelund.
- ⁷/₄ Nordtrønderen: Ny kgd. i Rørvik.
- ⁷/₄ Aftenposten: Bærum ønsker krematorium på Haslum.
- ⁸/₄ Stavanger Aftenbl.: Stavanger har gravpl. bare for 4—5 år framover.
- ¹²/₄ Nordlands Framtid: Ny kgd. i Hamarøy.
- ¹²/₄ Vestfold Arbeiderbl.: Kgd. på Presterød påbeg. i høst, hvis planen bifalles.
- ¹²/₄ Agderposten: Utbedring og utsmykking av kgd. ved Stokken gravkapell.
- ¹³/₄ Sandefjord Bl.: Oppfylling for utv. av Tjølling kgd.
- ¹⁴/₄ Møre-Nytt: Utv. av kgd. i Ørsta mot Skytjeåa.
- ⁹/₄ Aftenposten: Parkplan for Sofienberg kgd. snart ferdig.
- ²⁰/₄ Grimstad Adressetid.: Grimstad kgd. forsømmes.
- ²¹/₄ Nybrott: Videre omlegg. av Kjøse kgd. (hageark. *Guddal*).
- ²⁵/₄ Opplands Arb.bl.: Forslag om urnelund v. Hunns nye kapell (hagearkitekt *Breland*).
- ²⁶/₄ Dagningen: Kgd. i Ringebu utv.
- ²⁹/₄ Tiden: Barbu kgd.s utv.
- ³/₅ Sarpsborg Arbeiderbl.: Påkrevet at utv. kgd. i Tune.
- ⁴/₅ Flekkefjordsposten: Kommer Nes kgd. å utvides?
- ⁵/₅ Stiftstid.: Ny kgds.-parsell i Romedal innv.
- ⁷/₄ 61 (hageark. *Karen Reistad*).
- ¹²/₅ Dagbladet Norge: Protest mod regulering av Krist kgd. i Oslo.
- ¹³/₅ Aftenposten: Anke mot bebygg. av Krist kgd. i Oslo.
- ¹⁶/₅ Ringerikes Bl.: Utv. av Lunder kgd. forberedes.
- ¹⁹/₅ Ringerikes Bl.: Utv. av N. Eiker kgd.
- ²⁵/₅ Stiftstid.: Verdig ramme om Hedmarks-katedralen, Vang kgd. får urnelund. (hageark. *Paal Sæland*, gartner *Johnstad*).
- ²⁵/₅ Levanger Aviso: Kgd. i Skogn Markabygd er for liten og må utv.
- ²⁶/₅ Framover: Der må påbegyndes ny kgd. i Norvik.
- ¹/₆ Sarpsborg Arbeiderbl.: Tune kgd. vil få preg av en lund.
- ⁵/₆ Aftenposten Norge: Ny henstillinger om bevaring af Krist kgd. i Oslo.

Fra norske dagblade

- ¹⁷/₃ Fr.stad Blad: Stor plan for oparb. av Vestsidens kgd. i Fr.stad. Vil koste 180.000 kr.
- ²⁰/₃ Smålenenes Amtstid.: Tistedal kgd. omlagt (bygartner *R. Andersen*).
- ²²/₃ Agder: Gravlund i Sunslia utv.
- ²⁵/₃ Gjengangerne: Stor utv. av Borre kgd.
- ²⁷/₃ Drammen Tid.: Haug kgd. skal utv.

Fra tidsskrifterne

- Der Natursten** nr. 4: Grabmalgestaltung IV.
— Nr. 6: Symmetrischa Grabsteine. Grab-

malgestaltung V. Die Grabmalausstellung der Bundesgartenschau in Stuttgart. Nr. 5: Grabmale. Bilag m. bill. af gravsten m. m.

Deutsche Friedhofskultur nr. 4: Die Friedhöfe Lichtental und Oos i Baden-Baden. Regionale Tagung der Arbeitsgemeinschaft Friedhof und Denkmal. Bindereien zu den totengedenktagen. Grabmalschau in Düsseldorf 15. april 1961. Rechtgrundlage für Grabmale auf Sonderfelden. Bundesarbeitstagung der Fachgruppe Friedhofsgärtner in Nürnberg. Kultur und Verwendung der Primeln f. d. Grabbepflanzung. Grosse Friedhofskulturelle Tagung der Verbandes der Friedhofsverwalter Deutschlands e. V. am 5. u. 6. juni 1961 in Stuttgart. — Nr. 4: Friedhofsgestaltung in moderner Sicht. Einiges aus dem Getraudenfriedhof der Stadt Halle/Saale. Alte Bäume prägen den Friedhof. Planzenerkenntnisse für Friedhöfe im Industriegebiet. Über die Sortimentssichtung der Friedhofsbegrünung. Schöne Grabmale mit pflanzlich guter Untermalung. Aus dem Friedhofsrecht: Kriegsgrab: ja oder nein. — Nr. 5: Gemeinschaftsbetonte Grabmalgestaltung. Friedhofsgärtner im Leistungswettbewerb. Rücklagen und Schuldendienst für Anlage, Erweiterung und Errichtung von Bauten auf Friedhofen. Die Bedeutung der Friedhöfe als künstige Grünflächen mit altem Baumbestand. Sind Schattenpflanzen Sorgenkinder? Über die Gestaltung von Schalenpflanzungen. Tieferlegen vom Grabfeldern? Wem obliegt die Pflicht zur Anlegung von Friedhöfen m. m.

Garten und Landschaft nr. 4: Lehrgänge für unge Friedhofsgärtner. — 5: Friedhofsschau auch auf der internationalen Gartenbauausstellung Hamburg 1963.

Ignis nr. 3: Præst beklagede församlingsbors kremering. Ändrade bestämm. om uppförande af kyrkor m. m. Göteborg får nytt krematorium i marmor. — Nr. 4: Krematoriets två huvudfunktioner. Danmark vill bygga 40 nya krematorier. Krematoriet i Roskilde. — Nr. 5: Glädja i Landskrona över kombinationen kyrka-krematorium. Landskrona-krematoriet inleder ny epok. Behövs en ny kyrka i vår församling. Kapellkrematoriets byggnadshistoria i dokumentskrin. Motion om krematorium för nära 30 år sedan. m. m.

Kriegsgräberfürsorge nr. 2: Versöhnung über den Gräbern. m. m. — Nr. 3: Frauenherzen tragen das Leid. Frauengräber auf Soldatenfriedhöfen. m. m.

Kunst und Stein nr. 3: Christliche Grabinschriften. m. m.

Landsbygraveren nr. 4: Vi gamle afgående gravere. m. m. — Nr. 5: De stedsgrønne planter på vore grave. „Begravningsfria söndagar“.

Pharos May: Three new Crematoria. The first Crematorium in Ireland. Cremation today. m. m.

Præsteforeningens blad nr. 15: Begravelses-

Steinmetz und Steinbildhauer nr. 4: Die Mächtigkeit des Symbols. — Nr. 5: Vermehrte Natursteinsverwendung. Handwerkliche Grabmale auf dem Goldheimer Friedhof in Düsseldorf. m. m.

Fra det faglige bogmarked

Sylvia Crowe: The Landscape of Roads. 8°, 136 s., The architectural press, London 1960. 18 s. 6 d. netto.

Når man kender og har studeret de bøger, som den britiske havearkitekt *Sylvia Crowe* har udsendt om landskabsproblemer (Tomorrow's Landscape og The Landscape of Power) eller hendes Garden Design, går man med megen forventning i gang med den nyeste fra hendes hånd, — den, som anmeldes her. Og når man ved, i hvor høj grad anlæg og udvidelser af moderne veje influerer på de landskaber, som vi holder af, og som vi skylder gæsteret, er vi også klar over, at det både er et højaktuelt emne, og at det er dejligt, at emnet kan blive behandlet fra æstetisk hold af en sådan kender og fortolker af problemerne. I 15 afsnit behandles spørgsmålene historisk, de analyseres og beskrives, — og der gives eksempler både fra ind- og udland (sidste bl. a. Tyskland og Sverige), illustreret med næsten 100 fortrinlige og ofte slående illustrationer. At plantning ikke er hovedsagen, men kun eet af de mange spørgsmål, der behandles, er det måske overflødig at gøre opmærksom på, — vi er over alleernes periode, en som England kun har kendt som et horticulturalt fænomen og ikke i forbindelse med landeveje o. desl. i landskabet. Efter analyse af problemerne opsættes en konklusion i 4 punkter, og der følger en bibliografi, som desværre kun omfatter engelsksprogede ting og skønnes lovlig kort.

Johannes Humlum: „Landsplanlægning i Danmark“. 268 s., Gyldendal, Kbhvn. 1961. Kr. 13,75.

I serien Gyldendals Uglebøger, der er i et behageligt lommeformat, har professoren i geografi ved Århus universitet, *Johannes Humlum*, udsendt denne meget aktuelle bog, hvis

tilegnelse til „verdens mest charmerende by“ jo nok kan få nogen til at spekulere over, hvilken by der menes — uden at nogen derfor kan føle lokal misundelse. Det var oprindelig meningen, at bogen skulle opbygges af de artikler og kronikker, som den flittige forfatter havde fået publiceret om emnet her og der, men udviklingens fart og nye synspunkters fremkomst har gjort, at der både har måttet omarbejdes og fremføres nyt — alt er gjort med en vis friskhed og flere afsnit er af polemisk karakter (f. ex. fugleflugtslinjen). Bogen rummer 19 kapitler foruden forord m. v., hvorefter adskillige om trafikforhold, men iøvrigt behandles befolkningsproblemer, bosættninger, industriplaceringer og for det grønnes vedkommende bl. a.: jordfygning, kunstvanding, naturfredning og naturparker. Konflikten mellem den konserverende fredning og landskabsværdier og befolkningens brug af naturen glemmes ikke. I omtalen af den systematiske og ofte ganske usaglige, hæmningsløse fældning af både gode og dårlige vejtræer siger forfatteren kloge ord om savnet af læ, og at fældningen er „et oplagt eksempel på bristende landsplanlægning“. Også Grønland har fået sin plads i bogen med dens problemer.

Det slås fast, at en landsplanlægning er ikke noget nyt som sådan, men må ind i nye og mere omfattende former, og er der udarbejdet en samlet plan for dette og hint, må der stadig arbejdes med den, for der er en bestandig udvikling tilstede, og den kan ikke og må ikke bastes og bindes, men om muligt gerne ledes.

Egil Kiær: Haven i vinduet, på altanen og i drivhuset. 4°, 108 s., Berlingske forlag, Kbh. 1961. Kr. 18,75.

Med konsulent *Hans Petersen* og havearkitekt *H. Breinholt (Nielsen)* som textmedarbejdere og *Hans Chr. Høyer* som tegner og en række fotografer som illustrationer har havearkitekt *E. Kiær* udsendt en meget smuk bog om det ovenstående emne: stuegartneri af forskellig slags. Der er anvisninger på arrangementer og bygning af drivhuse og et væld af dejlige billeder både af de færdige plantninger og enkeltportrætter af planter — dertil kulturanvisninger om gødskning, lysforhold, plantevalg o.s.v., derimod ikke større skildringer af de enkelte planter. En nyttig bog, som hævder sig fint i vor faglige litteratur.

Principskitse til egnsplan. Egnspansekretariatet for Storkøbenhavn dec. 1960. 1., 4°, 48 s.

I en tid hvor der presses på for at få grundarealer til både dette og hint, og hvor priserne derfor går i vejret, må der drøftes både egns-

planlægning og landsplanlægning med al situationens alvor. Da kommer denne skitse som egnsplansekretariatets første publikation som et godt incitament. Den indledes af departementchef *Skalts*, der er byplannævnets formand, og den har iøvrigt en række betragtninger, analyser, kort m.m., der omhandler de sjællandske problemer — en fortsættelse af den velkendte „fingerplan“ skitse af bygge-zonerne og færdselsveje m.m. omkring hovedstaden. For læserne af VK er måske ikke mindst afsnittet om de rekreative områder af størst interesse, men fredning og benyttelse af landskaber kan jo ikke skilles ud fra hinanden. Om kirkegårde siges der ikke noget specielt.

Olaf Raahauge-Askegaard: Odense Assistskirkegård igennem 150 år. 8°, 64 s., Odense bys kirkegårdsforvaltning, 1961.

I anledning af byens hovedkirkegårds 150-årsdag den 16 maj 1961 har inspektør *O. Raahauge-Askegaard* på kirkegårdsudvalgets foranledning udarbejdet et nydeligt skrift om denne kirkegårds tilblivelse og udvikling gennem tiderne — dels i text og dels i billeder. Der vises bl. a. et kort fra 1837, som skal være en kopi af den oprindelige plan og vidner om kampen mellem det romantiske og funktionelle krav til dens indretning, samt fotogengivelser af den nuværende situation m.m. Texten fortæller levende og friskt om enkeltheder som beplantning, udvidelser, urnehaver, gravsteder og gravminder, soldatergravene fra fortid og nutid, kirkegårdsbygninger, administration m.m. og der slutes dels med portrætter af kirkegårdens ledere og portrætter fra styrelsen. Forfatteren såvel som udgiver og fremstiller (Andelstrykkeriet) har megen ære af det udførte arbejde, der omend det kunne være ønsket at det var mere omfattende, dog kan tjene andre til forbillede.

Dansk Ligbrændingsforening. Årsskrift 1961, 8°, 64 s., Kbh. 1961.

I sit nye format og udstyr præsenterer årsberetningen sig nydeligt og rummer et stort materiale til vurdering af ligbrændingens stilling og vækst. Det er redigeret af formanden, fhv. overborgmester *H. P. Sørensen*, og rummer artikler af provst *Rald* om internationale forhold, af fhv. minister *Johs. Kjærboel* om begravelsesforhold på Grønland, af inspektør *E. Manniche* om ændringen af kirkegårdene på grund af krematoriernes stigende antal, af konsulent *Magnus Lund* om hvorvidt vi bør have flere krematorier; selv gør redaktøren sig i en artikel til talsmand for, at ligbrænding fortsat bør være en friwillig sag. Foruden

hovedstaden har nu både Køge og Nykøbing F. tippet over de 50 % og Randers netop nået at begravelserne er kommet i mindretal — et forhold, der er bemærkelsesværdigt for alle kirkegårdsfolk, kommunalpolitikere, kirkepolitikere og mange flere.

Norsk Kremasjons Forening. Årsberetning 1960, fol., 17 s. duplikeret.

Det beskedne hefte rummer statistik og afdelingsberetninger m. m., og det fortælles bl. a., at Norge har 24 krematorier og at byer som Moss (73,6), Hamar (78,7), Oslo (63,55), Drammen (69,1) m. fl. ligger med de nævnte meget høje kremationsprocenter. Begrebet fællesgrav har slet ikke slået igennem, sådan som i Danmark — Norge har kun een sådan, hvori der i 1960 kun blev nedsat 167 urner.

Ledermann/Trachel: Spielplatz und Gemeinschaftszentrum. 4°, 176 s., 382 ill., Verlag Gerd Hatje, Stuttgart u. å. DM. 38,—.

Med indledning af de to nævnte forfattere og med bidrag for havekunstnere, arkitekter o. a. fra ind- og udland har forlaget fremstillet en overordentlig nydelig bog, der turde være den vægtigste og mest fortællende bog om dette emne: børnelegepladser. Titlen antyder også, at emnet behandles som noget centralt i byplanlægning og boligbyggeri. Emnet viser dels direkte eksempler på de bedst udførte anlæg i denne art, dels de pædagogiske og psyko-hygieniske problemer og analyserer en række typer af børnelegepladser ved boliger, i karreer, i parker, færdselslegepladser samt disses forskellige udrustning og møblering. Man har bestræbt sig for at få de mest kendte udøvere indenfor denne form for social havekultur til at medvirke, og det er også lykkedes — de danske eksempler står ikke tilbage for de udenlandske. — Forlaget har megen ære af værket, som det er en glæde at kunne anbefale til studium.

Gärten, Menschen, Spiele. Ein Bildbuch von Paul und Esther Merkle. 4°, 208 s., Pharos Verlag, Basel 1960.

Med nogle få sider tekst, dels et forord af forstander for kantonens forbundsdepartement, regeringsbaurat *Wullschleger*, dels en artikel af professor, dr. *Adolf Portmann* og af stadsgartneren i Basel *Richard Arioli* er udsendt denne smukke billedbog om leg og friluftsliv i Basel i anledning af, at det den 28.-11. 1960 var 100 år siden, at stadsgartneriet i Basel blev oprettet. Bogen giver en meget alsidig orientering om mulighederne og disses udnyttelse, og der er ofret det bedste papir, tryk og reproduktioner for at få et godt resultat.

Foruden nogle oversigtsbilleder (luftfotografier) fra grønne dele m. m. af Basel er der lagt an med afsnit, hvor legene er sorteret efter de fire årstider og bevægende sig på land og i vand, på gade og græs, mellem børn, unge eller gamle. Der vises gode eksempler, men også „gegenbeispiel“ (s. 63) af ganske slående art. Billederne er i stort tal taget ganske nær på, sjældent som massevirkninger og opbud, men oftest velgørende medmenneskeligt, som formålet har været det.

Bernd Andreae: Richard Ulmer und sein Verlag. 8°, 112 s., Stuttgart 1961.

I anledning af forlæggeren R. Ulmers 90 årsdag den 4.-5. 1961 og med en række medarbejdere har professor *Andreae* redigeret dette af forlaget udgivne festskrift til den højt fortjente personlighed, hvis portræt bringes på en af forsiderne tilligemed en levnedsskildring. Der berettes ikke mindst om forlagets fortjenester på jorddyrkningens område, og her må også nævnes havebruget og botaniken, hvis områder man har tilført megen værdifuld litteratur, som man også i Norden kan takke forlaget for.

Johan Exner og Helge Finsen: Kirken i landskabet. 8°, 144 s., Gyldendal, Kbh. 1961. Kr. 18,50.

Denne bog er klogeligt anlagt på, at man alene med billederne kan opnå at få et overordentlig levende indtryk af, hvad kirke og landskab betyder for hinanden, og fotografierne *H. P. Christensen, Helge Finsen* og *Knud Gemzøe* har præsteret et fint stykke arbejde. Og lad gå. Der *kan* være mennesker, som ikke formår at afse tid eller ikke har tålmodighed til at læse andet end billeder. Men i disse linjer her skal dog lyde det råd til læserne af anmeldelsen, at man også giver sig i lag med selve teksten. For også dette er en nydelse af betydelig værdi. I et meget rigt og fint sprog fortæller arkitekt *Helge Finsen* udfra en intens indlevelse i emnet om motiveringen for kirkernes placering, deres omgivelser, deres historie, opbygning, vedligeholdelse, restaurering og meget andet — letfatteligt og bredt og med en dyb kærlighed til emnet. Dette er det ene afsnit, og i det andet fortæller provst *J. Exner* om, hvordan han kom ind på tanken om fredningen af kirkers og kirkegårdes omgivelser — hvordan det blev organiseret i 1949 med statsministeriel bevågenhed, og hvad der er kommet ud af det — i tal nævnes 4500 fredninger! At også dette gøres med et smukt sprog, indleven og kærlighed skal ikke glemmes her. Bogen er et positivt arbejde af høj kvalitet og rummer ingen mode-

eksempler. Et *english summary* og en billedfortegnelse afslutter den. Dens formgivning skyldes Finsen, Gyldendals trykkeri og *Robert W. Peyraths* clichéanstalt den praktiske udførelse, tipsfondets midler og Ny Carlsbergfondet har været *financiers*. Alle de medvirkende fortjener påskønnelse og tak, bogen ønskes en vid udbredelse.

Resolutioner m. m.

(Fortsat fra tillægsside 60)

Kirkeministeriets skriv. (7/2 59 til biskoppen over Århus stift) om, **hvilken præst det påhvilede at fremskaffe de til ministerialbøgerne førelse fornødne oplysninger i et tilfælde, hvor den pågældende var død i Århus men begravet på Frederiksberg.**

I et hertil indsendt andragende har sognepræst ved A. kirke i Århus N.N. forespurgt, hvorledes der vil være at forholde med hensyn til tilvejebringelse af de fornødne oplysninger til brug ved tilførsel til kirkebogen om et på Århus kommunehospital indtruffet dødsfald, idet sognepræsten herved har oplyst, at han fra Frederiksberg begravelsesvæsen har

modtaget meddelelse om jordpåkastelsen samt om afdødes navn, stilling, bopæl og fødselsdato, medens henvendelse til ministerialbogsføreren i Frederiksberg sogn, hvor afdøde var hjemmehørende og blev begravet, om udfærdigelse af sædvanlig tilbagemelding, indeholdende de yderligere fornødne oplysninger om afdøde, har været forgæves. I forbindelse hermed har sognepræsten rejst spørgsmål om, hvorvidt der vil kunne etableres en ordning, hvorefter der i tilfælde af begravelse i København og på Frederiksberg af personer, der er afgået ved døden andetsteds, blev givet ministerialbogsføreren på dødsstedet de fornødne oplysninger om afdøde fra begravelsessognets kirkebog.

I anledning heraf skal man meddele til efterretning og videre bekendtgørelse, at ministeriet må henholde sig til det i skrivelse herfra af 3. december 1896 og 8. september 1947 udtalte, hvorefter det er dødsstedets præst, hvem det særlig påhviler at tilvejebringe alle til dødsfaldets notering i kirkebogen fornødne oplysninger.

(Fortsættes)

ACME SKAB

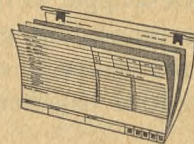
Lettere kirkegårdsregnskab ..!

Kartotekarbejdet på et kirkegårds kontor skal være så let og enkelt som muligt! Lad derfor vore eksperter gratis og uden forbindende vise Dem, hvordan Deres kartotekarbejde kan forenkles.

ACME plankartotek

anvendes af en række kirkegårds kontorer over hele landet til regnskab og kontrol med gravstedernes vedligeholdelse. Alle kort er synlige og et blik nedover kortene fortæller, hvad der skal foretages af arbejde på de enkelte gravsteder på enhver årstid. Samtlige oplysninger om hvert gravsted er samlet på eet sted — let tilgængeligt.

ACME KORT

Se disse kartoteker på Hindsgavl 4. og 5. september

Rekvirer brochurer, kortprøver, referenceliste og nærmere oplysninger

Regidex
AKTIESELSKAB

BORGERGADE 16 - KØBENHAVN K.
CENTRAL 214

FLEXOLINE eenlinie-registre

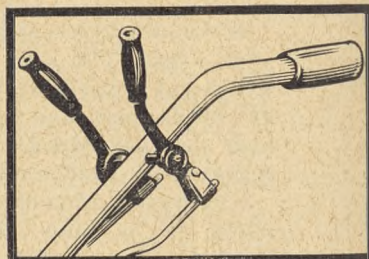
bruges som krydskartotek, så man kan gå fra navn til gravstedets nummer. Også her er alle oplysningerne synlige, udskrevet på finestrimler og indsat i stålrammer. Disse anbringes i en fast eller roterende stander eller op-hænges på væggen. FLEXOLINE er hurtigt at arbejde med og let at holde á-jour.

Belos DEN ALSIDIGE – DEN ROBUSTE – DEN MANØVREDYGTIGE – DEN RIGTIGE TRAKTOR TIL KIRKEGÅRDEN!

Belos 2-hjulet traktor leveres med 9,5 hk Ilo motor eller med 6,6 hk 4-takts motor. Den kan forsynes med en række redskaber — plæneklipper, kost, grusspreder, sneplov, sne-slynge, transportvogn, fræser etc. Redskaberne på- og afmonteres på få minutter. Belos er verdens mest solgte 2-hjulede traktor — ikke mindst fordi den er robust, og fordi den er fantastisk let at betjene:

2 rigtigt placerede, let håndterlige betjeningshåndtag er ALT I EET:

- 2 fremad-gear
- 2 bak-gear
- frigear
- og bremse!
- og kobling!

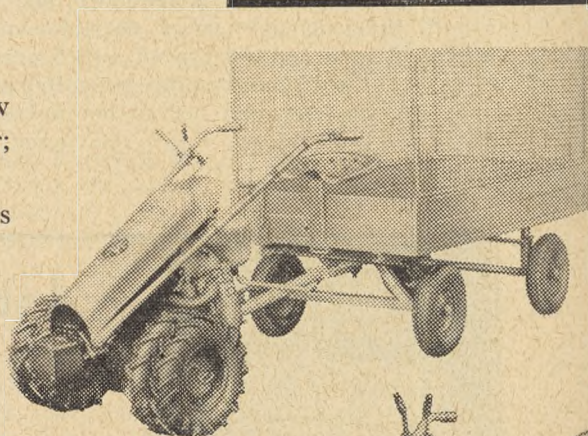

HURTIG OG SMIDIG TRANSPORT

af grus og jord,
af blade, grene og græs

Belos med transportvogn er let at manøvrere, selv på smalle gange — og den kan sno sig om hjørner; også med flere transportvogne bag!

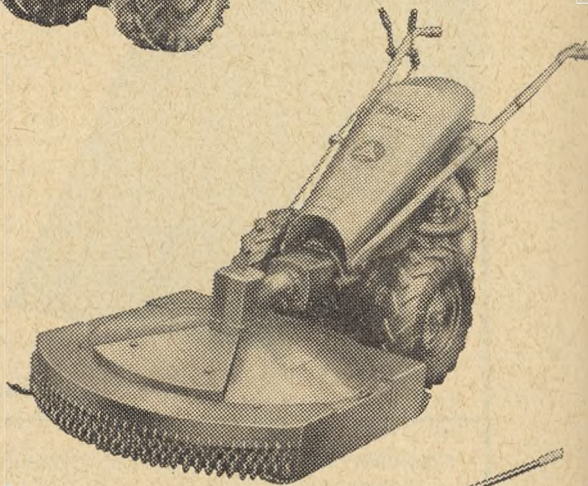
Transportvognen rummer ca. 1 $\frac{1}{3}$ m³, og klarer læs på 7—800 kg.

EFFEKTIV GRÆSSLÅNING

af små og store arealer,
af plænegræs eller mandshøjt græs —
under og omkring buske og træer

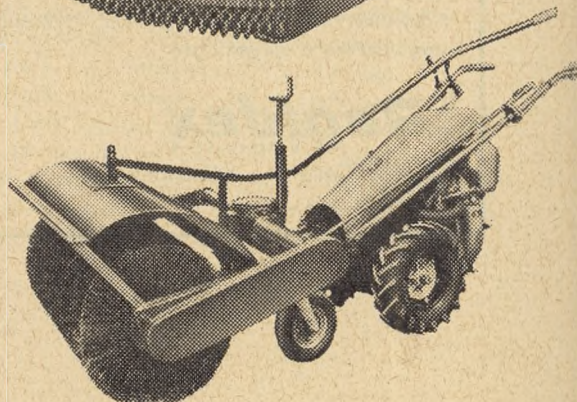
Belos kan udstyres med alm. cylinderklipper eller med den utrolig robuste og alsidige vandret roterende græsklipper »Flyvende Vinge«, der slår plænegræs og mandshøjt græs lige effektivt — og samtidig pulveriserer græs og løv, så sammenrivning og bortkørsel bagefter *ikke* er nødvendig!

– OG OM VINTEREN:

fejning og snerydning

Belos-kosten har *egne* hjul. Det betyder, at De kan indstille kosten så nøjagtigt og stabilt, at De også på grusgange kan feje sne — uden at få gruset fejjet bort!

Forlang demonstration!

HELGE LØNHART AS

Tillæg til Vore Kirkegårde bind 20 nr. 11

Foreningen for kirkegårgskultur

Nye medlemmer

Åvdeling A:

Aarhus begravelsesvæsen.
Frederikskirkens menighedsråd, Højbjerg.

Åvdeling C:

Overlærerinde, frk. Dagmar Carlsen-Skiødt,
Odense.
Kirkegårdsbestyrer Jens Christensen, Vanløse.
Apoteker, dr. Høst-Madsen, København.
Teknisk assistent Johs. Rasmussen, Vanløse.

Åvdeling D:

Bränkyrka kyrkogårdsnämnd, Stockholm.
Kyrkogårdsnämnden, Solna, Sverige.
Griftegårdsnämnden, Tranås, Sverige.
Trädgårdsarkitekt Martin Krook, Kristiansstad,
Sverige.

Årsmødet 1961

blev holdt den 24. august i Løgumklosters dejlige nye *refugium*, hvor deltagerne nød en udmærket pleje og havde et dejligt samvær.

Aftenen før mødet havde medlemmerne den oplevelse at høre professor *C. Th. Sørensen* tale om gravformers udvikling i forbindelse med fremvisning af en række nye lysbilleder.

Generalforsamlingen næste formiddag var udmærket besøgt. Formanden for Løgumkloster menighedsråd, sognepræst *Bork-Hansen*, valgtes til dirigent, hvorefter foreningens formand, domprovst *Carl Bay*, aflagde beretning.

Medlemstallet var gået lidt frem. Foreningen tæller nu 155 menighedsråd, 24 foreninger og 390 personlige medlemmer samt 90 udenlandske. Tidsskriftet „Vore Kirkegårde“ var som i tidligere år udsendt med fire hefter i et gennemsnitsoplag på 1100 eksemplarer. Foreningen havde fortsat kunnet glæde sig over at modtage 1000 kr. i tilskud fra kirkeministeriet og 1000 kr. fra landbrugslotteriet. Det var i årets løb lykkedes at få provst *J. Exners* bog: „Den danske kirkegård og dens problemer“ udsendt på foreningens forlag. Man skyldte provst Exner stor tak for hans værdifulde arbejde, der var ydet vederlagsfrit. Desværre resterede der en gæld til bogtrykkeren på ca. 2400 kr., og man ville i den anledning rette henvendelse til interesserede organisationer. Det var hensigten at sende bogen som gave til samtlige menighedsråd efter det

forestående valg i november og vedlægge en opfordring til indmeldelse i foreningen.

Kassereren forelagde det reviderede regnskab, og såvel dette som beretningen godkendtes enstemmigt.

„Vore Kirkegårde“s redaktør, havearkitekt *Johannes Tholle*, redegjorde for bladets forhold og blev takket for udmærket arbejde.

Nyvalgt til bestyrelsen blev: professor *C. Th. Sørensen*, formanden for menighedsrådsforeningen, apoteker, dr. *Høst-Madsen*, samt menighedsrådsmedlemmerne: realskolebestyrer *Magnus Lund*, Svendborg, og overlærer, frøken *D. Carlsen-Skiødt*, Odense.

Til næste års mødested valgtes Roskilde stift og by.

Under „Eventuelt“ blev rejst en række spørgsmål, som begrebet parkkirkegårde, om polerede, oversavede naturstensgravmæler, tyskergrave, gravfred, konsulenter m. m., men tiltrods for, at der i år var arrangeret møder over to dage, blev der desværre ikke mulighed for at få de rejste aktuelle spørgsmål diskuteret. VK vil derfor i senere hæfter komme tilbage til nogle af emnerne og knytte nogle kommentarer dertil.

Om eftermiddagen fortalte provst *J. Exner* om grønlandske kirkegårde og viste i tilslutning hertil en række meget smukke farvelysbilleder.

Hans Røno.

Andre møder

Foreningen af kirkegårdsinspektører, gravere og gartnere ved kirkegårde i Danmark

afholdt sit årsmøde på Hindsgavl i dagene fra 3.—6. september.

Optakten til mødet var overvældende; Hindsgavl lå badet i den skønneste septembersol, da deltagerne samledes i løbet af søndag eftermiddag. Slottet og parken viste sig fra sin mest flatterende side.

Mandag d. 4. startedes med generalforsamling med insp. *Aage Fich* som dirigent. Formanden, insp. *O. Raahauge-Askegaard* aflagde sin, efter eget udsagn, „tynde“ beretning. Insp. *C. Walbjørn Christensen* (Holstebro) supplerede, som formand for arbejdsgiverforeningen, beretningen med oplysninger vedrørende forholdet til monopoltilsynet og om opnåelse af forhandlingsret til samme.

Alle valg blev genvalg: insp. *C. Walbjørn Christensen*, kgd.gartner *H. Rosenmeier* (Sla-

gelse) som bestyrelsesmedlemmer og insp. *K. Tybjerg* (Skive) bestyrelsessuppleant. Som revisor kgd.gartner *H. W. Rasmussen* (Haslev) og som suppleant insp. *E. Nielsen* (Helsingør).

Det hele forløb stille og fredeligt, ikke engang kassererens ønske om kontingentforhøjelse (kr. 100,-) var i stand til at hidse gemytterne op; måske var det varmen, der var årsagen.

Insp. *Holger Nielsen* (Lyngby) blev indvalgt i Fællesrådet for havekultur m. v. i stedet for formanden.

Til mødested 1962 valgtes Helsingør.

Til slut bragte tidl. kyrkogårdsforst. *G. V. Walberg* en hilsen fra svenske kolleger.

Umiddelbart efter indledte formanden dagens foredragsrække med et om: Kirkegårdslederens stilling. R.-A. gennemgik med kloge og livserfarne ord lederens betydning, hvor meget hans faglige duelighed i forbindelse med administrativ skoling betød. Kom herunder ind på Århussagen, hvor en kontoruddannet mand var udnævnt til kirkegårdsinsp., samt hvordan Garnisons kirkes menighedsråd havde haft samme planer, men slutelig dog udnævnte en gartner. R.-A. samlede sit foredrag i konklusionen: kirkegårdsinspektør = gartnerisk uddannet kgd.leder.

I den efterfølgende diskussion deltog *G. V. Walberg* med oplysninger om uddannelsen i Sverige. Insp. *A. Falmer-Nielsen*: Kirkegården må ikke blive „geschæft“. Insp. *V. Rud Nielsen*: Betydningen af personlige kontakter med bevilligende myndigheder. Insp. *Walbjørn Christensen*: Psyke med hensyn til den lokale befolkning.

Dernæst holdt insp. *A. Falmer-Nielsen* (Vestre kgd.) et foredrag over emnet: Kgd's-udvikling gennem de sidste 40 år, hvor talerens glæde over kgd.arbejdet skinnede så tydeligt igennem. At stoffet, han arbejder med, gang på gang bliver taget op til revision; man klarer ikke et kgd.problem med en frase eller en tilfældig løsning; men kun gennem arbejde kommer man til klarhed over problemerne. Derved kom mange af ordene til at virke skarpe, men heri må foredragets betydning da netop ligge.

Professor *C. Th. Sørensen* var sidste taler: Problemer ved kgd.reguleringer og -udvidelser. Gennemgik fra oldtiden gravens udvikling, stengrav, tuegrav, frem til nutidens kgd., det hele illustreret med et glimrende billedmateriale. Et foredrag, behersket af professorens klare tanke og kunstneriske evne.

Som afslutning sagde kyrkogårdsforstander *C. Fredby* nogle få, men dybtføjte ord om kgd.

Da det var jubilæumsmøde (40 år) skulle der også en middag til, med dertil hørende taler og gaver.

Redskabsdagen blev et overvældende opbud af maskiner og regn. Alt hvad en kgd.leder har ønsker om var repræsenteret.

Atco plæneklipper fra *Dansk Importkompagni*, Bungartz traktor ved *S. Carlsen*, Asum. Agria traktorer ved *G. Holmberg*, Odense. *H. Lønhardt* havde et stort udvalg af traktorer og plæneklippere i mærkerne Gravely, Schanks og Belos. *Steffensens Frøhandel*, Kolding, mødte med Hako og Holden traktorer og transportvogne. Gardenmaster og Landmaster samt *Mc.Cullachs* motorsav var fremsendt af *I/S H. Hansen*, Vejle. *Garta* mødte med KWH rygmotorsprøjte og hækklipper samt forskellige håndredskaber. *Herning* havde traktorer samt hæk- og plæneklippere. *R. Sigvardt*, Orehoved, med motorsprøjter og luftsakse til træbeskæring. *B. Wulff & Søn* udstillede i en stor stand bl. a. Irus, Bewu og Toro. Indvendig havde *Regdex* udstillet alle former for kontorartikler til kgd.kontorer. *Dansk Træimprægnering*, Holbæk, viste bænke og hegnsmaterialer; og endelig *S. Bjargum* med stiger, skilte m. m.

På den sidste dag foretoges excurtioner til Broholm kgd. og til kirkegårdene i Odense under formandens ledelse.

Jørgen Jørgensen.

Föreningen Sveriges kyrkogårdsföreståndares kongress

var i år förlagd till den gamla hansestaden Visby 1.—3. augusti. Staden innanför den väl bevarade ringmuren gav versionen av en sago-stad med sina på begsslutningen klängande äldre hus och sina kyrkoruiner, och reflektionen kom osökt: Vilken underbar stad måste icke detta ha varit under dess glansperiod.

Kongressen inleddes på tirsdagsmorgonen i domkyrkan, där den gamle Visbybiskopen förrättade andakt i vilken han särskilt framhöll betydelsen av pietet i kyrkogårdschefernas arbete. Första dagens program omfattade bl. a. föredrag av kyrkogårdsföreståndare *Sixten Frank* om Visby stads kyrkogårdars historia och framtid samt föredrag av landsantikvarie *Gunnar Svahnström* om medeltida kyrko- och kyrkogårdskultur, vilket belystes med färgbilder, vidare företogs studiebesök på stadens kyrkogårdar och i den botaniska trädgården, där man fick en god föreställning om Gotlands milda klimat, då man såg yppigheten på ett flertal växter, som ej går att odla på fastlandet. På kvällen bjöd Visby kyrkoråd på middag

varefter biskopen *Algot Anderberg* med hjälp av färgbilder på ett oföreglömligt sätt i et föredrag tog de närvarande med „Ytterst i havet“ til Gotska sandön, med dess säregna natur och växtlighet.

Andra kongressdagen inleddes med presidieval varvid föreningens högt värderade sekreterare sedan tio år, *Gösta Malmqvist*, bestämt motsatte sig återvar och ersattes med *Gösta Gustavsson*, Eskilstuna. I övrigt blev styrelsen oförändrad med *Carl Fredby*, Karlskoga, som ordf., *R. Ekstedt*, Växjö, v. orf., *Åke Andersson*, Spånga, kassaförvaltare, samt *Ivar Andersson*, Jönköping.

En inbjudan att hålla nästa års kongress i Landskrona mottogs tacksamt av kongressen.

Kongressens huvudämne „Den nya begravningslagen“ belystes i ett uppskattat föredrag av justitierådet *Hugo Digman*, som varit utredningsman. Det nya förslaget till lag, vilket föreningen behandlat på remiss, innebär många förbättringar och mera fasthet i förut gällande bestämmelser. Intresset för ämnet framgick klart i den efterföljande debatten, vilken röntte så livligt deltagande och drog så långt ut på tiden att ett av de planerade föredragen fick skjutas på till ett kommande sammanträde.

I övrigt behandlades vid kongressen anställning av praktikanter, så att dessa skall få så allsidig praktik som möjligt och ej, som i många fall blir resultatet, ensidigt får räkna ackord och skriva avlöningslistor. Vidare behandlades arbetsfria lördagar och därmed också begravningsfritt på denna veckodag samt helgdagar. Styrelsen redogjorde även för planer på anordnandet av en studierese till Danmark, Tyskland och Holland. Resan skulle läggas upp i samråd med Pastoratsförbundet och vara öppen också för kyrkoförvaltning och kyrkogårdsnämnd.

Dagen ägnades i övrigt åt studiebesök vid några av Gotlands vackra, medeltida kyrkor med välskötta kyrkogårdar. Genom anslag och insamlingar har kyrkorna på Gotland under senare år varit föremål för välbehövlige restaureringar vilka gjorts på ett synnerligen pietetsfullt sätt och med varsam hand. Intill ett flertal av kyrkorna fanns också en kastal, eller befästningsverk, där befolkningen sökte skydd under örlig och ofärdstider.

Torsdagen var i sin helhet anslagen till en studiefär till Stora Karlsö. Inte många hade tänkt sig att vägen dit i en liten skuta var så backig, men språksamma ciceroner gjorde det hela muntert. Ciceronerna förde så sällskapet omkring på ett par timmars vandring

på ön, där fågelbergen med grisslor och tordmular och den för Karlsöarna speciella växtligheten tilldrog sig berättigad uppmärksamhet. Man stannade också i förundran inför de femtusen-åriga lämningar och fynd från våra förfäder med boplatserna, grottorna, där märken från eldstäder ännu kunde skönjas.

Besöker på kongressorten var sådant att man då tillfälle åter gives gärna förnyar färden till Gotland och Karlsöarna.

R. Ekstedt.

Gave

I anledning af brygger *J. C. Jacobsens* 150-årsdag 2. september 1961 uddelte *Mindelegat for Brygger J. C. Jacobsen* en hel del beløb, og Foreningen for Kirkegårds kultur havde den glæde at være med på gavelisten med et beløb på kr. 2000,—. Vi takker!

Fødselsdage

Den 1. oktober holdt kirkegårdsgartner *Ejnar Johansen*, Bogense, 25 års jubilæum og 50 års fødselsdag. Tillykke!

Den 7. november fylder vor medarbejder, kirkegårdsinspektør *Age Fich*, Hellerup Kirkegård, 60 år, den 15. s. m. fylder vort blads redaktør, havearkitekt *Johannes Tholle*, 10 år mere, og 23. oktober inspektør ved Ordrup Kirkegård, havearkitekt *Birger Errboe*, 75. Tillykke!

Stenhuggertidende,

der hævder at være udkommet i 43 år, men som har været savnet et årstid, er nu atter udkommet, i en lidt ændret skikkelse og med *Chr. F. Mogensen* som redaktør. Vi byder det velkommen — kunne dog have ønsket, at der var ofret lidt mere på udstyr, mere kræsen opsætning o.s.v., men glæder os over den instruktive artikel om brugen af blybogstaver — efter denne kan stenhuggerne da ikke længere undskylde sig med, at de ikke ved, hvordan man skal lægge blybogstaver i et gravmæle, hvad forfatteren til disse linjer desværre flere gang har været ude for og derfor har måttet nøjes med ringere metoder til opsætning (indføring) af gravmæleindskrifter. —

Fra danske dagblade

²/₆ Frit Folk, Vejle: Krematoriebyggeriet på Nørremarksgd. bør fremskyndes, Søndermarksgd. skal udv.

- ⁹/₆ Maribo Amtst.: Klage til ombudsmanden fra Ørsted menighedsr. på Djursland over flytning af tyske grave.
- ¹⁰/₆ Kolding Folkeblad: Udskrivn. af konkurrence om kapel og krematorium på Ndr. kgd. i Kolding.
- ¹²/₆ Sjællands Posten: Detailprojekt til kapelkrematorium forelægges Hillerød byråd (ark. *Max Brüel*).
- ¹⁴/₆ Politiken: Penge i stemningsfulde begravelser (Forest Lawn cremety).
- ¹⁵/₆ Århus Stiftst.: Kapelbyggeri i Hammel, ny placering?
- ¹⁷/₆ Aftenposten, Silkeborg: Krematoriets restaurering (Silkeborg).
- ²¹/₆ Svendborg Avis: Køb af jord til Fredens kgd.
- ²¹/₆ Fr.borg Amts Avis: Kapel- og krematoriebyggeri i Ballerup (arktr. *G. Nielsen* og *W. Hasselager*).
- ²²/₆ Langelands Avis: Tillader ministeriet at vejvæsenet tager lidt af Tullebølle kgd.?
- ²⁶/₆ Licitationen: Planer om anl. af ny kgd. i Hjørring.
- ²⁷/₆ Ålborg Amtst.: Fast ansættelse af kgd.'s-insp. *Jens Jensen* (Ålborg).
- ²⁷/₆ Fr.borg Amts Avis: Fældning af træer på Blistrup kgd.
- ²⁸/₆ Ålborg Amtst.: Ikke nyt kapel v. Løgstør kirke, men tilbygning.
- ²⁸/₆ Holbæk Amts Venstreblad: Kirkegårdsudv. i Nykøbing Sj. overlades det nye menighedsr. (insp. *Ørsted*).
- ²⁸/₆ Kalundborg Folkeblad: Sygehusets nye kapel kan udv. med pynterum (arktr. *G. Hansen* og *Vedel Petersen*).
- ³⁰/₆ Land og Folk: Konkurrence om kgd. i Oslo.
- ¹/₇ Frederikshavns Avis: Kgd. udv. varer nogle år inden iværksættelse.
- ¹/₇ Vestkysten, Varde: Planeringen af Grindsted ny kgd. næsten færdig (haveark. *Steenbæk*).
- ¹²/₇ Vendsyssel Tidende, Hjørring: Boligminist. ønsker forslag til ordn. af kirkegårdsforh. i Emmersbæk.
- ²⁰/₇ Berl. Aften: 500 grave ødelagt af regnen i Ålborg.
- ²¹/₇ Sjællands Posten: Kapel og krematorium i Hillerød udb. i lic. (arktr. *M. Brüel*, *G. Bornbusch* og *J. Selschau*).
- ²¹/₇ Bornholmeren: Rutsker kgd. ligger 130 m over havet.
- ²²/₇ Fr.borg Amts Avis: Køb af ejendom i Nyhuse til kgd.'sudv. (kr. 40.000).
- ²⁵/₇ Holstebro Avis: Nyt lighus på Nørlem kgd.
- ³¹/₇ Viborg Stifts Folkeblad: Udv. af Bjerringbro kgd. (insp. *V. Rud Nielsen*).
- ²/₈ Jyllands-Posten: Unge tyskere passer flygtningegrave i ferien.
- ²/₈ Loll.-Falst. Venstreblad: Indvielse af ny kgd. i Stokkemarke.
- ²/₈ Århus Amtst.: Låsby kgd. skal kunne udv.
- ⁴/₈ Herning Avis: Besøgende forurener Lemvig kgd.
- ⁵/₈ Fr.borg Amts Avis: Nyt kapel på Holte kgd. (arktr. *H. G. Skovgaard*).
- ⁵/₈ Ålborg Amtst.: Fælleskgd. i Nørre Uttrup (Nørresundby, Lindholm og Hvorup menigh.) tages i brug 1963 (haveark. *Johannes Tholle*). Tegn. til kapellet godk. (arktr. *E. Bertelsen*. Kr. 115.000).
- ⁶/₈ Aktuelt: Tyske spejdere skal registrere og om muligt identificere de tyske grave på Vordingborg kgd.
- ¹⁴/₈ Holstebro Dagblad: Unge tyskere restaurerer flygtningekgd. i Grove og Gedhus.
- ²¹/₈ Sønderjyden, Haderslev: Foren. for kgd.-kultur holder årsmøde på refugiet, herunder gennemg. af kgd. i Løgumkloster (se referatet foran).
- ²³/₈ Sjællands Posten: Udv. af Sct. Peders kgd. stærkt påkrævet.
- ²⁴/₈ Frbg.bladet: Begr.væsenet indfører nye takster; det koster mere for dem, der ikke bor i kommunen.
- ²⁴/₈ Vestkysten: Omtale af Foren. for kgd.-kulturs årsmøde.
- ²⁵/₈ Sjællands Posten: Forhdl. mell. Hillerød byråd og arktr. om udg. ved opførelse af kapelkremat.
- ²⁵/₈ Sønderjyden, Haderslev: Referat af Foren. for kgd.kulturs generalfors.
- ³⁰/₈ Fr.borg Amts Avis: Tilbud på udvidelse af kapellet i Måløv.
- ³¹/₈ Kolding Folkeblad: Ndr. kgd. kapel udskrives i konkurrence.
- ¹/₉ Ringsted Folket.: Udv. af Benløse kgd.
- ⁵/₉ Fr.borg Amts Avis: Det gl. kapel må rives ned p. g. a. jordafståelse; et nyt opføres ved Bollerup kirke (arktr. *G. Nielsen* og *V. Hasselager*).
- ¹³/₉ Sjællands Posten: Nyt kapel på Skuldelev kgd.?
- ²⁵/₉ Kristeligt Dagblad: Nyt kapel i Brande.

Fra norske dagblade

- ²/₆ Eidsvold Blad: Fenstad kgd. skal beplantes.
- ⁵/₆ Velgeren, Gjøvik: Innkjøp av et areal på 4,5 mål til utv. af Nes kgd.
- ⁶/₆ Haugesunds Avis: Nye kgd.sføresegner i Ferkingstad, utv. av sm.

6/6 Hadeland: Nes kgd. utv. med 4,5 dekar.
 7/6 Trønder Avis: Kgd. i Henning skal vølast i sommar.
 8/6 Stiftstidende: Sterk kritikk av arbeidet på Vang kgd. fra statens kgd.konsulent *Karen Reistad*.
 8/6 Namdalens Folkeblad: Kgd. i Vikna skal utb.
 8/6 Agderposten: Barbu kgd. utv. med 174 nye gravst. (kr. 68.000).
 8/6 Nordtrønderen og Namdalen: Den nye kgd. i Rørvik.
 13/6 Nordtrønderen og Namdalen: Vellykket dugnad på Otterøy kgd.
 17/6 Stiftstidende: Utv. af Grue kgd. planlegges (fylkesgt. *P. Rotneberg*).
 20/6 Gudbrandsdølen: Ringebu kgd. blir 6 mål større.
 20/6 Nordlands Framtid: Kgd. i Saltdal forskjønes ((Fylkesgt. *A. Johansen* og hagearkt. *O. Brunvoll*).
 21/6 Stjørdalens Blad: Værnes kgd. blir vakre-re for hvert år.
 23/6 Aftenposten: Sofienberg gravl. blir off. park.
 26/6 Østfold Bygdeblad: Oml. av. gravst. på Rakkestad kgd. går stadig fremover.
 26/6 Lindenes: Mandal kgd. bør utv. med de arealer som kan fås (hagearkt. *Hillestad*).
 27/6 Gjengangeren: Plan om utv. av Hortens kgd.
 29/6 Dagbladet: Strid om bebygg. på Krist kgd. opp i Oslo bystyre.
 29/6 Aftenposten: Konkurrans om å utforme gravlund på Alfaset (Oslo).
 1/7 Fædrelandsvennen: Skjærgårdskgd. på Flekkerøya og skogkgd. på Hammeren.
 7/7 Romsdalsposten: Aktuelt med ny kgd. for Sunndalsøra.
 10/7 Drammens Tidende: Utv. av Haug kgd.
 15/7 Nordlandsposten: Omreg. av kgd. i Flakstad.
 19/7 Dagbladet: Alternativ av byplanrådet som helt vil frigjøre Krist kgd. til parkområde.
 19/7 Drammens Tidende: Strømsgodset kgd. utv. Anleggsomk. kr. 100.000.
 28/7 Varden: Borgestad trenger et nytt gravkapell og kgd. må utv. med det første.
 1/8 Porsgrunns Dagblad: Diskusjon: Gravst. og menighedsr. i Bamble.
 4/8 Aftenposten: Enklest og vakrest mulig bør våre kgd. være (*K. Reistad*).
 5/8 Stjørdalingen: Elvran kgd. har fået et nytt „ansikt“.
 7/8 Aftenposten: Nye henv. fra beboerne ved Krist kgd.
 10/8 Namdal Arbeiderblad: Statland kgd. skal

utv. med ca. 1½ mål.
 10/8 Adresseavisen, Trondheim: Iherdig menighet setter Nevernes kgd. istand.
 12/8 Nybrott: Urnelunden i Larvik et skritt i riktig retning, men det bør gjøres noe med de mange rustne jernstakittene.
 14/8 Helgeland Arbeiderblad: Gravstøtte fra 1735 ble funnet på Dolstad kgd.
 16/8 Asker og Bærums Budstikke: Tanum kgd. utv. med 7—8 mål.
 18/8 Dagbladet: Krist kgd. som park for befolk. n.
 23/8 Finnmark Dagblad: Kgd. på Loppa Øy skal utv.
 24/8 Buskerud Bygdeblad: Omlegg. av Bakke kgd. mot fullførelse, opsetning av gerde rundt kirke og kgd.
 30/8 Sørlandet: Utv. av kgd. i Randesund.
 31/8 Fremover, Narvik: Hvorfor ikke bruke den gl. kgd. to ganger (Skånland).
 2/9 Rogaland: Ny kgd. i Stavanger.
 2/9 Fremtiden: Kritik av nyordn. på kgd.
 4/9 Romsdal Folkeblad: Eresfjord får ein vakker kgd.
 5/9 Fjell-Ljom: Kgd. i Røros Prestegjeld forskjønet.
 7/9 Glåm Dalen: Kgd. utv. i Vinger fortsætter.
 7/9 Bergens Tidende: Oml. av Solheim kgd.
 15/9 Gudbrandsdølen: Større kapel og kgd. utformes i Søre Ål.

Fra svenske dagblade

20/7 Dala-Demokraten: Nya kgd. i Öje tar form.
 22/7 Folkbladet för Västmanland: Nya kgd. i Svedvi kommer att kosta 400.000 kr.
 24/7 Sydsvenska Dagbladet: Tommelilla nya kgd. invigas 30/7. Ett nyt bårhus byggas (domkyrkoarkt. *E. Graebe*).
 8/8 Norrtelje Tidning: Nya kgd. vid Länna kyrka invigd (arkt. friherre *S. A. Hermelin*, utfört av trädgårdsanläggsfirm *A. B. Hessling*, Viggbyholm, kr. 128.000).
 19/8 Norra Skåne: N. Mellby kgd. slutsynad inför invigningen. (*G. Walberg*, kr. ca. 90.000).

Fra tidsskrifterne

Der Naturstein nr. 7: Der Steinmetz und Bildhauer im Grabmalschafften (med billeder og motiver. Leistungsschauen der Steinmetzen und Bildhauer (med billeder). Gestaltendes Grabmalhandwerk und der Friedhof. — Nr. 8: Endlich Frieden auf dem Friedhof (med billeder). — Nr. 9: Zur Erinnerung an die Bundesinnungstagung 1961 in Frankfurt.

Deutsche Friedhofskultur nr. 6: Wege zur Verbesserung bestehender Friedhöfe. Friedhofsrechtliche Winke. Friedhofsbesichtigungen praktisch lebendige Demonstrationen. Grabmalschau in Düsseldorf — praxisnahe Wirklichkeit (med billeder). — Nr. 7: Neue Aussegnungshalle auf dem Waldfreidhof in Memmingen im Allgäu. Neuzeitliche Friedhofsgebäude. Vorschläge für die Anordnung von Stauden in der neuzeitlichen Grabgestaltung. Verkehrssicherungspflicht der Gemeinden auf Friedhöfen. — Nr. 8: Eine Mustergrabenlage auf dem Hauptfriedhof in Erfurt. Die Verwirklichung der Stuttgarter Erkenntnisse.

Garten und Landschaft nr. 6: Die Sonderschau „Friedhof und Grabmal“ auf den Hoppenlaufriedhof. (Se artiklen i VK, s. 92).

Ignis nr. 6: Svårigheter vid dödsfall bland svenskar utomlands. Om engångsinbetalningar för underhåll och skötsel av begravningsplatser. — Nr. 7-8: Om förslag till begravningslag och begravningskungörelse. Krematoriekapell som småkyrka. — Nr. 9: Danmark i 1960. Svenska kyrkan och eldbegängelserörelsen i våra dagar.

Kriegsgräberfürsorge nr. 4: Gastfreundschaft über den Tod hinaus (Sardinien) Deutscher Soldatenfriedhof Cagliari eingeweiht. — Nr. 5: Gräber unter Dem Kelten Kreuz (Dublin).

Kunst und Stein nr. 4: Wesen und gehalt der altchristlichen symbole (billeder). — Nr. 5: Der jüdische Friedhof im Surbtal und seine ältesten Grabsteine. Christliche Grabinschriften. Friedhof- und Grabmalschau, Stuttgart 1961.

Landbo Nyt nr. 10-11: Forsømmer vi de dodes have? (Eigil Kiær).

Landsbygraveren nr. 6: Delegeretmødet i Vejle. — Nr. 7: Kursus på St. Restrup husmandsskole. Resolution til kirkemin. vedr. aflønning af landsbygr. — Nr. 8: Lidt om regulering. Om at sælge sin arbejdskraft. — Nr. 9: Når der forhandles.

Menighedsrådenes Blad nr. 8: Flytningen af de tyske grave.

Steinmetz und Steinbildhauer nr. 6: Grabmalbeispiele im Hoppenlaufriedhof. Liegende Grabmale-Möglichkeiten für ihre Gestaltung und Ausführung. — Nr. 9: Die liegende Tafel aus Sandstein.

Stenhuggertidende nr. 1: Indlagte blybogstaver i natursten.

Viola nr. 32: Föreningen Sveriges Kyrkogårdsföreståndarnas tredagarskongress i Visby.

Fra det faglige bogmarked

J. Exner: Den danske kirkegård og dens problemer. 8°, 94 s., For. f. kgdskultur, Horsens 1961. Kr. 14,00.

Endelig foreligger her resultatet af det såkaldte exnerske kirkegårdsudvalg (nedsat i 1953) i form af en redegørelse for synspunkter for kirkegårdenes æstetiske og kirkelige problemer — en nydelig bog, der bærer provstens forfatternavn, men iøvrigt også rummer et af stiftsfuldmægtig *H. V. Munck* forfattet udmærket afsnit om gældende bestemmelser om kirkegårdsforhold. Ikke mindst dette slutafsnit vil blive læst med megen begærlighed af kirkegårdsfolk af mange slags, og det må påskønnes, at forfatteren her sætter sit juridiske spørgsmålstejn ved adskillige af de kirkeministerielle avgørelser. Han har utvivlsomt ret.

I den meget velskrevne og let læste hovedpart af bogen findes der afsnit af historisk art, om principielle synspunkter, om kirkegårdsbeplantningen som karaktergivende, om gange, veje urnehaver, gravmæler og meget mere — belyst fra de allerede nævnte synspunkter. Der anføres mange træffende ting. Det individualistiske sættes op imod det kollektive, det anonyme imod privatejendomsbegrebet. De gamle stengærder får deres beretigede hyldest, og der gives råd for opbygning af nye, i hvilke dog de konstruktive råd strider noget imod det anførte om tyngdens placering for stenene. Ret mange praktiske råd gives iøvrigt ikke og der anføres kun meget få målangivelser — det er på de principielle betragtninger, læserne skal finde noget værdifuldt — for det er ingen håndbog. Billederne er udvalgt med kræsenhed og er både meget talende og velreproducerede.

De hidtil udkomne 4—5 danske bøger om kirkegårdsforhold har i merkantil henseende haft en krank skæbne, idet de alle hurtigt er blevet nedsat, og kun *Tholles* bog om gravstedsanlæg er kommet i flere udgaver. Ud fra disse og andre betragtninger og erfaringer har udgiverne af nærværende disponeret: bogen er tilsalg, og den vil desuden efter nyalget til menighedsrådene blive stillet til disses rådighed, takket være beløb, der er stillet til udgiverens disposition fra forskellig side, derunder bl. a. tipsmidlerne. Vi ønsker af hjertet bogen en god udbredelse og at dens synspunkter må forstås og nyttiggøres bedst muligt. Kunne dette resultere i, at menighedsrådene indmeldte sig i foreningen for kirkegårdskultur, ville det have dobbelt virkning, idet foreningen da kunne få midler til yderli-

gere arbejde, og den dermed yderligere kunne tjene rådene og andre med interesse på kirkegården.

Løvrigt vil de i bogen behandlede emner tid efter anden blive nærmere omtalt i nærværende tidsskrift.

Resolutioner m. m.

(Fortsat fra tillægsside 75)

Man må herefter have ministerialbogsforen henvist til ved henvendelse til skifteretten at indhente oplysninger om, hvorvidt afdøde efterlader sig hustru eller børn eller andre pårørende, og derefter hos disse at indhente de yderligere fornødne oplysninger, jfr. her ved ministeriets skrivelser af 27. november 1926 og 15. august 1953.

Endelig bemærkes, at begravelser kun tilføres Frederiksberg sogns kirkebøger, såfremt den afdøde var hjemmehørende i dette sogn og afgik ved døden i Frederiksberg kommune, jfr. ministeriets skrivelse af 15. december 1954. I det i nærværende sag omhandlede tilfælde er dødsfaldet og begravelsen således alene tilført Frederiksberg begravelsesvæsenes bøger.

Kirkeministeriets skriv. (³/₃ 59 til Århus begravelsesvæsen ang. **forståelse af bestemmelserne i lov af 18. april 1950 om ligbrænding § 2, stk. 1, nr. 3 og 6.**

I skrivelse af 8. september 1958 har begravelsesvæsenet forespurgt, om bestemmelsen i lov nr. 162 af 18. april 1950 om ligbrænding § 2, stk. 1, nr. 6, hjemler de pårørende til en afdød adgang til ved udløbet af fredningstiden for vedkommende gravsted at forlange, at afdødes jordiske rester opgraves og brændes og at urnen med den pågældendes aske derefter sendes til en anden by for at gravesættes der.

Endvidere har begravelsesvæsenet forespurgt, om bestemmelsen i samme lovs § 2, stk. 1, nr. 3, hjemler de i denne bestemmelse nævnte pårørende til en afdød ret til at forlange, at der inden fredningstidens udløb foretages opgravning og brænding af afdødes lig, når de pågældende afgiver erklæring på tro og love om, at der dem bekendt ikke foreligger hindringer herfor af de i loven nævnte grunde.

I anledning heraf skal man meddele, at bestemmelsen i ligbrændingslovens § 2, stk. 1, nr. 6, ikke hjemler afdødes efterladte nogen adgang til at forlange, at der efter fredningstidens udløb foretages opgravning og brænding

af den pågældendes lig eller rester heraf, men alene hjemler kirkegårdsbestyrelsen adgang til at træffe bestemmelse om, at der i tilfælde af opgravning af lig eller ligrester skal finde brænding sted af disse. Har kirkegårdsbestyrelsen truffet sådan bestemmelse, vil afdødes ægtefælle eller børn dog kunne forlange, at ligresterne i stedet overføres til et andet gravsted på kirkegården eller begravnes i en på denne værende fællesgrav. I alle andre tilfælde vil opgravning, flytning og brænding af lig kun kunne ske i henhold til dertil af kirkeministeriet meddelt tilladelse.

Med hensyn til den i ligbrændingslovens § 2, stk. 1, nr. 3, omhandlede adgang til ligbrænding bemærkes, at beslutning om ligets brænding må træffes umiddelbart efter dødsfaldet, før liget er jordfæstet. Har jordfæstelse fundet sted, kan opgravning og brænding af liget kun finde sted i henhold til dertil af kirkeministeriet meddelt tilladelse.

PLANT POULSENS PLANTER

D. T. Poulsens planteskole

Kelleriis — Kvistgaard

Telf. Kvistgaard 100

Filial: Plantebutikken, Kregme, Hillerød,

Frederiksværkvejen

Telf. Frederiksværk 1121

Langeskov Planteskole

Telf. Langskov 100

Alt i planter til kirkegårde

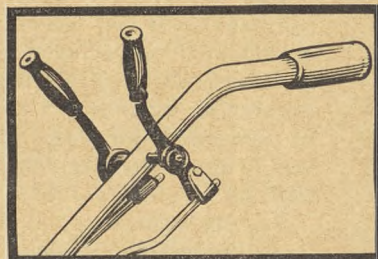
Spec.: Hækthuja

Belos DEN ALSIDIGE – DEN ROBUSTE – DEN MANØVREDYGTIGE – **DEN RIGTIGE TRAKTOR TIL KIRKEGÅRDEN!**

Belos 2-hjulet traktor leveres med 9,5 hk Ilo motor eller med 6,6 hk 4-takts motor. Den kan forsynes med en række redskaber — plæneklipper, kost, grusspreder, sneplov, sneslynge, transportvogn, fræser etc. Redskaberne på- og afmonteres på få minutter. Belos er verdens mest solgte 2-hjulede traktor — ikke mindst fordi den er robust, og fordi den er fantastisk let at betjene:

2 rigtigt placerede, let håndterlige betjeningshåndtag er ALT I EET:

- 2 fremad-gear
- 2 bak-gear
- frigear
- og bremse!
- og kobling!

HURTIG OG SMIDIG TRANSPORT
af grus og jord,
af blade, grene og græs

Belos med transportvogn er let at manøvrere, selv på smalle gange — og den kan sno sig om hjørner; også med flere transportvogne bag!

Transportvognen rummer ca. $1\frac{1}{3}$ m³, og klarer læs på 7—800 kg.

EFFEKTIV GRÆSSLÅNING
af små og store arealer,
af plænegræs eller mandshøjt græs —
under og omkring buske og træer

Belos kan udstyres med alm. cylinderklipper eller med den utrolig robuste og alsidige vandret roterende græsklipper »Flyvende Vinge«, der slår plænegræs og mandshøjt græs lige effektivt — og samtidig pulveriserer græs og løv, så sammenrivning og bortkørsel bagefter *ikke* er nødvendig!

– OG OM VINTEREN:
fejning og snerydning

Belos-kosten har egne hjul. Det betyder, at De kan indstille kosten så nøjagtigt og stabilt, at De også på grusgange kan feje sne — uden at få gruset fejet bort!

Forlang demonstration!

HELGE LØNHART AS

Tillæg til Vore Kirkegårde bind 20 nr. 12

Fødselsdag

Hvis der havde været nogen skuddag (29/2) i 1962, havde fødselsdagen været på denne dag, — men da der ikke er nogen sådan skuddag, må fødselaren hyldes på månedens sidste dag. — Fødselaren er formanden i den danske kirkegårdsinspektørforening, lederen af Odense bys kirkegårde: *O. Raahauge-Askegaard*. Han fylder da 70 år, — og må da efter loven fratræde den stilling, han nu i næsten 31 år har udfyldt så smukt. Der har været en rig udvikling i Odenses kirkegårde i denne periode — nævnes må især skabelsen af Riisingkirkegården, der i mange henseender er forbilledlig, og som vi håber at kunne få hans beskrivelse af inden længe. At Askegaard også har betydet noget i organisationerne, derunder ikke mindst som formand i inspektørforeningen, er velkendt i vide kredse, — ligeså at han var modstandsmand og senere hjemmeførersleder. Vi takker ham for bogen om Odense Assistenskirkegård, — for gode artikler i VK og for løftet om mere, — for god indsats i kirkegårdssagen, og vi ønsker ham og hans frue et lykkeligt otium i vandmølleboligen til Langesø, som står rede til dem.

Den 28/12 61 fyldte kirkegårdsinspektør *T. Lomholt* i Slagelse 50 år.

Til lykke allesammen!

Dødsfald

Det er mange år siden, at redaktionen gennem udstillingsarbejde kom i forbindelse med *E. N. Nielsen* og traf en ordning, hvorved han kunne tegne annoncer i VK. Han havde på ypperlig måde assisteret med lignende og andet arbejde ved de store gartneriske udstillinger, og han skabte sig en respektet og anerkendt stilling ved disse. I de senere år, hvor han rammes af personlige sorger og sygdom, blev det til mindre og mindre, og den 2. november blev han hjemkaldt, 66 år gammel.

Æret være mindet. —

Radioforedrag

Den 22/12 1961 holdt *Johs. Møller* foredrag om den protestantiske kirkegård i Rom. Han kaldte det et causeri og karakteriserede kirkegården som digternes og kunstnernes kirkegård.

Konkurrence

Den nordiske idékonkurrence om udformning af gravlund på Alfaset ved Oslo er ud-

løbet og projekter skulle være komiteen ihænde senest 15. januar 1962.

På finansloven

Af de forslag, der er stillet for finansåret 1962/63 skal vi efter det foreliggende anføre efterfølgende.

Om Grønlands kirkegårde siges der, at der skønnes at være behov for lignende udgifter som for indeværende år — hvorfor vi henviser til vor omtale i VK tillægsside 57.

Under kirkeministeriet figurerer Mindelunden i Ryvangen med 88,500 kr. til drift og vedligeholdelse, og de udenlandske flygtninge- og soldatergrave med 15.000 kr. Og så kommer det for vor forening så vigtige. Vi citerer: Siden finansåret 1951/52 har det på de årlige finanslove til Foreningen for kirkegårdskultur bevilgede tilskud udgjort 1,000 kr. Bevillingen blev i sin tid nedsat fra 2,000 kr. efter forhandling med spareudvalget af 28. april 1950. Foreningen har nu anholdt om, at statstilskudet for finansåret 1962/63 må blive ydet med 2,000 kr., idet foreningen har henvist til, at det på grund af stadig stigende omkostninger er meget vanskeligt for foreningen at klare sine økonomiske forpligtelser. Ministeriet må anse en forhøjelse af bevillingen til 2,000 kr. for rimelig. — Der er grund til at takke for denne anerkendende og velvillige indstilling fra kirkeministeriets side, samt at håbe, at finansudvalget finder grund til at følge samme.

Fra danske dagblade

^{22/9} Randers Amtsavis: Kommunegaranti for lån på 350.000 til kgd.sudv. i Bjerringbro (insp. *V. Rud Nielsen*, Horsens).

^{26/9} Vendsyssel Tidende, Hjørring: Udvalgt af Brønderslev kgd. (havearkt. *Johannes Tholle*).

^{27/9} Berlingske Aftenavis: Endelig afgørelse om flytn. af ca. 26.000 tyske krigsgrave.

^{29/9} Lolland-Falster Venstreblad: Kapel opf. ved Rødby kirke?

^{3/10} Aalborg Amtstidende: Licitation ved udbygning af Løgstør kirkes kapel (arkt. *A. B. Gadegaard*, Løgstør).

^{9/10} Sjællands Posten: Forsøg på at bringe omkost. ved kapelkremat. ned (Hillerød).

^{12/10} Frederiksborg Amts Avis: Kgd.sudv. stærkt tiltrængt i Slangerup.

^{13/10} Jydske Tidende, Aabenraa: Kapel ved Kværs kirke.

^{14/10} Aftenposten, Silkeborg: Kgd.udvalget har projekt om istands. af kapellet i Silkeborg.

- 18/10 Aarhus Amtstidende: Tegn. til kapel ved Gylling kirke godk.
- 18/10 Randers Dagblad: Ulstrup kgd. udv.
- 21/10 Fyns Tidende: Gt. A. M. Jensen udn. til insp. i Nyborg.
- 26/10 Horsens Soc.-Dem.: Udv. af Løsning kgd.?
- 2/11 Langelands Folkeblad: Restaurering af kapellet i Kædeby (arkt. *Folke Olsen*, Svendborg).
- 6/11 Randers Dagblad: Regulering af Thorsager kgd. (insp. V. *Rud Nielsen*, Horsens).
- 8/11 Dannevirke, Haderslev: Kapel ved Jægerup kirke.
- 10/11 Berlingske Aftenavis: Interview med havearkt. *Johannes Tholle*, bl. a. om kgd. (70 år).
- 11/11 Politiken: Kunst i det store kapel på Vestre kgd., Kbhvn., (maleren *J. Urup Jensen*).
- 13/11 Vendsyssel Tidende, Hjørring: Udv. af Lendum kgd. (gt. *Breide Ejlersen*, Sindal).
- 14/11 Lollands Tidende: Kgd. i Gloslunde udv.
- 16/11 Frederiksberg Bladet: Interv. med form. for Frbg. Begrv. overformynder *H. L. Thomsen*.
- 17/11 Herning Folkeblad: Ny parkeringspl. ved Herning kgd. (insp. *C. Walbjørn Christensen*, Holstebro).
- 21/11 Aarhus Amtstidende: Nyt kapel på Odder kgd.?
- 23/11 Sønderjyden, Haderslev: Kapel ved Emmerlev kirke?
- 28/11 Vestkysten, Varde: Igangsættelse af kapelbyggeri i Bramminge.
- 28/11 Aalborg Amtstidende: Aalborg kommune overtager ligbrændingsforeningens værdier på kgd.
- 30/11 Nyborg Avis: Komm. vil udf. vejarb. samt toiletbyggn. ved Bovense kgd. udv.
- 30/11 Sønderjyden, Haderslev: Opf. af kapel ved Vonsbæk kirke (arkt. A. *Sorgenfri*, Haderslev).
- 30/11 Viborg Stifts Folkeblad: Viborg kgd. i forvandlingens tegn.
- 1/12 Vestkysten: Nyt kapel på gl. kgd. i Jerne.
- 6/12 Aalborg Amtstidende: Indkøb af 6 td. land til udv. af Aars kgd.
- 6/12 Tidens Tegn: Udv. af krematoriet på Sdr. kgd. (Kolding) stilles i bero indtil kapel og krematoriebyggeriet på Ndr. kgd. er afklaret. Vejudy. på kgd.s bekostning stilles i bero.
- 27/9 Romsdalsposten: Kgd. på Smøla må bli penere.
- 3/10 Sunnmørsposten: Utv. av kgd. i Syvde.
- 3/10 Namdal Arbeiderblad: Utv. av Statland kgd.
- 4/10 Tidens Krav: Utv. av kgd. på Gullstein.
- 4/10 Sarpen: 4 mål utv. av Hafslund kgd.
- 5/10 Sunnmøre Arbeideravis: Kgd. i Ulstein må no utv.
- 7/10 Dagningen: Ringe bus kgd. penere etter utv.
- 10/10 Nordlys: Restaurering ved kgd. i Kvæfjord.
- 11/10 Sunnmørsposten: Flusund kgd. istandsett.
- 11/10 Porsgrunns Dagblad: Østre kgd. i Bamble planeres.
- 16/10 Gudbrandsdølen: Dovre kgd. dugnad dei siste fire åra.
- 17/10 Romsdalsposten: Utv. av Halså kgd.
- 19/10 Nordtrønderen og Namdalen: Drastisk fremferd ved oppussing av Steine kgd.
- 23/10 Nordlys: Dugnadarb. på Kvæfjord kgd.
- 24/10 Aftenposten, Norge: Drøbak kgd. utv. (hagearkt. *Magne Brun*).
- 25/10 Drammens Tidende, Buskeruds Blad: Omleggn. av Haug kgd.
- 25/10 Harstad Tidende: Kgd. på Andenes utv.
- 26/10 Nordlys: Kgd.situationen prekær i Tromsø.
- 28/10 Glåmdalen: Vinger kgd. innviet. Plan av prof. *Aspeseter*, Oslo.
- 31/10 Adresseavisen, Trondheim: Hommelvik kgd. forskjønet (fylkesgt. *Alfnes*).
- 31/10 Sunnmørsposten: Kursus for graver og kirkeverge på Skodje.
- 1/11 Østfold Bygdeblad: Rakkestad kgd. dugnad.
- 1/11 Velgeren: Aas kgd. i Vestre Toten blir forskjønet (konsulent *Karen Reistad*).
- 4/11 Namdalens Folkeblad: Utv. av Tosbotnet kgd.
- 8/11 Trønder-Avisa: Lånke kgd. utv.
- 11/11 Trønder-Avisa: Lund ny kgd. i Kolvereid.
- 11/11 Nordtrønderen og Namdalen: Ny kgd. for Namsos ved Gullvikskjæringa?
- 20/11 Agder Tidende: Birkenes kgd. utv.
- 23/11 Romsdals Budstikke: Utv. av gravplassen på Osmarka.
- 24/11 Bergens Tidende: Måløy får eigen kgd. i Holvik.
- 25/11 Hadeland: Reg. av kgd. ved Søsterkirkene på Granvollen (fylkesgt. *Valset*).
- 30/11 Dagbladet, Norge: Landskonkurrence om krematorium i Bærum.
- 5/12 Aftenposten, Norge: Gravkapell i Rygge klar til innvielse (arkt. *Eva og Bent Mejlænder*, Moss).

Fra tidsskrifterne

Arkitekten nr. 20: Nordisk idékonkurrence om udformning af gravlund på Alfaset i Oslo.

Anlægsgartneren okt.: Anlægsgart. demonstrerer maskiner. Motoriseret græspleje.

Der Naturstein nr. 10: Eric Gill-Meister der Schrift. Leistungsschau der Steinmetz- und Bildhauer-Innungen im Handwerkskammerbezirk Düsseldorf. Grabmalgestaltung. — Nr. 11: Vier neue deutsche Soldatenfriedhöfe in der Normandie. Zu den Totengedenktagen. Grabmale aus Maria Laach. Grabmalgestaltung. Das Problem der zweiten Inschrift. — Nr. 12: Internationale Gartenbau-Ausstellung Erfurt 1961; Abt. Grabmalschau. Grabmalgestaltung.

Deutsche Friedhofskultur nr. 9: Flächenbedarf für Friedhöfe in Wuppertal. Friedhöfe in Dänemark. Friedhofportale in pommerschen Dörfern. Lehrgang im Dienste der Praxis. Aus der Friedhofstechnik. Boden-, Licht- und Pflegeansprüche von erprobten Polsterpflanzen für die Grabbepflanzung. — Nr. 10: Neue Friedhofskapelle auf dem Ev. Westfriedhof in Remscheid. Sanierung und Instandhaltung alter kirchlicher Friedhöfe. Zur Beachtung für die Friedhofsordnung. Zeiliche Begrenzung des Nutzungsrechtes an einer Familiengrabstätte. Die Friedhofsschau Stuttgart 1961 — kritisch betrachtet. Friedhofsgärtnerlehrgang auf neuen Wegen. — Nr. 11: Geistiger und verbindender Mittelpunkt in der Gemeinschaft. Bindereien-Ausdruck winterlicher Grabgestaltung. Die Pflanze als lebendiger Grabschmuck im Winter.

Friedhof und Denkmal nr. 3/4: Wanderschau Friedhof und Denkmal in Lemgo. Ausstellung Düsseldorf 1961: Gestaltendes Handwerk und Friedhof. — Nr. 5/6: Helfende Hinweise für die Grabgestaltung. Unsere Friedhöfe: Den Toten zum Gedenken — den Lebenden zur Besinnung. Wie soll das Grabmal sein? — Nr. 7/8: Die Friedhofsbeispiele Stuttgart 1961. Bericht über das Fachgespräch: Aktuelle Fragen aus Friedhofsverwaltung und Friedhofsrecht. — Nr. 9/10: Kriegsoffermale.

Garten und Landschaft nr. 11: Friedhofsgestaltung und Totenkult in unsere Zeit. Friedhofskapelle in Bremen-Walle. Grabstätten ohne Gestaltungsvorschriften. Landfriedhof im Allgäu.

Ignis nr. 10: Skelleftekrematoriet innvigt. Skellefteå krematorium ligger vid forntida begravningsplats. Krematoriefrågens lösning tog nära 30 år i Skellefteå. Kapelkrematoriet i Skellefteå togs i bruk som kyrka. — Nr. 11:

Kyrkogårdarna. Mønsterkrematorium i Avesta kostade inte mer än 200,000. Utströende av aska.

Kriegsgräberfürsorge nr. 6: Land der Invasion. (Normandie).

Kunst und Stein nr. 6: Christliche Grabinschriften. Bepflanzung von Grabanlagen.

Landsbygraveren nr. 10: Kursus på St. Restrup Husmandsskole. Bemærkninger om den kirkelige Lovgivnings Bestemmelser vedr. Landsbygravernes Ansættelsesforhold og Arbejdsvilkår. Cirkulære ang. regulering af honorarer m.v. til kirkefunktionærer udenfor Kbhvn. og Frbg. — Nr. 11: Betragtninger med lidt Statistik som grundlag.

Menighedsrådenes Blad nr. 9: Kirkegården — kirkens stedbarn. Anmeldelse af „Den danske kgd. og dens problemer“ ved insp. Hans Rønø.

Steinmetz und Steinbildhauer nr. 10: Gedenkstätten für die Opfer des Krieges — Kriegsoffermale müssen Mahnmale sein.

Sten nr. 3: Skyddsrum blev Columbarium. Gravvården — en gränssten och minnessten.

Stenhuggertidende nr. 2: Den liggende tavle af sandsten.

Viola nr. 47: Kyrkofullmäktige i Malmö anordnar en tävling om konstnärliga gravvårdar.

Fra det faglige bogmarked

Johannes Tholle: Den stille havs historie. Frederiksberg Ældre Kirkegaard I. 4°, 139 s. Hist.-top. Selskab for Frederiksberg. Fr.berg 1961. Kr. 27,00.

Bogen er skrevet af vor dygtige redaktør af „Vore Kirkegårde“, kirkegårds- og havearkitekt *Johannes Tholle*, og udsendt af „Historisk-topografisk Selskab for Frederiksberg“ i 1961 på forfatterens 70-årsdag. Man kan ikke andet end hjerteligt glæde sig over, at denne bog er blevet skrevet og udsendt netop, da Tholle rundede de 70, og således kommer til at stå som et æresminde over ham!

Det er blevet en meget smuk bog, som det er en nydelse at have i hånden: fint tryk på svært papir med en mængde udmærkede billeder og i et meget tiltalende format. Bogens udstyr er altså kvalitet helt igennem. Men også bogens indhold kan man glæde sig over. Den er velskrevet, godt disponeret og giver en fylde af oplysninger på grundlag af et omfattende studium vedrørende emnet. Bag det hele mærker man den kyndige kirkegårdsarkitekt, der nu i et par slægtled har tumlet med kir-

kegårdenes mangfoldige problemer. Dertil er bogen meget interessant derved, at den meddeler både kirkehistorie og kulturhistorie af ikke ringe værdi. Det tør vel påstås, at vore kirkegårde har *meget* at lære os i så henseende.

De forhold, som omtales i bogen om Frederiksberg Ældre Kirkegård, er for en stor del af samme art, som har gjort sig gældende over hele vort land både på landsby- og på købstadskirkegårde, og derved har bogen interesse som et udsyn over kirkegårdenes problemer ikke blot på Frederiksberg, men også i den øvrige del af riget. Vi får at vide, hvor uskikkeligt det var med de tidligere tiders begravelser både inde i selve kirken og ude på kirkegården, hvor græsset groede højt og ukrudt bredte sig over de planløst lagte grave. Træer på kirkegårdene kendtes så at sige ikke, og gravmæler er først blevet almindelige i de sidste 100 år. Dræning er også et ret moderne fænomen, hvorfor vandet i gamle dage kunne stå højt i gravene.

Om disse og mange andre problemer på de ældste kirkegårde får vi fyldig besked. Men det er selvfølgelig den ældre frederiksbergske kirkegård, Tholle skriver historie om — nærmere betegnet den kirkegård, som ligger i organisk forbindelse med Frederiksberg kirke. Forfatteren påpeger med glæde og ikke uden en vis stolthed, at denne kirkegård på afgørende måde adskiller sig fra de øvrige kirkegårde i København, der ligger skilt fra sognekirkerne og således ikke længere kan kaldes „kirkegårde“ i ordets egentlige betydning. Det er vel værd at lægge mærke til, at skønt kirkegården blev anlagt for 300 år siden omkring en samtidig opført kirke (og en ny kirke senere er blevet opført, den nuværende), ligger den stadig benyttede „ældre“ kirkegård — skønt den er udvidet ikke mindre end en halv snes gange — fremdeles i forbindelse med kirken! *Hermed er der altså leveret et meget talende bevis for, at selv i en storby kan kirke og kirkegård høre sammen organisk.*

De mange kirkegårdsudvidelser og de forskellige problemer i forbindelse hermed får selvsagt en udførlig omtale, og ligeledes gør havearkitekt Tholle interessant rede for, hvorledes der med årene — særlig i de sidste 100 år — mere og mere vokser en bevidst kirkegårdskultur frem, samtidig med, at der udføres bestemmelser og regulativer for kirkegårdens røgt og pasning. Ligeledes påpeger forfatteren det værdifulde i, at de forskellige kirkegårdsudvidelser fik deres tidshistoriske præg i modsætning til de moderne store kir-

kegårdsanlæg, hvor det hele får sin planlægning på een gang.

De mange fortrinlige billeder giver også bogen sin store værdi — ikke mindst hvad gravmæler og beplantning angår. Tholles bog er ikke blot et interessant tilbageblik, men også inspirerende læsning med fremtiden for øje.

Andet bind af nærværende værk, der udkom allerede i 1959 og indeholder gravstedfortegnelsen, er forfattet af bibliotekar *Sv. Houmøller* og blev anmeldt i VK tillægsside 28-29.

J. Exner.

Föreningen Sveriges Kyrkogårdsföreståndare: Handlingar från XXIII Kongressen 1960. I folio-format med 26 sider + 4 bilag er udgivet beretning fra kongressen i Karlskrona i 1960 (og ikke som angivet på omslaget: 1961). Som sædvanlig for disse årsberetninger: indholdsrig og nydeligt trykt.

S. A. Pearce: Ornamental trees for the garden & roadside planting. 8°, 196 s. + billedplancher. W. H. & L. Collingridge Ltd., London 1961. 35 s.

I en nydelig bog med en mængde billedplancher har forfatteren i 16 kapitler gennemgået træernes betydning især i æstetisk henseende, — deres biologi, formering, plantning, beskyttelse o.s.v. samt angivet udvalg for træer for mindre haver og for landlige områder samt som levende hegn, — et par medforfattere har taget sig af sygdomme etc. Selvom den er skrevet for engelske læsere, og selvom plantevalget også er beregnet for disse, turde denne bog også have noget at sige til vore skandinaviske læsere.

Brenda Colvin & S. R. Badmin: Trees for town and country. 3. edit., 4°, 134 s., Lund Humphries, London 1961. 30 s.

Det er altså tredje udgave af den fortrinlige bog om træer for by og land, — vi har haft den glæde at kunne anmelde en af de tidligere udgaver og skal ligesom dengang nu gentage vor glæde over at kunne notere en meget instruktiv opsætning af bogen, idet der er fotogengivelser på venstresiderne, mens højresiderne har stregtegninger, som viser højde, struktur, detaljer i blade, grene m. m. foruden nogen text. I en introduktion på nogle få sider gives betragtninger af forskellige art og område. Det er altså ingen omfattende bog som den foran anmeldte, men meget instruktiv og god. Et index samt en specialliste over hvilke træer der er værdifulde for specielle egenskaber eller anvendelsessteder avslutter bogen. Texten skyldes havearkitekten *Brenda Colvin* og tegningerne *S. R. Badmin*.

Chr. B. Schjørring: Min far var præst. 8°, 276 s., Lohse, Kbh. 1961. Kr. 18,50.

Under ovennævntes redaktion og under medvirken af politimester *Vagn Bro* og real-skolebestyrer *M. Buhl* har Lohses forlag udsendt nærværende bog, hvor c. 30 præstebørn af begge køn fortæller løs om barndom og fader (forældre), uden andet fællesskab end det, at de er født i en præstefamilie. Det er blevet til miljø-skildringer, slægtshistorie og memoirer i en blanding, — nogle skildrer det kristelige hjemms betydning og karakter, andre forudsætter dette som givet og fortæller om faderens arbejde og gerning. Mindre betydningsfuldt er blandet med værdifuldt, og man hefter sig nok mest ved de prægnante bidrag af stadsingeniør *Bollerup* (Vejle), overlæge *E. Geert-Jørgensen* (Frederiksberg), biskop *Skat Hoffmeyer* (Århus) og skuespiller *Ejnar Juhl* (Rungsted) samt pastor *Paul Nedergaard* (København), der hver for sig har noget værdifuldt at berette, og som gør det på hver sin personlige måde.

Sylvia Crowe: *space for living*. landscape architecture and the allied arts and professions. 4°, 138 s., 75 ill., Djambatan Amsterdam 1961. £ 3, 12 s, 0 d.

Dette er ikke en bog om livsrum i geopolitisk forstand, men alligevel en bog om leve- rum i og udenfor naturen, — steder til at arbejde i, hvor man kan nyde fritiden og til at opretholde livet i.

Og det er en højst raffineret bog, der både i typografi og indhold adskiller sig på bemærkelsesværdig måde fra andre fagbøger. Teksten er sat i Times New Roman og er fordelt med artiklerne på forskelligt farvede matte blade, mens illustrationerne er på kunsttrykpapir. Orthografien er man ikke konsekvent med, men størsteparten er dog sat med minuskler i så udstrakt grad, at der end ikke er brugt versaler ved begyndelsesord eller ved sted- og forfatternavne. Forfatterne er foruden redaktøren og udgiveren: den britiske gardenarch. *Sylvia Crowe*, bl. a. *G. A. Jellicoe*, *Lewis Mumford*, *Peter Shepherd* og *Gerda Gollwitzer*. Og emnerne er som angivet i undertitlen: have- Og emnerne er som angivet i undertitlen: have (landskabs) arkitekterne og de kunstnere og professioner, de må arbejde sammen med. Det er altså blevet en slags rundbordssamtale mellem 13 fagfolk, der hver for sig udtaler sig om deres eget fag og krav eller hensyn til andre, fornemmelig ingeniører, billedhuggere, men efter Jellicoes mening: 8 forskellige kategorier. Og denne „rundbordssamtale“ har altså været effektiveret, nemlig på havearkitek-

ternes (IFLA's) kongres i Holand i 1960. Det er faktisk et referat af denne, som udgives i et sådant raffineret og bemærkelsesværdigt udstyr og udseende, — som det er antydnet af *Sylvia Crowe*: en symfoni fra et orkester.

De fremragende forfattere siger mange bemærkelsesværdige ting, — Jellicoe spørger bl. a. om, hvor havekunsten i sig selv står i forhold til de andre kunstarter, — *Kuro Kano* taler om den japanske indflydelse på Europas havekunst. *Gerda Gollwitzer* analyserer plantematerialets betydning i de forskellige tidsperioders havestilarter og citerer *Pascal*: I en have gik verden tabt og i en have er den genopstået, — og en forfatter spørger om ikke havens hygge er faldet af i farten ved bilvejene. Hver for sig filosoferer de over opgivne emner og gør det, så det er tankevækkende og inspirerende læsning. En værdifuld bog at eje og nyttig at studere for at få gjort et slags status, — som det kan være skik ved nytårstide. —

August Roesen: Kirkelove med kommentar og sagregister. 8°, 308 s., Lohse, Kbh. 1961. Kr. 24,50.

Det er meget nyttigt, at forlag og forfatter udsender denne å jourførte håndbog om kirkelovene med anordninger (14 love og 2 anordninger) og især er det værdifuldt, at de enkelte lovparagraffer er forsynet med kommentarer (resolutioner etc.), som er gjort i ministeriet. Bogen udkommer såpas, at den vil være en meget bekvem ting at have for de nvalgte menighedsrådsmedlemmer, som skal sætte sig ind i sagerne, — og den må ses i fortsættelse af forfatterens (nu kontorchef) nylig udgivne kirkeret.

Træ. ABC. 8°, 40 s., Træbranchens oplysningsråd, Kgs. Lyngby 1961. Kr. 5,00.

Med text og tegninger af *Povl Abrahamsen* foreligger denne fornøjelige ting, der i leksikonstil giver en masse oplysninger om træ og træer, dels af teknisk-materiel art, dels folkloristisk, æstetisk og historisk. Virkelig lærerig og morsom, en træets kulturhistorie i lille format og lettilgængelig.

Johan Lange: Løvfældende berberis. 8°, 72 s. Dansk Videnskabs Forlag, Kbh. 1961. Kr. 19,00.

Med visse avsnit gentaget på engelsk har forfatteren her beskrevet 19 berberis (foruden Mahoberberis neubertii), hvoraf kun de 5 er tilladte, resten findes på forbudslisten. Der findes både gode farvetavler (udført af *Ingeborg Frederiksen*) og fotografier, der støtter

den udmærkede text, og bogen er udkommet på initiativ af Statens Plantetilsyn i den hensigt at hjælpe tilsynet og planteskolefolk i deres arbejde, og den er udgivet med støtte af Statens almindelige Videnskabsfond. Det er udmærket at ha denne bog ved hånden, hvis der skulle komme sortrust, men kirkegårdsfolk ville jo nok alligevel have været glade ved, om man også havde fået en beskrivelse af de stedegrønne berberis, af hvilke bl. a. verruculosa er så anvendelig, og i planteskolekataloger behandles så forskelligt — og forkert. Den såes således nyligt opført som stenhøjsplante og lav, skønt den jo let bliver sine 2 meter høj.

Hovedstadens struktur. Egnsplanssekretariatet for Storkøbenhavn juni 1961. 8°, 60 s.

Det flittigt og dygtigt arbejdende egnsplanssekretariat har foruden principskitsen med dette hefte udsendt 4 specialredegørelser med diverse analyser over hovedstadens indviklede og krævende forhold. Nærværende lægger især vægt på det trafikale under hensyn til bytilvæksten fremover. Og den giver mange nyttige, tildels chokerende oplysninger herom.

Eigil Kiær: Den lykkelige have. Poesi og lyrisk prosa for have dyrkere. 13×22. 72 s., 200 numm. expl., Politikens forlag, Kbh. 1961. Kr. 11,50.

Denne lille ting skulle have været en fødselsdagsbog til *Eig. Kiær*, men nåede det ikke og kommer nu i 200 nummererede eksemplarer som en julegave fra forfatteren til gode venner m. fl., mens resten af oplaget fås i boghandelen. Den er nydelig og fornøjelig at gå til. Selv har Kiær skrevet den første af de 24 ting i bogen, der egentlig er en antologi på havesagens område, men ellers er de gjort af havefilosoffer (*Molbech, Francis Bacon, Lin Yu Tang*), haveejere (*Goethe, Helge Rode, Mogens Lorentzen*), havelovprisere (*Hee-Anderesen, Capék*) og havefolk (*Johannes Tholle, Jens K. Jørgensen*) samt endnu flere af en eller anden slags. Teksten er suppleret med tegninger af *Palle Bregnhøj*, og nogle af dem er trykt i gult ligesom omslaget. Det hele er altså en lille ting, og de udvalgte partier ofte knapt en mundsmag, — det hele smager efter mere, — og vi ønsker gerne mere af slagsen.

Resolutioner m. m.

(Fortsat fra tillægsside 83)

Kirkeministeriets skriv (18/3 59 til biskoppen over Fyns stift) ang. **kirkebogstilsørsel og tilbagemelding til krematorier i tilfælde, hvor askeurner nedsættes i private gravsteder.**

I fortsættelse af skrivelse herfra af 11. oktober 1957 vedrørende en forespørgsel fra provst for Salling herreds provsti N. N. om, hvorledes der ville være at forholde med hensyn til tilbagemelding til krematoriet i et nærmere angivet tilfælde, hvor en askeurne var nedsat i et privat gravsted i henhold til en af justitsministeriet i medfør af § 4 i lov af 18. april 1950 om ligbrænding given tilladelse, skal man meddele til efterretning og videre bekendtgørelse, at kirkeministeriet senere har forhandlet med justitsministeriet om, hvorledes præsterne bør forholde sig med hensyn til kirkebogstilsørsel og tilbagemelding til krematoriet i sådanne tilfælde, hvor urner nedsættes i private gravsteder, og at justitsministeriet — i øvrigt i overensstemmelse med et tidligere indtaget standpunkt, jfr. skrivelse herfra af 13. september 1948 — vil være villig til ved meddelelse af tilladelser til nedsættelse af urner på privat ejendom at pålægge andrageren at give underretning til begravelsesstedets sognepræst, når nedsættelse af urnen er sket. Endvidere vil justitsministeriet selv give underretning om den meddelte tilladelse direkte til sognepræsten med bemærkning om, at der i ministerialbogen bør ske tilførsel (uden nummer) om nedsættelsen, og at *krematoriet (i København eller Frederiksberg begravelsesvæsenet)* bør underrettes, når meddelelse er modtaget fra den pågældende om, at nedsættelsen har fundet sted.

Justitsministeriet har dog bemærket, at man i henhold til ligbrændingslovens § 4, stk. 2 jævnlig giver tilladelse til personer, der endnu er i live, til nedsætning af urnen med deres aske, når de er afgået ved døden, og at det i disse tilfælde formentlig er uden betydning at give meddelelse til sognepræsten. Justitsministeriet vil i sådanne tilfælde alene betinge tilladelsen af, at der senere sker underretning til begravelsesstedets sognepræst.

Kirkeministeriets skriv. (4/4 59 til stiftsøvrigheden over Ribe stift), hvori udtales, at **bestemmelsen i § 26 i lov af 7. juni 1958 om folkekirkens lønningsvæsen m. v.** vedrørende de tilfælde, i hvilke præster og kirkebetjente ikke må modtage vederlag for udførelse af embedshandlinger, **omfatter såvel tjenestemandsansatte som honorarlønnede kirkebetjente.**

Justitsministeriets bkg. 1/6 59 om ændring i bekendtgørelse angående **dødsattester.**

§ 6, stk. 4, i justitsministeriets bekendtgørelse nr. 78 af 25. marts 1931 angående dødsattester ophæves.

Kirkeministeriets cirk. (25/6 1959 til stifts-

øvrigheden) ang. **regulering af honorarer til kirkebetjeningen uden for København og Frederiksberg.**

I ministeriets cirkulære af 30. august 1958 angående lov nr. 155 af 7. juni 1958 om folkekirkens lønningsvæsen m. v. udtales det under afsnit F. vedrørende kirkefunktionærernes forhold, jfr. punkt 7 i dette afsnit, at ministeriet må anse det for rimeligt, at forhøjelsen af tjenestemandslønningerne også får konsekvenser for de honorarlønnede kirkefunktionærer, hvilket også har været forudsat i lønningskommissionen. Det meddeles samtidig, at ministeriet har til hensigt at udsende en vejledning med angivelse af de hovedretningslinjer, der efter ministeriets skøn normalt bør følges, men at man har ment, at udsendelsen af en sådan vejledning bør udskydes, indtil retningslinjerne for den tilsvarende regulering af statens honorarer er fastlagt i hovedtrækene.

Af finansministeriet er der hidtil ikke fastsat sådanne almindelige retningslinjer som forudsat i det fornævnte cirkulære. Kirkeministeriet har under disse omstændigheder fundet det rettest at optage de foran omtalte honorarer til selvstændig overvejelse, men med hensyntagen til de synspunkter, som i tilsvarende forhold gøres gældende inden for statsadministrationen.

Da det, således som man tidligere har gjort opmærksom på i cirkulære af 30. august 1958, er lovens almindelige regel, at det for de kirkefunktionærer, der ikke er tjenestemænd, er menighedsrådene, der under approbation af provstiuvalget eller stiftsøvrigheden selv fastsætter, hvilke vederlag der skal ydes kirkefunktionærerne, er det en selvfølge, at ministeriet ikke giver faste regler for en regulering af honorarernes grundbeløb, men at ministeriets anvisninger, som allerede anført, kun har en vejledende karakter.

Allerede under hensyn til den anførte grundregel, som også tidligere har været gældende om end i et noget mere begrænset omfang, har ministeriet ikke i almindelighed haft indseende med, hvorledes honorarerne er fastsat de enkelte steder, og ministeriet er bekendt med, at forholdene er så individuelle, at det i det hele er forbundet med vanskelighed at give ensartede regler, der er anvendelige alle steder.

For en del af de funktionærer, der er hel-dagsbeskæftigede, må det dog gælde, at deres stilling nærmer sig så meget til en tjenestemandsstilling, at det må anses for naturligt og rimeligt at tage passende hensyn til den lønstigning, der er blevet tjenestemænd i et om-

trent tilsvarende lønningsniveau til del. Det må dog herved erindres, at tjenestemændene samtidig med forhøjelsen af lønsatserne har fået pålagt et mere end dobbelt så stort bidrag til pensionering end det, der tidligere påhvilede tjenestemændene, uanset at der i gennemsnit snarest er indtrådt en formindskelse af pensionsydelse.

Efter de oplysninger, der foreligger for ministeriet, må man gå ud fra, at de i sin tid pr. 1. april 1946 fastsatte honorarers grundbeløb i det langt overvejende antal tilfælde på grundlag af henstilling fra kirkefunktionærernes organisationer og ved forhandling mellem menighedsrådene og de enkelte kirkefunktionærer er forhøjet med ca. 10 pct. Hertil kommer det fastsatte honorærtillæg, der pr. 1. april 1959 er forhøjet til 115 pct. af honorarets grundbeløb.

På det anførte grundlag vil ministeriet anse det for passende, at honorarets grundbeløb, således som det er fastsat efter den omtalte tidligere forhøjelse, nu forhøjes med ca. 20 pct., eventuelt til et passende rundt beløb omtrent svarende til 20 pct. forhøjelse.

Såfremt det drejer sig om kirkefunktionærer, som vel har deres hovedbeskæftigelse ved kirken, men hvis stilling i øvrigt ikke er af en sådan beskaffenhed, at den ligger nær op ad en tjenestemandsstilling, vil det derimod ofte være naturligt ved en regulering at hense til den stigning i lønnen, som har fundet sted for privat arbejde af lignende art, og specielt vil stigningen i lønsatserne for arbejdsmænd i provinsen i mange tilfælde kunne anses for retningsgivende.

I sådanne tilfælde vil en forhøjelse af det senest fastsatte grundbeløb med ca. 15 pct. efter ministeriets skøn kunne anses for at være passende.

Ministeriet er imidlertid klar over, at det ikke sjældent vil være vanskeligt at afgøre, hvilken af de to grupper en stilling bør henføres til, og specielt vil stillinger, der for en del er baseret på andre indtægter i forbindelse med arbejdet ved kirken og kirkegården end de faste årlige honorarer, antagelig ikke sjældent kunne volde tvivl. Der bør i sådanne tilfælde udøves et særligt skøn, således at reguleringen eventuelt fastsættes til en efter forholdene passende procentsats mellem de to tidligere nævnte, altså mellem ca. 15 og 20 pct.

Således som anført er man ved foranstående gået ud fra, at honorarets grundbeløb tidligere er forhøjet i tiden mellem 1. april 1946 og 1. april 1958 med ca. 10 pct., og at den i sin tid i 1946 foretagne ansættelse af honoraret

i øvrigt har været passende. Det må heraf følge, at der, såfremt disse forudsætninger ikke er opfyldt, ud fra de angivne betragtninger kan blive spørgsmål om en større eller eventuelt en mindre forhøjelse end foran angivet, hvorved bemærkes, at der formentlig også forekommer tilfælde, hvor honoraret tidligere er forhøjet mere end forudsat. Det vil altså være nødvendigt for vedkommende menighedsråd, forinden endelig afgørelse træffes og forelægges provstiudvalg eller stiftsøvrighed, at foretage en gennemgang af ændringer i honorarsatsernes grundbeløb siden 1946 for den enkelte kirkefunktionær for at rådet kan komme til et rigtigt resultat. Det bør herved iagttages, at honorar forhøjelser, der *alene* skyldes forøgelse af arbejdet og ikke samtidig en regulering som følge af pengeværdiens ændring, ikke bør komme funktionæren til skade. Eventuelt vil der således kunne blive spørgsmål om en forhøjelse af grundbeløbet med 25—30 pct. i stedet for de omtalte 15—20 pct. for at bringe vederlaget op på lige fod med de funktionærer, der tidligere har fået den omtalte forhøjelse på 10 pct.

I denne forbindelse undlader man ikke at henlede opmærksomheden på, at de vederlag, der efter de hidtil gældende regler, på basis af folketallet i distriktet, er ydet særskilt for medvirken ved kirkelige handlinger på søgnedage og på søn- og helligdage uden forbindelse med gudstjenesten, i en del tilfælde, hvor folketallet er stærkt stigende, på forhånd kan have givet vedkommende funktionær en ekstraordinær forhøjelse af honoraret, der overstiger, hvad der kan anses for at være rimeligt vederlag for forøget arbejdsbyrde.

Specielt for landsbygravernes vedkommende skal man henlede opmærksomheden på ministeriets cirkulære af 17. maj 1949, hvori det anføres, at der bør tillægges disse funktionærer et honorar for deres arbejde, svarende til, hvad der normalt kunne fås for lignende arbejde i det frie erhverv, idet man bemærker, at det også af den lønningskommission, der har udarbejdet forslag til lønningsloven af 7. juni 1958, er udtalt, at der for landsbygravernes vedkommende bør tages hensyn til, hvad der i private erhverv ydes for lignende arbejde det pågældende sted. Ved den foran omtalte gennemgang af honorarerne og de ændringer i honoraret, der har fundet sted i tiden mellem 1946 og 1958 for den enkelte funktionær, bør det derfor også tages op til overvejelse, om dette synspunkt måtte medføre en særlig regulering ud over den foran omtalte.

Med hensyn til de kirkefunktionærer, for hvem arbejdet ved kirken ikke kan anses for en hovedbeskæftigelse, vil ministeriet ikke finde det rigtigt at give nogen almindelig vejledning. I mange tilfælde vil man dog antage, at det vil være rimeligt at tilstå en forhøjelse af grundbeløbet på omkring 15 pct. efter lignende synspunkter som foran angivet, men netop for sådanne stillinger vil der formentlig hyppigt være særlige forhold, der må medføre afvigelser, som det enkelte råd bedst selv vil kunne skønne over.

For at lette brugen af den i nærværende cirkulære givne vejledning med hensyn til reguleringen af honorarer anføres nedenfor en kort skematisk oversigt, idet man på ny fremhæver, at der kun er tale om vejledende sats:

- I. *Tilfælde, hvor der siden 1946 har fundet en forhøjelse sted på ca. 10 pct. af grundbeløbet.*
 - A. Funktionærer, hvis stilling nærmer sig en tjenestemandstilling:
Grundbeløbet forhøjes med ca. 20 pct.
 - B. Funktionærer, der vel har hovedbeskæftigelse ved kirken, men hvis stilling ikke kan anses for at ligge nær op ad tjenestemandstilling:
Grundbeløbet forhøjes med ca. 15 pct.
 - C. I tilfælde af tvivl med hensyn til om en funktionær falder ind under A eller B:
Grundbeløbet forhøjes med en efter forholdene passende sats mellem 15 og 20 pct.
- II. *Tilfælde, hvor der siden 1946 ingen regulering af grundbeløbet har fundet sted.*
 - A. De foran under I A nævnte funktionærer:
Grundbeløbet forhøjes med ca. 30 pct.
 - B. De foran under I B nævnte funktionærer:
Grundbeløbet forhøjes med ca. 25 pct.
 - C. I de foran under I C anførte tilfælde forhøjes grundbeløbet med en efter forholdene passende sats mellem 25 pct. og 30 pct.

Man skal sluttelig anføre, at den foran angivne vejledning ikke omfatter funktionærer, hvis honorar har været reguleret efter de for tjenestemandslønninger gældende regler. Man henviser vedrørende sådanne honorarer til det tidligere i ministeriets cirkulære af 30. august 1958 under afsnit F, punkt 6, anførte, idet man *alene* finder anledning til at bemærke, at den omstændighed, at den hidtidige form for regulering indtil videre ikke kan oprettholdes, ikke er til hinder for, at der tilsikres de pågældende funktionærer — og i øvrigt også andre funktionærer — alderstillæg efter faste regler...

HAKO traktorer!

Den ideelle traktor på kirkegårde. Enestående robust konstruktion. Leveres i forskellige typer, f. eks.

Hakokombinette, 3 hk, 3 arbejdhastigheder.

Hakorette, 4,3 hk, 2 arbejdhastigheder.

Kan leveres med forskelligt tilbehør.

A/S Steffensens Frøhandel,
Aarhus = Telf. 6 56 55.

Forhandler over hele landet for kirkegårde: SVEND BJARGUM, Holsteinsborgvej 13, Vanløse. — Telefon Damsø 8415.

LIG = BRÆNDING

er hygiejnisk og æstetisk

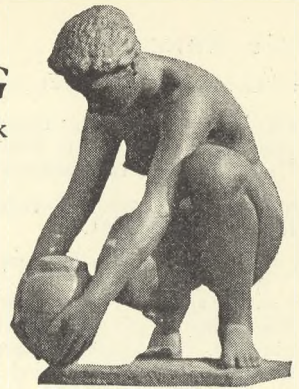
Indmeld Dem i

**Dansk Ligbrændings-
forening**

Nikolaj Plads 27. Kbhvn. K.
Telefon *Minerva 7540

**Afdelinger over hele
landet**

Vi ordner bisættelser bedst og billigst

Efter skulptur: Johs. Hedegaard

Hørsholm Planteskole

H. GLÆSEL

Folehavevej, Hørsholm

Til Kirkegaarde anbefales: **stedsegrønne Træer** og **Buske**, Roser og Stauder, Prydtræer og Prydbuske

Forlang stort illustreret Pris- og Hoved-Katalog franco. — Besøg Planteskolen

Varene bringes overalt i København og Omegnen

TELEFON 118 og 119

Mindelys

... men altid
ASP-HOLMBLAD

SVANNY-bænken

Bænken er fremstillet med tremmer af $3 \times 5\frac{1}{2}$ cm Siam Yang — en træsort, der er meget modstandsdygtig over for alle påvirkninger. Tremmerne er monteret på et galvaniseret stål-rørsstel — den specielle montering hindrer »vridning«.

No. 23. Længde 2 m..... kr. 327,00. — No. 606. Længde 1,50 m..... kr. 258,00.

Der er garanti på hver bänk.

SV. BJARGUM Specialforretning for artikler til kirkegårde
Kastrupvej 62, Kbh. S. Tlf. (01) 550691. Kontortid 9-12. Tlf.vagt svarer 12-16

PLANT POULSENS PLANTER

D. T. Poulsens planteskole

Kelleriis — Kvistgaard
Telf. Kvistgaard 100

Filial: Plantebutikken, Kregme, Hillerød,
Frederiksværkvejen
Telf. Frederiksværk 1121

Glædeligt nytår 1962

Langeskov Planteskole

Telf. Langeskov 100

Alt i planter til kirkegårde
Spec.: Hækthuja

Vore Kirkegårde.

Redaktør: Høvearkitekt Johannes Tholle.

Redaktionsudvalg: Domprovst Carl Bay, provst J. Exner, stenhuggermester Leo Rosendal og kirkegårdsinspektør J. Gravesen samt trädgårdsarkitekt G. V. Walberg.

Redaktion: Lauritz Sørensens vej 2, København F., telefon Godthaab 2261.

Ekspedition: Silkeborgvej 23, Horsens, giro 11915.

Abonnement: Medlemmer af Foreningen for Kirkegårds-kultur faar gratis tidsskriftet, der udkommer med 4 hefter om året. Enkelthefter sælges à kr. 3,00 pr. stk. Henvendelse: Silkeborgvej 23, Horsens.

Adresseforandringer bedes altid anmeldt til posthuset. Skulle bladet udeblive, bedes man klage til nærmeste postkontor.

Annoncer tegnes hos redaktøren og i ekspeditionen.

Annoncetakst: $\frac{1}{32}$ side kr. 15,-, $\frac{1}{16}$ kr. 26,-, $\frac{1}{8}$ kr. 40,-, $\frac{1}{4}$ kr. 70,-, $\frac{1}{2}$ kr. 135,- og $\frac{1}{1}$ kr. 250,-; 10 pct. rabat for 4 gange og 25 pct. rabat for 12 gange.

MEMLEM AF
FORENINGEN AF DANSKE
UGEBLADE, FAGBLADE OG TIDSSKRIFTER

Vore Kirkegårde leveres iflg. aftale obligatorisk til medlemmer af Foreningen af kirkegårdsinspektører, gravere og gartnere ved kirkegårde i Danmark og medlemmer af Østifternes Stens og Billedhuggerforening, Stenhuggerlauget i København samt Stenhuggermesterforeningen i Jylland og Stensindustriens Arbejdsgiverforening på Bornholm. Endvidere vederlagsfrit til kirkeministeriet, landets stiftsøvrigheder, de kgl. bygningsinspektører samt provsterne.

Bind 20 af Vore Kirkegårde

er hermed avsluttet. Det omfatter 3 årgange og forhandles for kun 20 kr. Vi henstiller til vore nye medlemmer at benytte sig af dette favørtilbud og bestille dette bind hos:

Foreningen for kirkegårds-kultur,
Silkeborgvej 33, Horsens.

**Plænegræs
Blomsterløg og knolde
Bekæmpelsesmidler
Alle slags redskaber
Vandingsanlæg**

A/s L. Døhnfeldt

KØBENHAVN VALBY

Grønttorvet 19-21

Tlf. (01) 30 14 99

ÅRETS SENSATION!

DEN NYE 8 HK BUNGARTZ - FK

Få den demonstreret! - Prøv den! - Køb den!

**ROBUST - ØKONOMISK -
EFFEKTIV**

For den kræse gartner: En ønskedrøms virkeliggørelse. — Stort redskabsprogram. — Specialfræsere og plæneredskaber.

**BUNGARTZ
OVER HELE LANDET**

Service og reservedele over hele Danmark

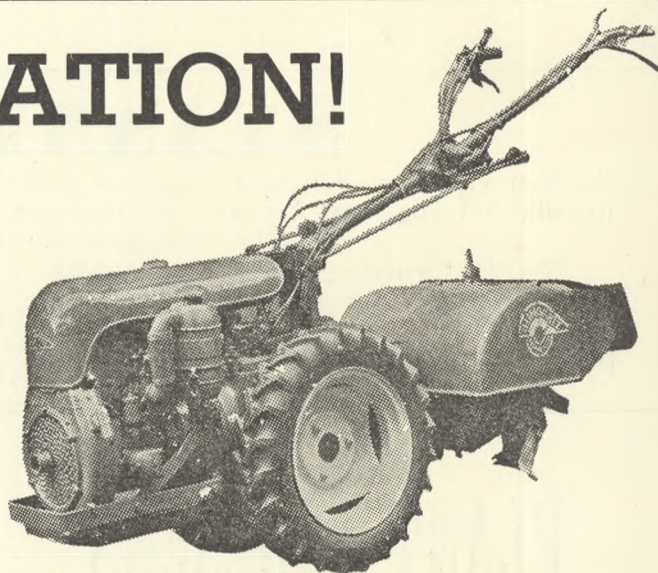
Forlang brochurer og demonstration

UNIVERSAL TRAKTORER

HOVEDVEJEN 219 . GLOSTRUP . TELF. (01) 96 55 95

Aut. forhandler for Fyn og Jylland:
Firma **SVEND CARLSEN**,
Aasum pr. Seden,
telf. Marslev 200

Aut. forhandler for Bornholm:
Firma **THORGNY LARSEN**,
Dr. Kabellsvej 28, Rønne,
telf. Rønne 376

TRYKSAG

Send mig gratis Deres brochure over **BUNGARTZ UNIVERSAL TRAKTORER**

Postbesøges
ufrankeret
(modtageren
betaler
porto)

49

Universal Traktore

Hovedvejen 219

Glostrup

VK 9

Navn _____

Adr. _____